

SAMSUN VALİLİĞİ

**TERÖR VE UYUŞTURUCU MADDE
ŞİDDETİ**

**Yayın Sorumlusu: Adem SOLAK
Akademik Editör: Zahir KIZMAZ**

2018

SAMSUN VALİLİĞİ BİLİM-KÜLTÜR HİZMETİ

Yayın Adı : *Terör ve Uyuşturucu Madde Şiddeti*
Yayın Sorumlusu : *Adem SOLAK*
Akademik Editör : *Zahir KIZMAZ*
Yayın Tarihi : *Aralık 2018*
Sayfa Sayısı : *445*
Ebat : *15.2 x22.9 cm.*
ISBN : *978-975-2489-15-8*
Yayınevi : *HEGEM Yayınları-Ankara*
Yayın Dili : *Türkçe ve İngilizce*

*Bu eser, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı katkılarıyla
oluşturulmuştur.*

Önsöz

Şiddet, bütün zamanlarda insanlık için en büyük endişe ve korku kaynağı olmuştur. Bugün de değişen bir şey yok. Mala kast, cana kast ırza kast olaylarıyla her gün medya haber olarak dolup taşıyor ve içimiz kararıyor. Şiddet, insanca yaşama hakkına kasti bir saldırdır. Şiddet arkasında çok sayıda etmen olabildiği için anlaşılması, izahı zor ve karmaşık bir olgudur. Şiddeti doğru anlamının, anlatmanın zorlukları, onunla etkin mücadele modelleri geliştirmemizi de zorlaştırmaktadır.

Şiddet davranışları bir anda ortaya çıkmaz. Yaşanan her olayın mutlaka bir arka planı vardır. Yaralamak, öldürmek, uyuşturucuya, intihara yönelmek kolay şeyler değildir. Hangi türü olursa olsun insanların şiddete yönelmesi bir süreç işidir. Daha doğrusu her şey çocuklukla başlar. Şiddet kültürü içinde yetişen bir çocuğun bir gün kendisi de şiddet batağına düşmeye adaydır. Şiddetin her türü ile başımızın belada olduğunu bilmek zorundayız. İnsanlık sorunlarını görmezlikten gelerek, yok sayarak çözemeyiz. Aksine gerçekleri saklamak, kötülüklerle mücadeleyi engeller, zaaf yaratır ve yeni hayatların heba olmasının önünü açar; buna hiçbirimizin hakkı yoktur.

Terör, şiddetin çok vahşi bir şeklidir ve yaşandığı toplumlarda ciddi sosyal travmalara yol açar. İhtilaller siyasi bir şiddet şeklidir ve yaşandığında uzun yıllara yayılabilecek sosyal travmalara yol açar. Zorunlu göçler bir şiddettir; hem göç edenler ve hem de göç edilen yerdekiler için sosyal travmalara yol açar. Uyuşturucuya, intihara yönelişlerdeki artışlar sosyal travmalara yol açar. Çocukların, gençlerin ve dahası tüm kesimlerin maruz kaldığı sanal alem şiddeti sosyal travmalar yaratır. Cinsiyet ayrımcılığı, etnik ayrımcılık, dışlama, ötekileştirme birer şiddettir ve gruplarda sosyal travmalara yol açar. Şiddetin her türüsü insanlık ayıbıdır; insan hukukunun çiğnenmesidir. O zaman bireyler olarak, gruplar olarak,

kurumlar olarak ve devlet olarak şiddetle, suçla mücadele adına ne yapmalıyız? Bu soru bütün zamanların en önemli sorusudur ve bu önemli soruya cevap bulmak üzere ülkemizin her yanından bilim insanları şehrimizde üç gün boyunca bilgi birikimlerini bizimle paylaşmak üzere gelmişlerdir.

Bu kitap serisi ile Türkiye'de ŞİDDETLE SİVİL MÜCADELE SEFERBERLİĞİ başlatalım istiyoruz. Çocuklarımız risk altında, canlarımız risk altında, mallarımız risk altında. Artık ateş düştüğü yeri değil her yeri yakar hale gelmeye başladı. Bu bilimsel çalışmalar şiddetle mücadele yolunda büyük bir adım olacaktır; gayretimiz hayırlı olsun. "Şiddetle Sivil Mücadele Seferberliği" ilanımız hayırlı olsun. Buradan şiddetle mücadele politikasından çıkacak sonuçlarla Samsun'dan Türkiye'ye, ama dahası tüm insanlığa yeni modeller önerilecektir. O anlamda bu çalışmayı önemsiyoruz ve herkesçe önemsenmesini istiyoruz.

Bu bilimsel yayınların Samsun ilinde yapılmasını sağlayan Şiddetle Mücadele Vakfına, organizasyonda fiilen yer alan Samsun Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğüne, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Genel Sekreterliğine ve Türkiye'nin çok farklı illerinden ve başka ülkelerden buraya gelen bilim insanlarına çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın ilimiz ülkemiz ve insanlık için hayırlara vesile olmasını diliyorum; hepinizi sevgiyle ve saygıyla selamlıyorum.

11. 11. 2018
Osman KAYMAK
Samsun Valisi

İçindekiler

Bölüm Adı ve Yazarlar	S.No
Giriş	vi
Çatışma, Terör ve Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi (<i>Zahir Kızmaz</i>)	1
Etnisizim ve Hendek Terörünün “Ortak Yaşam Tecrübesi”Nde Açtığı Sosyal Travma Biçimlerinden Bazıları (<i>Halit Yeşilmen</i>)	19
Terör Eylemleri Sonrası Suç Mağduru Olma Korkusunu Tetikleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme (<i>Mualla Yıldız ve Fatma Zeynep Belen</i>)	37
Terör Travması ve Psikolojik İlk Yardım (<i>Nuray Şimşek ve Nurhayat Kiliç</i>)	49
Darbeler, Muhtıralar ve Yaşanan Travmalar (<i>Hasan Yavuzer</i>)	61
Sosyal Bir Travma Olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi (<i>İhsan Kutlu ve İsmail Akyüz</i>)	76
15 Temmuz Darbe Kalkışmasının Psiko-Sosyal Yaşamla Etkileşimi: Psikoterapistlerle Birlikte Keşfetmek (<i>Gül Sultan Özeren</i>)	84
Postmodern Darbe Sürecinde Sosyal Travmanın Toplumu Yeniden Şekillendirmesi (<i>Turan Akkoyun</i>)	115
Dehşet Yönetimi Kuramı ve Terör Saldırıları Sonrası Yaşanan Dehşet Üzerine Nitel Bir İnceleme (<i>İsa Ceylan</i>)	144
Terör Örgütünde Doktrinleştirme (Beyin Yıkama) ve Kişiliğin Korunması (<i>Özlem Tüzüner</i>)	173
İslam’ın Teröre Bakışı (<i>H. Mehmet Soysaldı</i>)	196
Bir Terör Saldırısı Sırasında Sosyal Medya Reaksiyonun Duygu Analizi (<i>Enes Abanoz</i>)	214

Ergenlerde Madde Bağımlılığı, Risk Faktörleri ve Travmatik Etkileri (<i>Abdullah Sarman, Ulviye Günay, Emine Sarman ve Mukaddes Demir Acar</i>)	233
Bağımlılığın Nedeni ve Sonucu Olarak Şiddet ve Toplumsal Travmalar (<i>Mümtaz Le vent Akkol</i>)	245
Madde Bağımlılığının Gençlerin Suç İşleme Eğilimleri Üzerindeki Etkisi (<i>Yusuf Genç</i>)	258
Türkiye'de Uyuşturucu Suçlarından Hüküm Giyenlerin Zamansal ve Mekansal Analizi (<i>Ömer Bilen ve Mehmet Gür</i>)	289
Kocaeli Açık Ceza İnfaz Kurumunda Uyuşturucu Bağımlılığı ve Doğurduğu Sosyal Travmalara Yönelik Destekleyici Çalışmalar: Vaka Sunumu (<i>Yusuf Genç ve Gamze Ekmekci Pekteznel</i>)	300
Öğrencilerde Madde Kullanımı Konusunda Öğretmen Görüşleri (<i>Bakır Arabacı ve İbrahim Gül</i>)	306
Bağımlılıklarla Mücadelede Ulusal Tbm Eğitim Programına Eleştirel Bir Bakış (<i>Fikri Keleşoğlu</i>)	323
Bursa Büyükşehir Belediyesinin Madde Bağımlılığı ile Mücadele çalışmalarının Değerlendirilmesi: “Gadem Modeli” (<i>Kamil Ateş</i>)	343
Madde Bağımlılarına Yönelik Bir Psiko-Sosyal Tedavi ve Rehabilitasyon Yöntemi: Tinsel Model (<i>Rasim Babahanoğlu ve Abdullah Işık</i>)	367
Saldırganlık Düzeyinin Sigara Kullanımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi (<i>Meryem Fırat, Yalçın Kanbay ve Handan Kahraman</i>)	379
Bir Grup Üni versite Öğrencisinin Psikopatolojik Özellikleri ve Sigara Kullanım Sıklıklarının İncelenmesi (<i>Meryem Fırat, Yalçın Kanbay ve Handan Kahraman</i>)	398
Utilizing ASCA National Model to Prepare School Leaders: Prevention, inter vention and Remediation of Social Traumas (<i>Olçay Yavuz</i>)	416

Giriş

Türkiye'nin gündemini uzun yıllardır meşgul eden terör olgusu, ülkenin ekonomik, siyasal, sosyolojik ve psikolojik yapısı üzerinde etkileri/yansımaları olan önemli bir sorundur. Hiç kuşkusuz terörün önemli sonuçlarından biri de toplumda ve bireyde yarattığı travmadır. Travmayı, bireyin karşılaştığı olağandışı olaylar karşısında yaşadığı aşırı korku, dehşet ve çaresizlik duygusunun bireyde ortaya çıkardığı ruhsal etkiler olarak tanımlamak mümkündür. Dünya Sağlık Örgütü ise travmayı, bireyin karşı karşıya geldiği veya maruz kaldığı tehdit edici olaylar karşısında yaşadığı yoğun stres durumunu ifade edecek şekilde kullanmaktadır. Bu nedenle travma, sarsıcı olaylar karşısında bireyin onunla baş edebilme kapasitesi arasında gerçekleşen yaşamsal bir dengesizliğin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Travma bireyin sadece doğrudan yaşadığı olaylar sonucunda ortaya çıkmaz. Aynı şekilde yakın aile, tanıdık bireyler ve diğer insanların maruz kaldıkları dehşet verici olaylara tanıklık etme sonucunda da ortaya çıkabilmektedir. Sosyal travmalar da, travmatik olayların toplumsal bünye üzerinde yarattığı yıkıcı sorunlar karşısında toplumun sağlıklı işlememe halidir. Diğer bir ifade ile sosyal travmalar; toplumun bağışlık sistemini/yapısını ve olumlu refleks kabiliyetini yitirmesini, sorun çözme kabiliyetini engellemesini ve toplumun refah ve güven sermayesini dumura uğratmasını ifade eder.

Günümüzde gerek ülke içinde gerekse ülke dışında ortaya çıkan ve travmatik etkisi olan çok sayıda olay gerçekleşmektedir. Toplumda travmaya yol açan faktörlerin başında; savaş, terör, işkence, tecavüz ve cinsel istismarlar, yerinden edilmeler, aile içi şiddet, kazalar, ölümcül hastalıklar ve beklenmedik ölümler gibi çok sayıda olaylar gelmektedir. Özellikle küreselleşme ile birlikte travmatik sonuçları olan bu olaylar dünya ölçeğinde daha fazla görünür hale gelmektedir. Neredeyse toplumda her iki kişiden biri travmatik olayların yıkıcı sonuçlarına yaşam boyunca en az bir kere maruz kalmaktadır. Travmatik olaylara tanıklık eden kesimler içerisinde özellikle çocuklar dehşet ve korku duygusu yaratan bu olaylardan son derece etkilenmektedirler. Buna maruz kalan bireylerde, yaşadıkları dünyanın son derece tehlikeli olduğu ve bu

dünyanın güvenilirli olmadığı yönünde bir algının güçlenmesine yol açmaktadır. Karşılaşılan travmatik olayın süresi, yoğunluğu, şiddeti gibi unsurlar travmanın daha derin yaşanmasını ve uzun erimli veya kalıcı olmasını sağlamaktadır.

Şiddetin, terörün, çatışmaların, gerginliklerin ve ölümlerin sıklıkla gerçekleştiği toplumlarda bu olayın muhatabı ve tanıklıkları olan bireyler daha çok sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Travmaların kısa ve uzun süreli etkileri ve sonuçları olabilmektedir. Yapılan çok sayıda araştırma terör ve çatışmaların sıklıkla ortaya çıkardığı sorunlar olarak en çok; anksiyete, depresyon, uyku bozuklukları, intihar eğilimi, posttravmatik stres bozukluğu sendromu, titreme, baş dönmesi, korkular, huzursuzluk, yabancılaşma, suçluluk, güvensizlik önceki döneme ilişkin görüntülerin sıklıkla hatırlanması, öfke, tedirginlik, umutsuzluk, kalp ritimlerinde bozukluk, bazı somatik rahatsızlıklar (migren, bulantı, mide veya yemek problemleri/bozuklukları v.b), insan ve evlilik ilişkilerinde istikrarsızlık ve sorunlar, alkolizm, uyuşturucu bağımlılığının gelişimi ve şiddet gibi bireyin bireylerin psikolojik, sosyolojik ve fiziksel bütünlüğünü tehdit eden sorunları/rahatsızlıkları ortaya çıkarmış olduğunu saptamıştır.

Psikolojik/psikiyatrik açıdan travmalar bireylerin duygu dünyasında altüst oluşlar veya bazı psikosomatik rahatsızlıklara yol açtığı gibi sosyolojik açıdan da toplumsal ilişkiler ve yaşantılar üzerinde olumsuz ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bireyin fiziksel ve ruhsal yapısını tehdit eden travmatik olaylar, yaşayan bir organizma ile benzer özellikler gösteren toplumun da, yaşanan dehşet verici ve sarsıcı olayların yarattığı yıkım ve acı duygusunun hafızada bıraktığı kalıcı izlerden etkilenebilir ve toplumsal bünyenin dumura uğramasına yol açabilir. Bu da, toplumun sağlıklı işleyişini tehdit eder. Çünkü travmanın etkisi sadece travmatik olaylara maruz kalan bireylerle sınırlı kalmaz, bu olaylara dolaylı olarak maruz kalan ve tanıklık eden bireyleri de etkiler.

Terör ve diğer travmatik olaylar veya gerginlikler özellikle sosyal ilişkilerimize de yansımaktadır. Travmatik olaylara maruz kalan bireyler; çalışma hayatında, okulda, ailede, arkadaşlık ve aile içi

ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşayabilmekte ve dolayısıyla sosyal düzen ile ilgili sorunlar yaşanmasına yol açabilmektedir. Aynı şekilde örneğin toplumun varlık ve güvenlik koşulunu hedef alan terör gibi olaylar toplumda yarattığı huzursuzluk, güvensizlik ve panik hali ile toplumun sağlıklı işleyişini dumura uğratmayı hedeflemektedir.

Günümüzde insan ve toplum eliyle gerçekleşen travmaların başında, savaş ve terörün yıkıcı/yıkıcı sonuçları gelmektedir. Ülkemizde gerek PKK ve DAESH gibi örgütlerinin gerçekleştirdikleri terör eylemlerinin yarattığı sonuçlar gerekse Suriye'deki iç çatışmalardan dolayı ülkemize sığınan Suriyelilerin yaşadıkları ve gerekse de FETÖ tarafından 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleştirilen darbe girişiminin psikolojik ve sosyolojik sonuçları terör ve travma ilişkisini ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle Samsun ilinde 26-28/04/2018 tarihleri arasında gerçekleşen “Şiddet ve Sosyal Travmalar Uluslararası Kongresi” başlıklı sempozyum son derece anlamlı ve gereksinimi hissedilen bir etkinlik olmuştur.

Türkiye'nin yaşadığı terör sorunu ve bu sorunun yarattığı sosyal travmalar konusunda akademik çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konuda derin ve kapsamlı çalışmalara ve faaliyetlere ihtiyaç vardır. Kitapta yer alan metinler, bu sempozyumda özellikle terör ve sosyal travmalarla ilgili olarak sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Bu bildirilerin akademik/bilimsel çalışmalara veya ilgili literatüre katkı yapacağını umuyor, sonraki etkinliklere/çalışmalara da bir temel oluşturmasını diliyorum.

Çatışma, Terör ve Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Zahir KIZMAZ, Fırat Üniversitesi

1. Giriş: Genel Bir Görünüm

Günümüzde dünyanın çok farklı bölgelerinde çatışmalar yaşanmakta ve çocuklar bu çatışmalardan ciddi anlamda etkilenmektedirler. Sadece son 10 yıl içinde, yaklaşık 2 milyon çocuğun çatışmalarda ve savaş ortamlarında öldüğü belirtilmekte ve yaklaşık olarak 300 000 çocuğun da, çatışma bölgelerinde silahaltına alınmış ve savaşmakta olduğu tahmin edilmektedir (UNICEF, 2005). Silahlı çatışmalar hiç kuşkusuz daha çok savunmasız ve daha incinebilir olmaları nedeniyle en çok çocukları etkilemekte ve yaralamaktadır. Bu etkiler içerisinde çocuklar, ebeveynlerini veya aile bireylerini kaybetmekte, çoğunlukla yalnız kalmakta, yaralanmakta/sakat kalmakta, sömürülmekte, farklı biçimde istismar edilmekte ve çocuk askerler haline getirilmektedirler. Yaşanılan veya maruz kalınan bu olaylar çocuklarda; dehşet, korku ve endişe duygularının yoğun bir şekilde yaşanmasına yol açmaktadır. Aydın'ın da belirttiği gibi "Dünyada milyonlarca çocuk ve genç silahlı çatışmalardan etkilenmiş ve etkilenmektedir. Silahlı çatışmaların sivil halk için oluşturduğu tehdit artmaktadır. Dolayısıyla savaşlar, çocukları giderek artan oranda etkilemektedir. Machel raporuna göre, toplam dünya nüfusunun yaklaşık altıda biri olan bir milyardan fazla çocuk, çatışma ve savaş çıkan bölgelerde yaşamaktadır. Tahminen 2 milyon çocuk silahlı çatışmalarda ölmüş, üç katından fazlası da ciddi yaralar almış ya da kalıcı olarak engelli hale gelmiştir. On sekiz milyon çocuk göç etmiştir" (Aydın, 2014: 29). UNICEF 2015 verilerine göre, dünya genelinde 28 milyon çocuk çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu rapora göre çatışmalardan dolayı mülteci durumuna düşen çocukların sayısı son 10 yılda yaklaşık iki kat artmıştır. Mülteci çocukların yüzde 45'ini Suriye ve Afganistan'a mensup çocuklar oluşturmaktadır. Bu raporda dikkat çeken diğer bir husus ise, 2015'te 78 ülkede 100

bin çocuğun refakatsiz sığınma talebinde bulunmuş olmasının tespit edilmesidir (UNICEF, 2016).

Çatışmalar ve savaşlar yüzünden çocuklar için dünyanın birçok bölgesinde güvenilir ve yaşanılabilir yaşam alanları nerdeyse kalmamıştır. Çocuklar zaman zaman doğrudan; okul, ev, alışveriş merkezleri veya oyun park alanlarında, terör örgütlerinin saldırılarına maruz kalmaktadırlar.

Çocukların çatışma bölgelerinde yaşadıklarına ilişkin güncel durumları hakkında UNICEF tarafından derlenen çalışmada öne çıkan bazı veriler şu şekilde özetlenebilir:

1. Afganistan'da 2017 yılın ilk 9 ayı içinde yaklaşık olarak 700 çocuk öldürülmüştür.
2. Somali'de 2017 yılının ilk 10 ayı içinde çocukların silahlı güçlere dâhil edilmeleriyle ilgili 1.740 vakanın tespit edildiği belirtilmektedir.
3. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yeniden başlayan ve aylardır süren çatışma ve şiddet olaylarında çok sayıda çocuk öldürülmüş, tecavüze uğramış, kaçırılmış ve örgüt savaşında kullanılmak üzere silah altına alınmıştır.
4. Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Kasai bölgesinde hüküm süren çatışmalar ve şiddet olayları yüzünden 850 bin çocuk evinden olmuş, 350 bin çocuğun ileri derecede akut yetersiz beslenme problemiyle karşı karşıya gelmiştir.
5. Nijerya'nın kuzeydoğusunda ve Kamerun'da çok sayıda çocuk (en az 135 çocuk) Boko Haram tarafından intihar bombacısı olmaya zorlanmıştır.
6. Irak ve Suriye'de çok sayıda çocuk çatışmalarda kalkan olarak kullanmış, keskin nişancılar tarafından hedef alınmış ve yoğun bombardımana maruz kalmıştır.
7. Myanmar'da Rohingya çocuklar, yaşadıkları bölgelerde/evlerinde saldırılara uğrayıp buradan sürülmenin dehşet verici acısını, zulmünü yaşamışlardır.

8. Çatışmaların yoğun bir şekilde sürdüğü Güney Sudan'da yaklaşık 19 bin çocuk silahlı kuvvetlere ve gruplara katılmaya zorlanmış ve silah altına alınmıştır. Çatışmaların başladığı Aralık 2013'ten bu yana 2.300 çocuğun öldürüldüğü ya da yaralandığı belirtilmektedir.
9. Yemen'de yaklaşık olarak 3 yıl içerisinde süren çatışmalar sonucunda en az 5 bin çocuk ölmüş ya da yaralanmıştır. Gerçek rakamların çok daha yüksek olduğu, İnsani yardım gereksinimi olan çocuk sayısının 11 milyonu aştığı, 1,8 milyonun yetersiz beslenmeye maruz kaldığı, 385 binin sağlık durumunun ağır ve ölümlerle yüz yüze oldukları belirtilmektedir (<https://www.unicefturk.org/yazi/saldiri>).

Hiç kuşkusuz bu tespitlere özellikle Suriye, Irak ve Filistin'deki çatışmalarda ve bombardımanlarda ölen, yaralanan/sakatlanan ve göç etmek zorunda kalan çocuklara ilişkin verileri de eklemek gerekmektedir. Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'ne göre, 2011 yılından bu yana Suriye'de 19 bin 800 çocuk yaşamını yitirmiş ve çok daha fazlası yaralanmış veya sakat kalmıştır. Suriye'deki toplam 10 milyon çocuğun 8,6 milyonu yoksulluk ve mahrumiyet içinde yaşamakta, yaklaşık 6 milyon çocuk çatışma ve bombardıman nedeniyle evini terk etmek zorunda kalmış, 2017 yılı itibarıyla 2,3 milyondan fazla çocuk bugün Türkiye, Lübnan, Ürdün, Mısır ve Irak'ta mülteci olarak yaşama mahkum olarak ülkesinden de ayrılmak zorunda kalmıştır (<https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-in-kaybedenleri-cocuklar,GXGcVZwyk02FPIIdjbtKLQ>)

Çocuklar çatışmalarda sadece öldürülmekle kalmıyor aynı şekilde Irak, Suriye, Yemen, Nijerya, Güney Sudan ve Myanmar gibi ülkelerde olduğu gibi kalkan olarak kullanılıyor, sakat bırakılıyor, savaşan taraflara dahil ediliyor, tecavüz ediliyor, zorla evliliğe zorlanıyor ve köleleştiriliyor.

2. Savaş ve Çatışmaların Travma Üzerindeki Etkisi

Savaş veya terörün çocukları üzerindeki psikolojik etkilerinin başında travma gelmektedir. Travma, bireyin ruhsal sağlığı üzerinde tahrip edici etkiler yaratan incitici, yaralayıcı olayların

yarattığı psikolojik etkiyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Öztürk (2008) psikiyatrik anlamda travmayı, bireyin maruz kaldığı olaylar karşısında üstesinden gelmekte zorluk çektiği veya kaldıramayacağı ağırlıkta iç ve dıştan gelen uyaranlar ile karşı karşıya gelmesi olarak açıklamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ise travmayı, bireyin karşı karşıya geldiği veya maruz kaldığı tehdit edici olaylar karşısında yaşadığı yoğun stres durumunu tanımlayacak şekilde kullanmaktadır (bkz. Koryürek, 2011). Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ise, bireyin beden bütünlüğünü (fiziksel ve ruhsal) tehdit eden, bireyde dehşet, korku, endişe ve çaresizlik duygusu yaratan ve olup bitenler karşısında bireyin başa çıkmada üstesinden gelemediği veya güçlük çektiği travmatik olayların gelişmesi ve gelişen durumun süreklilik eğilimi sergilemesini ifade eden ruhsal bir bozukluktur. Travma sonrasında geçmişte yaşanmış olan veya maruz kalınan olayların yeniden yaşanması, ondan irkilme ve kaçınma duygusunun yoğun bir şekilde hissedilmesi ve diğer aşırı uyarılma belirtileri gibi durumlar posttravmatik bozukluğun temel ruhsal göstergelerini oluşturmaktadır. Travma sonrası bozukluklar, bireyin sosyal ve mesleki yaşamında sorunlara ve bozukluklara yol açmaktadır (APA, 2000). Bir anlamda bireyin ruhsal ve fiziksel dünyasında yarattığı travmanın etkisinin, yaşanan veya maruz kalınan olayın sonrasında da, uzun ve kısa vadede, devam etmesidir.

Travma Sonrası Stres Bozuklukları; savaş, şiddet, terör, işkence, yangın, çeşitli kazalar, sel, depresyon, tsunami, kasırga gibi doğal olayların yıkıcı ve ölümcül etkileri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda maruz kalınan olayın yarattığı dehşet vericilik karşısında bireyin üstesinden gelmekte başarılı olamadığı travma sonrası stres bozukluğu, sosyal ve doğal felaketler sonucunda deneyimlenen en yaygın ve en güçlü travmatik ve psikiyatrik bozukluktur.

Çatışma, savaş ve terör şiddetinin yaşandığı bölgelerde çocukların mağduriyet durumları çok dramatik bir tablo sergilemektedir. Ölen, yaralanan ve yakın aile bireylerinin ölmesinin yanı sıra hayatta kalanlar için şiddete tanıklık etmenin ve onu deneyimlemenin bazen çok ağır bir sonucu olmaktadır. Bu çocuklar, savaşla birlikte kaybettiği aile bireylerinin yarattığı travmanın üstesinden gelebilmek, ruhsal dünyanın acılarıyla baş

edebilmek için mücadele etmek durumundadırlar. Ağır ve şiddetli travma öyküsüne sahip olan bu çocuklar yaşam boyunca bir şekilde bu travmadan izler taşımak durumunda kalmaktadırlar. Hayatta kalanlar; geçmişin travmalarından ve acılarından kurtulmak, beslenme, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere ulaşma, cinsel istismar, şiddet, suç, suiistimal ve tacize uğrama gibi yeni sorunlarla baş edebilmek için mücadele etmek zorundadırlar. Daha korkunç olanı çocukların çatışmaların sürdüğü bölgelerde, silah altına alınmaları, çatışmalarda kullanılmaları, cinsel sömürü ve tacize maruz bırakılarak mağdur edilmeleridir. UNICEF'in raporunda da belirtildiği gibi; "ister doğrudan ister dolaylı olsun, çocuklar her zaman silahlı çatışmalardan ilk etkilenen nüfus kesimini oluşturur. Silahlı çatışma çocukların yaşamında birçok yönden değişikliğe yol açar. Hayatta kalabilenler bile, yakınlarını yitirebilirler, yoldan çıkarılabilirler, tecavüze maruz kalabilirler; şiddetin, yerlerinden yurtlarından olmanın, yoksulluğun ve sevdiklerini yitirmenin getirdiği derin duygusal yaralar ve psikososyal travma ile baş başa kalabilirler" (UNICEF, 2005: 41)

Son zamanlardaki çalışmalar, Orta Doğu, Güney Afrika, İrlanda ve Bosna'daki çağdaş çatışmalara odaklanmış olsa da savaşın siviller üzerindeki etkisine dair çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladığı gözlemlenmektedir. Kamboçya, (Realmuto ve ark. 1992, Sack ve ark. 1995a), Afganistan (Mghir, Freed, Raskin ve Katon, 1995), Güney Afrika (Dawes ve diğerleri, 1989, 1990), Bosna-Hersek (Smith ve diğerleri, 2001), Balkanlar (Ajdukovic, 1998; Zivcic, 1993), Kuveyt (Nader ve diğerleri, 1993), Filistin (Qouta & El-Sarraj, 2004; Hawajri, 2003; El-Khosondar, 2004), Lübnan (Sibai ve Sen, 2000) ve Irak (Ahmad ve diğerleri, 2000) da dahil olmak üzere pek çok bölgede savaş stresine karşı çocukların psikolojik tepkilerini konu edinen çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmaların çoğu, savaş bölgelerinde yaşayan çocukların ağırlıklı olarak Travma Sonrası Stres Bozuklukları (PTSD) gibi psikopatoloji türlerini geliştirme risklerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Thabet ve ark. 2004; Husain, 2005; Mohlen ve ark., 2005) (bkz. Altawil v.d. 2008)

Araştırma literatürüne bakıldığında savaşın, terörün ve çatışmanın çocuklar üzerinde yarattığı etkiye odaklanan araştırmaların

sayısının küçümsenmeyecek düzeyde olduğu görülmektedir (bkz.Alkhatib, Regan, & Barrett, 2007; Moin et al., 2007). Savaş ve terörizme maruz kalan çocuklar üzerine gerçekleştirilen bazı çalışmalar çatışmanın çocuklar üzerinde etkisine ilişkin olarak; posttravmatik stres bozukluğu (PTSD) semptomları, depresif belirtiler, anksiyete bozuklukları ve fobiler gibi stres reaksiyonları geliştirdikleri yönde bulgular saptamışlardır (örn. Betancourt ve ark., 2009; Cohen ve Eid, 2007; Comer & Kendall, 2007; De). Jong, 2002; Dubow, Huesmann ve Boxer, 2009; Elbert ve diğ., 2009; Espié ve arkadaşları, 2009; Hoven ve arkadaşları, 2005; Joshi & O'Donnell, 2003; Shaw, 2003; Wexler ve ark. , 2006; Williams, 2007). Bu psikolojik ve psikiyatrik tepkiler, terörizm ve savaşa hem doğrudan maruziyetin hem de medya aracılığıyla dolaylı olarak maruz kalmanın ardından saptandığı (Comer & Kendall, 2007) söylenebilir (bkz.Yahav, 2011: 93)

Çocuklukta savaş ve çatışma esnasında ebeveyn kaybı ile genç yetişkinlik dönemindeki etkileri üzerine odaklanan bazı araştırmalar, çocukluk ve ergenlikte maruz kalınan savaşla ilgili olayların yanında ebeveyn kaybının genç yetişkinlik döneminde yaşanan bazı ruhsal problemlere yol açtığını ve ebeveyn kaybının savaşla ilgili travmanın etkilerini daha da arttırdığını saptamıştır. Aynı şekilde Morina ve Lersner'in yakın bir dönemde (2009 yılında) gerçekleştirdikleri bir araştırmada, ebeveynlerinden birini kaybetme ile genç yetişkinlikte depresyon, anksiyete bozuklukları ve diğer psikolojik sıkıntılar yaşama arasında yüksek bir olasılıkla ilişkinin varlığını kanıtlamıştır (Aydın, 2014: 32)

Savaş ve çatışma ortamında gelişen semptomların ne kadar süre ile devam edeceği konusunda literatürde bir uzlaşım olduğunu söylemek mümkün değildir (Barenbaum, Ruchkin, & Schwab-Stone, 2004). Savaş bittiğinde travma sonrası stres belirtilerinde doğal bir düşüşün olmasını tahmin etmek güç değildir (Punamaki, Qouta ve El-Sarraj, 2001). Ancak, çalışmalar, çocukluk çağı travmasının, bilişsel, ahlaki ve kişilik gelişiminin yanı sıra, kişilerarası ilişkiler ve başa çıkma yetenekleri üzerinde de kalıcı bir etkiye sahip olabileceğini öngörmektedir (Terr, 1983). Örneğin, Barath (2002), Saraybosna'daki savaştan dört yıl sonra bile çocukların kendilerini güvende hissetmeme, okul sorunları ve ruhsal sorunları gibi çeşitli zorluklar yaşadıklarını ortaya koymuştur.

Yapılan çok sayıda araştırmalardan hareketle savaş ve çatışmalara bağlı olarak sıklıkla ortaya çıkan ruh sağlığı ile ilgili problemler şu Şekilde maddelendirilebilir:

1. Anksiyete
2. Depresyon
3. Uyku bozuklukları
4. İntihar eğilimi
5. Posttravmatik stres bozukluğu sendromu
6. Titreme,
7. Baş dönmesi
8. Korkular
9. nceki döneme ilişkin görüntülerin sıklıkla hatırlanması,
10. Öfke
11. Tedirginlik
12. Umutsuzluk
13. Stres ve duygusal durumdan kökenlenen somatik belirtiler (migren, bulantı, mide problemleri v.b)
14. İnsan ve evlilik ilişkilerinde istikrarsızlık ve sorunlar
15. Alkolizm,
16. Uyuşturucu bağımlılığının gelişimi,
17. şiddet (Zencir, 2015: 129).

3. Savaş Ve Çatışmaların şiddet Döngüsü zerindeki Etkisi: Çatışmalar, Topluma şiddeti Miras Bırakır

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde PKK rgt ile mücadele kapsamında yıllarca süren çatışmaların sonucu olarak şiddet, gündelik yaşamının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Öyle ki terör ile bağlantılı kendine özgü bir şiddet kültürünü yarattığını söylemek mümkündür.

Sürekli çatışma, ölüm, yaralama, şehit, kaçırma, faili meçhul olaylar, yakalanma/tutuklanma, sokak gösterileri gibi haberlerin sıradan bir olay olarak gündemde kendine yer bulması ve bunun da ötesinde bazı çatışmaların yerleşim yerlerinde gerçekleşmiş olması, şiddet kültürünün ortaya çıkması açısından önemli bir potansiyel yaratmıştır. Bu süreçte, şiddetin; ocuk ve gençlerin önemli bir sosyalleşme aracına dönüştüğü ve dolayısıyla da kimliksel bileşeni olarak işlevsellik kazandığı söylenebilir. Bu

süreçte şiddetin yaşamanın tüm düzeneklerine sızdığı ve yerleştiğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Şiddet ile iç içe yaşamanın en önemli sonucu, şiddetin kutsanması, meşrulaşması, sıradanlaşması veya kanıksanmasını yaratmış olmasıdır.

Bu şiddet kültürü, zaman zaman toplumun farklı katmanlarında ve alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde artan şiddet olaylarının /yıkıcılığın kaynağını radikalleşen toplumsal yaşamda görmek gerekmektedir. Yapılan kriminolojik araştırmalarda, savaş tecrübesi yaşamış ülkelerde cinayet suçlarında ciddi yükselişlerin (en yüksek yüzde 79 ve en düşük yüzde 10 oranında) gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Archer ve Gartner, çatışma veya savaşlardan sonra gerçekleşen şiddet olaylarındaki dramatik artışları, bu süreçte yaşanan şiddetin meşrulaşmış olmasının sonucu olarak görmektedirler. Diğer bir ifade ile “çatışmalar, topluma şiddeti miras bırakır” (Archer ve Gartner, 1976)

Şiddetin sosyo-kültürel açıdan diğer bir etkisi de, gündelik hayatın anlam ve değer referanslarını olumsuz olarak etkilemesi veya zayıflatmasıdır. Çatışmaların ve çatışmalara bağlı göçlerin yoğun olarak yaşandığı kentlerde; dayanışma, güven, yardımseverlik, samimiyet ve içtenlik üzerine temellenen kültürel dokunun zedelendiğini gözlemek artık mümkündür. Bu çerçevede, kendi yakınlarına, komşularına bile güven duymayan bir ruh haletinin resmi kurum ve bireylere de güven duymayacağını kestirmek mümkündür. Gelinek nokta, enformel ve formel yapıların çözüldüğü, onun yerine bölgenin anomik yapısından beslenen şiddet pratiklerinin ve ön kestirilemeyen eylem biçimlerinin aldığı yeni bir durumu müşahade etmek zor olması gerek.

Şiddet olaylarının yoğun olarak yaşandığı toplumlar, belirli bir dönemden sonra şiddete alışmakta ve şiddet ile ilgili olaylara duyarsızlaşmaktadır. Kriminal olayları çözümleyen kuramsal yaklaşımlardan sosyal öğrenme kuramına göre şiddet, diğer davranışlarda olduğu gibi öğrenme yoluyla kazanılmaktadır. Bu açıklama, şiddet ortamında büyüyen çocuk ve gençlerin de şiddete daha eğilimli hale gelecekleri ve şiddeti taklit edebileceğini imlemektedir.

Ayrıca bu şiddet ortamında, ideolojiler, din, mezhep ve etnisite gibi motivasyon kaynakları etrafında sosyalleşen çocuklar ve

gençler giderek daha da acımasızlaşabilmekte ve ölümü sıradanlaştırabilmektedir. Özellikle çatışmacı savaş strateji etrafında ideolojik ve kültürel olarak sosyalleştirilen çocuklar ve ergenler çok kolay bir şekilde yıkıcı ve öldürücü eylemler gerçekleştirebilirler.

Görünen o ki, çatışmaların yoğun ve uzun süreli devam ettiği bölgelerde şiddet kodlarının, bir alışkanlık ve kurumsallaşma yaratma ihtimali güçlüdür. Sürekli çatışmaların gerçekleştiği bölgelerde Wolfgang Sofsky'nin "Dehşetli Zamanlar" adlı kitabında da belirttiği gibi şiddet; "rutine, gündeliğe, işe dönüşür" ve bireyin, ergenin şiddeti tekrarlama sıklığına paralel olarak giderek kemikleşerek habitus/alışkanlık halini alır. Şiddetin yarattığı alışkanlığın da, akli ve vicdani devreden çıkartarak bireyi, işleyeceği cinayet veya katliam karşısında kör, vicdansız sağır ve duygusuz kılar. Dehşet kavramının da anlamını kaybettiği bu süreçte öyle ki insan kendi zorbalığına bile alışabilir. Şiddetin tekrarlanma sıklığının artmasına bağlı olarak da şiddet davranışı kemikleşir. Adeta şiddet, otomatige bağlanmış olur. Aynı şekilde şiddetin zamanla bir alışkanlık formuna dönüştüğünü belirten Sofsky, bu şiddet alışkanlığının, belirli dinamiklere dayanmaktan çıkıp rutin bir eylem halini aldığını belirtir ve bireyi olup bitenler karşısında korkusuz, kör ve sağır yaptığının altını çizer. Ona göre öyle ki cinayet işleyenlerde, dehşet duygusu bile kaybolmuş durumdadır. Artık bu şiddet eylemleri için illaki bir neden bulmak zorunluluğu kalmamıştır. Çünkü alışkanlığın yarattığı şiddet nedensiz bir şiddettir (Sofsky,2009).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde siyasal şiddetin güçlü kaynaklarından biri de, geçmişte yaşanan mağduriyetlerdir. Bu mağduriyetlerin şiddet potansiyeli üretme olasılığı ve gücü her zaman vardır. Bu hafızanın canlı tutulması, kuşaktan kuşağa aktarılması, yaşanmış tecrübeler kadar olmasa bile belli ölçülerde etkili olabilmektedir. Geçmişte yaşanmış mağduriyetlerin, insan hak ihlallerinin ve antidemokratik uygulamaların dillendirilmesi ve yazılıp çizilmesi yeni kuşağın öfke ve intikam duygusuyla yetişmesini, şiddet kültürü etrafında sosyalleşmesini sağlamaktadır. Ne yazık ki, süreç ile ilgili olumsuz açıklamalar da bu travmayı yeniden harekete geçirebilmektedir.

4. PKK Örgütünün Hendek ve Barikatlarla Yarattığı Şiddet ve Çocukların Örgütte Kullanılmaları

2015 yılında müzakere sürecinin sonlanmasıyla birlikte PKK örgütü yeni dönemde, bazı yerleşim yerlerinde özyönetim ilanlarını gerçekleştirerek alan hâkimiyetini oluşturmak, bu yerleşim bölgelerine güvenlik görevlilerinin girişini olanaksız kılmak ve mücadele edebilmek için, hendek ve barikatlar oluşturmuş, patlayıcı düzenekler (Diyarbakır/Sur, Şırnak/Cizre ve İdil, Şırnak/Silopi, Mardin/Dargeçit, Derik ve Nusaybin, Şırnak ve Hakkâri/Yüksekova gibi yerleşim yerlerinde) yerleştirmiştir. Örgüt bu eylemlerle çatışmayı halkın içine taşıyarak/genişleterek veya toplumun tüm kesimlerine yayarak, devlete ve hükümete karşı bir ayaklanmayı amaçlamıştır. Örgütün sivil yerleşim yerlerinde başlattığı bu çatışmalardan dolayı yaklaşık olarak 400 binin üzerinde birey, can güvenliğini sağlamak için zorunlu göç etmek zorunda kalmış veya yerinden edilmiştir. Burada çarpıcı olan örgütün sivil, kadın, çoluk çocuk demeden yaşam bölgelerinde hendek/barikat oluşturması ve çoğu yere patlayıcılar yerleştirerek bu yerleşim yerlerini çatışma alanlarına dönüştürmesidir. Çok sayıda çocuk hem bu çatışmalara tanıklık etmek zorunda kalmış, hem de örgüt tarafından hendek/barikat eylemlerinde kullanılmıştır. Çatışmaların yeniden başlaması ile birlikte ölümlerin gerçekleştiği, silah ve patlama seslerinin eksik olmadığı, insana, tarihe ve kente ait tüm hatıraların/hafızanın savaşın enkazı ile birlikte yok olduğu, korku ve travmaların yoğun bir şekilde yaşandığı, çatışmaların, bomba seslerinin azalmadığı, çocukların gece uykularında ani korkularla yataktan fırladıkları, ölüm kâbusu gördükleri, sosyal yaşamın felç olduğu, insani değerlerin tarumar olduğu ve yerleşim yerlerinin enkaza dönüştüğü bir gerçektir.

Çatışma bölgelerinden göç etmek zorunda kalan aileler ve çocukları bazı önemli sorunlarla karşılaşmış olmaları kaçınılmazdır. Bu süreçte aile bireylerinde, özellikle de çocuklarda, yaşanan travma gibi ruhsal sorunların yanı sıra sosyo-ekonomik ve siyasal sorunların yaratabileceği sosyolojik problemler de gözden uzak tutulmamalıdır. Bilgin, çatışmalardan dolayı göç etmek zorunda kalan ailelere ve çocuklara yeterli

desteğin sağlanamadığı durumlarda; yoksulluk, ayrımcılık, barınma sorunları, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere ulaşmada güçlük veya yetersizliğin yaşanabileceğini belirterek bu durumun çocuklarda ideolojik/politik ilgililik ve örgütsel katılımı oluşturabileceğinin altını çizmektedir (Bilgin, 2014: 143). Hiç kuşkusuz, çocukların çatışma ortamında yaşadıkları mağduriyetin şiddeti, yoğunluğu ve bunun yarattığı öfke ve travmayı ve bu travmayı nasıl tanımladıkları hususu da çocukların yönelimleri ve tercihleri üzerinde etkili olabilmektedir. PKK, örgüt politikasında birey mağduriyetini yaratma ve şiddeti gündelik yaşamın bir parçası haline getirme yaklaşımını sıklıkla kullanmakta ve uygulamaktadır. Bir anlamda PKK hendek/barikat eylemleri ile yaşlı, çoluk çocuk, kadın ve sivil ayrımı yapmaksızın, tüm halkı mücadelenin parçası kılmayı amaçlamış, sivil yaşam bölgelerindeki çatışmaların ve olası devlet operasyonlarının yaratacağı mağduriyeti (ölümler, yıkımlar, insan hak ihlalleri, gözaltılar ve tutuklamalar, ekonomik sorunlar gibi) ve bununla ilintili oluşabilecek isyan ve öfke duygusunun, kısa sürede devlet karşıtlığını yaratabileceği ve örgütün buradan ciddi anlamda beslenebileceği ve güçleneceği beklentisi, amacı güdülmüştür. Amaçlanan diğer bir husus da, kentlerde/mahallelerde örgüt tarafından gençlerin silahlandırılması, örgütün halk üzerinde hâkimiyet kurması sağlanarak olası muhalif ve aykırı gelişmeleri susturmak ve halkı kontrol altına almaktır. Bölgede, PKK'ya muhalifliğin ciddi bir şekilde cezalandırılabilmesine dair güçlü ve yaygın bir düşünce ve korku egemendir. Diğer önemli bir amaç da, çocukların ve gençlerin örgüte kazandırılmasıdır. Çatışmalar ile birlikte çocuk ve gençlerde şiddet eğiliminin oluşması ve terör örgütüne katılma olasılığı daha kolay olmaktadır.

Örgüt kentlerde başlattığı çatışmalarda aktif kullandığı yapılardan biri YDG-YPS olarak belirtilen paramiliter yapıdır. PKK'nın "şehir milisleri" olarak bilinen YDG-H'nin (Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi) çoğu gençlerden ve çocuklardan oluşmuştur. Bu yapılanma, ilk dönemde örgüt adına mahkeme kurma, kimlik kontrollerini yaparak halk üzerinde örgütün otoritesini inşa etme/güçlendirme işlevini yerine getirme çabası içerisinde olmuştur. Sonraki aşamada ise, bu oluşum örgütün kent savaş stratejisinin ana unsuru veya birimi haline dönüşmüştür. Hendek

ve barikat çatışmalarında bu yapının üyeleri, aktif bir biçimde güvenlik güçleri ile çatışmıştır. YDG-H'nin ismi, hendek savaşlarının başlaması ile birlikte YPS (Sivil savunma kuvvetleri) olarak değiştirilmiştir. Kürt çocuklarını ve gençlerini örgüt militanına dönüştüren ve onları silahlandıran bu yapı, Kürt toplumu içerisinde çocukları radikalleştirme işlevini görmüştür. Gürcan YDG-H/YPS'leri; zorunlu göç sonucunda kente yerleşmiş, ekonomik sorunlu ailelerden gelen, işsiz kalmış, kentleşmenin yarattığı sorunlara maruz kalmış, 15-25 yaş aralığında, bireysel kimliğini devlet karşıtlığı üzerinden ve PKK'nın ideolojisi ile inşa eden radikal fikirlere sahip ve diyaloga kapalı bireyler olarak tanımlamaktadır (bkz. Kızmaz, 2017). Aşağıda çocukların örgütün barikat eylemlerinin oluşturulmasında ve terör örgütü içerisinde yer aldıklarına ilişkin görseller yer almaktadır:

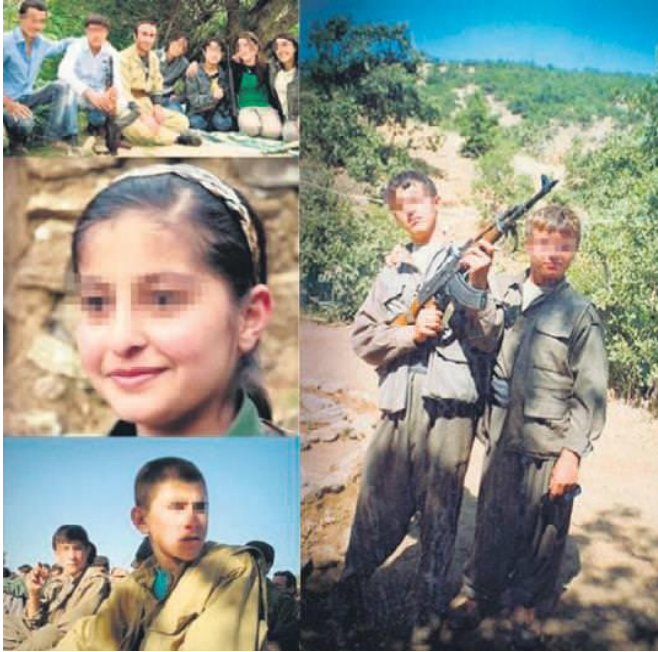
Resim 1: Çocukların Barikat Oluşturmada Kullanılma Görüntüleri

Aşağıda, çocukların hendek ve barikat olaylarında kullanımı ile ilgili bir haber gazetelerde şu şekilde yer almıştır. “Nusaybin'in mahallelerinde ortaya çıkan görüntülerde, oyun çağında olan 6 ila 8 yaşındaki küçük çocuklar, YDG-H militanlarının zorlamasıyla kaldırım taşlarını söküyor ve barikat kuruyor. Terör örgütü PKK'ya yönelik Doğu ve Güneydoğu'da süpürme operasyonları sürerken, örgüt militanları küçük çocukları kullanmaya başladı. Okulları bombalayarak ateşe veren, onlarca çocuğa zulmeden ve öğrencilerin eğitim haklarını gasp eden PKK, şimdi de 6 ila 8

yaşındaki küçük çocukları evlerinden alarak sokakta kullanıyor. Mardin'in Nusaybin ilçesinin mahallelerinde yaşanan skandal olayı, görüntüler ortaya çıkardı. Fotoğraflarda 6 ila 8 yaşındaki küçük çocuklar, kaldırım taşlarını sökerek barikat kuruyor. Küçük çocukları, PKK'nın gençlik yapılanması YDG-H militanlarının evlerden alarak barikat kurları için zorladığı öğrenildi” (<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/344812.aspx>).

Hendek/barikat çatışmalarında tutuklanan çok sayıda çocuğun olması örgüt bünyesinde çocukların olduğunun bariz kanıtlarını oluşturmaktadır. Bu çocuklardan bazılarının mahkemede anlattıkları bilgilerden; bu çocukların örgüt tarafından hırsızlık yaptırıldıkları, zorla hendeklerde nöbet tutturuldukları ve silah kullanmaya zorlandıkları anlaşılmaktadır. PKK/PYD aynı şekilde, Suriye’de “zorunlu askerlik” uygulaması altında çocuk kaçırdığı belirtilmektedir.

(<http://www.trthaber.com/haber/gundem/ypgpkknin-zorla-askere-aldigi-cocuklarin-goruntuleri-ortaya-cikti-354141.html>)

Resim 2. Örgüt İçerisinde Yer Alan Çocukların Görüntüleri

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW)

gibi kuruluşlar, YPG/PKK'nın küçük yaşlardaki çocukları silah altına veya zorla askere aldığını kayda geçirmiştir. Bu tespit, örgütün uluslararası hukuku da ihlal ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Resim 3. Örgüt İçerisinde Yer Alan Çocukların Görüntüleri

Resim 4. Örgüt İçerisinde Silahlı Eğitim Gören Çocukların Görüntüleri

Fatma Sümer'in SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları) vakfı tarafından yayımlanan "PYD/YPG'nin Çocuk Askerleri" başlıklı analiz raporunda PKK örgütünde yer alan çocuklara ilişkin şu çarpıcı bilgiler yer almaktadır: "1994'ten itibaren sistematik olarak çocuk asker kullandığı ifade edilen

PKK'nın Türkiye'deki çocuk üyeleri dışında 3 bin çocuğu saflarına kattığı düşünölmektedir. Ayrıca 15-18 yaş arası çocukların zaten PKK kadrolarının büyük bir kısmını teşkil ettiği, dolayısıyla bu sayının ağırlıklı olarak 15 yaşından küçüklerden oluştuğu da belirtilmektedir. 2012'de yapılan bir çalışma 2001-26 Eylül 2011 arasında hayatını kaybeden 1.362 örgüt üyesinin yüzde 33,41'inin 16-18 yaş arası, yüzde 9,25'inin ise 15 yaş altında olduklarını ortaya koymuştur. Rapora göre örgüte en küçük katılım yaşı 9'dur. 2012'ye ait verilerde ise çocukların PKK'ya katılım oranının yüzde 36 olduğu ifade edilmiştir. Çocuk askerleri çeşitli amaçlarla ve bu durumu gizleme ihtiyacı duymaksızın kullanan PKK'nın bir "çocuk taburu" kurduğu da görölmektedir" (Sümer, 2018: 13).

5. Sonuç

Çocukluk döneminde maruz kalınan travmatik yaşantılar çocukların normal gelişim seyrini ciddi anlamda olumsuz etkilemektedir. Çocukluk dönemindeki şiddetin yarattığı güvensiz veya kötü dünya algısı, çocukların gelecekte sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmalarını da engellemektedir. Diğer bir ifade ile çocukluk döneminde gerçekleşen travmalar bireylerin yetişkinlik döneminde suç ve şiddet yöneliminin belirleyicisi olabilmektedir. Ülkemizde de ağırlıklı olarak Doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesinde bir çatışma ortamı olduğu, zaman zaman çatışma şiddetinin arttığı ve bu nedenle çok sayıda insanın yerleşim bölgelerini terk ettiği bir gerçektir. En son hendek/barikat olayları ile kent sivil yerleşim bölgelerinde başlayan çatışmalardan dolayı ciddi anlamda mağduriyetlerin yaşandığı, çocukların bu çatışmalardan bir şekilde etkilendikleri ancak çatışmaların psikolojik/ruh sağlığı üzerindeki etkilerini inceleyen bilimsel araştırmaların neredeyse hiç yapılmadığı söylenebilir. Oysaki bu çatışmaların çocuklarda ciddi travmatik sonuçlar ürettiği inkar edilemez.

Sivil yerleşim alanlarında meydana gelen son dönemdeki yıkım ve kayıpların, süren çatışmaların bireylerin ruhsal dünyalarını ciddi anlamda etkilemiş olması kaçınılmazdır. Hiç kuşkusuz bu çatışmalardan en çok etkilenenlerin başında, kadın ve çocuklar gelmektedir. Özellikle güvensizlik ve yakınlarını kaybetme korkusu, evlerinin, oyun alanlarının harabeye dönmesi ve

sevdikleri nesnelere/oyuncakların kırılması, kendilerine ait güvenli alanlarının yerle bir olması, anne babalarının acıları, çaresizlikleri, çektikleri acılar, kayıplar/ölümler gibi hususlar çocukları ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bu sorunların travmatik sonuçlarının olabileceği bir gerçektir.

Çoğunluğu daha önceden başka yerleşim bölgelerinden göç etmiş yoksul ailelerin ikamet ettikleri bölgelerde hendek çatışmaların yaşandığı dönemde, çatışmalara tanıklık eden, bomba, patlama ve silah seslerinin eksilmediği, aile bireylerinin ve yakınlarının kaybedileceği korkusunu yaşayan çocuklar çok ciddi travmatik stres bozukluğunu yaşadıkları tahmin edilmektedir. Özellikle bu çocuklarda psikosomatik belirtiler sergilemeleri muhtemeldir. Sokakta olup bitenleri izleyen çocuklar ciddi tedirginlikler yaşadıkları söylenebilir. Bu çocuklarda, şiddet eğiliminin oluşmaması için gereken ilginin gösterilmesi ve desteklerin sunulması gerekmektedir.

PKK Örgütünün çocukları kendi örgütsel amaçlarını gerçekleştirmek için örgüt sürecine ve yapısına dahil ettiği, gerek örgütün dağ kadrosunda savaşan 18 yaşından küçük çocukların varlığı gerekse de şehir eylemlerinde kullandığı çocuklarla kanıtlamaktadır. Özellikle son dönemlerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleştirdiği hendek/barikat eylemlerinde ciddi düzeyde çocukları kullandıkları bilinen bir gerçektir. Bu durum, çocuk mağduriyetleri açısından hiçbir şekilde kabul edilemez.

Şiddet ve çatışmaya maruz kalan çocukların çatışmanın olumsuzluklardan sıyrılma durumları ve düzeyleri farklılaşabilmektedir. Kimi çocuklar kısa bir süre içerisinde bu semptomlardan kurtulabilmektedirler. Bu maruziyetin geçici olduğunu göstermektedir. Ancak çocukların etkilenme düzeylerine ve müdahale edilme, iyileştirici programlarına dahil edilme durumlarına göre iyileşme düzeyleri farklılaşmaktadır. Çatışma ortamlarında yaşayan bazı çocuklar, şiddet sonrası dönemde iyileşme ve travmanın etkilerinden kurtulma özelliği sergilerken, bazılarının da bu durum ile baş edebilmesi güç olabilmektedir. Burada, travmaya maruz kalanların kişilik özellikleri, maruz kalma süresi, yoğunluğu, gerekli müdahalenin yapıp yapılmadığı ve aile desteğinin varlığı gibi değişkenler etkili olabilmektedir.

Kaynakça

American Psychiatric Association. (2000).Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders, (4thed., text revision). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Archer, Dane and Rosemary Gartner (1976) “Violent Acts and Violent Times: A Comparative Approach to Postwar Homicide Rates”, American Sociological Review Vol. 41, No. 6 (Dec., 1976), pp. 937-963

Altawil, Mohamed, Pieter W Nel, Abdalla Asker, Muthanna Samara & David Harrold (2008) “The Effects of Chronic War Trauma Among Palestinian Children In M. Parsons (Ed.) Children: The invisible victims of war- An Interdisciplinary Study. Peterborough-England: DSM Technical Publications Ltd. 1.)

Aydın, Neriman (2014), “Savaşın Çocuklar Üzerindeki Psikolojik, Sosyal Ve Kültürel Etkileri”, Çocuklar ve Savaş içinde (Edt. Burcu Tokuç) HASUDER Yay. (http://halksagligiokulu.org/anasayfa/components/com_booklibrary/ebooks/%C3%87OCUKLAR%20VE%20SAVAS_HASUDER%20YAYIN%20NO_2014_2.pdf)

Barath, A. (2002). “Psychological Status of Sarajevo Children after War: 1999-2000 survey”. Croatian Medical Journal, 43 . 213–220.

Barenbaum, Joshua, Vladislav Ruchkin, and Mary Schwab-Stone (2004). “The Psychological Aspects Of Children Exposed To War: Practice And Policy Initiatives”. Journal of Child Psychology and Psychiatry,45,41–62.

Bilgin, Rıfat (2014), “Çatışma ve Şiddet Ortamında Büyüyen Çocuklar Sorunu”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 24, Sayı: 1, Sayfa: 135 -151, ELAZIĞ

Koryürek, Mehmet Mert (2011). Iraklı sivillerde Savaş Travmasına Bağlı Ruhsal Sorunların Yordayıcıları (YayınlanmıĞ uzmanlık tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kızmaz, Zahir (2017), Özyönetim İlanları, yerinden Edilmeler ve Kürtler: hendek/Barikat Eylemlerinin Mağdurları Üzerine Bir Araştırma, Hegem Yay.

Öztürk, Orhan, N. Aylin Ulusahin (2008). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, Ankara.

Punamaki, Raija, Samir Qouta and Eya d El-Sarraj (2001). “Resiliency Factors Predicting Psychological Adjust- Ment After Political Violence Among Palestinian Children”. *International Journal of Behavioral Development*,25, 256–267.

Yahav, Rivka (2011), “ Exposure of Children to War and Terrorism: A Review”,
Journal of Child & Adolescent Traum, 4:90–108, 2011

Sofsky, Wolfgang, Dehşetli Zamanlar: Amok, Terör ve Savaş (2009), iletişim yay.

Sümer, Fatma (2018), PYD/YPG’nin Çocuk Askerleri, SETA Vakfı, Ankara

Terr, Lenore C. (1983). “Children Of Chowchilla, A Study Of Psychic Trauma Four Years After A School-Bus Kidnapping”. *American Journal of Psychiatry*, 140, 1542–1550.

UNICEF (2005), Dünya Çocuklarının Durumu: Çocukluk Tehdit Altında, Ankara

UNICEF, (2016), The State of The World'S Children: 2016 Fair Chance for Every Child (int. erişim: https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.pdf)

Zencir, Mehmet (2015), “ Savaşlar ve Halk Sağlığı”, Barış Kitabı: Bireyden Topluma Savaşın ve Barışın Ruh Hali içinde, (Editörler Ayşe Devrim Başterzi A. Tamer Aker), Türkiye Psikiyatri Derneği Yay.

(<http://www.trthaber.com/haber/gundem/ypgpknin-zorla-askere-aldigi-cocuklarin-goruntuleri-ortaya-cikti-354141.html>)

(<https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-in-kaybedenleri-cocuklar,GXGcVZwyk02FPIIdjbtKLQ>)

(<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/344812.aspx>)

<https://www.unicefturk.org/yazi/saldiri>)

Etnisizim ve Hendek Terörünün “Ortak Yaşam Tecrübesi”Nde Açtığı Sosyal Travma Biçimlerinden Bazıları

Halit Yeşilmen, Mardin Artuklu Üniversitesi

Giriş

Güneydoğu Anadolu bölgesi ve özelde Mardin ili ve çevresi, Araplar, Kürtler, Kareçiler, Mıtırabilir, Süryaniler, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yezidiler gibi farklı etnik ve dini unsurların ortak yaşam tecrübesini günümüze kadar taşıyabilmiştir. Bunun en az bin yıllık tarihi arka planı da göz ardı edilmemelidir. Farklı etno-dini unsurların yüzyıllara dayanan birlikte yaşama tecrübesi, günümüzde, özellikle Mardin ve Midyat bağlamında “Dinler ve Diller Kenti” vurgusuyla güncelliğini koruyabilmektedir. Bahsedilen farklı etno-dini unsurlar, bölgenin kendine has sosyo-kültürel dinamikleri çerçevesinde konumlanabilmiş ve sürdürülebilir etkileşimleri de kendi aralarında tesis etmeyi başarmışlardır. 1973'lere dayanan terör örgütlenmeleri/eylemleri ile yaklaşık son on yıl içinde kendini hissettirmiş olan etnik merkezli kimlik söylemleri, bahsedilen birlikte yaşama tecrübesini ve dokusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı da etnisizme varan kimlik(lenme)lerin ve son olarak “hendek” ismiyle gündemde yer almış olan terör eylemlerinin açtığı sosyal travma biçimlerinden bazılarına değinmek ve bunları ortak yaşam tecrübesi bağlamında değerlendirmektir. Bununla birlikte, özellikle ortak yaşam tecrübesinin söz konusu olduğu bir bağlamda “barış” ve “halkların kardeşliği” gibi söylemlerin sürdürülebilir olan sosyo-kültürel etkileşimleri nasıl keskin sınırlara evirdiğine değinmek de bu çalışmanın diğer bir amacıdır. Amaca yönelik sorgulanan temel problem ise şudur: Etnisizm/etnopolitika ve terör eylemleri, ortak yaşam alanındaki farklı etnik grupların etkileşimlerini ve ortak ufku nasıl etkilemiştir? Kapsam itibariyle çalışma, Mardin ve daha çok Midyat örneğinde, sosyo-kültürel alandaki en görünür

durumlardan bir kaçı üzerinde odaklanmaktadır. Çalışmaya konu olan sosyal travmalar, özellikle “dil”in kullanılma biçimi, anlam evreni, aile dramı ve din bağlamındaki sonuçları üzerinden değerlendirilmektedir.

1973'lere dayanan Türkiye'deki örgütlü terör eylemleri, genel itibariyle ortak yaşam alanında karşılık bulmuyordu. Günümüzde de bu eylemlerin hedefleri doğrultusunda karşılık bulması söz konusu değildir, fakat sosyal alanda çeşitli olumsuz izler bıraktığı da söylenmelidir. Özellikle küreselleşmenin ve post-modern sürecin beraberinde getirdiği anlam boşluğu da bu olumsuzluğu besleyebilmektedir. Anlam boşluğu, sosyal yaşam pratiklerinin aksine mevcut etnik kimliklere aşırı uçlarda tutunmayı da beraberinde getirebilmektedir. Bu da terör örgütlerinin sosyal alandaki söylemlerine zemin oluşturabilmektedir.

Dünya genelinde modern ulus-devletler, küreselleşme sürecinde yeniden yapılanma ihtiyacı hissettiler. Öyle ki bu süreçte modern ulus-devletler, “küresel ağ devleti” yaklaşımının onlara biçtiği rol itibariyle ya parçalanarak ortadan kalkacak ya da kendi içindeki farklı kültürel unsurların küreselliğe açılmasını sağlayacak kanalların oluşmasına aracılık edeceklerdi (Castells, 2013/2: 451). Bu yaklaşımın ileri sürdüğü her iki ihtimal itibariyle de modern ulus-devletlerin zayıflaması veya küçülmesi, yetki sınırlarının daralması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Haliyle bu süreç, dünyadaki ulus-devlet yapılarının sorgulanmasını da beraberinde getirdi. Bu sorgulamanın Türkiye'deki yansıması ise “sivil siyaset” ve “yeni anayasa” çalışmaları oldu. Süreç içinde dikkatler, mikro çapta kolektif kimliklere yönelmeye başlar ve sosyo-politik arenada etno-dini kimlikler yükselişe geçer. Böylece hem politik arenada hem de sosyo-kültürel alanda kimlik sorunsalı da kendini hissettirir. 1973'lere dayanan terör örgütleri de sosyo-kültürel dinamikleri kendi lehine çevirmeye çalışarak ve netice itibariyle ortak yaşam tecrübesinin garantörü stratejisiyle konumlanmaya gayret eder. Fakat bu arada geçmişe dayanan örgütlü terör eylemleri kendi amaçlarına dönük biçimde, siyasi hak ve kimlik taleplerini manipüle ettiği için netice itibariyle ortak yaşam alanında etnisizm de kendini hissettirir. Son aşamada ise etnik

kimlikleri temsil beklentisiyle “hendek” terörü de baş gösterir, fakat yüzyıllara varan ortak yaşam tecrübesinden karşılık bulamaz.

Etnisizm, etnik dili ön plana çıkararak hem grup içinde hem de grup dışında çeşitli baskı biçimlerine sebep olmuştur. Bu durum gruplar arasındaki mevcut etkileşim değerini de düşürmüştür. Bununla birlikte etnisizm, etnopolitik alanda sık sık kullanılan “barış” ve “kardeşlik” gibi kavramları kendi anlam evreni içinde araçsallaştırarak bunların hem sosyo-politik alanda muğlaklaşmasına sebep olmuş hem de iletişim zeminini tahrip etmiştir. Bu da ortak yaşam alanını parçalamaya doğru sürüklemiştir. Yaklaşık kırk yıllık tarihi sürece dayanan hendek terörü de söz konusu olan etnisizm ve etnopolitik alandan hareketle farklı etno-dini grupları kendine entegre etmeye çalışmış fakat ortak yaşam tecrübesinin devamı olarak bu alanda karşılık bulamamıştır. Bununla birlikte çeşitli aile ve fert dramlarına da sebep olmuştur. Aile içi manevi travmalarla birlikte, *deist* ve *ateist* söylemi üzerinden genç neslin, genel topluma kıyasla karşı konumlanmasına da sebep olmuştur.

Ortak yaşam alanı, kendine has etkileşim biçimleriyle farklı etnik kimlikleri içinde barındırmaktadır, fakat aynı zamanda etnisizmin etkisiyle parçalanma veya değer yitimi riski de taşımaktadır. Bu nedenle günümüze kadar taşınabilen etnik gruplar arasındaki ortak yaşam tecrübesinden ders alınması ve bu alanı besleyen dinamikler üzerinden canlandırılması gerekmektedir.

Ortak Yaşam Tecrübesindeki Temel Dinamiklerden Bazıları

Türkiye, Güneydoğu, özellikle Mardin ve çevresi, sosyo-kültürel alanda farklı etno-dini unsurları içinde barındırmaktadır. Bin yılı aşkın süredir birlikte yaşama tecrübesine sahip olan farklı etnik (ve dini) grupların arasında çapraz kategorik tanımlamalar ve etkileşimler söz konusudur. Etnik-içi grupların diğer etnik-içi gruplarla diyakritik yoruma dayalı etkileşimlerini günümüze kadar taşımaları onların “değer” merkezli olmak üzere ortak bir ufkun ve ortak bir kültürün oluşmasına da neden olmuştur. Diyakritik yoruma dayalı etkileşimlerde hem yüz-yüzelik hem de özsayıgı ve etik konumlanma esastır. Bu etkileşimlerde diğeri özne konumundadır ve etkileşimler, konumlanma biçimlerine bağlı

olarak eleştirel sorumluluk esasına dayanmaktadır. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi önemsenir ve önemsenmesi oranında da etkileşimlerin değeri yükseltilir veya düşer. Aşına olanlara dönük ahlaki konumlanma korunurken, diğerler de ötekileştirilecek kadar yabancı veya nüfuz edilemez değildir (Kearney, 2012: 24. 103-105).

Ortak yaşam tecrübesindeki etkileşimler neticesinde hem aynı etnik grup (köy içi) içinde hem de farklı etnik gruplar (farklı etnik yapıya sahip köyler arası) arasında akrabalık derecesinde etkileşimler de söz konusudur. Kürt kökenli olmasına rağmen Arap köylerinde yaşamını idame ettirmiş ya da Arap kökenli olup Kürt köylerinde yaşamını sürdüren aileler, içine gittikleri grubun kültürünü de özümsemiştir (Yeşilmen, 2017: 209-210). Bu durum, etnisizmin/ötekileştirmenin aksine hem köyler hem de etnik konumlanmalar itibariyle grupların birbirlerine dayı ve amca vurgusuyla hitap etmelerine de sebep olmaktadır. Bu yönüyle farklı etnik-içi grupların diğer etnik-içi gruplarla olan değer merkezli etkileşimleri günümüze kadar taşınabilmiştir. (Yeşilmen, 2016: 26-27).

Köyler arası akrabalık bağları ve etnik sınırlar arasındaki nüfus hareketliliği, ticari ve komşuluk ilişkileri, ziyaret alanları, taziye hareketliliği gibi değer merkezli etkileşimler, farklı etnik gruplar arası etkileşimleri beslerken aynı zamanda sınırları esnek kılmaktadır. Bu yöndeki etkileşimler farklı etnik gruplar arasında olduğu gibi farklı dini gruplar arasında da söz konusudur. Bu çerçevede farklı etno-dini grupların yüzyıllara dayanan ortak yaşam tecrübesinden bahsetmek de mümkündür (Akyüz, 2006. Dolapönü, 1972: 102-103). Kaldı ki bu etkileşimler sadece günümüze has olmayıp geçmişe de uzanmaktadır. Öyle ki şer'iyecileri Müslüman ve Hıristiyanlar arasında söz konusu olan birçok komşuluk örneklerinden de bahsetmektedir. Bununla birlikte, dönemin mahkeme kayıtlarında dinden kaynaklı bir çatışmanın vuku bulmaması da dikkat çekicidir. Günümüzde örnekleri olduğu gibi o yıllarda da seyyahlar, Müslüman ve gayrimüslimlerin birbirlerine selam verdiklerini belirtmektedirler (Öztürk, 2006: 521. Akis, 2007: 437) (Çavdar, 2013, s.20)

Müslümanların selamlaşırken kullandıkları *Selamun Aleyküm* ile Süryanilerin kendi aralarında selamlaşırken kullandıkları *Şlomo Ahlaykhu* telaffuzunun birbirine yakın olması bu yöndeki etkileşimi beslemektedir.). Tekrar belirtmek gerekirse bu etkileşimler, günümüzde de devam etmektedir. Farklı din mensuplarının birbirlerine selam vermeleri dışında, birbirlerinin taziyelerine ve davetlerine iştirak etmeleri, komşuluk ilişkilerinde bulunmaları ve birbirlerinin bayramlarını kutlamaları Mardin ve ilçelerinde bilinen bir durumdur. Dini sınırların da söz konusu edilebileceği bu ortak yaşam alanında etnisizme varan ötekileştirmeye alan açılmadığını daha doğrusu bundan kaçınıldığını söylemek mümkündür. Kullanımı günümüzde seyrekleşmiş olsa da yakın zamana kadar Süryaniler ile Müslümanlar ve hatta Yezidiler arasındaki etkileşimlerde birbirlerine *kiriv/kirve* dedikleri de bilinen bir durumdur. Tüm bunlar, bölge içindeki etno-dinî farklılıklar arası konumlanmanın ötekileştirmekten ziyade “diğer değerli” üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Başka bir ifade ile bu konumlanmada “biz” ve “onlar” arasında sistematik ve sınırları keskin bir ayırım veya etnisizm söz konusu değildir (Yeşilmen, 2016. 26-27).

Ortak Yaşam Tecrübesinden Etnisizme

Her ne kadar ortak yaşam alanı farklı etnik kimlikler arasında biz ve onlar arasında sistematik bir ayırımı içinde barındırmıyor olsa da bu alan, aynı zamanda --kültürün ve etnisitenin bileşenleri itibariyle- bu ayırımın malzemesini içinde taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, bu alan, sürece bağlı olarak etnisite bağlamındaki yeni kimliklenmelerin beslenebileceği kültürel bileşenleri de kendi içinde taşıdığı için hassas bir alandır. Özellikle “ölümcül kimlik(lenme)ler”e konu olabilecek kültürel malzemeyi ayıklayarak ortak/grupsal bilince yükseltmek ve bu bilinç üzerinden ötekileştirici sınırlar tayin etmek, ortak yaşam alanındaki tüm farklılıkları olumsuz yönde etkileyecektir. Mahiyetten kaynaklanan etnisite farklılıkları, sürdürülebilir etkileşimleri ortadan kaldırmamaktadır, fakat “biz” sınırlarının keskinleştirilerek diğerlerinin özne konumundan nesne konumuna sürüklenmesi bu yöndeki etkileşimleri ortadan kaldıracaktır. Etnisizme varan konumlanmalar, ortak yaşam alanını

parçalayacağı gibi bunda ısrarcı olunması da sosyal anlamda çeşitli tarvamatik biçimlere sebep olmaktadır.

Bir grup kimliği olan etnisite, duruma göre farklı anlamlar ifade eden bir kavramdır. Genellikle bu kavram, özel topluluklara, bireylerin belli bir grupla özdeşleşmelerine, özel bir etnik gruba ait olmanın biçimlerine ya da bazı grupların kültürel ağırlıklı etnik argümanlar adına siyasal çapta örgütlenmelerine işaret etmek için kullanılmaktadır (Schnapper, 2005:307). En yalın haliyle etnisite kavramı, kendi kültürel farklılığından yana sahip olunan bir bilincin kolektif düzeyde yansıması ve ilişkilerin bunun üzerine sürdürülmesi olarak tanımlanabilir (Edgar ve Sedgwick, 2007:127). Başka bir ifadeyle, etnisite, grubun kendini diğer gruplardan farklı olarak algılamasıyla ilişkili kültürel kimlikle özdeş ve diğerleri karşısında da soy ve dil gibi unsurlarla ayrı bir grup ve ayrı bir kültürel varlık olma bilincidir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 276). Bu noktada önemle altı çizilmesi gereken hususlardan biri şudur: Etnisitedeki aidiyet normu, özellikle diğerleriyle ilişkilerimizdeki sınırlar ya da onların anlaşılabilir oluşu açısından zaten var olan “biz-lik” anlayışından ve bu “biz-lik” anlayışının işaret ettiği grup aidiyetiyle ilgili bir durumdur (Smith, 2002: 78). Bu anlamda etnik grup üyeleri, kolektif düzeyde “biz” olmanın gereği olarak dil, kültür ve din gibi paylaşılan ortak ve ayırıcı değerlere sahip olduğu kadar öznel olarak buna dönük bir aidiyet duygusu da taşımaktadır (Eriksen, 2004: 53). Her insanda az-çok mevcut olan bu aidiyet biçimi *etnomerkezcilik* kavramıyla açıklanabilirken, etnisitenin örgütlenme derecesi itibarıyla ise bu, *etnik kategori* olarak değerlendirilebilir (Smith, 2002: 76).

Etnik kategori, kolektif aidiyetin en az bütünleşmiş türüdür: Sistematik bir konumlanmadan ziyade bireye diğerlerine karşı dengeli bir şekilde davranmayı öğretirken aynı zamanda kökenleri hakkında da bilgi verir. Bireyler, kültürel açıdan kendilerini farklı olarak tanımlayabilirler ve başkalarının da bu şekilde kabul edilebilirler. (Eriksen, 2004: 69). Konu çerçevesinde belirtilen ortak yaşam alanındaki farklı etnik grupların iç-dış etkileşimlerinde, etnisizme dayanmayan. ama diğerlerince de kabul gördüğü bir konumu, bir tanımı vardır. Şehirli (Bajarî), Kürt, Arap, Mahalleli, Süryani, Yezidi gibi tanımlamalar bunlardan bir

kaçıdır. Bu çerçevede tanışmanın beraberinde getirdiği kalıp yargıları (stereotip) da eklemek mümkündür. Dengeli olmayı beraberinde getiren bu konumlanma biçiminde sistematik bir ötekileştirmeden ziyade, daha önce de belirtildiği gibi diğerleriyle *diyakritik yoruma* dayanan bir etkileşim süreci söz konusudur. Burada diğerlerini **denetlemek değil ahlak temelli etkileşimler ön plandadır: Karşılıklı etkileşimde bulunanlar özne konumundadır (Kearney, 2012)**. Başka bir ifadeyle, ortak yaşam alanında etnisizm konumlanması olmamakla birlikte etnomerkezcilik tanımlamaları söz konusudur. Bu tanımlamalar köken ve kültür bilgisini içeren aidiyet ile ilgilidir ve kabul görmüştür. Kabul görmüş bu tanımlamalar üzerinden bir konumlanma biçimi vardır. Bu tanımlamalar üzerinden de etkileşimler sürdürülür. Etkileşimlerin sürdürülmesi de asgari düzeyde kendine ve diğerlerine gösterilen öz-saygıyı ve değeri gerektirmektedir (Kearney, 2012: 103). Farklı gruplar arasındaki etkileşim, kendi değerinden ve dinamik etkileşimsel bağlamdan hareketle diğerine değer vermek esasına dayanmaktadır. Bu noktada değer, karşılıklı etkileşimlere bağlı olarak yükseklik ve düşüklük arasında derecelenebilir. Etnisizmde ise bu değer, diğerlerini değersizleştirerek kendi hedefleri doğrultusunda indirgemeci bir tutum sergiler. Bu indirgemeci tutum etnisizmin amaçları doğrultusunda çoğu kez dil ve bazen de köken bilgisi yani yeniden üretilen kimliklenmeler üzerinden kendini gösterebilmektedir.

Etnisizmin bölgesel/karasal, soykütüksel ve kültürel yeniden yapılanma olmak üzere üç temel amacından bahsedilebilir: Birincisinde –koşullara bağlı olarak üretilmiş olsa da- dış tehditler karşısında etnik mirasın malzeme olarak kullanılıp canlandırılmasıyla bölgesel kurtuluş amacını güder. İkincisinde ise etnik kökeni, aile/soy meşruiyetiyle birleştirir. Kültürel yeniden yapılanmada ise kültürün tüm mensuplarını içine alan toplumsal bir canlanış söz konusudur (Smith, 2002:81-83). Başka bir ifadeyle, etnisizm, etnomerkezcilikten çok daha fazlasını içererek ve diğerleri karşısında daha çok kendi grubunu merkeze alan kolektif bir harekettir. Bu kolektif hareket, topluluğun kültürünü kendi hedefleri doğrultusunda yenilemeyi, dolaylı ve doğrudan baskılarla hedef kitlesini kendine yeniden eklemeyi, organize

etmeyi ve örgütlemeyi amaç edinebilmektedir (Smith, 2002: 79). Bu noktada etnisite --etnomerkezcilik konumlanmasından farklı olarak- sosyal bir “tasarım” stratejisiyle yeniden inşa edilir (Barth, 2001: 16). Bu inşa --özellikle siyasi arenada çokkültürcülük söylemleri söz konusu ise- etnopolitik konumlanmalar yoluyla gerçekleştirilir. Etnopolitik konumlanmada etnisite, kültürel ya da toplumsal veri olmaktan çıkarılarak siyasi bir manevra gücü haline getirilir. Bu süreçte etnopolitika, tetiklediği etnik grupların ayırt edici kültürel miraslarını vurgulayarak ideoloji haline getirir, somutlaştırır ve değiştirir. Bu yöndeki bir inşa, kültürel mirastan beslenen fakat eskisinden farklı yeni bir kimlik oluşumuna sebep olur. Kültür de etnisite bağlamında çoğu kez sanal olarak yeniden üretilir (Bauman,2006: 62).

Türkiye’de kendini hissettiren çokkültürcülük söylemlerinin etnopolitik konumlanmaları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Etnopolitik konumlanmalar, ortak yaşam alanında etnisizme varan etkileşimlere sebep olmaktadır. Bu noktada etnisizm, özellikle etnik kimlikle eşdeğer biçimde ve kimliğin dış göstergelerden biri olan “dil” üzerinden kendini hissettirmektedir. Etnik dilin ortak kimliğin en temel unsuru olarak kullanılmaya başlanması ve bunun üzerinden aidiyetin sergilenmesi, dışlama ve dahil etme gibi problemleri de beraberinde getirmektedir. Ortak yaşam tecrübesinin içinde bu yönde bir dışlama-dahil etme konumlanmasının söz konusu olmadığını söylemek mümkündür, fakat buna rağmen bu konumlanma, sosyo-kültürel ve sosyo-politik mecrada, aidiyeti ve ortaklığı vurgulamak adına bu alanda da görünürlülük kazanabilir. Bu yöndeki konumlanma, ortak yaşam tecrübesinin dokusunu tahrip eden travmatik etkileşimlerin de sebebi olarak değerlendirilebilir. Mesela, aynı etnik gruba sahip olduğu halde etnisizmin etkisinde olan birinin, ortak olan grup dilini konuşmayan diğer(ler)ini dışlaması bunun bir örneğidir. Grup içi baskıyı örnekleyen böyle bir tutum “asimile olmama” ve etnik merkezli “kültüre sahip çıkma” üzerinden meşrulaştırılabilmektedir. Böylesi bir etkileşim biçimi ortak yaşam kültüründe yer almadığı gibi bu alanı da tahrip etmektedir. Diğer dilleri de akıcı konuşabilen etnisizmin etkisinde bir tüccarın, grup dışındaki diğerlerine kendi etnik dilini konuşmaları

doğrultusunda ısrarcı olması da ortak yaşam alanındaki dil öğrenme dinamiklerini tahrip eden etkileşim biçimlerinden biridir. Bu çerçevede dil, etnisizm çerçevesinde grup içi ve grup dışı olmak üzere baskı aracı olarak kullanılabilir.

Ortak yaşam alanında diğer etnik grupların dilini konuşabilmek pratik yaşamın bir getirisi olarak her zaman değerli olarak karşılanmıştır. Kaldı ki bu alanda Arapçayı, Kürtçeyi (ve hatta Süryaniceyi) hemen hemen aynı akıcılıkla konuşabilen insan sayısı küçümsenmeyecek kadar fazladır. Farklı etnik dillerin konuşulabilmesi dahil etme-dışlama kategorisinden ziyade “bir dil, bir insandır” (ne kadar dil bilinirse, o kadar bakış açısına ve birikime sahiptir) değeriyle, tanışmanın ve ufuk genişliğinin işareti olarak sahiplenilmekte ve değerli karşılanmaktadır. Etnisizmi barındıran etkileşimlerde ise değer, özellikle etnik dilin kendisine indirgenir.

Ortak yaşam tecrübesinde diğerinin değeri, ahlaki ve samimiyet derecesine bağlı olarak akrabalık, komşuluk ve ticari alışverişler gibi etkileşimler neticesinde oluşurken, etnisizim konumlanmasında ise tüm bu değerler --tekrar ifade etmek gerekirse- etnik kimliğin göstergesi olan başta dil olmak üzere etnisitenin unsurlarına indirgenmektedir. Aynı etnik dili konuşanlar değerli kabul edilirken, diğerleri bu yolla değersizleştirilerek kendine kendi içinde değer alanı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu süreçte söz konusu olan çokkültürcülük söylemleri ise farklı etnik grupların birlikte yaşaması gerektiğini idealize ederken, aslında sosyo-kültürel alanda bu söylemler, ortak yaşam alanını kompartımanlaştıran etkileşimlere sebep olmaktadır.

Çokkültürcülük söylemlerine paralel biçimde sosyo-kültürel alanda kendini gösteren etnopolitik konumlanmalar, farklı etnik grupların içindeki kimliği süreçsel olarak üreten aktörlerce çeşitli söylemler kullanılarak meşrulaştırılır. Bu durum, hem grup içi hem de grup dışı çeşitli baskıları da beraberinde getirir. Netice itibarıyla etnik grupların asimilasyona karşı çıkmak ve özgürlük elde etmek söylemiyle grup hakkını dış gruplar karşısında koruma gayreti, kendi içindeki “iç kısıtlamalar”ı engelleyememiştir. Başka bir

ifadeyle, “dış korumalar”, gruplar arası etkileşimlerde rekabeti arttırıp etkileşimleri dejenere ederken veya değersizleştirirken bu rekabet, aynı zamanda grup içindeki kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir (Etnisite bağlamındaki “dış korumalar” ve “iç kısıtlamalar” kavramlarına dönük geniş bilgi için bkz. (Kymlicka, 2015: 78-94)).

Grup içindeki kısıtlamaların dış korumalar gerekçesiyle aidiyet normu üzerinden meşrulaştırılması ve bunun çeşitli argümanlarla desteklenmesi, süreç içinde etnik grupların kendilerine dönük ve dışa kapalı anlam evrenlerinin oluşmasına sebep olur. Başka bir ifadeyle, bu yönde haklılaştırılan konumlanmalar, yaklaşık biçimde ortak anlamı bulunan bazı kavramların --manipülatif unsurların da etkisiyle- kendi içinde ve farklı hedefler üzerinden anlaşılmasını da beraberinde getirir. “Barış” ve “halkların kardeşliği” kavramları bunlardan biridir. Yukarıda da bahsedildiği gibi ortak yaşam tecrübesi itibariyle etnik içi grupların diğer etnik içi gruplarla etkileşimleri uzun yıllara dayanmaktadır. Etnopolitik konumlanmaların neticesinde mevcut etkileşim dinamikleri rekabet, dışlama ve dahil etme eksenine evrilerek ilgili kavramların diğerlerine kapalı bir şekilde grup lehine anlaşılmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle bir grubun kendine dönük grup lehine sergilenen mücadelesine iştirak eden tüm halklar –ki bunlar ülke dışından yerli olmayan gruplar için de geçerlidir- kardeş ilan edilirken, bu mücadelenin içinde olmayanlar ise –ortak alanda olmasına rağmen- dışlanır. Bu durum, özellikle ortak yaşam tecrübesinde anlaşılmayan farklı dinamiklerin oluşmasına sebep olurken, herkesçe kabul edilen, aynı zamanda etkileşimlerde zaten mevcut olan veya korunmaya çalışılan “barış” vurgusunun sorunsallığını da beraberinde getirir. Bu sorunsallığın, özellikle sosyo-kültürel alanı temsil etmeyen sosyo-politik söylemlerden ve tecrübi yaşamı kendine mal etmeye çalışan --yaklaşık kırk yıllık tarihi geçmişiyile- “hendek terörü”nden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Ortak Yaşam Kamuflajıyla Hendek Terörü

Etnopolitik konumlanmalar nedeniyle görünürlülük kazanan etnisizm, süreç içinde kendi alanı dışında oluşarak gelen ve son kertede hendek terörü ile kendini gösteren terörizmin amaçlarına -iç-dış kaynaklı yapılarca- entegre edilmeye çalışılır. Sosyo-kültürel alandaki kavram kargaşasının sebeplerinden birinin, bu tarz örgütlerin, ülkedeki farklı etnik grupların lehine olabilecek yaklaşımları kendi hedefleri doğrultusunda manipüle etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Latince "terrere" sözcüğünden gelen terör, "korkudan sarsıntı geçirme, korkudan dehşete düşmeye sebep olma", "korkutma, yıldırma, tedhiş" anlamlarını taşımaktadır. Terörizm ise terörün sistematik biçimde uzun süreli kullanıldığı kuralsız savaş ve propaganda stratejisidir. Terörizm. "Kamu otoritesini veya toplum yapısını yıkmak için girişilen korku ve yılgınlık saçan şiddet hareketleri" olarak tanımlanabileceği gibi "bireyleri, grupları, toplulukları ya da hükümetleri, teröristlerin siyasal amaçlarına eklemlemek için yıldırmaya dönük öldürme ve yok etme eylemleri" olarak da tanımlanabilir.

Türkiye’de --ASALA örgütü göz önüne alındığında- 1973’lü yıllara dayanan terör yapılanmasının tarihi süreç içindeki hakim tanımlaması PKK’dır. PKK’nın Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde tutunamamasının temel sebeplerinden biri onun Marksist-Leninist bir hareket olarak ortaya çıkmasıdır. İç-dış kaynakların desteğiyle günümüze kadar gelebilen bu örgüt, bölgede tutunabilmek için özellikle etnopolitik süreçte farklı etnik kimlikleri de kendine eklemlemeye çalışır, fakat buna rağmen ortak yaşam alanında karşılık bulamaz. Bununla birlikte, kendi hedefleri doğrultusunda etnik kimlik söylemlerini etkilediğini de söylemek mümkündür. Usta’nın vurguladığı gibi “dil kontrolü, etnik kimliğin de kontrolüdür” ilkesiyle etnisizmi tetikleyen bu yapılar, dahil etme ve dışlama bağlamında etnik dile --pratik yaşamın akışına uymayacak biçimde- önem vererek grupça paylaşılan ortak bir alan oluşturulmaya çalışılır. Böylece kendi lehine etnik gruplar arası farklılıkları büyütürken ortak grup kimliği etrafında grubun devamlılığı sağlanırken diğerleri de

düşman olarak konumlandırılabilir. Düşman grup olarak algılananların psikolojik olarak uzak tutulması da gelecek kuşaklara dönük --farklı anlam evreninin devamlılığı açısından-- bir teminat olarak değerlendirilebilir (Usta, 2003: 18-19).

Gürses, IRA, ETA ve PKK gibi ayrılıkçı örgütlerin benzerliğinden hareketle bu tip örgütlerin ayrılıkçı etnik hareketler olduğunu belirtmekte ve ayrılıkçı şiddet örgütlerinin her türlü siyasi, kültürel ve ekonomik gibi hoşnutsuzluklardan beslenerek etnik ayrımları tetiklediğini ve bunun çatışmaların kronikleşmesine ve şiddete eğilimli siyasi bir kültürün oluşmasına sebebiyet verdiğini de vurgulamaktadır. Bu örgütlerin etnisizme dönük temel argümanları ise kendilerinin sömürgeleştirildiklerini sık sık vurgulayarak kendi geleceklerini tayin etme hakkını uluslararası çapta talep ettiklerini ve bu hak için mücadele ettiklerini vurgulamalarıdır. Özellikle yoksul ve dışlanmış gençler arasında önemli bir destek bulan bu örgütler, bunlarla birlikte sosyalist argümanlarla karışmış milliyetçilik vurgusuyla elit kesime de ulaşabilmektedir. Kültürel, tarihi ve mitsel argümanları da kullanarak normal vatandaşlara ulaşabilen örgütler, böylece etnik farklılıkları kendi amacı doğrusunda kendine eklemleyebilmektedir. Kendilerini mücadele ettikleri halkın en iyi temsilcisi olarak konumlandırmakta ve ister aynı etnik gruptan olsun isterse diğerleri olsun kendileriyle ittifaka girmeyenleri sapkınlık ve hainlik ile suçlayabilmektedirler (Gürses, 2003:13-18). Bu süreçte en çok zarar gören de bölgede yaşayan tüm etnik grupların yani ortak yaşam alanındaki tüm farklı etno-dini grupların tamamıdır. Bunun yerel anlamdaki son örneği de hendek terörüdür.

Hendek terörü sürecinde ilgili şehirlerin yaşadıkları malum sıkıntıların dışında, özellikle konuyla ilgili olarak terör örgütünün yürüttüğü “her evden bir fert” kampanyası dikkat çekicidir. Bu kampanyanın dışa dönük beklentisi ve aynı zamanda propagandası, etnik kimliğin özgürlük mücadelesine(!) her evden bir üyenin katılması, katılamazsa bile her evin/ailenin bunu desteklemesi idi. Böylece zoraki de olsa stratejik olarak her evin kampanyaya dahil edilmesi hedeflenmişti. Böyle bir propaganda üzerinden terör eylemleri sivil vicdanda yer edinmeyi, fiili olarak

katılamayanların hiç değilse kamusal alanda kendilerini desteklemelerini umuyorlardı. Bu çerçevede sosyal medyada da sık sık belirtilen halkların kardeşliği söylemi üzerinden etnik grupları temsil ettikleri doğrultusunda yaklaşımları kendi lehlerinde ön planda tutabiliyorlardı. Hendek terörü, temsil ettiğini iddia ettiği etnik gruplara dönük yürüttüğü bu kampanya ile hem etnik grupların adına mücadele edildiği vurgusuyla bu kampanyayı kendinde bir hak olarak görmüş hem de kendi amaçları doğrultusunda etnik kimlikleri kendine kalkan yapmaya çalışmıştır. Genel anlamda bu kampanya ilgi görmemiştir, fakat bu süreçte baskı ve çeşitli aidiyet argümanlarıyla, özellikle gençlerin arasında olmak üzere –ki bu aynı zamanda ayrı bir çalışma konusudur- meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Bu meşruiyet hem birbirinden yalıtılmış anlam evrenlerinin oluşmasına sebep olmuş hem de normal yaşamda çeşitli dramalara sebebiyet vermiştir. Bu kampanyada baskı yoluyla çocuğunu kaybeden ailelerin yaşama dönük ikilemleri ve duygusal travmaları ile bu ailelerin çevresindeki gençlerde oluşan anlam evreninin kendi içinde kalın duvarlarla örülmesi uzun vadeli travmaların habercisi olarak değerlendirilebilir. Özellikle son zamanlarda sosyal medyada da yer alan “deizm” ve “ateizm” tartışmalarının bununla ilgisi kuşkusuzdur.

Konu çerçevesinde “deizm” ve “ateizm” inanç biçimlerinin düşünsel bir tercih olmaktan öte diğerlerini dışlayan bir konumlanmanın ürünü olduğu söylenebilir. Bahsedilen dışa kapalı anlam evreninin içinde konumlanmak, dış grupları temsil eden anlam kümesine karşı da şiddetli bir reddi beraberinde getirmektedir. Genel toplumun inanç havzası hesaba katıldığında, belirtilen reddin dışarıya yansıma biçimi veya terör bağlamında hedef kitlenin farklı kanallarla bu mecraya çekilme biçiminin en hafif ifadesi “deizm” vurgusudur. Bunu “ateizm” takip etmektedir. Öyle ki ondört-onyedi yaş arası çocuklarda/gençlerde bile bu yönde ifade biçimlerine rastlamak mümkün olabilmektedir. “Dünya bu kadar kötü ise demek ki tanrı, dünyaya müdahale etmemektedir ya da dünyaya müdahale eden bir tanrı yoktur” merkezindeki düşünceler aynı zamanda özgürlük üzerinden de işlenebilmektedir. Bununla birlikte DAİŞ terör örgütünün algılanma biçiminin de etkili olduğu söylenmelidir.

Kendi evreninde, bu örgütün İslam dinini temsil ettiği farklı yollarla sık sık vurgulanarak, çeşitli motivasyon ve argümanlarla genel topluma ve özelde İslam dinine tepki meşrulaştırılabilmektedir.

“Deistlik” ve “ateistlik” kabulünün kişinin içinde bulunduğu ailesinin ve genel toplumun (Hıristiyan ve Müslüman toplum) inanç yapısına rağmen düşük yaşlarda seyrediyor olması farklı kanallarla ideolojik aktarımların olduğuna da işaret etmektedir. Öyle ki bu aktarım, uygun koşullarda rahatlıkla gerçekleşebilmektedir. Bireyin sosyalleşme sürecindeki kimlik krizi bu koşulları sağlamada birinci dereceden kritik bir aşamayı oluşturmaktadır. Kimlik, değer, özgüven, başkalarından farklı olarak özel bir konumda olma, ait olma, başkalarınca kabul görme, güvenli bir ortamda bulunma, yeterlilik duygusu, yaşamın amacı ve anlamı gibi temel ihtiyaçları karşılamaktadır (Hortaçsu, 2007: 16–17). Bu ihtiyaçlar, özellikle asli sosyalizasyon sürecinde bir zemin kazanmaktadır. Asli sosyalizasyon ve ilk çevresi (aile) itibariyle bu ihtiyaçlar, tutarlı bir yapı üzerinde oluşmadığında, ilk zeminin üzerinde inşa edilen tali sosyalizasyon sürecinde kırılğan, değişken ve krizsel kimlik edinmeleri de söz konusu olabilmektedir (Asli ve tali sosyalizasyon süreci ile ilgili geniş bilgi için bkz. (Berger ve Luckmann, 2008: 191-214)). Böyle bir durumda, Sisiphos mitosundaki ümitsizliğe benzer bir şekilde bireyler, boşluk içinde bir bunalıma sürüklenmekte ve aşırı ideolojik gruplara da yönelebilmektedir. Bu tarz bir yöneliş kişiye rahatlık da sumaktadır. İdeolojik grupların yaptıkları aktarımlar ise bu bireylere “bir kimlik keşfetmenin sarhoşluğu”nu da verebilmektedir (Bilgin, 2007: 51). Bahsedilen süreç itibariyle bu kimlik, kendi evreninde, grup içinde konumlanarak aidiyet grubuna yönelmekte ve burada özsaygısını yükseltebilmektedir.

Bu evrende din, sömürü aracı olarak değerlendirilmekte ve “deist/ateist” konumlanmasıyla, aslında genel bir toplum reddedilmiş olabilmektedir. Evren, grup aidiyeti üzerinden kendinden olanlara da bunu telkin ederken, olmayanlarla olan etkileşimlerde ise söz veya davranışlarda ani iletişim krizlerine/şiddete sebep olabilmektedir. Bu yöndeki

konumlanma, daha önce de belirtildiği gibi düşünsel bir tercih imkanından ziyade diğerlerine dönük *karşı konumlanma* olarak tezahür etmektedir. Bu konumlanma genel inanç havzasına dönük saldırganlığı ve tahammülsüzlüğü de beraberinde getirebilmektedir. Ortak yaşam alanında --bazı kalıp yargıların mevcudiyeti ile birlikte- farklı dinlerin bir arada yaşama tecrübesi yüzyıllara dayanırken belirtilen konumlanmada ise –her ne kadar özgürlükler dile getiriliyor olsa da- özellikle muhafazakar topluma ve onların dini sembollerine dönük bir tahammülsüzlük kendini göstermektedir. Sosyo-kültürel alanda kullanılan dini söylemlerin de bu çerçevede sorgulanmaya ihtiyacı vardır, fakat konu itibarıyla burada vurgulanan husus, özellikle karşı konumlanma biçiminin ortak yaşam tecrübesinde kendini gösteren travmatik sonuçlarıdır. Buradaki meselenin “ateist” veya “deist” inanç biçiminden ziyade sosyo-kültürel alandaki konumlanmanın şiddeti ile ilgili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Sosyal travmalar, etnisite bileşenleri üzerinden sınırların sistematik bir biçimde keskinleştirilmesi ile oluşturulan kimliklenmeler sebebiyle içinde etnisizmi barındırmayan ortak yaşam tecrübesinde oluşan krizler sonucunda ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, etnisizme giden kimliklenmeler, ortak yaşam alanında büyük bir oranla karşılık bulmamış, fakat yüzyılları aşarak gelen dokuyu tahrip etmiştir. Dışlama ve dahil etme yönündeki travmatik davranışlar, bu tahribatın en önemli sonuçlarından biridir.

Etnisizm, dışlama ve dahil etme yoluyla etnisite bileşenlerinin sınırlarını/farklılıkları korumak, keskinleştirmek ve genişletmek amacıyla, özellikle etnik dili ön plana çıkarmış ve etnisitenin varlığını buna bağlamıştır. Bu uğurdaki konumlanma biçimi de hem grup içinde hem de grup dışında çeşitli baskı biçimlerine sebep olmuştur. Özellikle ortak yaşam etkileşimlerinde dilin insani bir değer olarak algılanıp benimsendiği hesaba katıldığında belirtilen yeni konumlanma, grup içi ve gruplar arasında travmatik etkileşimlere sebebiyet vermiştir.

Sosyal alandaki etnisizmi besleyen ve aynı zamanda ondan beslenen yani etnisiteyi siyasi bir manevra gücü olarak kullanan etnopolitik tutum, “barış” ve “kardeşlik” gibi kavramları ön planda tutmuş, fakat dışlama ve dahil etme yönündeki temel konumlanma sebebiyle bu kavramlar, etnisizm yönünde kendi evreni içinde araçsallaştırılmıştır. Bu araçsallaştırma, kavramların siyasi zeminde muğlaklaşmasına, sosyo-kültürel alanda ise zaten ortak yaşam tecrübesiyle günümüze kadar taşınabilen etkileşimlerin parçalanmaya doğru sürüklenmesine sebep olmuştur. Bu parçalanma, tarafların görünüşte birbirleriyle fakat neticede kendi kendileriyle konuştukları konumlanma/şiddet/değersizlik biçimine sebep olmuştur.

Etnisizm ve etnopolitik merkezli konumlanma, ortak yaşam alanı itibariyle kendine has bir anlam evreni oluştururken, ayrıyeten hendek terörü de bu evrenden beslenmeye ve bu evren ile birlikte ortak yaşam tecrübesi içindeki tüm etnik kimlikleri de kendine eklemeye çalışmıştır. Bu süreç, çeşitli aile ve fert dramlarını da beraberinde getirmiştir. Ailelerin istemi dışında söz konusu olan can kayıpları, aile içi manevi travmalara sebebiyet verdiği gibi aile çevresi içinde bulunan bir kısım genç neslin genel toplum yapısına karşıt bir konum sergilemesine de sebep olmuştur. Bu nesil, dışa dönük deist ve ateist söylemini ön planda tutmuştur. Bu noktada meselenin düşünsel boyutta bir inanca varmaktan ziyade grup dışına gösterilen karşıt bir tepkiden ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Farklı sebeplerinin de olduğu bu son durumun konuyla ilgisi, özellikle bu yöndeki söylemin ondört-onyedi yaş arası sınırlara gelmiş olmasıdır.

Ortak yaşam tecrübesi alanında etnisizmin aksine ticaret, akrabalık, komşuluk gibi yaşanmışlıklarla inşa edilen ve uzun yıllara dayanan etnik içi grupların diğer etnik içi gruplarla etkileşimleri söz konusudur. Gruplar arası konumlanmada etnik aidiyetler diğerlerince ötekileştirilmek yerine özne değerinde olmuştur. Bu yönüyle sosyo-kültürel planda etnik sınırlar/farklılıklar kutsanmamış, birbirine değer olmak ve diğerine etkileşim bağlamında değer vermek esasında korunabilmiştir. Etnopolitik konumlanmayla birlikte etnisizm, kendi “özne”liğini vurgularken dolaylı olarak diğerini nesne

konumuna düşürmüştür. Kaldı ki ortak yaşam alanında bu yönde bir konumlanma söz konusu değildir. “Bir dil, bir insandır”, “etkileşimsel haysiyet” ve “şeref” gibi değerler, ortak yaşam alanında önemsenmiş ve sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu noktada etnik gruplar arasında günümüze kadar taşınabilen ortak yaşam tecrübesinden ders alınması gerekmektedir. Aynı zamanda bu yaşanmışlık tecrübesinin, yani değerleri ölçüsünde kendi benliği gibi diğerlerini de özne konumunda değerlendiren yaşanmışlığın canlandırılması gerekmektedir. Nitekim belirtilen sosyal travma biçimleri de canlılık derecesine bağlı olarak yine bu tecrübi alan içinde iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

Kaynakça

Akis, M. (2007). İngiliz Buchkingham’ın Seyahatnamesine Göre Yüzyılın Başlarında Mardin’de Sosyal ve Ekonomik Hayat. İbrahim Özcoşar (Koor.), *Makalelerle Mardin I: Tarih Coğrafya* içinde (s.429-444). İstanbul.

Akyüz, G.(2006). Süryanilerin Hıristiyan ve Müslüman Araplarla Olan İlişkileri. İbrahim Özcoşar (Ed.), (1. *Uluslararası Tarihi Mardin Sempozyumu, 26-27-28 Mayıs 2006, Mardin*), *Sempozyum Bildirileri* içinde (s.527-537). Mardin.

Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırlar Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*. Fredrik Barth (Der). Ayhan Kaya-Seda Gürkan(Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Baumann, G. (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Işıl Demirakın (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Berger, P. L., Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Vefa Saygın Öğütle (Çev.). Ankara: Paradigma Yayıncılık.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşına Kitaplar Yayıncılık.

Castells, M. (2013). *Kimliğin Gücü/Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür İkinci Cilt* (2. Baskı). Ebru Kılıç (Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dolapönü, H. (1972). *Tarihte Mardin*. P. Cebrail Aydın (Haz.). İstanbul: Hilal Matbaacılık.

- Edgar, A. ve Sedgwick, P. (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*. Mesut Karaşahan (Çev.) İstanbul: Açılımkitap Yayınları.
- Emiroğlu, K., Aydın S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*. Ekin Uşaklı (Çev.). Ankara: Avesta Basın Yayın.
- Gürses, E. (2003). *Ayrılıkçı Terörün Anatomisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kearney, R. (2012). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar Ötekiliği Yorumlamak*. Barış Özkul (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık* (2. bs.), Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Öztürk, A. (2006). 19. Yüzyıl Mardin’de Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler. İbrahim Özcişar (Ed.), (1. *Uluslararası Tarihi Mardin Sempozyumu, 26-27-28 Mayıs 2006*). *Sempozyum Bildirileri* içinde (s. 519-524). Mardin.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Ayşegül Sönmezay (Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Usta, O. (2003). *Güneydoğu’da Terör Görünümü ve Devlet Siyaseti*. Ankara: Siirt Valiliği Yayınları.
- Yeşilmen, H. (2016). Etno-Dini Kimlik Açısından Mahallemiler. *Artuklu Akademi*, 3(2), 1-40.
- Yeşilmen, H. (2017). *Mahallemiler: Değişim-Kimlik-Din*. Konya: Çizgi.

Terör Eylemleri Sonrası Suç Mağduru Olma Korkusunu Tetikleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme

Mualla Yıldız, Ankara Üniversitesi
Fatıma Zeynep Belen, Ankara Üniversitesi

Giriş

İnsanların suç mağduru olma korkusu, 1960'ların ortalarından itibaren kriminolojinin araştırma konuları arasına girmiştir. Suç korkusunun tanımı ve ölçümü konusunda bazı belirsizlik ve tartışma olsa da, suç korkusunun insanların yaşam kalitesini, toplumsal yapıyı ve siyasi eğilimleri ilgilendiriyor olması nedeniyle kriminologları, güvenlik güçleri ve siyasi yetkilileri gündemini işgal eden önemli bir konu olmuştur (Groff, 2013).

Suç korkusu, temelde suç ile ilişkili görünse de aslında suçtan bağımsız bir olgudur. Suç korkusunun doğrudan etkilediği alanlar arasında, bireyin psikolojik sağlığı, toplumdaki iletişim ağları ve ekonomik kalkınma olduğu düşünüldüğünde ne kadar etkili olduğu daha iyi takdir edilebilir. Suç korkusu yaşayan kişilerde içe kapanma ve topluma yabancılaşma anti-sosyal kişilik problemlerine kadar gidebilen ciddi bir probleme yol açtığı öne sürülmektedir (Dolu, Şener ve Doğutaş, 2010:58).

Biraz şaşırtıcı olsa da yapılan çalışmalar suç korkusuna sahip olma düzeyi ile mağdur olma riskinin doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Örneğin, suç korkusu düzeyi kadınlarda erkeklere göre çok daha yüksektir, ancak erkeklerin suç mağdurları olma olasılığı daha yüksektir. Benzer şekilde, yaşlılarda gençlere göre suç korku düzeyi daha yüksektir, ancak gençlerin bu konuda daha yüksek risk taşırlar (Groff, 2013). Bu durumda akla suç korkusunu besleyen en belirleyici faktörler arasında suç işleme sıklığının değil, bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeyinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Bunu destekler biçimde, 1990 ve 2010 yılları arasında Birleşik Devletlerde suç işleme oranlarında ciddi bir düşme olmasına

rağmen suç korkusu düzeyinde buna paralel bir azalma olmamıştır. Bu durumu “risk-korku paradoksu” kavramı ile açıklamaya çalışanlar olmuştur. Onların iddiası medyada şiddet içeren suç olaylarına yer verilmesidir, politik liderlere suç isnat etmenin yaygın bir propaganda anlayışı olması suç korkusunu besleyen bir faktör olarak bu korkunun azalmasını engellemektedir (Groff, 2013).

Suç korkusunu besleyen faktörlere bakıldığında en çok göze çarpan düşük sosyo-ekonomik düzey olmuştur. İrmak ve Balkanlıoğlu'nun (2013) Amerikalı yetişkinler arasındaki suç korkusu sosyo-demografik olarak incelendiği çalışmada, yüksek gelirli kişilerin daha az suç korkusuna sahip olduğu, gelir düzeyi artıkça suç korkusu azaldığı belirlenmiştir. Ayrıca, kadınların erkeklere göre, Siyahlar diğer etnik gruplara göre daha yüksek suç mağduru olma korkusu yaşadıklarını ortaya çıkmiştir.

Bilen, Aşkın ve arkadaşları (2013)'te İstanbul'un ilçelerinde suç korkusu be insanların yaşadıkları mekan arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Haritalama yönteminden faydalanılarak ve CBS kullanarak yapılan çalışmada 1,837 kişinin katılımı sağlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan ve şehirleşmenin yoğun olduğu yerlerde yaşayan kişilerde suç korkusu daha düşük bulunmuştur.

Şanlıurfa'da Karasu (2017) tarafından yapılan bir çalışmada suç korkusunun oldukça yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılanlar güvenlik güçlerinin etkin çalışmıyor olmalarını ve suç işleyenlerin gereği gibi cezalandırılmadığını gerekçe olarak göstermişlerdir. Ayrıca kadınlarda suç korkusu erkeklere göre oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir Bu nedenle kamu otoritesinin zayıf olduğu düşüncesinin ve kadın olmanın suç korkusunu artıran risk faktörleri olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Mersin'de Öztürk (2016) tarafından yapılan bir incelemede (N=800) 10 mahalle oranlı tabakalı örnekleme tekniği ile sosyo-ekonomik statülerine göre üst, orta ve alt sınıf mahalleler olarak ayrılmıştır. Fiziksel ve sosyal düzensizlik ile suç korkusunu artıran bir risk faktörü iken, toplumsal ilişkilerin yoğun olmasının ve yüksek sosyal sermaye algısının ise suç korkusunu azaltan bir

faktör olduğu belirlenmiştir. Öztürk ve Yıldız (2017) Mersin’de yaptıkları bir diğer araştırmada (N=800) yaşam doyumu ve suç korkusu arasındaki ilişki incelenmiş suç korkusu ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır. Bunun nedeni olarak ise aile, akraba, komşuluk, arkadaşlık gibi sosyal destek ağlarının güçlü olması suç korkusuna karşı yaşam doyumunun düşmesini engellemiş olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Bu nedenle düşük sosyo ekonomik düzeyden gelme, şehirleşmenin yoğun olmadığı yerlerde yaşama, kadın olmak, kamu otoritesinin zayıf olduğunu düşünme, toplumdan azınlık durumunda olan bir gruptan gelmenin suç korkusunu artıran risk faktörleri olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan sosyal destek ağlarının güçlü olduğu yerlerde, insan yoğunluğunun yüzyüze ilişkilerin yoğun olduğu mahalle kültürünün olduğu yerlerde yaşamanın suç korkusunu azaltan koruyucu faktörler olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada ise amaç 2015 yılının sonundan 2016 yılının ortalarına kadar Ankara’da gerçeklerşen üç büyük patlama sırasında da Ankara’da bulunan kişilerle (N=27) yapılan mülakatlar sonucunda, insanlardaki suç korkusunu tetikleyen faktörlerin belirleyerek, ileride yapılacak onarım çalışmalarına destek olmaktır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, 2016-2017 yılı yaz aylarına kadar Ankara’da bulunmuş ve günlük hayatları bu durumdan bir şekilde etkilenmiş olan 27 kişinin tecrübelerinden yola çıkarak olaylardan sonra onları tedirgin eden faktörler belirlenmiştir. Karşılarındaki insanlar ile ilgili nelere bakarak nasıl yüklemeler yaptıkları belirlenen temalar içerisinden çıkarılan ipuçları ile tartışılmıştır. Bu çalışmaya en uygun olduğu düşünülen nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji yaklaşımı kullanılmıştır. Bu desen bireylerin yaşadıkları deneyimleri nasıl anlamlandırdıkları ile ilgilenir. Fakat bu anlamlandırmanın sıklığı ile ilgilenmez (Bkz. Arkonaç, 2014).

Çalışma grubu

Çalışmada açık uçlu sorular kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilirlik göz önüne alınarak uygun örnekleme (purposive sampling) yoluyla terörist saldırılar sırasında olay yerine yakın olan ve arka arkaya gerçekleşen üç patlamada da Ankara'da olanlardan seçilmiştir. Ayrıca çalışmaya başlamadan önce Kırıkkale Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır.

Verin toplaması ve çözümlenmesi:

Araştırmada fenomenolojik desene uygun olarak derinlemesine yapılan görüşmelerden elde veriler kullanılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan kişilerle yüz yüze yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış formlar kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarının oluşturulması sırasında ilgili çalışmalar gözden geçirilmiştir. Formlar önce uzman görüşüne sunulmuş öneriler doğrultusunda yapılan düzeltmelerin ardından küçük bir pilot uygulama ile formun içeriğinin doğru anlaşıldığı düşünülerek forma son şekli verilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesini araştırmacılar yapmışlardır. Verilerin önce açık kodları belirlenmiş ardından temalara ayrılmışlardır. Verilerin değerlendirilmesinde ilgili literatür göz önüne alınmıştır.

Araştırmacının rolü

Fenomonolojik yaklaşımın yapısından dolayı araştırmacının verileri ele alış biçimi ve olayları anlam yükleme biçimi elde edilen verilerin nasıl değerlendireceği konusunda bir esneklik sağlamaktadır. Bu nedenle araştırmacılar bu çalışmaya başlamadan önce nitel araştırma yöntemi ile ilgili ders almışlar ve patlamalar sırasında kendi yaşadıkları tedirginliği katılımcılara yansıtmama konusunda hassas davranmışlardır. Bu konu araştırmacılar arasında tartışılmış ve formlar uygulanmadan önce uygulama sırasındaki tutuma ilişkin fikir birliği sağlanmıştır.

Güvenirlilik ve geçerlilik

Araştırmanın güvenirliğini sağlamak için araştırmacılar bazı katılımcılarla birkaç kez bir araya gelmiş katılımcıların yanıtlarının anlaşılmasında hataya yer bırakılmamaya özen

göstermiştir. Araştırmanın amacı katılımcılara net bir şekilde anlatılmış, verilerin bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı ısrarla açıklanmış ve kişilerin kimlikleri gizlenmiştir. Elde edilen verilerin temalara ayrılmasında grup çalışması yapılmış ve ham veriler bilimsel güvenilirlik ilkesine uygun bir biçimde saklanmıştır.

Bulgular:

1- Kullanılan malzemeler

Araştırmada suç korkusunu tetikleyen belli başlı unsurlar temalarına ayrılarak değerlendirilmiştir. Bunlardan en vurgulu bir şekilde belirtilen kişiler kullandıkları malzemeler özellikle sırt çantası olmuştur. Bu durumda hem sırt çantalı insanlar diğerlerini tedirgin etmekte hem de sırt çantalılar terörist zannedilmekten dolayı tedirgin olmaktadır.

- Teröristi daha çok erkek, sakallı, şalvarlı düşünüyorum. Esmer bence. Şüpheli bir tip. Kot pantolonlu, **sırtınca çantası, özellikle sırt çantası var.** (36 yaş erkek)
- Beni en çok tedirgin edense topluluk içinde **çantasını** bırakıp yanından ayrılanlar oluyor. (24 yaşında kadın).
- Sakallı ve **sırt çantalı** insanlara karşı bir korku oluştu. (18 yaşında kadın)
- Mesleğim gereği sürekli **sırt çantamla** üniversiteme gidiyorum. Bilgisayarım hacimlice olduğu için büyük bir çanta kullanıyorum. Otobüs durağında beklerken insanları korkutmak istemediğimden genelde duraktan biraz uzakta duruyorum. (28 yaş erkek)
- Çevremdeki insanların Ankara'ya gelme konusunda tedirgin olduklarını gördüm. Çoğu insan evden çıkmamayı, kalabalık yerlerde, alışveriş merkezlerinde bulunmamaya çalıştı. Biz de aynısını yaptık Kısmen olmuştur. Özellikle saldırının ertesi zamanlarda kalabalık yerlerde gördüğümüz **çantalı insanlar** ve **bazı araçlar** beni tedirgin etti. Böyle bir tespit yönteminin olabileceğini zannetmiyorum. Tedirginliğimiz saldırıların üzerimizde bıraktığı etkilerden kaynaklanıyor. (36 Yaşında erkek)
- **Her sırt çantalı**, gösterişsiz giyimli tipler daha dikkatimi çekmeye başladı. Hareketlerini takip edip, eğer şüpheli

bir şey görürsem, polise haber verecek şekilde davranmaya başladım. (38 yaş erkek)

Suç korkusu, insanların davranışları için olumlu ve olumsuz bazı sonuçlar doğurduğu düşünülmektedir. Suç korkusunun yüksek olduğu bölgelerde, insanlar evlerinin dışında daha az zaman geçirirler ve komşularıyla daha az etkileşime sahip olurlar. Böylece, sosyal uyum azalır. Bu da daha fazla suçla sonuçlanabilir ve kırılması zor bir kısır döngü yaratır. Ayrıca, suçtan korkan insanlar ev güvenlik sistemleri gibi savunma önlemlerine yatırım yapabilir ya da kendini savunma için silah edinebilirler. Ancak bu önlemlerin de insanların suça dair korkularını azaltmadığı görülmüştür. Buna karşılık, genellikle daha güvenli mahallelerdeki suç korkusu taşıyan topluluk üyeleri, mahalle izleme grupları oluşturma veya polise ulaşma gibi eylemlerle algılanan sorunları ele almak için birlikte çalıştıkça, daha fazla sosyal uyumla sonuçlanabilir (Groff, 2013).

Elimizdeki bulgularda alandaki diğer çalışmalarla uyumludur. Yaşanan patlamalar vatandaşların birbirlerine olan güvenlerinin azaltırken, güvenlik güçlerine yardımcı olma konusundaki duyarlılığını artırdığını çevresindeki kişilerin suçlu olabilecek kişilerle ilgili önceki yıllara göre daha dikkatli davrandıklarını göstermektedir.

2. Konum

Ankara'daki patlamaların özellikle otobüs durağı gibi yerlerde olması ve AVM'lere yapılan ihbarlara ilişkin söylentiler nedeniyle özellikle kabalık yerlerde insanlar birbirlerinin hareketinden daha fazla kuşku duydukları anlaşılmıştır.

- Aslına bakarsanız Kızılay patlaması da **otobüs durağının** önünde olmuş olması beni de etkiledi haliyle. (28 yaş erkek)
- Beklediğim durakları değiştirdim. **Kızılay'a** ister istemez uğramamaya çalıştım. (40 yaş kadın)
- Patlama olan yerlerden uzak duruyorum. **Duraklarımı** değiştirmeye çalıştım. (30 yaş erkek)
- Özellikle **Bakanlık** gibi kurumlardan tedirgin oluyorum. (35 yaşında kadın)

- Özellikle olay sonrası kalabalık yerlere ve **AVM**'lere gitmeyi pek tercih etmedim. (36 yaşında kadın)
- **Kalabalık yerlere** özellikle de **Kızılay**'a gitmiyorum. (37 yaşında kadın)
- Patlamadan sonraki bir buçuk ay hiç evden çıkmadım. **Alışveriş merkezlerine** uzun süre gitmedik. (27 yaşında kadın)
- Uzun bir süre dışarı çıkmadım. Toplu kalabalık ortamlardan kendimi soyutladım. **Kızılay**'a gitmek zorunda kaldığım durumlarda ise korku ve tedirginlik duygusunu yaşadım. (24 yaşında kadın)
- **Metroyu** kullanmamaya, **Kızılay ve çevresine** gitmemeye, alışveriş merkezlerine mümkün olduğunca az gitmeye çalıştım. (36 yaşında kadın)
- Çevremdeki insanların Ankara'ya gelme konusunda tedirgin olduklarını gördüm. Çoğu insan evden çıkmamayı, **kalabalık yerlerde, alışveriş merkezlerinde** bulunmamaya çalıştı. Biz de aynısını yaptık. (36 Yaşında erkek)
- Ailemle gezmeye çıkınca (gideceğimiz yerler konusunda) daha seçici oldum. (34 yaş erkek)
- Çocuklarımızın alışverişe bile gitmelerinden sakındık. Mecbur kalmadıkça izin vermedik gitmelerine. (40 yaşında kadın)
- Açıkçası çok şüpheli olmaya başladım bu konuda. Önyargılı olmamaya çalışırdım hayatımın her döneminde ama bu durum son aylarda geçerliliğini yitirdi. Ama artık teröristlerin çok profesyonelce hazırlandığını düşünüyorum. Örneğin 2. Patlamada kullanılan **araç Scirocco** idi. Ben bu tip modern bir araçtan hayatta şüphelenmezdim. Bu anlamda da bir nevi akıl oyunları yaşıyorlar... (30 yaşında kadın)

Reşitoğlu (2017), çalışmasında Türkiye'de kişilerin diğerleri için hissettiği suçtan mağduriyet korkusunu Ankara merkezinde ilçelerinde anket tekniği ile toplanan 1242 katılımcının verileri ile incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, erkekler hem çocuklar hem de eşleri için korktukları, kadınların ise daha çok çocukların

mağdur olmasından korktukları ortaya çıkmıştır. Bekâr olan bireyler evli bireylere göre daha çok anne-babaları ve kardeşlerinin suç mağduru olmasından, ebeveynlerin ise çocuklarının mağdur olmasından kaygılandığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada da kişilerin daha önce patlama olan veya patlama olacağına dair ihbar alınan mekanlar konusunda tedirgin oldukları belirlenmiştir. Anne babalar özellikle çocuklarının bu mekanlara gidişini kısıtlamaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

3. Giyim tarzı

Giyim tarzı kişilere karşı bir önyargı duymak için önemli bir ölçüt gibi görünse de aslında önyargı daha çok geçmiş yıllardaki terör örgütleri ile ilişkilidir. Son yıllarda teröristlerin giyim tarzına ilişkin belirsizliğin ise daha da rahatsız edici olduğu belirtilmiştir.

- Giyim tarzı daha çok tedirgin ediyor... Kendini bilen giyim tarzına önem verir. Normal giyimin kot pantolonlu t-şörtlü olanın dışında giyim tarzıyla farklı mesajlar verenler tedirgin ediyor. (40 yaşında kadın)
- Terörist her şekilde giyinebilir. Aklıma daha çok erkek geliyor. Esmer sakalsız, (40 yaşında kadın)
- Eskiden Afgan kıyafeti gibiydi, ama şimdi her kıyafette olabilir. (42 yaşında kadın)
- Şimdi sokakta yürüyen insanların terörist olma ihtimali var. Eskiden o malum **kıyafetlerle renklerle** gördüğümüz insanlara terörist diyorduk sadece. (38 yaş erkek)
- **Giyimi kötü**, insana bakışı farklı insanlara dik bakan tipti geçmişte terörist. Diğer insanlar işinde gücünde. Şu an her kese temkinli bakıyorum acaba bu kim. Daha çok kılık kıyafetine bakıyoruz. Bugün teröristler zamana uyum gösteriyorlar. Biz terörist olarak boynunda **puşisi şalvarı, sırtlarında yelekleri, o tip biliyorduk**. Hep gördüğümüz ama şimdi çağdaş giyimli. Herkes olabilir terörist. İnsanların ne zihniyette olduğunu ayırt edemeyeceğimiz bir zamandayız. Çok eğitilmiş bir kişi de terörist olabiliyor. Teröristleri daha çok üniversite öğrencileri arasından

seçtiklerini duyuyoruz. Olaylara bakınca gerçekten de öyle. **(45 yaşında kadın)**

- Erkeklerden daha çok tedirgin oluyorum. Özellikle salaş giyinmiş olanlardan. (40 yaşında kadın)
- Terörist deyince kadın aklıma geliyor. Esmer, bakımsız, dağınık, siyah saçlı, çok temiz görünmeyen, kot pantolonlu bir tip. (38 yaşında erkek)

4. Davranışları:

Psikolojik problemleri var gibi görünen ya da aylak görünen tipler insanları daha çok tedirgin etmiştir.

- Karşımdaki insanların jest ve mimiklerinde tedirgin oluyorum. ...**Şalvarlı, içe kapanık, dalgın insanlar.** (40 yaşında kadın)
- Ya da durakta beklerken uzun süre **aynı yerde durduğundan** dolayı şüphelendiğimiz **çarşafli kadınlar...**(18 yaşında kadın)
- **Belki montlu, kirli sakallı, genç ya da esmer tenli diyeceğim** ama terör failleri ve bir anlamda mağdurları kandırılmış normal sıradan çocuklardan da olabiliyor. Yani belli bir tip diyemiyorum. Ama garip davranan. etrafa dikkatle bakan, farklı hareket eden daha sessiz tipler sanki biraz daha korkutur beni, diye düşünürüm. (41 yaşında kadın)
- Bombalama eylemlerinin failleri eğer uyuşturucu bir madde kullanmamışlarsa son anlarını yaşadıkları için **kaygılı tavırlar sergilerler** diye düşünüyorum. Bu yüzden bu ruh halinde olduğunu düşündüğüm insanlardan uzak durmaya çalışırım. (28 yaş erkek)
- Kendini **gizlemeye çalışan insanlardan** uzak durulmalı. Şapka taktı ise, yüzünü gizlemeye çalışıyorsa, ya da **tedirgin ve telaşlı** halleri varsa, daha çok hareketlerinden rahatsız olduğumda uzak durmaya çalışırım. Elinde paket var ve onu saklamaya çalışırsa, tedirgin olurum. (30 yaşında erkek)
- ...bir tanesi **bol bi şey giymişti** muhtemelen sigara paketleri filan vardı üzerinde ama ben ondan bile kaygılandım yani şey olabilir diye adamın serseri tipi

vardı **haylaz aylak bir tipti** zaten. (Terörist) Olsa olsa bu olur dedim yani. (26 yaşında erkek)

- **Uzun sakallı, şalvarlı, üzerinde de bolca bir mont** vardı. Hava o tarz bir mont giyecek kadar soğuk değildi. Yüz hatları keskin, sivri kemikli bir burnu olan, elmacık kemikleri yüzüne sert ve net bir ifade katan, esmer, uzun boylu bir baydı. Keskin bakışlı ancak **bakışlarını etrafta dolaştırmayan ve yalnızca boşluğa ya da yere bakan birisiydi.** (29 yaş erkek)

Tartışma

Suç korkusu sadece bireylerin psikolojik sağlıklarını tehdit eden bir konu düşünmek onu küçümsemek olabilir. Toplum korkutmayı hedef edinmiş teröristler düşünüldüğünde suç korkusunu artırmak suçluların en önemli amaçlarından biridir.

Konunun aslında suçla mücadelenin bir parçası olarak düşünüldüğünde suç korkusu ile yenmenin önemi daha iyi anlaşılır. Bunun sağlanması için de iyi planlanmış programların geliştirilmesine ve uygulanmasına ihtiyaç olduğu bir süredir tartışılmaktadır (Dolu, Şener ve Doğutaş, 2010).

Irmak& Balkanlıoğlu (2013), suç korkusunun aşılmasına yönelik olarak şu önerilerde bulunmuştur:

- Medya aracılığı ile bilinçaltına yerleştirilen suç korkusunu çözmek için uygun politika geliştirilmesi,
- Medyanın programlarını düzenlenmesi konusunda kamu kurumlarının etkin rol alması,
- Kanun koyucu ve uygulayıcılarının toplumun huzurunu sağlamada daha etkili görevler almaları,
- Resmi kurumların toplumdaki suç korkusunu azaltmaya yönelik uygulanacak birçok programda rol almaları gerekmektedir.

Grabosky (1995) de çalışması da kanun uygulayıcı kurumlar ve kamu kurumları suç önlemeyi, suç olayları hakkında bilgilendirme yayınları yapma ve vatandaş dostu iletişim merkezleri oluşturma gibi toplum odaklı programlarla nispeten başarabileceklerini öne sürmüştür. Ayrıca, bu problemin çözümüne toplum ve medya

işbirliği ile odaklanılırsa, insanların zihnindeki suç korkusu azalacak ve yaşam kalitesi de artacağını belirtmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, suç korkusunu tetikleyen faktörler incelendiğinde kişilerin kullandığı eşyalar arasında belirgin bir şekilde sırt çantası, mekanlar arsında otobüs durağı, AVM'ler, bakanlık binaları, kalabalık yerler özellikle Kızılay ve çevresi, kıyafet olarak ise çok geniş ve mevsime uygun olmayan kirli ve sıradışı kıyafetleri olanlar, davranışları bakımından içe kapanık, dalgın insanlar, uzun süre duraklarda bekleyen, antisosyal tipleri öne çıkmıştır.

Öneriler

1. Suç korkusu ile başa çıkmak üzere toplumu güçlendirme çalışmaları yapılabilir.
2. Suç korkusu ile başa çıkmada etkili olabilecek programlar geliştirilebilir.
3. Ankara ve diğer büyük şehirlerde suç korkularını tetikleyen mekânlara özel olarak çalışılabilir.
4. Suç korkusu konusunda bilinçlendirmek üzere yazılı ve görsel medyada programlar hazırlanabilir.
5. Suç korkusu azaltmak için manevi güçlendirme çalışmaları yapılabilir.
6. Suç korkusu ve maneviyat baş etme üzerine etkili araştırma ve uygulama programları yapılabilir.
7. Toplumsal paylaşma ve sosyal ilişkilerin suç korkusunu azalttığı görülmesi nedeni ile STK'lar ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar aracılığı ile mahalle, apartman söyleşileri/tanışma günleri düzenlenebilir.

Kaynakça

Arkonuç, S. (2014). *Psikolojide Söz ve Anlam Dizimi*, İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Bilen, Ö., Aşkın, Ö.E., Büyüklü, A.H., Ökten, A. ve Gür M. (2013). "How The Fear Of Crime Spatially Differs Among The Districts Of Istanbul?", E-Journal of New World Sciences Academy, M. NWSA-Social Sciences, 3C0115, 8, (4), 153-164.

Dolu O., Uludağ Ş., Doğutaş C. (2010). “Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 65-1, ss. 58-81.

Groff A.(2013). “Fear of crime”. Salem Press Encyclopedia. <http://proxy.kirikkaleelibrary.com/MuseSessionID=0211t0lzu/MuseProtocol=http/MuseHost=eds.a.ebscohost.com/MusePath/eds/detail/detail?vid=3&sid=31fe40e1-76d4-4d10-85b81d08f2592d20%40sessionmgr4007&bdata=Jmxhbmc9dHImc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=90558327&db=ers> Erişim Tarihi: 21.04.2018

Karasu, M. A. (2017). “Kentsel Mekânda Suç Korkusu -Şanlıurfa Örneği-”, SAD / JSR, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, 20(1), (41-76).

Irmak, F., Balkanlıoğlu, M. A. (2013). *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8(3), 86-101.

Öztürk M., (2016). “Düzensizlik Ve Toplumsal Kaygı Teorileri Bağlamında Suç Korkusunun İncelenmesi: Mersin Örneği”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 281-291.

Öztürk, M , Yıldız, M . (2017). “Yaşam Doyumu Ve Suç Korkusu Arasındaki İlişki (Mersin Örneği)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-30.

Reşitoğlu H. Ü., (2017). “Diğerleri için Duyulan Suç Korkusu”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 145-160.

Terör Travması ve Psikolojik İlk Yardım

Nuray ŞİMŞEK, Erciyes Üniversitesi

Nurhayat KILIÇ, Artvin Çoruh Üniversitesi

Afetler, toplumda fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar meydana getiren, hayatın normal akışı sırasında aniden ortaya çıkan, bireylerin başa çıkma yeteneklerini aşan, doğal veya insan eli ile oluşmuş olaylardır (Karancı ve Baker, 2012; Kardaş; Baker, 2014). Terör olayları insan eli oluşturulmuş afetlerin bir türüdür. Terörizm kitleler üzerinde yüksek psikolojik etkiye neden olabilecek şekilde tasarlanan bir savaş biçimidir (Karancı ve Baker, 2012; Kardaş; Baker, 2014; Everly ve Mitchell, 2001). Terör olayları bireyin yaşamını, fiziksel bütünlüğünü, dünyadaki yerini tehdit eden, bireyin kendine ve evrene duyduğu temel güven duygusunu sarsan ve bireyde kontrol kaybı algısının oluşmasına sebep olan durumlardır. Mortalite ve morbiditeleri de yüksek olduğu için toplumda kollektif stres yaratarak toplum yaşamını sekteye uğratarlar (Demirli, 2011; Hamaoka, Shigemura, Hall ve Ursano, 2004; Geyran, 2000; Şar).

Deprem, sel gibi doğal ya da terör eylemleri gibi insan eliyle yapılan afet durumlarında bireylere fiziksel ilk yardım uygulamalarının yanında psikolojik ilk yardım uygulamalarının sunulması da, gelecekte ortaya çıkabilecek komplikasyonların önlenmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada terör eylemlerinin bireyler ve toplum üzerindeki etkileri ve bireylere uygulanabilecek psikolojik ilk yardım uygulamaları ele alınmıştır.

Terör Eylemlerinin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları

Yaşanan terör olayları sonrasında bireylerde, bireysel özelliklere göre farklılık gösteren çeşitli duygusal, bilişsel, fiziksel ve davranışsal tepkiler görülebilir (Şavur ve Tomas, 2010). Bu tepkiler bir hastalık belirtisi değil, anormal durumlara verilen yanıtlardır (Baker, 2014; Şavur ve Tomas, 2010). Fakat bazı

---

bireyler bu tepkiler ile baş etmede zorlanabilirler (Baker, 2014). Böylece yaşanan belirtiler kronikleşerek birey ve toplum için maliyeti yüksek ciddi sağlık sorunlarına dönüşebilir. Birçok çalışmada terör olayları sonrasında Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) riskinin arttığı ve belirtilerin direnç kazanarak kalıcı ruhsal bozukluklara dönüştüğü belirtilmektedir (Şar, Şavur ve Tomas, 2010; Nandi, Galea, Ahern ve Vlahov, 2005; Shalev ve Freedman, 2005; Eşşizoğlu, Yaşar, Bülbül vd., 2012). Gabriel ve arkadaşları (2007) Madrid’de 2004 yılında meydana gelen bombalı saldırıdan iki ay sonra yaptıkları çalışmalarında saldırıda fiziksel olarak yaralanan bireylerin %44,1’inde TSSB belirtilerinin görüldüğünü saptamışlardır (Gabriel, Fernando, Corton vd., 2007). Tekin ve ark.(2016) savaş ve terör ortamından Türkiye’ye yerleşen Iraklı Ezidiler ile yaptıkları çalışmalarında mağdurların %42,7’sinin TSSB belirtilerini, %39,5’inin majör depresyon ve %26,4’ünün de ise her ikisini birlikte yaşadıklarını saptamışlardır (Tekin, Karadağ, Süleymanoğlu vd., 2016). Bu bulgulara ek olarak literatürde terörist saldırılardan sonra yapılan çalışmalarda popülasyonda %7 ile %35 gibi değişen oranda TSSB belirtilerinin yaşandığı da belirtilmektedir (Frank, Njenga, ve Nicholls, 2004; Galea, Ahern, Resnick vd., 2002, Schlenger, Caddell, Ebert, Jordan, Rourke, Wilson ve Kulka, 2002).

Yaşanan terör olayları doğrudan maruz kalan bireyler kadar aileleri, yakınları, yardım çalışanları ve gönüllüler ile olayın etkilerini medyadan takip eden bireylerin de psikolojik durumunu, sosyal kimliğini ve güvenliğini tehdit ederek. bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik travma yaşamalarına sebep olabilmektedir (Demirli, 2011; Şavur ve Tomas, 2010; Aktaş, Bulduk ve Orakçı, 2017). New York’taki İkiz Kuleler saldırısından bir süre sonra telefon ile yapılan taramada, kulelerden atlayan insanların görüntüsüne televizyon aracılığı ile tanık olan bireylerin %17,4’ünün TSSB belirtilerini ve %14,7’sinin ise depresyon belirtilerini yaşadıkları saptanmıştır (Ahern, Galea, Resnick, Kilpatrick, Bucuvalas, Gold ve Vlahov, 2002). İstanbul’da 2003 yılındaki bir bombalama eyleminden 1 ay sonra olay yerine yakın bir okulda bulunan 12-14 yaş arasındaki 113 öğrenci ile yapılan çalışmada öğrencilerin %51,3’ünde travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine rastlandığı saptanmıştır (Karakaya,

Ağaoğlu, Coşkun, Şişmanlar, Memik ve Yıldızoc, 2006). Diyarbakır'da bir otomobile yerleştirilen bombanın patlamasına görenek ya da ses olarak duyarak tanık olan bireyler ile yapılan çalışmada olaydan 1 ay sonra bireylerin %12,5, 3 ay sonrasında ise %9,6 oranında TSSB tanısına rastlanmıştır (Eşsizozlu, Yaşan, Bülbül vd., 2002). Pek çok araştırmada belirtildiği gibi çeşitli düzeylerde terörist eylemler maruz kalan bireylerin ve toplumların psikolojik yapılarını önemli ölçüde bozmaktadır (Eşsizozlu, Yaşan, Bülbül vd., 2002; ; Gabriel, Fernando, Corton vd., 2007; Tekin, Karadağ, Süleymanoğlu vd., 2016; Frank, Njenga ve Nicholls, 2004; Galea, Ahern, Resnick, vd., 2002; Schlenger, Caddell, Ebert, Jordan, Rourke, Wilson ve Kulka, 2002; Aktaş, Bulduk ve Orakçı, 2017).

Terör yüzyıllardır toplumların ve sistemlerin sorun olarak tanımladığı bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Ülkemizde de gündemden hiç inmeyen, herkesin hayatını bir yönüyle etkileyen ve yoğun travmaya neden olan olgudur. Terör eylemlerinin en önemli amacı toplumsal yapıyı aşındırmaktır (Demirli, 2011). Terör eylemleri, bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerini, günlük yaşantılarını, önemli değerlerini, düşüncelerini, geleceğe ilişkin beklenti ve umutlarını doğrudan veya dolaylı olarak tehdit ederek travmatik bir toplum yaratmaktadır (Demirli, 2011, Aktaş, Bulduk ve Orakçı, 2017). Bununla birlikte, toplumun emniyet ve birlik duygusunun sarsılmasına, grup kimliğinin ve güven duygusunu kırılmasına neden olmaktadır (Hamaoka, Shigemura, Hall ve Ursano, 2004).

Terör olaylarında meydana gelen yaralanmalar, can kayıpları ve maddi kayıplar birey ve ailelerin işlevselliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Tüm terör olaylarının medya yoluyla her yere ulaştırılması ise toplumun tüm bireylerini potansiyel kurban haline dönüştürerek ulusal düzeyde bir etki yaratmaktadır. Geniş ulusal düzeyde etkilenmeler yine bireylerin sosyal ve psikolojik işlevselliğini etkilemektedir (Baker, 2014; Demirli, 2011; Şavur ve Tomas, 2010, Aktaş, Bulduk ve Orakçı, 2017). Bu etkilenmelerin kalıcı ruhsal bozukluklara dönüşümünün engellenmesi veya azaltılması için terör olaylarında bireylere uygun psikososyal destek müdahaleleri yapılmalıdır (Şavur ve Tomas, 2010).

Psikolojik İlk Yardım Uygulamasının Önemi

Yaşanan felaket olaylarından hemen sonra uygulanması gereken ilk ve acil psikososyal müdahale psikolojik ilk yardımdır (Interagency Standing Committee, 2006; Who, 2010; The Sphere Project, 2011). Psikolojik ilk yardım (PİY). acı çeken, desteğe ve yardıma ihtiyaç duyan kişilere sunulan insani ve destekleyici müdahaledir (Schultz ve Forbes, 2014; Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, 2014; Who 2011a). Psikolojik ilk yardım, kişinin itibarına özen gösterilen, saygının ve mahremiyetin sağlandığı güvenli herhangi bir yerde ve herkes tarafından sunulabilen bir destek türüdür (Schultz ve Forbes, 2014; Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, 2014; Who 2011a). PİY yaşanan felaketten hemen sonra günlerce ve haftalarca, her kültürden ve her yaş grubundan bireylere uygulanabilir. Amacı travmatik olayların yol açtığı ilk sıkıntıyı azaltarak, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarına, sosyal destekler ve ek yardım hizmetleri ile bağlantı kurmalarına ve kişinin uyuma yönelik başa çıkma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktır (Nandhini, Sathyamurthi, 2015; Shannon, 2015; Snider, Chehil ve Walker, 2012). Psikolojik ilk yardım, felaketi yaşayan ve ondan etkilenen bireylerin göstermiş oldukları reaksiyonları anlamaya odaklanır, felaketten etkilenen tüm bireylerin ciddi ruh sağlığı sorunlarını ve uzun süreli iyileşme güçlüklerini değerlendirmez (Snider, Chehil ve Walker, 2012; Schafer, Snider, Ommeren, 2010). Psikolojik ilk yardım tüm insanların temel ihtiyaçları karşılandığında ve gerekli desteğe erişebildikleri durumlarda stresli olaylarla baş edebilme yetenekleri olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur (Snider, Chehil ve Walker, 2012, Schafer, Snider, Ommeren, 2010). Bundan dolayı empatik ve pragmatik yaklaşımlar ile bireyin kendi baş etme yeteneklerini harekete geçirerek iyileşmelerini sağlar (Snider, Chehil ve Walker, 2012; Plummer, Coin, Fisher ve Bankston, 2009).

Son yıllarda psikolojik ilk yardım yaklaşımının felaket mağdurları ve uygulayıcıları için faydalı ve etkili bir psikososyal destek müdahalesi olduğunu kanıtlayan birçok araştırma bulunmaktadır (Allen, Brymer, Steinberg vd., 2010; Everly, Mc Cabe, Semon, Thompson ve Links, 2014; Akoury, Sahakian, Hassan, Hojjar ve

Asmar, 2016). Ancak yardım sağlayıcılar arasında kullanımı sınırlıdır. Tüm yardım görevlilerinin felaketlerde psikolojik ilk yardım uygulaması yapabilmesi gerekmektedir. Psikolojik ilk yardım uygulamaları bir felaket durumunda bireylerin duygusal ihtiyaçlarını etkin karşılayan, bireylerin başatma becerilerini harekete geçiren ve travmanın kalıcı etkilerini azaltan uygulamalar olduğu kadar, yardım sağlayıcılarını da felaketler karşısında yeterli hazırlığa ulaştırabilen ve felaketler ile etkili başedebilme becerilerini geliştiren uygulamaları da içermektedir (Allen, Brymer, Steinberg vd., 2010; Everly, Mc Cabe, Semon, Thompson ve Links, 2014; Akoury, Sahakian, Hassan, Hojjar ve Asmar, 2016; Everly, Barnett, Sperry ve Links, 2010).

Psikolojik İlk Yardımın Uygulanması

Psikolojik ilk yardımda ilk müdahale ekip üyelerinin olay yerine varmasıyla başlamaktadır. Etkin bir psikolojik ilk yardım için rol ve görevlerin belirlenmiş olduğu acil durum planları ve yetkili bir yardım organizasyonu ile çalışmak yararlı olmaktadır (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006). Psikolojik ilk yardımın etkinliği için PİY sağlayıcısının olay ortamına girmeden önce yaşanan felaketin şiddetini, güvenlik önlemlerini, destek hizmetlerini ve bunlara ulaşımı, yönetmelikleri ve kendi rollerinin her birini bilmesi gerekmektedir (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006). Bu bilgiler bireyde felaketin neden olduğu stres seviyesini düşürerek, PİY sağlayıcılarının etkili uygulamalar yapmalarını sağlamaktadır. Yardım ortamına girdikten sonra, PİY sağlayıcı, bireylerin güvenliğini sağlayarak fiziksel ve duygusal olarak rahatlamaları için acil ihtiyaçlarını ele alır, bireyleri yeni travma yaratacak durum ve düşüncelerden uzak tutmaya çalışır (Snider, Chehil ve Walker, 2012; Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006; Landoy, HechanovaMa, Ramos, Kintanar, 2015). Bu durum bireyde güvenlik duygusunun gelişmesine ve stres reaksiyonlarının azalmasına yardımcı olur (Hobfall, Watson, Bell vd., 2007). Aynı zamanda bireylerin günlük yaşamdaki işleyişlerine geri dönmelerine önemli katkı sağlar. Felaket sonrası bazı bireyler çok yoğun stres reaksiyonları gösterebilirler. Böyle durumlarda bireylerin sakinliğinin sağlanabilmesi için anksiyetelerinin azaltılması gerekmektedir (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006;

Hobfall, Watson, Bell vd., 2007). Hayatta kalanlar duygusal olarak bunalmışken, onları sakinleştirmeye ve sıkıntılarını azaltmaya çalışmak önemlidir. Bunu yaparken bireyin en temel endişe ve sorunları ele alınmaya çalışılır (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006). Stresli durumlarda kendi duygu ve düşüncelerini yönetebilme becerisine olan inanç bireyin özyeterliliğini artırmaktadır (Hobfall, Watson, Bell vd., 2007). Sosyal desteğin sağlanması bireylerin travma durumlarında pratik çözümler bulmalarına ve toplumsal yeterliliklerinin artmasına yardımcı olur (Hobfall, Watson, Bell vd., 2007). Bu nedenle kişilerarası bağlantıyı sağlamak travma durumlarında son derece önemlidir. Felaket durumlarından sonra bireylerin umutlu olması yaşanan duygusal reaksiyonların normale dönmesini, hızlı iyileşebilmelerini ve negatif düşüncelerinin azalmasını sağlamaktadır (Hobfall, Watson, Bell vd., 2007; Ruzek, Brymer ve Jacobs, vd., 2007).

Psikolojik İlk Yardım Uygulama Teknikleri

Yardım ortamına girdikten sonra, PİY sağlayıcı, etkilenen insanların gösterdiği tepkileri ve etkileşimleri gözlemlemeli ve yardıma ihtiyacı olan kişileri belirlemeye başlamalıdır (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006; WHO, 2011). Yardım sağlayıcı özellikle panik halinde, aşırı öfkeli, saldırgan ya da dürtüsel davranan ve özel risk grubunda olan bireyleri triyaj ilkeleri doğrultusunda belirleyerek gerekli yardımları yapmalıdır (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006; Ruzek, Brymer ve Jacobs, vd., 2007). PİY sağlayıcıları risk altındaki kişilerin güvenliklerinin sağlandığından, kişilerin mahremiyetlerinin korunduğundan ve ayırım gözetmeksizin hizmet alarak haklarının korunduğundan da emin olmalıdır (Snider, Chehil ve Walker, 2012; WHO, 2011). PİY yardımları Brymer ve ark. (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006) tarafından 8 basamakta gruplandırılmıştır.

1. Bağlılık ve Temas: Bu eylemin amacı afetten etkilenen bireyler ile müdahaleci olmayan, yardımsever, şefkatli bir tutum ile iletişime geçebilmektir. PİY sunucusu afet ortamında insanların ihtiyaç ve endişeleri hakkında uygun sorular sorabilmeyi, aktif dinlemeyi, etkilenen bireyi yargılamadan ve yeni bir travma yaratmadan uygun yanıt vermeyi çok iyi bilmesi

gerekmektedir (Snider, Chehil ve Walker, 2012, Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006, Ruzek, Brymer ve Jacobs, vd., 2007).

2. Güvenlik ve Rahatlık: Bu eylemde, ortamda bireyin güvenliği sağlanarak fiziksel ve duygusal olarak rahatlaması amaçlanır. Bu kapsamda yapılan psikososyal müdahaleler bireylerin günlük yaşam aktivitelerine geri dönmelerine önemli katkı sağlamaktadır. PİY sağlayıcısı medya veya başka bireyler aracılığı ile gereksiz bilgilerden, travma hatırlatıcılarından bireyi korumalıdır (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006; Ruzek, Brymer ve Jacobs, vd., 2007).

3. Dengeleme: Bu eylemde, duygusal olarak dengesini kaybetmiş olan bireyin stresini kontrol altına alarak, yeniden bir dengeye ulaşması hedeflenir. Kişiyi rahatlatmak için sakin bir yere götürmek, iyi dinlemek, konuşmaya zorlamamak ve istediği kişiler ile bağlantı kurmasını sağlamak, birey için yapılabilecek basit dengeleme teknikleridir (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006; Ruzek, Brymer ve Jacobs, vd., 2007).

4. Bilgi Toplama-Mevcut İhtiyaçlar ve Sorunlar: Psikolojik ilk yardımda bilgi toplama işlemi, en acil ihtiyaç ve endişeleri belirleme konusuna odaklanmaktadır. PİY sağlayıcıları acil fiziksel ve ruhsal bakım ihtiyaçları, devam eden tehlike ve acil durumlar, fiziksel veya ruhsal bozukluklar ya da sürekli kullanılması gerekli ilaçlar hakkında bilgi toplamalıdır (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006).

5. Pratik Yardım: Bu eylem afetzedelerin acil ihtiyaç ve kaygılarına yönelik pratik çözümler geliştirmeyi amaçlar. Bu noktada PİY sağlayıcı, bireylerin acilen karşılanması gerekli ihtiyaçları tespit eder, bireyin endişesini gidermek veya gereksinimini sağlamak için acil çözüm yollarını belirler ve bireyin harekete geçmesini sağlar (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006).

6. Sosyal Destekler ile Bağlantı Kurma: Bu eylemin amacı afetten kurtulanların kısa zamanda sosyal destek sistemlerine erişimini sağlamaktır. Birincil destek kişileri veya diğer destek kaynakları

(örneğin aile üyeleri, arkadaşlar, toplumsal yardım kaynakları) ile temas kurma konusunda yardım önemli bir PİY eylemidir (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006).

7. Başa Çıkma Becerileri Hakkında Bilgilendirme: Bu eylemin temel amacı bireyin normal yaşama dönüşünü hızlandırmaktır. Bu amaca ulaşmak için PİY sağlayıcısı afetten kurtulan bireye stres reaksiyonları, travma sonrası görülen psikolojik reaksiyonlar, yararlı ve zararlı başa çıkma yöntemleri ile ilgili basit çözümler hakkında bilgi vermelidir (Shannon, 2015; Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006).

8. İşbirlikçi Hizmetler ile Bağlantı Kurma: Bu eylemde bireylerin acil ihtiyaçları doğrultusunda gerekli yardım kuruluşu ile iletişime geçilmesi ve uygun yardım merkezlerine yönlendirilmesi sağlanır. Yardım kurumlarına yönlendirme yapılırken bireyler ile yapılan görüşmeler doğrultusunda bireylerin gereksinim ve problemleri açıkça özetlenmelidir (Brymer, Jacobs ve Layne vd., 2006).

Sonuç.

Sonuç olarak dünyada ve ülkemizde terör eylemleri sık yaşanmakta ve toplumda büyük kayıplara neden olmaktadır. Bu noktada etkilenen bireylerin bir an önce normal yaşantılarına dönmeleri ve psikolojik bozuklukların ortaya çıkmasının önlenmesi için felaketin her aşamasında bireylere uygun psikososyal destek müdahaleleri yapılmalıdır (Şavur ve Tomas). Psikolojik ilk yardım uygulaması da felaket durumlarında etkin ve kanıtla dayalı bir psikososyal destek müdahalesidir (Snider, Chehil ve Walker, 2012). PİY müdahalesi bir felaket durumunda yaşanan travmanın kalıcı etkilerinin azaltılması ve toplumun dayanıklılığının artırılması açısından son derece önemlidir. Bu nedenle felaket çalışmalarında görev alan bireylerin psikolojik ilk yardım uygulamaları konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir (Snider, Chehil ve Walker, 2012; Everly, Barnett, Sperry ve Links, 2010).

KAYNAKLAR

Ahern, J., Galea, S., Resnick, H., Kilpatrick, D., Bucuvalas, M., Gold, J., & Vlahov, D. (2002). Television images and psychological symptoms after the September 11 terrorist attacks. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 65(4), 289-300.

Aktaş, S., Bulduk, B., & Orakçı, H. (2017). Terör Mağdurlarının Yaşadıkları Ruhsal Sorunlar. *JAREN/Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 3(Supp: 1), 6-9.

Allen B, Brymer M J, Steinberg A M, et al. (2010). Perceptions Akoury-Dirani L, Sahakian T S, Hassan F Y, Hajjar R V, Asmar K E. (2016). Psychological first aid training for Lebanese field workers in the emergency context of the Syrian refugees in Lebanon. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 7(6), 533-538

Brymer M A, Jacobs C, Layne R, et al. (2006). Psychological first aid: field operations guide, 2nd Edition. National Child Traumatic Stress Network and National Center for PTSD.

Demirli A. (2011). Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 66-78.

Erdur Baker Ö. (2014). Müdahalelere genel bakış. In: Afetler, Krizler, Travmalar ve Psikolojik Yardım (2. baskı), Erdur Baker Ö, Doğan T (eds), Atalay Matbaacılık, Ankara, 113-119

Eşsizoglu A, Yaşan A, Bülbül İ, ve ark. (2009). Factors affecting the diagnosis of post-traumatic stress disorder after a terrorist attack. *Turkish J Psychiatry*, 20(2), 118-26.

Everly G S Jr, Barnett D J, Sperry N L, Links J M. (2010). The use of psychological first aid (PFA) training among nurses to enhance population resiliency. *International Journal of Emergency Mental Health*, 12, 21-32.

Everly G S Jr, McCabe O L, Semon N L, Thompson C B, Links J M. (2014). The development of a model of psychological first aid (PFA) for non-mental health trained public health personnel: The

Johns Hopkins' RAPID-PFA. *Public Health Management Practice*, 20(5), 24–29

Everly GS Jr, Mitchell JT. (2001). America under attack: the “10 commandments” of responding to a mass terrorist attack. *Int J Emerg Ment Health*, 3, 133-135.

Frank, G., Njenga, F. G., & Nicholls, P. J. (2004). Post-traumatic stress after terrorist attack: psychological reactions following the US embassy bombing in Nairobi. *Br J Psychiatry*, 185, 328-333.

Gabriel R, Ferrando L, Corto'n E S ve ark. (2007). Psychopathological consequences after a terrorist attack: An epidemiological study among victims, the general population, and police officers. *Eur Psychiatry*, 22, 339-346.

Galea S, Ahern J, Resnick H ve ark. (2002). Psychological sequelae of the September 11 terrorist attacks in New York City. *N Engl J Med*, 346, 982-987.

Geyran Cervatoğlu P. (2000). Psikolojik travma ve sonuçları: Tarihsel arka plan ve güncel kavramlar üzerine gözden geçirme. *3P Dergisi* 8, (Ek 1), 9-12.

Hamaoka DA, Shigemura J, Hall MJ, Ursano RJ. (2004). Mental health's role in combating terror. *Journal of Mental Health*. 13(6), 531-5.

Hobfoll S E, Watson P, Bell C C, et al. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry: Interpersonal & Biological Processes*, 70, 283–315.

Inter-Agency Standing Committee. (2006). IASC guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings. *Geneva, Switzerland: IASC 2006*.

Karakaya, I., Agaoglu, B., Coskun, A., Sismanlar, S. G., Memik, N. C., & Yildizoc, O. (2006). Post-traumatic Stress Reaction Symptoms among Turkish Students: Assessments One and Six Months after a Terrorist Attack in Istanbul. *Hong Kong Journal of Psychiatry*, 16(2).

Karancı N, Erdur Baker Ö. (2012). Afetler ve Travmalar: Psikolojik tepkiler ve psikolojik ilk yardım. MEB öğretmen yetiştirme ve geliştirme genel müdürlüğü yayınları, 215-243.

Kardaş F. Van Depremi Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri EnstitüsüŞar V. Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres. Okmeydanı Tıp Dergisi ,33(Ek sayı), 114-120.

Landoy B V N, HechanovaMa R M, Ramos P A P, Kintanar N S M. (2015). The application and adaptation of psychological first aid: The Filipino psychologists experience after Typhoon Haiyan. *Philippine Journal of Psychology*, 48, 81-104

Nandi, A.,Galea, S., Ahern, J., ve Vlahov, D. (2005). Probablecigarettedependence, PTSD, anddepressionafter an urban disaster: Resultsfrom a populationsurvey of New York City residents 4 monthsafterSeptember 11, 2001. *Psychiatry*, 68(4), 299-310.

Nandhini S R, Sathyamurthi K. (2015). Psychological first aid training in social work. *International Journal of Current Research* , 7(8), 19837-19846

Plummer C A, Cain D S, Fisher R M, Bankston T Q. (2009). Practice challenges in using psychological first aid in a group format withchildren: A pilot study. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 8, 313–326

Schlenger, W. E., Caddell, J. M., Ebert, L., Jordan, B. K., Rourke, K. M., Wilson, D., ... & Kulka, R. A. (2002). Psychological reactions to terrorist attacks: findings from the National Study of Americans' Reactions to September 11. *Jama*, 288(5), 581-588.

Ruzek R I, Brymer M J, Jacobs A K, et al. (2007). Psychological first aid. *J MentHealthCouns* , 29, 17-49.

Schafer A, Snider L, Ommeren M V. (2010). Psychological first aid pilot: Haiti emergency response. *Intervention*, 8(3), 245–254

Shaley, A. Y. ve Freedman, S. (2005). PTSD following terrorist attacks: A prospective evaluation. *American Journal of Psychiatry*, 162(6), 1188- 1191.

Shannon M E R. (2015). Early psychosocial intervention after disaster: Psychological first aid. *Health Emergency and Disaster Nursing* , 2, 3–6.

Shultz J M, Forbes D. (2014). Psychological first aid. *Disaster Health*, 2, 3-12

Snider L, Chehil S, Walker D.(2012). Psychological first aid. Pan American Health Organization Mental Health and Psychosocial Support in Disaster Situations in the Caribbean: Washington.

Şavur E, Arslan Tomas S. (2010). Terör olayları sonrasında psikososyal destek hizmetleri. *Kriz Dergisi*, 18(1), 45-58.

Tekin A, Karadağ H, Süleymanoğlu M, ve ark. (2016). Prevalence and gender differences in symptomatology of post-traumatic stress disorder and depression among Iraqi Yazidi refugees in Turkey. *Eur J Psychotraumatology*, 6, 28556.

The Sphere Project. (2011). Humanitarian charter and minimum standards in disaster response (3. nded),Hobbsthe Printer, Southampton, United Kingdom, 393.

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.(2014). Psikolojik ilk yardım: Saha çalışanları için rehberi.

World Health Organization. (2010). mhGAP intervention guide for mental, neurological and substance use disorders in non-specialized health settings. World Health Organization.

World Health Organization. (2011a). World Vision International, and War Trauma Foundation.Psychological first aid: guide for field workers, Geneva: WHO.

World Health Organization(2011b). World Vision International, and War Trauma Foundation.Psychological first aid: guide for field workers, Geneva: WHO.

Darbeler, Muhtıralar ve Yaşanan Travmalar

Hasan Yavuzer, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Tarihin pek çok döneminde ve dünyanın pek çok yerinde mevcut yönetimi devirmek ve yönetimi ele geçirmek amacıyla farklı yöntemlere başvurulmuştur. Onlardan bir tanesi darbe bir diğeri de muhtıradır. Bu durum sadece bizim ÷lkemize mahsus bir şey olmayıp, dünyanın pek çok yerinde de gör÷lebilen bir durumdur. Dünya genelinde benzer gelişmeler geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. ÷lkemiz ise her ikisine de şahit olmuş, bu durumdan devletimiz ve milletimiz çok ağır bedeller ödemiştir.

Amacı: Bu çalışmadaki amacımız Türkiye’de yaşanan darbe ve muhtıraları ele almak, darbe ve muhtıralardan sonra yaşanan travmaları tespit etmeye çalışmaktır. Darbeler, muhtıralar ve yaşanan travmalar ile ilgili sosyolojik analiz yapmaktır.

Önemi: Türkiye demokratik bir ÷lkedir. İş başındaki hükümetler de demokratik kurallar gereği yapılan seçim ile iş başına gelmiştir. Demokraside iktidarlar seçim ile iş başına gelir ve seçim ile iş başından düşür÷lür. Darbe ve muhtıralarda ise halkın özgür iradeleri ile iş başına getirdikleri hükümetler düşür÷lmüş, demokrasi askıya alınmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinde dönemin başbakanı idam edilmiş, 15 Temmuz darbesinde Türk devleti ve milleti hedef alınmıştır. Diğeri darbe ve muhtıraların her biri de demokrasiye kara bir leke olmuş, devlet ve millet olarak büyük bedeller ödenmiştir. Böyle ciddi bir konuyu ele almak çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Sınır: Çalışmada Cumhuriyet döneminde 1960 darbesi ile başlayan ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi arasında geçen tüm darbe ve muhtıralar ele alınacaktır. Bu darbe ve muhtıralar sonucu yaşanan travmalar üzerinde durulacaktır.

Yöntem: Darbe ve muhtıralar ile ilgili literatür taraması yapılacak, bu konuda yapılan çalışmalar değerlendirilecektir. Yaşanan darbe ve muhtıralar ile etkileri analiz edilecektir.

Türkiye’de Darbe ve Muhtıralar ile Yaşanan Travmalar

İnsanlık tarihi pek çok darbe ve darbe girişimi ile doludur. Dünyanın pek çok yerinde bunlardan bir kısmı başarılı olmuş, bir kısmı ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Her iki halde de demokrasi adına ülkede ciddi sıkıntılar yaşanmış, uluslararası arenada ülke için kaos ortamları oluşmuştur.

1920’de kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tek parti iktidarı ile yönetilmiştir. 1945 yılında çok partili hayata geçilmesiyle yeni kurulan Demokrat Parti 1950 yılında seçmenlerin %53.3’ünün oyunu alarak 408 Milletvekili ile iktidara gelmiştir (Tamer, 2013, s.329). 1954 yılında yapılan seçimde ise %57.6 oy oranı ve 505 milletvekili ile yeniden iktidara gelmiştir (Çavdar, 2013, s.69). Demokrat Parti 1957 yılında yapılan erken seçimde de başarılı olmuş ve çıkardığı 419 milletvekili ile mecliste %69,6 oranı ile birinci parti olmuş (Tamer, 2013, s.329), 27 Mayıs 1960 darbesinin yapıldığı tarihe kadar da iktidarda kalmıştır.

a-1960 Darbesi

Cumhuriyet döneminde Türkiye birçok darbe yaşamış, ilk darbe ise 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirmiştir. Bu darbe 1954 seçimlerinde Demokrat partinin mecliste %92,3 oranında temsil edildiği (Karpas, 2010, s.505), 1957 yılında yapılan seçimde de iktidarını koruduğu ve Türkiye’nin en kuvvetli siyasi partilerinden biri, belki de en kuvvetlisi (Çakırbaş, 2015, s.236-237) olduğu dönemde yapılmıştır. Bundan sonra da nerede ise her 10 yılda bir darbe veya darbe teşebbüsü olmuş, bunlardan ayrı olarak bazen muhtıralar, bazen de e-bildiriler ile darbe girişimlerinde bulunulmuştur.

1960 darbesi ile Anayasa ve Parlamento feshedilmiş, bütün siyasi faaliyetlere son verilerek halk iradesi ile iktidara gelmiş ilk demokratik hükümet askeri darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır

(Aydın, 2015, s.184). İş bununla bitmemiş, 1960 askeri darbesi ile Cumhurbaşkanı, başbakan ve kabine alaşağı edilmiştir (Çavdar, 2013, s.96). Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Milletvekilleri, Genel Kurmay Başkanı, Ordu komutanları, vali ve akademisyenler de dahil olmak üzere daha pek çok tutuklamalar ve hapse atılanlar olmuştur. Sıkıyönetim ilan edilerek demokrasi askıya alınmış ve iktidardaki Demokrat Parti kapatılmıştır. Darbe sonunda yapılan ve 11 ay bir gün süren yargılama sonunda dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menders, Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'unda aralarında bulunduğu 15 kişi hakkında idam, 31 kişi hakkında müebbet hapis ve 402 kişi hakkında da çeşitli cezalar verilmiştir (Çavdar, 2013, s.85). Dış devletlerin müdahalesi ve içerideki tepkiler üzerine bazı idam kararlarından vaz geçilmiştir. Ancak başbakan Adnan Menderes ile beraber Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiş, Türk demokrasi tarihine de kara bir leke sürülmüştür.

Başbakan Adnan Menderes idam sehpasında

Yaşanan darbe ve idamlar sonunda ülke siyasi alanda olduğu gibi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda da büyük travmalar yaşamış, Türk ekonomisi ve halk bundan çok çok olumsuz etkilenmiştir. Halkın büyük teveccühü ile seçilen bir partinin darbe ile iktidardan düşürülmesi, başbakan ve çalışma arkadaşlarının idam edilmesi ülke genelinde ikna edici bir delil bulamadığı gibi dünya milletleri

önünde de ülkeyi zora sokmuştur. Yaşanan bu travmalar sonunda ülke dünya siyasi arenasında da önemli itibar kaybı yaşamıştır.

Ülkeye bu travmaları yaşatan ve bu darbeyi yapanların ise Türk Silahlı Kuvvetleri komuta kademesinden bağımsız olarak ordu içinden en yüksek rütbelisi albay olmak üzere (Hale, 2004, s.228) düşük rütbeli bir grup subay olması ise Türk Silahlı Kuvvetleri ve devlet için ayrı bir travma olmuştur.

b- 1971 Muhtırası

Türk demokrasi ve siyasi tarihinde kayıtlara geçen ikinci kara leke ise 12 Mart 1971 tarihindeki askeri muhtıradır. 1960 darbesinden 11 yıl sonra Türk Silahlı Kuvvetleri ikinci kez yönetime müdahalede bulunmuştur (https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx (30.05.2018)).

12 Mart Muhtırası dönemin iktidar partisi olan Adalet Partisi (AP)'inin kurduğu hükümete karşı verilmiş, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel de bu muhtıranın kendisine verildiğini kabul ederek istifa etmiştir.

12 Mart 1971 muhtırası ve sonrasında Parlamento feshedilmedi, partiler kapatılmadı, Anayasa da askıya alınmadı. Muhtırayı veren askerlerin amacı bağımsız bir başbakan yönetiminde teknokratlardan oluşan Milli Birlik Hükümeti kurmaktır. Onlara göre eğer bir *tarafsız* başbakan Meclis içinden çıkar da güvenoyu alırsa, sorun kalmayacaktı. Bunun için tarafsız bir milletvekili aranmaya başlandı. CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim ismi üzerinde anlaşıldı. Bunun üzerine Nihat Erim 26 Mart 1971 tarihinde seçilmiş olduğu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'den istifa etti. Böylece o zamana kadar bir siyasi partinin üyesi ve milletvekili olan Nihat Erim artık *bağımsız bir* Başbakan olarak “partiler üstü reform hükümeti” kurdu.

26.03.1971 de kurulan ve ilki 8, ikincisi 4 ay devam eden birinci ve ikinci Nihat Erim başbakanlığındaki hükümetleri, 11 ay süren Ferit Melen ve 9 ay süren Mehmet Naim Talu'nun kurduğu hükümetler takip etti (Tamer, 2013, s.383). Partiler üstü hükümetler dönemi büyük bir başarısızlıkla 1973 yılı seçimlerine

kadar

sürdü

(https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/fahri_koruturk/ (30.05.2018)). 6 Nisan 1973 de Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonar (<http://www.milliyet.com.tr/12-eylul-1980-in-bas-mimariydi-gundem-2056740/> (30.05.2018)) başbakanlığa atanan Naim Talu'nun ülkeyi seçimlere götürmesiyle partiler üstü hükümetlerle yürütülen 12 Mart ara rejimi sona erdi. Kurulduğu dönemden itibaren fazla uzun ömürlü olmayan ve kısa aralıklarla kurulan Hükümetler de böylece görevini tamamlamış oldu. Ancak siyasi istikrarsızlık ülke ekonomisine çok ağır bedeller ödenmesine sebep oldu.

c- 12 Eylül Darbesi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra Türk siyasi hayatı ve Türk demokrasisi 12 Eylül 1980 tarihinde yeni bir darbe ile daha sarsıldı. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri emir komuta zinciri içinde yönetime el koydu. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in liderliğinde dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun askeri bir darbe ile yönetime el koydu. Kenan Evren ve diğer komutanlardan oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kuruldu.

1980 Askeri darbesini gerçekleştiren komutanlar

1980 darbesi, 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının ardından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 20 yıl içinde silahlı kuvvetlerin yönetime üçüncü kez açık müdahalesi olmuştur. 1980 darbesinin 1960 darbesinden farkı ise bu darbenin Türk Silahlı Kuvvetlerinin emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirilmiş olmasıdır.

12 Eylül 1980’de yapılan darbe sonunda Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren Milli Güvenlik Konseyi Başkanı, diğer komutanlar ise Evren başkanlığında kurulan Milli Güvenlik Konseyi Üyesi oldu. Meclis ve hükümet feshedildi. 1961 darbesinden sonra hazırlanan ve uygulamaya konulan 1961 Anayasası uygulamadan kaldırıldı. Yasama ve yürütmenin görev ve yetkilerini Milli Güvenlik Konseyi üyeleri devraldı. Türkiye genelinde sıkıyönetim ilan edildi ve siyasi partiler kapatıldı. Cumhurbaşkanı, Meclis başkanı, başbakan, kabine üyeleri, diğer partilerin genel başkan ve parti üst yöneticileri önce askerî üslerde gözetim altında tutuldu, ardından yargılandı. Bunlardan bazıları cezalar aldılar, siyasi yasaklarla siyasetten men edildiler. 1980 darbesi ile 1960 darbesinden sonra hazırlanan ve yürürlüğe konulan darbe anayasası yürürlükten kaldırılmıştı. Yerine yeni bir darbe anayasası yapılmıştır.

10.05.2015 tarihli Milliyet Gazetesinde yer alan bir değerlendirmeye göre darbenin bilançosu sıralanmıştır. 650 bin kişinin gözaltına alındığının bildirildiği ve yaşanan diğer gelişmelerin açıklandığı veriler darbenin sosyal ve siyasal boyutunu ortaya koymaktadır (Birand, 2012, s.242).

Diğer darbeye olduğu gibi 1980 darbesi de sadece demokrasi ve siyasi alana değil Türk ekonomisine de çok ağır bedeller ödenmesine sebep olmuştur. Her bir darbe ülkeyi en az 10 yıl geriye götürmüştür.

d- 28 Şubat 1997 Post Modern Darbe

Türkiye’de 1980 yılından 1997 yılına kadar başka bir darbe veya muhtıra olmamış, 1960 yılından sonra ilk defa 17 yıl Türk halkı darbe ve muhtıralardan uzak bir dönem yaşamıştır.

28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen ve 9 saat süren Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nda hükümete dayatma şeklinde 18 maddelik bir rapor sunulmuştur. Böylece 28 Şubat 1997 yılında yapılan bir post modern darbe ile Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında Doğru Yol Partisi ile kurulan koalisyon hükümeti askeri yetkililer tarafından istifaya zorlanmıştır. Mevcut iktidarı devirmeye yönelik bu durum Türk siyasi tarihine "Post Modern" bir darbe olarak geçmiştir. Ancak "Post Modern darbe" teriminin Türkiye'de ve dünyada kullanımı arasında belirgin bir ayırım bulunmaktadır. Bu terim, Türkiye'de ordunun siyasi hükümete yapılacakları ve yapılmayacakları dikte ettirdiği, yani ordunun demokrasinin işleyişine müdahalesini anlatmak için kullanılmaktadır.

4 Şubat 1997 tarihinde Ankara'da Sincan sokaklarında tanklar yürütülmüş, bunun sebebi ise dönemin Genel Kurmay 2.başkanı Çevik Bir tarafından demokrasiye balans ayarı olarak açıklanmıştır. Bu süreçte yapılan eylem ve söylemler ile sadece demokrasiye değil hükümete ve millete balans ayarı verilmeye çalışılmıştır.

<http://www.dunyabulteni.net/haber/353476/28-subata-giden-surec-sincanda-tanklar-yurudu>

Yapılan baskılar sonucu 18 Haziran 1997 tarihinde hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır (Birand, 2012, s.232). 21-22 Mayıs 1999'da da Cumhuriyet tarihinde dönemin iktidardaki bir partisine

kapatma davası açılmıştır (http://www.cnnturk.com/video/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-aciklama-yapti (20.04.2017)). Daha sonra da Refah Partisi kapatılmıştır. Hükümetin bu şekilde düşürülmesi veya istifaya zorlanması ülkede siyasi bir kaos ortamı doğurmuş, bunun bedelini ise ülke ve halk siyasi istikrarsızlık ve ekonomik olarak ödemiştir.

28 Şubat Post Modern darbesinde pek çok kesim farklı travmalar yaşamış olmasına rağmen dindar kesim ve başörtülü kız öğrenciler ile başörtülü olup çalışan bayanlar en büyük travmayı yaşamışlardır. Kız çocukları başını açmadan ya üniversite kapısından içeri alınmamış ya da alınsa da ikna odalarında başarılarını açmaya zorlanmıştır. Buna rağmen emre itaat etmeyen ve başarılarını açmayan pek çok kız öğrenci okulunu bırakmak zorunda kalmış, imkanı olanlar yurtdışında okumak zorunda bırakılmıştır. Bu durum ülkeden pek çok dövizin yurtdışına çıkmasına neden olmuştur.

Başbakan Necmettin Erbakan'ın istifasından sonra kurulan hükümetler uzun ömürlü olmadığı gibi istikrarlı da olmamıştır. Daha sonra Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üçlü koalisyon hükümeti kurulmuş, hükümeti oluşturan partiler ve onların liderlerinin kendi aralarında ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile yaşadıkları ihtilaflar ve gerginlikler sonucu erken seçim kararı alarak ülkeyi seçime götürmüşlerdir. Yapılan erken seçimde her üç parti de meclise girememiş, hem de çok az oy alarak meclis dışında kalmışlardır. 28 Şubat Post modern darbesinden sadece ülke değil iktidardaki bu partiler, bu partilerin yöneticileri ve seçmenleri de siyasi bir travma yaşamışlardır.

1000 yıl sürecek denilen bu darbenin etkisi 10 yıl bile geçmeden ortadan kalkmış, bu darbeyi yapan ve destek olanların yargılanarak hak ettikleri cezalara çarptırılmaları ise kendileri için beklenmedik bir travma olmuştur.

e- 27 Nisan 2007 tarihli E-Muhtıra

Türkiye Cumhuriyetinde yaşanan bir başka önemli gelişme de. 27 Nisan 2007 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanlığının kendi sitesinde gece saat 23.20'de bir bildiri yayınlamasıdır. 11. Cumhurbaşkanı seçiminin yapılacağı günlerde yayımlanan ve Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin özelliklerinin dile getirildiği bildiri Türk kamuoyunda "muhtıra" olarak algılanmıştır. Bildiri internet aracılığıyla verildiği için de "e-muhtıra" olarak adlandırılmıştır.

Dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt bu e-muhtıranın arkasında durmuş ve bildiri metnini bizzat kendisinin kaleme aldığını dile getirmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olduğu dönemde verilen bu e-muhtıra karşısında Hükümet çok ciddi bir duruş sergilemiş, hükümet sözcüsü Cemil Çiçek 28 Nisan 2007 sabahı yaptığı açıklamada hükümet olarak böyle bir muhtırayı kabul etmediklerini, etmeyeceklerini ve hükümetin işbaşında olduğunu kamuoyuna duyurmuştur. Buna rağmen uzun bir süre Genel Kurmay Başkanlığı sitesinde yer alan bu bildiri metni aradan geçen 4 sene 4 ay gibi uzun zaman sonra 29 Ağustos 2011'de Genelkurmay Başkanlığı'nın sitesinden kaldırmıştır. Bu durum ise Türkiye'de asker sivil ilişkisini ve Türk demokrasisinin düştüğü travmaları göstermeye yeter bir delil olarak kalmıştır.

Bu e-muhtıra da ülkede çok şeyi değiştirmiş, Cumhurbaşkanlığı seçiminde ciddi bir kaos yaşanmasına sebep olmuştur. TBMM de yapılan seçimlerde üçüncü turda Cumhurbaşkanı seçilmek üzere olan Abdullah Gül'ün seçilmesini engellemiştir. Üçüncü turda çoğunluğun oyu yerine 367 oy dayatması getirilmiş, üçüncü turda 363 oy alan Abdullah Gül Cumhurbaşkanı olarak seçilememiştir. Yaşanan bu siyasi kriz ülke ekonomisinde olduğu gibi dünya kamuoyunda ağır bedellerin ödenmesine sebep olmuştur.

Bu uygulama anayasa değişikliğine gidilerek Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin yolunu aralamıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine 2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini sağlayacak Anayasa değişikliği için referandum yapılmıştır. Referandum sonrasında yapılan anayasa değişikliği

ile bundan sonra seçilecek Cumhurbaşkanlarının halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır.

27 Nisan 2007 tarihli E-Muhtıra ülkede çok ciddi siyasi krizlere neden olmuş, bu siyasi krizler de ekonomiye büyük darbe vermiştir.

f) 15 Temmuz Darbe Girişimi

15 Temmuz 2016 tarihinde, gerek ülkemizde gerekse dünyadaki darbe girişimi ve gerçekleşen darbelerden farklı yeni bir darbe kalkışması olmuştur. Kalkışmanın seyrinden hedefin yönetimi devirmek ve iktidarı ele geçirmekten ziyade ülkeyi bölüp parçalamak ve ülkeyi kaos ortamına çekmek olduğu anlaşılmıştır.

Bu darbe girişiminde devletin bekasını ve milletin can, mal ve namus güvenliğini sağlayan, temel kurumlar hedef alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurmay Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve teröristlere karşı mücadelede kullanılmak üzere özel olarak yetiştirilmiş Özel Kuvvetler Komutanlığı başta olmak üzere devletin temel kurumları bombalanmış, bu eylemlere karşı çıkan halkın üzerine bomba ve mermiler yağdırılmıştır.

Darbe gecesi Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar, Kuvvet Komutanları ve Cumhurbaşkanı tarafından o gece koordineyi sağlamak üzere görevlendirilen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Fahri Kasırga bu hainler tarafından rehin alınmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı rehin almak veya öldürmek için de özel bir tim görevlendirilmiştir. Bu özel tim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı teslim almak veya öldürmek için yola çıkmış, ancak Cumhurbaşkanının ifadesine göre 15-20 dakika önce bulunduğu yerden ayrılmış olmasıyla bu planlarını gerçekleştirememişlerdir. Bu arada Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), TRT World ve CNN Türk gibi yayın kurumlarına baskın yapılmış ve TRT ele geçirilerek daha önceden hazırladıkları hain bildiriye zorla okutup “Yurtta Sulh Konseyinin”

yönetime el koyduğu, ülke genelinde sıkıyönetim ilan edildiği ve sokağa çıkma yasağı getirildiği mesajını kamuoyu ile paylaşmışlardır.

Büyük bir merak ve şaşkınlık içinde yetkililerden gelecek açıklamanın beklendiği bir anda ilk açıklamayı 16.07.2016 tarihinde 00.38’de (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/19/15-temmuz-darbesinin-aci-bilancosu-aciklandi> (25.04.2017)). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yapmıştır. Cumhurbaşkanı’nın CNN TÜRK Ankara Temsilcisi Hande Fırat’ın cep telefonundan FaceTime üzerinden canlı yayına bağlanarak yaptığı o konuşma ve verdiği mesajın kamuoyuna duyurulması gecenin ve darbenin seyrini değiştirmiştir. Cumhurbaşkanı yaptığı kısa ve öz konuşmada bir kısım hainin darbe girişiminde bulunduğunu dile getirerek bunlara engel olmak için halkın meydanlara ve havaalanlarına inmeleri çağrısında bulunmuştur.

Daha sonra Başbakan Binali Yıldırım’ın yaptığı ve “bir avuç hainin kalkışması” olarak ilan ettiği konuşması da halka ayrı bir heyecan ve ümit vermiş, bu konuşmalar ile devletin konuya yaklaşımı ve yapılan eylemin mahiyeti belli olmuştur. Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın konuşmalarından ve yapılan uygulamalardan bir avuç hainin silahlı kuvvetler komuta kademesinden bağımsız olarak darbe teşebbüsünde buldukları anlaşılmıştır.

Cumhurbaşkanı’nın halkı sokaklara, meydanlara ve havaalanlarına davet etmesi ile kadın erkek, genç ihtiyar binlerce, yüz binlerce

kişi sokaklara, meydanlara ve havaalanlarına koşmuştur. Sadece sokaklara, caddelere, meydanlara ve havaalanlarına koşmakla kalınmamış, oralara gidenler darbenin başarısız olması ve ülke için hayati önem taşıyan yüce mekanların ve devlet büyüklerinin korunması için canlarını siper etmişlerdir. Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde, Emniyet Genel Müdürlüğünde, Genel Kurmay Başkanlığında, Boğaziçi Köprüsünde, Özel Kuvvetler Komutanlığında, TÜRKSAT'ta ve diğer yerlerde canları pahasına silahların, tankların, topların ve zırhlı araçların önüne durarak, tekerlerin altına yatarak ve halka mermi yağdıran zırhlı araçların üstüne çıkarak ölümü pahasına onlara engel olmuşlardır. O gece çok sayıda ölen ve yaralanan olmuş, ancak topyekun milletin gösterdiği bu kararlı tutum darbenin başarısız olmasında en büyük etken olmuştur. Aşağıdaki resimler o gece yaşanan gelişmeleri açık ve net olarak göstermektedir.

Vatandaş askere sen Türk bayrağı taşıyan bu insanlara silah kullanamazsın diye yalvarıyor.

<http://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/15-temmuz-unutulmayan-fotografлари/14>

Her türlü tehlikeye rağmen vatandaş tankların, topların önünde ve üzerinde

<http://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/15-temmuzun-unutulmayan-fotograflari/14>

<http://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/15-temmuzun-unutulmayan-fotograflari/14>

Bayraklar ile meydanlara inen, kamu binalarına, köprülere, havaalanlarına yürüyen silahsız vatandaşlar, eli silahlı askerlere sen bu bayrağı korumak, bu bayrağa uzanan elleri kırmak için varsın diye seslenmiş, Türk askerinin Türk bayrağı taşıyan kişilere kurşun atamayacağını haykırmıştır. Tüm bunlara rağmen o gece halkın üzerine de yağmur gibi mermiler yağdırılmıştır. Türkiye

Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman ve farklı partilerden pek çok milletvekilinin de içinde bulunduğu Büyük Millet Meclisi defalarca bombalanmış, bir terör örgütü karargahı bombalanır gibi Türkiye Büyük Millet Meclisine peş peşe mermiler yağdırılmıştır. Daha sonraki haber ve yorumlarda da dile getirildiği üzere Halkın her türlü feryadına rağmen başta Ankara ve İstanbul olmak üzere farklı yerlerde yapılan bombalama ve silahlı saldırılarda o gece çok sayıda şehit ve yaralı olmuştur. Yaralanma ve ölümlerin büyük kısmı Genel Kurmay Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilat (MİT), Özel Kuvvetler Komutanlığı, Türksat, İstanbul'daki köprüler ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde gerçekleşmiştir. Yaralıları arasında sonraki günlerde de meydana gelen ölümler ile 251 kahraman vatan evladı şehit olmuş (<http://www.cagdasses.com/guncel/48071/darbe-girisiminde-kac-kisi-oldu-kac-kisi-yaralandi> (24.04.2017)), 2797 vatan evladı da yaralanmıştır (Vanden Bos, 2007, s.931).

Ancak, o gecenin tüm vahametine rağmen genç ihtiyar, kadın erkek halkın sokaklara dökülmesi ve bir gül bahçesine girercesine kendisini uçak, helikopter, tank ve top mermilerinin önüne atması darbecilere darbe vurmuş, beklemedikleri bir darbe yemelerine sebep olmuştur.

15 Temmuz darbe teşebbüsü ülke, devlet ve millet olarak yaşanan gerçekten zor bir gece ve zor bir sınav idi. Daha önce ifade edildiği üzere o gecede ölenler, yaralananlar, ölüm ve yaralanmadan kıl payı kurtulanlar oldu. Bombalanan, yıkılan ve harap olup kullanılamaz hale gelen devlet binaları ve yüzlerce taşıtlar oldu. O gece yaşanan korku ve panik pek çok kişide psikolojik ve sosyolojik travmalara yol açtı. Devlet ve millet olarak da çok ağır bedeller ödenmesine sebep oldu.

Tüm bunlarla beraber ve her türlü olumsuzluk ve travmalarına rağmen bu darbe girişiminin beklenmeyen ve tahmin edilemeyen pek çok faydaları da görüldü. Halk devleti ve milleti ile bir kez daha birlik oldu. Zor gün dostu olduğunu bir kez daha ortaya koydu. Türkün Türk'ten başka dostu olmadığı bir defa daha anlaşıldı. Bu darbe ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın

her vesile ile dile getirdiği Tek bayrak, tek millet, tek vatan ve tek devlet hayaline zarar vermek isteyenler bir kere daha derslerini ve ağızlarının paylarını almış oldular. Bundan sonra böyle bir gaflete decek olanlara da Türk Milleti tarafından gerekli mesajlar bir kez daha verilmiş oldu.

Kaynakça

Ali akırbaş. (2015). “1950-1960 Demokrat Parti Dönemi”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Genç Kalemler Yayıncılık, Nevşehir.

Kemal H. Karpat. (2010). Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul.

Mehmet Ali Birand. (2010). Son Darbe 28 şubat, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul.

Mine Gözübüyük Tamer. (2013). “Türkiye’de Siyaset ve Toplum İlişkileri”, Siyaset Sosyolojisi, Lisans Yayıncılık, İstanbul.

Mustafa Aydın. (2015). Siyasetin Sosyolojisi, Açılım Kitapevi,, 4. Baskı, İstanbul.

Tevfik avdar. (2013). Türkiye’ nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara.

William Hale. (2011). Türkiye’de Ordu ve Siyaset, (ev. Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul.

<http://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/15-temmuzun-unutulmayan-fotograflari/14> (13.4.2018)

<http://www.cnnturk.com/video/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-aciklama-yapti> (20.02.2018)

<http://www.dunyabulteni.net/haber/353476/28-subata-giden-surec-sincanda-tanklar-yurudu> (25.05.2018)

https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/fahri_koruturk/ (30.05.2018)

Sosyal Bir Travma Olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi

İhsan Kutlu, Sakarya Üniversitesi

İsmail Akyüz, Sakarya Üniversitesi

Giriş

Doğal afetler bazen dar bir bölgeyi bazen de bir veya birkaç ülkenin tümünü kapsayacak şekilde etkili olan olaylardır. Bu tür olaylardan kırsal bölgelerde sınırlı sayıda insan etkilenirken, günümüz metropollerinde aynı anda milyonlarca kişi etki altında kalmaktadır. Olayların kapsadığı alanın büyüklüğü ve mağdur insanların sayısınınca olaylara müdahale etmek ve bölgeyi ve insanları eski işlevselliğine kavuşturmak zorlaşmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen doğal afetlerin “doğal” olması sebebiyle kitlesel olarak kabul edilebilirliği daha kolay olmaktadır. Ancak doğal sebeplere bağlı olmayan afetler için durum bazı yönleriyle farklılık gösterir. Anarşi, terör ve buna benzer toplumsal şiddet olaylarında insani faktörlerin etkisi sebebiyle toplumsal olarak öfke ve kızgınlık duygularını içeren tepkilerin gelişmesi söz konusudur. Doğal afetler ve insanların sebep oldukları travmalar kıyaslandığında doğal afetlerde örseleyici psikolojik etkiler varken, insan kaynaklı travmaların etkisi uzun vadede doğal afetlerden daha fazla zarar verici olduğu bilinmektedir (Salzer ve Bickman'dan akt. Erdur-Baker, 2014: 9).

Sosyal bilimler ve daha özelden sosyoloji açısından değerlendirildiğinde 15 Temmuz darbe girişimini insanlarda kızgınlık ve öfke uyandıran, kabullenilmesi doğal afetler gibi olmayan, Weber'deki kavramlaştırmayla ideal tip bir *sosyal travma* olarak okumak mümkündür. Bu çalışmada travmaların ve sosyal travmaların özelliklerine ve değinilerek 15 Temmuz Darbe girişiminin sosyal travma olarak değerlendirilmesine yer verilecektir.

1. Travmalar ve Sosyal Travma

TDK sözlüğüne göre travma psikolojideki anlamıyla sarsıntı. tıbbi bir terim olarak ise bir doku veya organa, onun yapısını dışarıdan bir müdahaleyle bozacak biçimde etki bırakmış olan, zarar vermiş olan yaradır (www.tdk.gov.tr). Yunancada (wound, yara) sadece fiziksel sakatlanmalar için kullanılan travma günümüzde duygusal durumlar için kullanılır hale gelmiştir (www.merriam-webster.com).

Travmayı, tıbbi bir terim olarak kullanmaktan öte, esasen bir olayın sonucu olarak görmek mümkündür. Yani travma başa gelen bir olay neticesinde hissedilen, duyulan, yaşanan duygusal durum olarak nitelenebilir. Bu anlamıyla travmanın net tanımını yapmak güçtür. Çünkü aynı olayları yaşadıkları halde farklı insanlarda farklı sonuçlar gözlemlenebilir. Farklı hayat tecrübeleri, dünyayı farklı şemalarla anlama/açıklama potansiyelleri, bilişsel düzeyde gerçekleştirilen farklı yorumlama kapasiteleri, dünya görüşleri vs. pek çok sebeple travmalar değişiklik gösterebilir. Laplanche'nin deyişiyle travma *nedeni arayan bir etki* olarak tanımlanabilir (Akt. Kumova, 2011: 2).

Myers afetlerin etkisinde iki travmadan bahseder: bireysel travma ve toplumsal travma (akt. Erdur-Baker, 2014: 6). “*Bireysel travma* kendini stres, yas, depresif duygu durumu gibi belirtilerle gösterirken, *toplumsal travma* bir arada yaşayan insanlar arasındaki bağların, güvenin sarsılması, toplumsal uyumun yitirilmesi, arkadaşlık, dostluk, komşuluk gibi bağların kopması şeklinde kendisini gösterir” (Erdur-Baker, 2014: 6). Bu bağlamda 15 Temmuz darbe girişiminin tanımı itibarıyla sosyal bir travmaya karşılık geldiği söylenebilir.

2. 15 Temmuz Darbe Girişimini Sosyal Travma Olarak Okumak

Osmanlı Devletinin modernleşme çabaları son asır içerisinde hızlanarak devam etmiş olmasına rağmen makes bulamamış. savaşlar ve büyük mücadeleler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı'dan cumhuriyete ve demokrasiye tam anlamıyla geçiş bir anda gerçekleşmemiştir.

Cumhuriyet tarihi de bunu kanıtlar niteliktedir. Çok partili hayata geçişten sonraki sürece bakıldığında ortalama on yılda bir çeşitli gerekçelerle ülkenin askeri yapılanması yönetime müdahalelerde bulunmuştur. 1960 sonrası ülke tarihine damga vuran şey askeri darbeler ve müdahaleler olmuştur denebilir.

90'lı yılların sonu 28 Şubat süreciyle geçilirken, 2007 yılındaki e-muhtıra askerlerin sivil yönetim üzerinde tahakküm kurmaya çalışmasının 15 Temmuz darbe girişiminden önceki son örnekleridir. 2000'li yıllardan itibaren özellikle Avrupa Birliği Uyum Süreci kapsamında çıkarılan yasalarla sivilleşme yönünde önemli adımlar atılmaya başlanmışken 2007 yılındaki e-muhtıra askeri gücün etkisini devam ettiğini göstermiştir. Hükümetin kararlı duruşu ve geri adım atmaması ile askerlerin sivil yönetime müdahale girişimi başarısızlıkla neticelenmiştir. Bununla birlikte 1997 postmodern darbesi ve 2007 e-muhtirasının ardından 2016 yılında Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) bu kez klasik usulde bir darbe girişimine kalkışmıştır.

FETÖ başta Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere ülkenin çeşitli kurumlarındaki kadrolaşarak uyuyan hücreler meydana getirmiş, uzun yıllar süren bir kuluçka evresinden sonra ise 15 Temmuz 2016 gecesi Türkiye Cumhuriyeti'ne ait silahlı güçleri kullanarak hükümeti devirmek ve yönetimi ele geçirmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda tankları kışlalardan çıkartarak boğaz köprülerine ve çeşitli kritik güzergahlara yerleştirmiş, savaş uçaklarıyla önemli yerleri bombalamış, kendisine karşı koyan sivil halka ateş açmıştır. Askeri birlikler sokaklara taşınmış, sivil vatandaşların karşı çıkışlarına ateşle karşılık vermiştir. Gece boyu süren operasyonlar ve çatışmalar neticesinde *kalkışma* olarak nitelendirilen hareket ancak sabaha karşı bastırılmıştır. Bu süreçte Cumhurbaşkanı'nın halkı meydanlara davet etmesi ve halkın bu davete icabeti kalkışmayı sonlandıran en önemli hamle olmuştur.

Ülkedeki geçmiş darbe girişimlerinin hemen hepsi (2007 e-muhtıra hariç) askeri güç lehine sonlanmıştır. Bunun böyle olmasında askeri gücün karşısında vatandaşların aldığı tavır da etkili olmuştur. Ancak 15 Temmuz 2016'yı 16 Temmuzla bağlayan gece Türkiye Cumhuriyeti için bir dönüm noktası olmuştur. O gece

sokağa çıkan vatandaşların mücadelesi sayesinde (yüzlerce şehit, gazi ve hemen her ilde yaşanan kahramanlık destanlarıyla) askeri darbe teşebbüsü bastırılmış ve yeni bir dönem başlamıştır. Artık Türkiye Cumhuriyeti'nde bazı şeylerin eskisi gibi olmadığı/olmayacağı anlaşılmıştır.

Devletin araçlarını kullanan teröristlerin saldırısının bastırılmasının ardından cumhurbaşkanının daveti üzerine vatandaşlar yaklaşık bir ay boyunca meydanlarda kalmıştır. Gece gerçekleştirilebilecek olası bir ikinci kalkışmaya karşı halk tedirgin biçimde teyakuzda beklemiştir. Siyasi önlemler almak ve süreci daha sağlıklı yönetebilmek adına Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir. Emniyet ve güvenlik adına pek çok tutuklama gerçekleştirilmiştir. Ancak FETÖ'nün karmaşık ve çetrefilli yapısı terör saldırısının faillerinin yakalanıp sürecin kolayca atlatılmasını engellemiştir. Hemen her kuruma sızmış olması sebebiyle tamamen ayıklama işlemi zaman almıştır/almaktadır. Saldırı sonrasında meydanlara inmiş olan halk 7 Ağustos Yenikapı Mitingiyle farklı siyasi görüşte de olsa birlik ve kenetlenme gücünü ortaya koymuş ve siyasi iradeye bağlılığını göstermiştir. Mevcut durumun düzeltilmesi ve bir daha benzer bir şeyin olmaması için yeni önlemler alınmaya ve düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Yeniden düzen ve uyum sağlanması için gerekli müdahaleler yapılmıştır/yapılmaktadır.

15 Temmuz süreci sosyal bir travma olarak okunduğunda böylesi travmalarda gösterilen tepkilerin bu olay akabinde de gerçekleştiği görülmektedir. Doğal bir afet, savaş ya da bir terör saldırısı gibi travmaya sebep olabilecek olaylar insanlarda belli birtakım tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olmakta, bu tepkiler dört boyutta vücut bulmaktadır (Webster'den akt. Sheafor ve Horejsi, 2014: s. 619): *Kahramanlık, Balayı, Gerçekleri Görme ve Yeniden Yapılanma*. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve ardından yaşananlar incelendiğinde de bu sosyal travma şablonunu görmek mümkündür.

Kahramanlık: Kahramanlık evresi bir felaketten hemen sonraki evredir. Bu evrede.

... topluluktaki kişiler birbirine bağılyken, karşılıklı destek sunarken ve birbirlerine karşı yardımlaşmacı davranış sergilerken başlar. Sosyal ve ekonomik sınıf, ırk ve etnisite gibi eski ayrımlar bir kenara bırakılır. Bu aşama boyunca kişiler sıklıkla olumlu bir toplulukta olma ve topluluğa ait olma hissi duyarlar. Birbirlerine nasıl da yardım ettikleri ve nasıl birlikte iş gördükleri konusunda büyük gurur duyarlar (Sheafor ve Horejsi, 2014: s. 619).

15 Temmuz 16'ya bağlayan gece yaşananlara yakından bakıldığında bu evrede başta yüzlerce şehit ve gazi olmak üzere sokağa çıkan halkın hem bilimsel bir terim olarak hem de adeta bir destan dizesi gibi kahramanlık tepkisini ortaya koyduğu görülmektedir. Askerlerin silahlı müdahalesine rağmen buna sivil haliyle karşı koyan, tankların altına yatan, çeşitli tekniklerle tankları etkisiz hale getiren, tarlasını ateşe verip savaş uçaklarının hareket kabiliyetini engelleyen, tepelerine bomba yağdığı yerde yılmayıp-dağılmayıp birlik ruhu içerisinde bulunduğu yeri savunan insanların yaptıkları tam anlamıyla *kahramanlık* evresine örnektir.

Balayı: Sosyal Travmaların ikinci aşamasıdır. Her şeyin iyi olabileceğine dair umut vardır. Hatta eskisinden de iyi olma durumu söz konusudur. “Topluluk içindeki eski çatışmalar, gerilimler, siyasi tartışmalar ve güç mücadeleleri geçici olarak unutulur” (Sheafor ve Horejsi, s. 620). 15 Temmuz sonrasındaki yaklaşık bir aylık dönem tam olarak bu evreye tekabül etmektedir. Her gece vatandaşlar sokaklarda meydanlarda “Demokrasi Nöbetleri”ne aktif olarak katılmıştır. Yerel siyasi örgütlenmeler ve sivil toplum oluşumlarının desteğiyle milli birlik ve bilinç düşüncesi etrafında toplumsal bir kenetlenme dönemi yaşanmıştır. Siyasi çatışmalar ve gerginliklerin yerini 7 Ağustos Yenikapı Mitingiyle milli bir ittifak almıştır.

Gerçekleri Görme: Balayı aşaması yavaş yavaş sona ererken içinde bulunulan durum daha iyi kavranmaya başlanır. Balayındaki umut evresinden sonra hayal kırıklığı evresi başlar.

Genellikle bir deprem gibi afet sonrasında yaşanabilecek bir süreçte bu durum daha kolay anlaşılabilir. Bu evrede acil eylem planlarının yetersizliği ve ilk yardım müdahalelerinin kısıtlı olmasıyla yüzleşilir. Bu da öfke ve adaletsizlik hissine neden olur. Ayrıca bu aşamada söylentileri dezenformasyon, kirli bilgi akışı olur. yani sağlıklı bilgiye ulaşmada sorunlar yaşanır (Sheafor ve Horejsi, s. 620).

15 Temmuz sonrasındaki süreçte FETÖ'nün karmaşık ve girift yapısı sebebiyle ne olduğunu anlamak çok kolay olmamıştır. Ancak ilerleyen süreç suların durularak resmin daha net görülmesine imkan tanımıştır. İlk anlarda ortamın çok karışık olması tedirginlik ve faillere karşı öfke oluşmasına yol açmıştır. Fakat bu evrenin 15 Temmuz'daki en belirgin ortaya çıkışı bilgi akışının sağlıklı olmasıyla temayüz etmiştir. Özellikle sosyal medyadaki bilgi akışı insanlar için oldukça korkutucu olmuştur.

Yeniden Yapılanma: Bu evrede topluluk gerçekleri görmenin ötesine geçip uzun ve zorlu bir süreç olan yeniden yapım aşamasına geçer. Bu aşamada bazı topluluklar diğerlerine göre daha başarılıdır. "Topluluğun iyileşme kapasitesini ve düzeyini etkileyen değişkenler arasında yıkımın boyutu, ekonomik taban, topluluktakilerin daha önceden birbirleriyle uyum gösterme seviyesi, ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşılabilirlik ve liderlik bulunur" (Sheafor ve Horejsi, s. 620).

15 Temmuz gece şehit veya gazi olan vatandaşların verdikleri mücadelenin herhangi bir karşılığının olması mümkün değildir. Ancak FETÖ'nün o gece meydana getirdiği maddi zararların karşılanması daha kolay olmuştur. Yıkılan binalar, yollar, müdahale sebebiyle zarar gören askeri teçhizat vs. görece daha kolay şekilde tazmin edilebilir zararlar olmuştur. Ancak maddi zararın ötesinde toplumda ciddi bir travmanın yaşanmasına yol açılmıştır. Ülkedeki tüm resmi kurumlardaki gizli yapılanması, kimin ne olduğunun belli olmaması ciddi bir güven bunalımının yaşanmasına sebep olmuştur. Ulusal düzeyde yapılan sınavlarındaki sahtekârlıklar devletin geriye dönük ciddi bir sorgulamaya girerek temizlik yapmasını gerektirmiştir. Soruların çalınması ve örgüt üyelerine servis edilmiş olması. sonradan da bu kişilerin kritik noktalara gelmiş olması devlet kurumlarına olan güvenin tazelenmesini gerektirmiştir. Fakat bu durum zannedildiği kadar kolay değildir. Tüm bu süreçlerde öncelikle faillerin

yakalanması ve gerekli cezaya çarptırılması en önemli adımdır. Devam eden mahkemeler, çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile görevden ihraç ve uzaklaştırmalar yeniden yapımın birer parçasıdır. Ayrıca yeni yasal düzenlemeler de bundan sonraki süreç için yeniden inşanın parçasıdır. Üzerinden fazla zaman geçmemiş olmakla birlikte başkanlık sistemine geçişi oylayan referandumun gerçekleştirilmiş olması da yeni dönem için koyulmuş bir tuğla olarak değerlendirilebilir. Topluluğun iyileşme kapasitesi ve liderliğin bu süreçte önemli olduğu yukarıda vurgulanmıştır. Yani yeniden yapım süreci nitelikli bir liderliği gerektirmektedir. Ülke olarak toplumsal birliğin maddi ve manevi gücüyle sosyolojik olarak karizmatik liderliğin bir araya gelmiş olması bu aşamada en önemli değişim faktörü olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

15 Temmuz darbe girişimi sosyal bir travma olarak ülke çapında milyonlarca insanın etkilendiği önemli bir dönüm noktasıdır. Bir terör saldırısı olarak bu girişim. kahramanlık, balayı, gerçekleri görme ve yeniden yapım aşamalarının takip ettiği toplumsal süreçleri beraberinde getirmiştir. Bu aşamalardan ilk üç aşama tamamlanmış fakat yeniden yapım aşaması devam etmektedir. Bu aşamanın ne kadar süreceği ise belli değildir.

Yeni inşa edilecek toplumsal düzen eski hatalardan ders almış bir düzen olmalıdır. Nitelikli bir lider etrafında yeniden inşa edilen ülke hem iç hem de dış tehditlere karşı kendini daha güvenilir şekilde yeniden yapılandırmalıdır. Vatandaşların darbe girişimi sonucu zihinlerinde oluşan güvenliksiz ortamının olumsuz etkisi bir an önce çeşitli tedbirlerle ortadan kaldırılmalıdır. Faillere uygulanacak olan yaptırımlar, yeni dönem için gerekli yasal düzenlemeler, ekonomik yatırımlar için güvenceler, şeffaflık, tam demokratik açılımlar bu güvenlik ortamının oluşmasına vesile olacaktır. Aksi halde korku duygusunun yer etmiş olduğu zihinler insanların birbirine güvenini ortadan kaldıracak ki bu durum sosyal sermayenin ve dolayısıyla ekonomik sermayenin zarara uğramasına sebep olacaktır. Ekonomik bir kriz ise böyle bir sürecin akabinde istenecek en son şeylerden biridir. Vatandaşların tüm kurumlarına ve sistemine güvendiği bir yapıyı inşa etmek bu anlamda ilgililerin en önemli görevidir. Güven temelinde toplumsal uyum ve düzenin yeniden işlevsel hale getirilerek tüm

toplumsal tabakalara yayılması hedeflenmelidir. Toplumsal olarak resmi kurumlara duyulan güveni artırmaya dönük girişimlerde bulunulmalıdır.

Kaynaklar

Erdur-Baker, Özgür, (2014). “Afetler, Travmalar Krizler ve Travmatik Stres Tepkileri”. Afetler, Krizler, Travmalar ve Psikolojik Yardım, ed. Özgür Erdur-Baker ve Türkan Doğan, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Ankara.

Kumova, Ceren. (2011). Travma ve Amerikallılık: Hollywood Sinemasında 11 Eylül. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/trauma> , e.t. 07.04.2018.

Sheafor, Bradford W. ve Horejsi, Charles J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*, Nika Yayınevi, Ankara.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&gclid=TDK.GTS.5ac8b83b21a487.17022227, e.t. 07.04.2018.

15 Temmuz Darbe Kalkışmasının Psiko-Sosyal Yaşamla Etkileşimi: Psikoterapistlerle Birlikte Keşfetmek

Gül Sultan ÖZEREN, Sinop Üniversitesi

Amaç ve Yöntem

Araştırmanın amacı: Bu çalışmada 15 Temmuz kalkışmasının psikososyal zeminini ve etkilerini anlamak, geleceğe yönelik koruyucu-önleyici bakış açıları geliştirmek için uzman psikoterapistlerle birlikte durum değerlendirmesi yaparak, nitel analiz yöntemiyle bu keşfedici çalışmanın öne çıkan temalarını belirlemek amaçlandı.

Araştırmanın soruları:

- 15 Temmuz kalkışması insanların içsel dünyasına yansımaları nasıldır?
- 15 Temmuz kalkışması ülkemizde kişilerarası ilişkileri nasıl etkilemektedir?
- 15 Temmuz kalkışmasına ilişkin medyanın duruşu nasıl değerlendirilebilir?
- Bu kalkışmaya zemin hazırlayan yapının psikolojik arkaplanı nasıl yorumlanabilir?
- Geleceğe yönelik koruyucu-önleyici çalışmalarda nelere odaklanılmalıdır?
- 15 Temmuz kalkışmasına ilişkin rehabilite edici yaklaşım nasıl değerlendirilebilir?

Yöntembilimsel Yaklaşım

Nitel araştırmada farklı ortamlara ve gruplara uygulanabilen önceden belirlenmiş kesin kurallar ve standart yaklaşımlar olmadığı için, her araştırma kendine özgü bir araştırma deseni ve veri analiz stratejisini gerektirmektedir. Bu nedenle her nitel araştırma kendine özgü özellikler taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Keşfedici çalışmanın doğasına uygun olarak görüşmelerin esnek olabilmesi için baştan tam bir yapılandırmaya

gidilmedi. Daha çok nitel araştırma tekniklerinde kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği gibi düşünülebilir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeni ile araştırmalar da daha uygun bir teknik görünümü vermektedir (Patton, 2014. Yıldırım ve Şimşek, 2013). “Durum çalışması. güncel bir olguyu kendi yaşam çerçevesi (içeriği) içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan görgül bir araştırma yöntemidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011. akt. Bıyık, 2016). “McMillan (2000), durum çalışmalarını bir veya daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlamaktadır. Yazara göre durum çalışmaları bir varlığın mekâna ve zamana bağlı tanımlandığı ve özelleştirildiği araştırmalardır. Durum çalışması örnek olay çalışması olarak da bilinir” (Büyüköztürk ve ark 2014, akt. Bıyık, 2016). “Araştırmalarda durum çalışmaları, bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek, bir olayı değerlendirmek amacıyla kullanılır” (Büyüköztürk ve ark 2014, akt. Bıyık, 2016).

Ayrıca konunun hassasiyeti göz önünde tutularak, her bir katılımcıyla birebir görüşüldü.

Nitel Verilerin Analizi:

“Nitel araştırmaların temel özelliği. araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma ve dünyayı onların gözleriyle görmedir. Bunun yanı sıra nitel görüşmede araştırmacı, nötr, mesafeli ya da duygularını gizleyen biri değildir. O, görüşülenle bir ilişki oluşturur. *Araştırmacının empati, duyarlık, mizah, ve içtenliği araştırma için önemlidir. Görüşme, araştırmacının kişiselliği, ilgileri, deneyimleri ve yargıları tarafından etkilenir.* Araştırmacının soruları nasıl soracağı konuya ya da görüşülene karşı olan hislerine göre değişir. Araştırmacının cevaptan neyi duyacağı, ruhsal durumuna ve önceki deneyimlerine göre değişir” (Kuş, 2009). Buradan yola çıkarak nitel veri analizi, bu çalışmada benimsenen yöntemle elde edilen verilerin

analizinde en uygun seçenек olarak belirlendi. Nitel araştırma verilerinin değerlendirilmesi Nvivo 10.0 nitel veri analizi programına aktarıldı. Nvivo nitel ve karma desenli araştırmalarda verilerin depolanması ve analiz edilmesi sürecinde kullanılan bir yazılım programıdır.

Görüşme Dökümleri: Görüşmelerin yürütülmesi, verilerin saklanması gibi konularda etik ilkelere azami özen gösterildi. Katılımcılar çalışmanın genel hatları hakkında ve katılımcının ismi beyan edilmeksizin görüşme içeriğinin bilimsel alanda paylaşılacağı konusunda bilgilendirilerek onamları alındı. Ayrıca veri kaybı yaşamamak için not almakla birlikte ses kayıt cihazı kullanılacağı da önceden belirtildi. Ses kaydının başında bilgilendirme ve onam alma ikinci kez yapıldı. Görüşme kayıtları deşifre edildikten sonra kayıtlar silindi. Kaydedilen veriler ham veri olarak Microsoft Word yazı işleme sistemiyle metne dönüştürüldü.

Verilerin Kodlanması: Veriler kodlanmadan verilerin dökümü olan transkripler satır satır okundu. Kodlamalarda katılımcı tarafından ifade edilen kelime ve kavramlar mümkün olduğu kadar kodlamada kullanıldı. Verilerin kodlanmasında, Patton (2014) tarafından ifade edilen satır-satır analiz (line by line analysis) yaklaşımı kullanıldı. Bir kelime, kelime öbekleri veya bir cümle veri analizi için bir birim teşkil etti.

Yorumlama Teknikleri: Görüşme verilerinin yorumlanması sürecinde endüktif (inductive) betimsel analiz, içerik analizi ve sürekli karşılaştırma tekniği (constant comparison) kullanıldı (Marshall ve Rossman, 2011. Miles ve Huberman 1994). Betimsel analizde, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak için sıklıkla doğrudan alıntılara yer verdi. İçerik analizinde ise veriler öncelikle bölümlere ayrılmış ve bu bölümler incelenerek karşılaştırıldı. Daha sonra bu bölümlerden anlamlı kavramlar oluşturup aynı kavramları çağrıştıran kodlar ortak kategori altında birleştirildi. Son aşamada verilerden çıkan temalardan anlam bütünlüğü sağlanıp yorumlama yoluna gidildi.

Katılımcılar: Yaşları 35-60 arasında değişen, en az 8 en fazla 35 yıllık mesleki tecrübeye sahip olan beş psikoterapi uzmanı ile

görüşüldü. İki kadın üçü erkekti. Söylemleri ağızdan çıktığı gibi deşifre edildi ve alıntılanırken de olduğu gibi sunuldu.

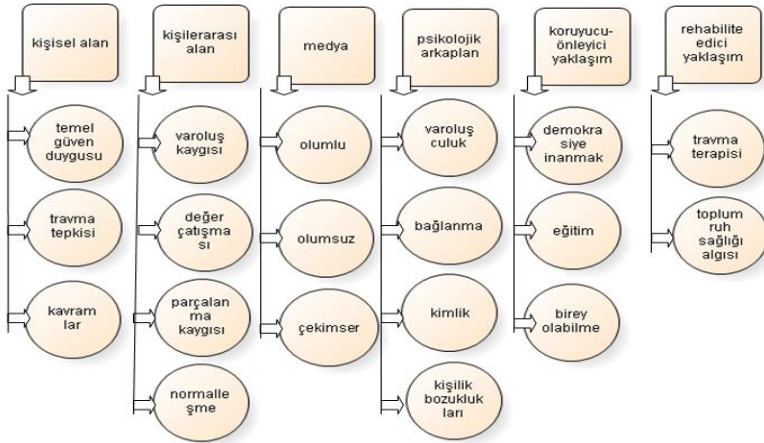
Öncelikle araştırmaya katılan psikoterapi uzmanlarımıza birçok kişinin üzerinde konuşmaktan uzak durmayı tercih ettiği bu konuda görüşmeyi. kayıt alınacağı, içeriğin analiz edileceği bilgisiyle birlikte kabul ettikleri ve böylesi bir çalışmanın ortaya çıkmasını sağladıkları için teşekkür ederim. Yorumlar ağızdan çıktığı gibi metne dökülerek ve mümkün olduğunca her birinin her konudaki yorumlarına yer verilerek nitel araştırmanın doğasına ve ilkelerine riayet edildi. Bu durum çalışmanın inanırılığın ve tutarlılığına azami katkı sağlamaktadır.

Amaç gerçeğe ulaşma en azından yaklaşma çabası olduğunda ve her fikrin, her bireyin, her bakışın bir değeri olduğuna inanılan düzeydeki ortamlar sağlandığında ortaya anlamlı ve keyifli çalışmalar çıkacaktır.

“Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar” N. Kemal

Bulgular ve Tartışma

Temalar

Diyagram 1: Temalar

15 Temmuz kalkışmasının insanların içsel dünyasına yansımaları

“Kişisel alan” olarak kodlanan bu temanın alt temaları temel güven duygusu, travma tepkisi ve kavramlar olarak belirlendi.

1.1. Temel güven duygusu

Temel güven duygusu, Eric H. Ericson’ın literatürde kabul gören psikososyal gelişim dönemlerinin ilk evresidir. Ericson’ın yaklaşımında gelişim evreleri birbiri ardına gelen birbirini tamamlayan yaşam dönemleri şeklindedir. Bir aşamadaki aksaklık diğer aşamayı da etkiler. Ericson’a göre temel güven duygusu. “yaşamın ilk yıllarındaki deneyimlerden çıkarılan, dünya ve diğer insanlara yönelik yaygın olan tutumlardır. Güven kavramı, bireyin kendisine olan güven duygusu olduğu gibi, diğer insanlara olan temel güven duygusunu ifade eder” (Arslan ve Arı, 2008).

Tema ile ilgili canlı alıntılar:

Alıntı 1

(Reference 1 - 1,09% Coverage)

Yani genel anlamda baktığımız zaman insanlarda tabii ki bir güven duygusu zedelenmesi oluyor. Yani yaşanan olaylar, bunun içinde aktif olarak yer almak gerekmiyor.

Alıntı 2

(Reference 2 - 1,00% Coverage)

İnsanları dehşete düşürüyor ve güvelik duygularını varoluşsal kaygılarını güvence duygularını etkiliyor, zedeliyor, güvenlik kaygılarını da artırıyor.

Alıntı 3

(Reference 1 - 3,25% Coverage)

Ön planda karşılaşılan temel güven duygusu, yani zihnimize her an değişmeyeceğine, orada olacağına, kesinlikle bulacağımıza inandığımız, kesinlikle hani varlığından tereddüt etmeyeceğimiz bir düzen var aslında. Bunu devlet olarak da, sistem olarak da, devletin her kurumu ki biz de kültürel olarak kutsal aslında.

Travma Tepkisi

Doğal afetler, savaşlar, cinsel ya da fiziksel saldırıya uğrama, işkence görme, ölü bir vücut ya da vücut parçasını görme gibi zorlayıcı ve kişinin baş etme yeteneğini aşan olaylar, ruhsal açıdan travmatik olaylar olarak kabul edilmektedir (Oflaz F, 2008). Travma (Özaktaş, 2016) “günlük yaşam seyrinin ortasında aniden gerçekleşen, beklenmedik, öngörülemeyen, kontrol dışı oluşan durumlar” olarak tanımlarken. TDK sözlüğünde “bir doku veya organın yapısını, biçimini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yerel yara, örselenme” olarak tanımlanmaktadır. İnsanın gündelik deneyimlerinin dışında kalan, belirli bilişsel şemalara oturmayan, dolayısıyla da anlaşılabilir olmaları nedeniyle bu tür olaylar, yaşandığında kişi ve toplumlarda kısa ya da uzun dönemli psikolojik etkiler bırakırlar (Oflaz F, 2008). Şiddete karşı oluşan travmatik tepkiler. korku, panik, endişe, öfke, çaresizlik ve umutsuzluk olarak belirtilebilir (Tatlıhoğlu, 2016).

Tema ile ilgili canlı alıntılar:

Alıntı 1

Reference 1 - 1,96% Coverage

Bizim bildiğimiz manada şokla başlayıp depresyonla biten bir travma tepkisi vardır. Burada da aynı süreçten bahsedebiliriz. İnsanlar önce bunu anlamaya çalıştı.

Alıntı 2

Reference 2 - 3,42% Coverage

Bizim insan olarak maneviyatı en yakın hissettiğimiz haller travma yaşadığımız anlardır. Bir yakınımızı kaybettiğimiz anlardır. Hasta olduğumuz anlardır. O an size gelip birisi bir tını telkin yaptığında sizde bir boşluk varsa teknik konularla ilgili bu çok daha etkili olacaktır.

Alıntı 3

Reference 1 - 0,54% Coverage

Ciddi bir travma,

Alıntı 4

Reference 2 - 6,30% Coverage

Türk ordusunun bir kısım subayı Türk milletini öldürme emri vermiştir. Türk tarihinde acımasız bir katliamdır. Türkçülük, İslamcılık, Moderncilik akımları için bakarsak her biri için ağır travmadır.

Alıntı 5

Reference 1 - 1,38% Coverage

Nihayetinde yaşanan bir sosyal travmadır. Hem bireysel hem ülke bazında bir hayati tehdittir.

Kavramlar

Kavram karmaşası ya da çökmesi şeklinde ifade edilebilecek bu alt temada literatür bilgisine başvurulamamakla birlikte, diğer tema ya da alt temalara dahil edilemeyecek kadar ayrı ve önemli olduğu düşünülerek yer verildi. Canlı alıntılarla alt temanın kendi kendini tanımlaması daha uygun görüldü.

Alıntı 1

Türk milletinin ordu millet kavramı dumura uğramış, zihinler parçalanmıştır. Peygamber ocağı bildikleri Türk ordusu mensupları Müslüman Türk milletine katliam yapmışlardır. Daha da acısı bu katliamı gerçekleştirenler bunu Müslüman kimliği altında yapmışlardır. Atatürk'ün kurduğu modern Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık bekçisi ve koruyucusu Türk ordusudur. Ancak en emin olduğu ordu yıllardır "İslamcı" bir örgütün eline geçmiş ve bundan haberdar değildir. Sonuçta her bir akım kandırılmıştır.

Alıntı 2

Ölümcül darbesi kavramlar üzerindedir. Birbirimize güvenli bağlanmamızı ve kimliğimiz var eden biz fark etmesek de kavramlardır. Bütün kavramlar güvenli bağlanma ve kimliğin onanması üzerine kuruludur. Sirtını dayadığı dağların çöktüğü duygusu. İnkâr duygusuyla bu çatırdama yatıştırılmaya çalışılsa da içsel bir fırtına yaşandı.

15 Temmuz kalkışmasının ülkemizde kişilerarası ilişkilere etkileri

Bu önemli alanda elde edilen veriler tekrar tekrar kodlanarak dört temel alt temaya indirildi. Bunlar. varoluş kaygısı, değer çatışması, parçalanma kaygısı ve normalleşmedir.

Varoluş Kaygısı

Varoluş kavramı oldukça kapsamlı felsefi bir akımın ifadesidir. Psikoloji ve psikoterapiye yansıtan temsilcilerinden en yaygın kabul görenlerin başında Irvın Yalom sayılabilir. Temel kavramları. kendinin farkında olma, özgürlük ve sorumluluk, kaygı ve ölümdür. “Varoluşçu yaklaşımın odağında insanların kendini fark etmelerinin artacağı, bu kapasiteye sahip oldukları ve yaşamındaki mevcut durumundan seçme yoluyla daha özgür hale gelebileceği varsayımı yer alır. İnsanlar, geçmişlerinin ya da dış dünyanın kurbanları değildir. kendileri için karar verme ve eyleme geçme güçleri vardır” (Corey, 1990, akt. Özen, 2012).

Varoluşçuluğun ruhsal sağlığın ve takip edilecek psikoterapi ekolünün belirlenmesine ilişkin kullanımıyla ilgili 5 temel soru konuyu daha iyi açıklar niteliktedir. (Bütüncül Psikoterapi Formülasyon Kiti, Varoluşçuluk Alanı)

- Hayatın anlamı nedir?
- Geleceği bilmek ve belirlemek mümkün müdür?
- Ölümden başka bir hakikat var mıdır?
- Kaderimizin sorumluluğu kime aittir?
- Hayatta yalnız mıyız?

Bu sorular insanoğlunun kendini tanıma ve anlam arayışı için temel sorular olmakla birlikte 15 Temmuz kalkışmasının etkileşimleri bağlamında çok daha derin anlamları olabilir. Kalkışmayı üstlenen örgütün üye edinirken takip ettiği derin stratejiler açısından bakıldığında, insanın inanma ihtiyacı, kendini tanımlama ve var olma ihtiyacı, ölüm gerçeği, ölüm ötesi bilinmezliği ve ölüm ötesi kaygıları işleme dikkat çekicidir. Kalkışma günü bizzat çarpışan ya da evinde olup biteni izleyen insanların da aynı soruları kısa ya da uzun vadede sorgulamaları kaçınılmazdır. Tekrarlamak gerekirse varoluş kaygısı en temel insani çıkmazlardan biridir. Şiddetle ve çözümsüzlükle birleştirilirse yıkım getirebilir. Bu yıkım kişisel alanda olduğu gibi toplumsal alanda da geçerlidir. Burada koruyucu olan geçmişle sağlam

bağlara sahip olmak, gelecek nesillere karşı duyulan sorumluluk olabilir.

Canlı alıntılar:

Alıntı 1

Reference 1 - 3,16% Coverage

İnsanları dehşete düşürüyor ve güvelik duygularını varoluşsal kaygılarını güvence duygularını etkiliyor, zedeliyor, güvenlik kaygılarını da artırıyor. Yani bugün yaşarken duyulan bir güven duygusu zedelenmesi kaygan bir zeminde bulunma hissi yaratılıyor.

Alıntı 2

Reference 1 - 3,16% Coverage

Her an ayağınızın altından yer kayacakmış gibi bir duygu, güvelik duygusu, yani benim gözlemlediğim kadarıyla iki kişi bir araya geldiğinde hani bir nasılsın, iyi misin den sonra ülkeyi bir kurtarma telaşı oluveriyor.

Alıntı 3

Reference 2 - 2,17% Coverage

İnsanlarda bu gelinen süreçte terör olayları sürekli değişen gündem ve bunun sadece ülkemiz ile de ilgili olduğunu düşünmüyorum bunun biraz dünyayla da ilgili olduğunu düşünüyorum. Yani dünyada yaşanan ekonomik sıkıntıların, sosyo-politik olayların bir yansıması tabii ülkemizde olanlar, doğal olarak bireyleri de etkiliyor.

Değer çatışması

Kişilerarası ilişki çatışması içerisinde çatışmaya taraf olan kişilerin belirli değerler üzerinde anlaşmazlık yaşamaları ve kendi değerlerinin daha önemli olduğunu düşünmesi olarak düşünülebilir. “Bir toplumda kabul edilmiş olan en yüksek değerler arasında ne kadar güçlü fikir birliği sağlanmış olursa olsun, yine de bir diğeriyle çatışan pek çok değer bulunabilir. Değer çatışmaları daha çok çeşitli grup üyelerinin sadakatini sağlamaya çabaladıklarında ve etkilerini tüm toplumda hissettirmeye uğraştıklarında ortaya çıkar.” “Bir toplumdaki değer

değişimi, toplumsal varlık/kişilik üzerinde zorunlu bir etkiye sahiptir.” (Özensel, 2003). Tam da burada atlatılması gereken ciddi bir süreç ortaya çıkmaktadır. Belirli bir düzeye kadar toplum dinamiklerinin doğasında var olan bu çatışma, toplumun kimlik ve varlığını zorlar konuma gelmemelidir. Böylesi durumlarda ancak sağlam karakterli toplumlar bunu aşabilir. 15 Temmuz kalkışmasının gerek ülkemizde gerek başka ülkelerde benzeri eylemlerden çarpıcı biçimde farklı olarak aşılması, milletimizin gelişmiş bir sosyal belleği olduğunun yanı sıra gerçekten sağlam bir karaktere sahip olduğunun da göstergesidir.

Alıntı 1

Reference 1 - 1,34% Coverage

Bu da yine edinmiş oldukları dini görüşler, politik görüşler, bunlar sorguluyor toplum sorguluyor, toplum kendi kendini sorguluyor, insanlar kendi kendilerini sorguluyor, değer çatışması yaşayanlar var.

Alıntı 2

Reference 2 - 2,38% Coverage

Herşeyi biz bir şeyler biliyorduk bir şeylere göre yaşıyorduk biz böyle yaşıyorduk ve biz bunlara inanmıştık ama şimdi görüyoruz ki bunlar yerle bir, tuzla buz deyip yeniden kendini yapılandırma telaşında olanlar var, terapilere gelip bu imkânlardan faydalananlar olduğu gibi bunları tek başlarına kurtarmaya kendi iç dünyalarında kurtarmaya çalışanlar var.

Parçalanma Kaygısı

Parçalanma kaygısı iki şekilde ele alınabilir. İlk olarak kuramsal bir kavram olarak değil görünen anlamıyla yani bütünü parçalanması anlamıyla bakılabilir. Buna da bireysel olarak bedeninin parçalanması, ailesinin parçalanması, vatanının parçalanması şeklinde genişleterek bakabiliriz. Travmatik olan kaygı ve korkular olarak, silahın, şiddetin, gücün kullanıldığı savaş, terör, darbe gibi yıkıcı eylemlerde geçerli bir kaygıdır.

İkinci olarak parçalanma kaygısı (fragmentasyon anksiyetesi), önemli bir psikoterapi ekolü olan kendilik psikolojisinin temel kavramlarından biridir. Kurama göre insanoğlu, doğumundan

ölümüne kadar bir "öteki"ne muhtaçtır. Sürekli bir bağ içinde olduğu ve bir uzantısı olarak algıladığı ötekiyle etkileşim biçimi onun varoluş tarzını meydana getirir (Kohut, 1977. Kohut, 1971). Bireyin kendisini ruhsal olarak tam ve bütün tutmasını sağlayacak olan ötekilerle ilişkisidir. Bunu kaybettiği zamanlarda parçalanma, dağılma duygusu gelecektir. Bu duygu çok yoğun ve güçlüdür. Bu, paramparça olup kaybolup gitme duygusudur. Yaşanan kaygının yoğunluğuna göre kendini hissedebilmek için cinsel sapkınlıklar, kendine zarar verme (kesik atma vb), intihar, aşırı hız (araba, motosiklet), adrenalin sporlarına yönelme gibi çeşitli eyleme vurular ortaya çıkar. İç savaş ve terör gibi olgularda “insanlıktan çıkma” olarak tabir edilen birtakım tabloların önemli alt yapılarından biri budur. Hiç olmanın yok olmanın dayanılması kaygısı sapkın cinsellik ve şiddetle kapatılmaya çalışılır.

Tema ile ilintili kaynaklardan örnekler

Alıntı 1

Reference 1 - 2,31% Coverage

Ülkede bir bölünmüşlük var birkaç parçaya bölünmüşlük var. Yani inançlar sorgulanıyor, kültürel yapı sorgulanıyor, etnik kökenler sorgulanıyor ve bir bölünme, toplumun sanki bütünlüğü de, bütünlüğünün bozulması ile ilgili de şeyler var bunu bağımsızlık özerkleşme olarak görenler olduğu gibi bütünlüğün parçalanması bölünmesi olarak görenler de var.

Alıntı 2

Reference 2 - 1,84% Coverage

Gruplar arası çatışmalar söz konusu ve bir mücadele var tabii bu gruplar arasında ve o insanların bireysel kaygılarını artırıyor hani zaman zaman ülkede kalma, ülke dışına çıkma, ülke dışına çocuklarını göndermek, daha emin yer aramak gibi herkesimden arayışlar ve şeyler var.

Alıntı 3

Reference 3 - 3,04% Coverage

Bunların sadece şimdi ve burada insanları etkilediği düşünülemez, bunun etkileri birkaç nesil daha devam edecek gibi. Yakınları kaybedilenler, yakınlarını kaybedenler, kendileri mağdur olanlar,

çatışmada. ortaya çıkan çatışmaların içinde yaşayanlar yani ülke olarak zor dönemlerden geçiyoruz diye düşünüyorum hani sadece ülkenin değil bunun dünyanın bir sorunu, Ortadoğu nedeni ile de sorunu olduğunu düşünüyorum. Dar bir boğazdan geçiyoruz, zor dönemlerden geçiyoruz.

Alıntı 4

Reference 1 - 4,28% Coverage

Yani çok önemli bir noktada fakat bunun kötülük yapabileceğini görmek kastettiğim yani imgesel annenin zarar vermesi. Aslında bir noktada bölmeye de (bölme savunma mekanizması) benzer bir durum, hiç düşünmeyeceğin birinden kötülük görmek gibi en güvendiğin kişiden yani zararlı bir davranış gibi ama bunun biraz daha ötesinde, ama çok yakının filan değil, yani öz dünyaya bağlantı sebebin olan anneden kötülük görmek kastettiğim. Böyle bir durum.

Normalleşme

Zihin olağanüstü durumlar için olağanüstü çözümler bekler. Oysa ihtiyaç normalleşmedir. Bu temayı sunabilmek için mümkün olduğunca kaynak alıntılarına (ki bunlar aynı zamanda uzman görüşleridir) yer vermek daha yerinde olacaktır.

Alıntı 1

Reference 1 - 2,92% Coverage

Normalliğin dışına çıktığınızda hasta olursunuz, dış şartları uygun hale getirilebilirseniz, bedenin kendi iyileşme gücü aktive olur ve belirtiler geçer. İnsanın kötü şeyleri yapmak gibi iyi şeyleri yapmak da kendilik çekirdeğinde mevcut.

Alıntı 2

Reference 2 - 3,42% Coverage

Bizim insan olarak maneviyatı en yakın hissettiğimiz haller travma yaşadığımız anlardır. Bir yakınımızı kaybettiğimiz anlardır. Hasta olduğumuz anlardır. O an size gelip birisi bir tını telkin yaptığında sizde bir boşluk varsa teknik konularla ilgili bu çok daha etkili olacaktır.

Alıntı 3

Reference 3 - 5,58% Coverage

Yani bireydeki kriz dönemi nasıl onu riskli bir hale getiriyorsa, dolandırılan insanlara bakın çok zengin insanlar değildir. Çünkü onlar o kadar çabuk para kazanılmayacağını bilirler. Kritik dönemdeki insanlardır, borcu olan insanlar çok çabuk para kazanmayı hedefleyen insanlardır. Yakın zamandaki çiftlik bank olayında olduğu gibi. Kritik dönemdeki insanlar üst üste dolandırıldılar. Bunlar kriz döneminde insanların nasıl normallikten saptığını gösterir.

Alıntı 4

Reference 5 - 2,10% Coverage

Yani normal dışına çıkan her durum hem bireysel olarak hem toplumsal olarak kriz dönemi oluşturur ve risklere açık hale getirir, insanı terörize etmek çok daha kolaylaşır.

Alıntı 5

Reference 1 - 4,68% Coverage

Bir arada yaşamak zorunda olduğumuz, birbirimize tahammül etmek zorunda olduğumuzu fark edersek krizi fırsata çevirme ve güçlenme nedeni olabilir.

Alıntı 6

Reference 1 - 13,81% Coverage

Kişilerarası ilişkilerde belirsizliğin yarattığı bir şüphecilik öne çıkmış olabilir. Nihayetinde yaşanan bir sosyal travmadır. Hem bireysel hem ülke bazında bir hayati tehdittir. Akut dönemde şüphecilik hayat kurtarabileceği gibi doz aşımında bu paranoyaya dönebilir. Bireysel ruh sağlığı ve olgunluğu yerinde olan insanların karşılaştıklarına şüpheyle bakması ne kadar yerinde ise, bu sağlıklı olmayanların paranoyaya düşmesi de maalesef kaçınılmazdır. Üstelik paranoya bulaşıcıdır. Toplum bireylerden oluşmaktadır. Grupların ayrıca bir dinamiği vardır fakat bireysel etkileri dışlamak yani yalıtılmış bir zihinden bahsetmek mümkün değildir. Böyle dönemlerde duygusal dalgalanmalar ve subjektif yaklaşımlardan uzak durmanın önemi büyüktür. Bu gerçekten profesyonellik ister. Devletin önemli karar alma organlarında çok daha önem arz eden bu tutum toplumun her kesiminde öne

çıkmalıdır. Bunun üst düzeyde olmasa da başarılıdırına inanıyorum.

15 Temmuz kalkışmasına ilişkin medyanın duruşunun değerlendirilmesi

Uzman psikoterapistlerden oluşan katılımcıların değerlendirmelerine göre genel anlamda medyanın duruşunu olumlu, olumsuz ve çekimser olmak üzere üç alt temaya ayırmak uygun görüldü. Canlı alıntılara bakarak içeriğin ne anlama geldiğini yorumlamak mümkündür.

1.1. Olumlu

Alıntı 1

Reference 1 - 4,96% Coverage

Medyanın konumu genel olarak olumlu idi, yani demokrasiden yana tavır aldılar şu an hatırladığım kadarıyla da demokrasiden yana tavır alındı, özellikle seçilmiş olan yani demokrasi ile gelmiş olan yöneticileri şey olarak desteklemek anlamında çok ciddi rol aldığını düşünüyorum özellikle de bu şekilde sürecin sonlanması bu şekilde bastırılmasını sağladı bu noktada çok önemli bir işlevi vardı, çok ta büyük bir katkısı olduğunu düşünüyorum, her şeyin bu halde olmaya dönüşmesinde.

Alıntı 2

Reference 1 - 5,83% Coverage

Medyanın yaklaşımı doğrudu. Birleştirici, bütünleştirici. İlk kez bir darbe girişiminde medya böyle bir rol üstlendi. Politik kaygılar bir yana bırakılıp krizi atlatmaya odaklanıldı.

Alıntı 3

Reference 1 - 1,38% Coverage

Medyayı basın yayın olarak ele aldığımızda genel anlamda olumlu bir yönde değerlendirebiliriz.

Olumsuz

Alıntı 1

Reference 1 - 2,70% Coverage

Gösterilmemesi gereken manzaraları gösterdiler. Burada sosyal travmanın etkisini katladılar. Bu durumu tuvalet alışkanlığına benzetiyorum. Tüm dinlerde ve uluslarda kabul gören bir mahremiyet içerir, göstermezsiniz yani.

Alıntı 2

Reference 2 - 4,26% Coverage

Basının haber yapma kültürünün, mesleki bilgisinin olmayışından kaynaklanan bir durum. Dolayısıyla şahsi hırslar ön plana çıkıyor. Elime bir fotoğraf geçti, bu kaç para eder tarzında. Toplumsal olaylarda hazırlıklı olup, toplumun o olayı en kolay biçimde atlatabileceği düşüncesiyle donanmış, bu bilgiye sahip kadroların olmayışından kaynaklanıyor.

Alıntı 3

Reference 3 - 4,36% Coverage

Orada asker pozisyonunda olan üniformalı kişiler, bu ayrımı yapılmadan o üniformaların bir temsiliyet üzerine onlara giydirildiği, farkında olmadan bireysel motivasyonlarla, çok küçük belki menfaatler için ön plana çıkarıldı. Belki haber orda sattı, alan satan pazarlayan, kamuoyuna yayınlayan ciddi firmalar ajanslar oldu. Bunlarda hep teknik hatalar var.

Alıntı 4

Reference 1 - 2,43% Coverage

Fakat sosyal medya için çok farklı dudumlar söz konusu olabilir. Krizden faydalanmaya çalışarak zarar vermeye odaklı bireysel ya da örgütlü yaklaşımlarla karşılaştık.

Alıntı 5

Reference 3 - 5,63% Coverage

Ne olursa olsun kriz anlarında hatalar olsa da bu göze sokulmaz, konu hataların örtbas edilmesi değildir. Özeleştiri önemlidir. Fakat var oluş mücadelesi verilirken öne çıkarılanın toplumun hem tarafından korunduğu hem de tüm gücüyle koruduğu devlet imgesinin hatalar yapan, mazluma zulmeden, öfkeyle linç eden bir devlet imgesiyle birleştirilmeye çalışılması affedilmez bir ihanettir.

Çekimser

Alıntı 1

Reference 1 - 0,16% Coverage

Oralara hiç girmeyelim.

Alıntı 2

Reference 1 - 1,36% Coverage

Bu aslında konuşulması çok önemli olup nasıl konuşulacağı konusunda zorlanılan bir konu gibi.

Alıntı 3

Reference 2 - 4,61% Coverage

Önlenmesi konusu asıl zor olan, bunun da yanlış ucu zihin okumacılık, keyfiyet ve demokrasi için savaşıırken demokrasiyi kaybetmek olabilir. Uçlara gitmemek için yine dönüp ruhsal olgunlaşma seviyemize bakmak gerekmektedir. Bireysel ve toplumsal manada ruhsal olgunlaşma seviyemizi korumak ve yükseltmek zorundayız.

15 Temmuz darbe kalkışmasına zemin hazırlayan yapının psikolojik arkaplanının değerlendirilmesi

Uzmanlarla yapılan görüşmeler süzülerek işaret edilen temel yapılarla ulaşmaya çalışıldı. Bu şekilde tekrar tekrar yapılan analizlere göre varoluşçuluk, bağlanma, kimlik ve kişilik bozuklukları olarak dört alt tema belirlendi.

Varoluşçuluk

Varoluş kaygısı konusunda kısmen değinildiği için detaya girmemekle birlikte şu 5 temel soru oldukça önemli olduğundan tekrar bakmak yanlış olmaz.

- Hayatın anlamı nedir?
- Geleceği bilmek ve belirlemek mümkün müdür?
- Ölümden başka bir hakikat var mıdır?
- Kaderimizin sorumluluğu kime aittir?
- Hayatta yalnız mıyız?

Gerek kişisel gerek toplumsal var oluş biçimimizde bu sorulara geçerli yanıtlar bulabilmek oldukça önemlidir. Elbette bunlar

evrensel ve cevabına ulaşılması belki en zor sorulardır. Fakat bu soruları doğru bir şekilde sorma olgunluğuna ulaşabilmek belki de altın basamaktır. Daha önce bahsedilen parçalanma kaygısına dayanamama gibi nedenlerle bu soruları sorma aşamasına geçmeden cevabı bildiğine dair bir tutum benimsenmesi durumunda kişisel ve toplumsal eyleme vurmalar başlar. Kendi var oluşunu duyumsayabilmek için başkalarının yok oluşuna ihtiyaç duymak, radikalleşmenin, terörize olmanın ve en derinde ilkelliğin bir görünümüdür. İlkellik denilince akla hırçın, hırpani, direkt olarak tehdit uyandıran görünüm ve tutumlar gelebilir. Fakat derindeki kendilik çekirdeğinde bu ilkellik söz konusu olunca gayet medeni görünümlü, entelektüel bir ilkellik bambaşka bir tehdit boyutu olarak gün yüzüne çıkar.

Alıntı 1

Reference 1 - 2,79% Coverage

Varoluşçuluk açısından baktığımızda insan var olmak var olduğunu deneyimlemek ister. Dolayısıyla size bu deneyimi kim hissettirirse siz ona yandaş olursunuz. Aslında en temel insani dinamikler kullanılıyor. Var eden ve var olan..

Bağlanma

Bağlanma kuramının kurucusu olan Bowlby, insanlarda, dünyayla daha iyi başa çıkabildiği düşünülen ve iyi tanınan bir başka bireye yakınlığı elde etmek veya o yakınlığı korumak şeklinde sonuçlanan davranış biçimlerini bağlanma davranışı olarak tanımlamaktadır (Bowlby, 2012). Ayrıca Bowlby, hangi yaşta olursa olsun insanların, zorluklarla karşılaştıklarında arkalarında yardımlarına koşacak bir ya da daha fazla kişinin bulunduğundan emin olduklarında en üst düzeyde mutlu olduklarını ve yeteneklerini en yararlı biçimde ortaya koyabildiklerini ifade etmektedir (Hazan ve Shaver, 1994). Böylece, bağlanma kuramı genel olarak yaşam ve yaşamla başa çıkmaya ilişkin duygularda yakın ilişkilerin niçin ve nasıl merkezi ve yaşamsal bir rol oynadığını açıklamaktadır (Özeren ve Akın, 2016).

Bağlanma hemen tüm psikolojik-psikoterapötik kuramların özünde yer almaktadır. Bu nedenle anlaşılması oldukça önemlidir. Temel güven duygusuyla birebir ilişkilidir. Güvenli bağlanan

çocuklarda temel güven duygusu gelişir, dünyanın güvenli bir yer olduğu duygusuyla birlikte yaşamda var olabilmeyi sağlar. Oysa güvensiz (kaygılı-kararsız, kaçınan, karışık bağlanma biçimleri) bağlanan çocuklar bir ötekinin güvenilir olduğu duygusuna erişemez ve kendini ortaya koyamazlar. Üstelik bu durum çocuklukla sınırlı kalmaz. İçsel işleyen modeller ya da olumsuz şemalar olarak bütün yaşam döngüsünü etkiler, üstelik değişmesi de çok zordur (Özeren, 2016).

Alıntı 1

Reference 1 - 1,31% Coverage

Kimlik ve aidiyet konusunda kabul önemli.

Alıntı 2

Reference 1 - 2,10% Coverage

Kişilerin psikolojik öfkelerini boşaltma aracı olabiliyor bazen bu tür şeylere katılmak ruhsal arayışları olabiliyor, aidiyet hisleriyle ilişkili olabiliyor, aidiyet hislerinin kullanılmasıyla ilgili olabiliyor, işte bir dine bir kültüre ya da bir etnik kökene mensup olmanın o bağlılığın getirdiği şeyler olabilir.

Alıntı 3

Reference 1 - 2,50% Coverage

Aklıma Bernays geliyor. Edwars Bernays, belki sosyal algı uzmanlığında çığır açması... Tabii Freud'un yeğeni olması da nedense aklımda! Temel güven duygusu orada esas olan.

Kimlik

Kimlikle ilgili literatür incelendiğinde, kimlik konusunda birkaç temel kuramın yanında oldukça farklı modellerin dikkati çektiği görülmektedir. Konuyla ilgili tüm açıklamaların bir şekilde Erikson'un açıklamalarını temel aldığı ve Erikson'un açıklamalarına gönderme yaptığı da söylenebilir (Atak, 2011). Psikososyal gelişimde çocuk, kendi yaşam döngüsünü toplumsal yaşam döngüsünün içinde bulur ve kültür çocuğun gelişiminde önemli etkiye sahiptir (Atak, 2011). Erikson'un psikososyal gelişim kuramı, gelişimin yaşam boyunca bilişsel, duygusal ve toplumsal yönleriyle ele alınmasını ve bunlar arasında bağlantılar kurulmasını kapsamaktadır. Erikson'un "istekler" ve "olması

gerekenler” olarak iki kutuplu bir yapı üzerinden tanımladığı ego yapısı, bir yandan aşırı ve yıkıcı isteklerle, diğer yandan ise anne-baba ve toplumun kısıtlamalarıyla sıkıştırılmaktadır (Geçtan, 2010a, Geçtan2010-b).

E. Ericson psikososyal gelişim evrelerini bir arada görmek önemlidir. Her bir aşama sonrakine zemin hazırlar. Ergenlik kimlik edinmeye karşı kimlik bunalımı için önemlidir.

Yaşam Dönemi	Psikososyal Gelişim Evresi	Kimlik Duygusu
Bebeklik	Temel güven-Güvensizlik	“Ben bana verilenim”
İlk çocukluk	Özerklik-Utanç, kuşku	“Ben oluşturduğum şeyim”
Oyun çağı	Girişimcilik-Suçluluk	“Ben olacağımı hayal ettiğim şeyim”
Okul çağı	Çalışkanlık-Aşağılık duygusu	“Ben öğrenebildiklerimin tümüyüm”
Ergenlik	Kimlik duygusu-Kimlik kargaşası	“Ben kimim”
Genç Yetişkinlik	Yakınlık-Yalıtılmışlık	“Biz sevebildiklerimizin tümüyüz”
Yetişkinlik	Üretkenlik-Durgunluk	“Ben ürettiğim şeyim”
Yaşlılık	Ego bütünlüğü-Umutsuzluk	“Ben geride bırakabildiklerimim”

Erikson’un Psikososyal Gelişim Evreleri Kuramı ve Karşılıklı Gelen Kimlik Duygusu (Atak, 2011).

Canlı alıntılar burada önemli değerlendirmelerle katkıda bulunacaktır.

Alıntı 1

Reference 1 - 6,01% Coverage

Kritik dönem olarak bir ergenlik dönemi var. Gencin son dalgalanmalarını yaşadığı kendisini bir birey olarak var edeceği dönemden bahsediyoruz. Özellikle bu dönemdeki var etme boyutları çok önemli. Terör örgütleri bunu çok iyi bildiği için özellikle o dönemde gençleri hedef alan programları vardır. Alırlar, sorumluluklar verirler. Genç o sorumluluklarla birey olduğunu hisseder ve o yapının içerisinde çok basit bir teknikte var oluverirler. İnsanların kritik dönemleri bir risk oluşturuyor.

Alıntı 2

Reference 1 - 1,31% Coverage

Kimlik ve aidiyet konusunda kabul önemli.

Alıntı 3

Reference 1 - 2,77% Coverage

Mesleki çalışmalarımız içerisinde çok temiz aile çocukları olarak nitelendirebileceğimiz, temel güven duygusu bozulmamış, preödüpal dönemi, ödüpal dönemi sağlıklı atlatmış bireylerin de terör belasıyla baş başa kaldığını gördük. Oldukça önemli bir dönem olarak ergenlik var.

Kişilik Bozuklukları

Dünyada kabul gören tanı kriterlerini içeren DSM'nin güncellenen haliyle kişilik bozukluklarının tanımı şöyledir: Genel olarak kişilik bozuklukları, kişinin kültürel normlar ve beklentiler bağlamında adaptif olan

1.özkimliği duygusu

2.kişilerarası işlevsellik kapasitesi geliştirme yetersizliğinin temsilidir.

Burada kişilik bozukluklarının tanımlarına yer verilmesi çok geniş yer tutacağından mümkün olmamakla birlikte kaynaklarımızın işaret ettiği kişilik bozuklukları, narsisistik kişilik bozukluğu ve antisosyal kişilik bozukluğu olarak öne çıkmaktadır.

Alıntı 1

Reference 1 - 1,04% Coverage

Kişilik bozuklukları ile alakalı olabilir, işte narsistik kişilik bozukluğu olabilir, antisosyal kişilik bozukluğu olabilir, kişilik yetersizliği olabilir.

Alıntı 2

Reference 2 - 1,62% Coverage

Bağlılık, aidiyet hissi, güç kullanmak isteği, maceraperestlik, antisosyal eğilimler olabilir, çarpma, çırpma, öldürme, vurma, atıcılık, nişancılık hani bir tür avcılık, güdülerinin ölme öldürme saldırıganlık dürtülerinin boşaltılması olabilir.

Alıntı 3

Reference 1 - 6,01% Coverage

Burda bir kesimle bir bakıma demokrasi isteyip, istememekle alakalı diye düşünüyorum yani özgür irade ile seçilmiş olan değil böyle daha preödüpal daha narsisistik bir şekilde bir kesimin ısrarcı bir şekilde kendi fikirlerini kendi düşüncelerine uygun bir yönetim şeklini ortaya çıkarmak ve buna uymayan ve kendi düşüncelerine, kendi beklentilerine yani daha diğer bir bilimsel kavramla kendi kafalarına o füzyon durumu ile alakalı beklentilerini karşılamayan bir yönetim şeklini bir noktada eyleme vurma gibi kitlesel bir eyleme vurma şekli ne yok etme çabası olarak düşünebiliriz.

Alıntı 4

Reference 1 - 5,41% Coverage

Dünya düzeninde tümgüçlü olmak, yegane olmak bu işin temeli gibi geliyor. Dünya üzerinde kritik noktalarda da tamamen o bölgeye özel yapılanmalar aşama aşama planlanarak sistem yürütülüyor. Temelde saf bir tümgüçlülük. Primer narsizmine denk düşüyor. Tabii bunun ilahi bir yazgı olduğu inancı da olsa yine bu tanrı adına yeryüzünde tanrıcılık oynamaktan başka şey değil.

Alıntı 5

Reference 2 - 4,92% Coverage

Narsizmin yani sonsuz hak edilmişliğin zirvesi. Ne gerekiyorsa onu yaparak manipülatif bir şekilde krallığını kurmak. Her şeyini toplumların nasıl yönetileceği konusuna adanmış bir sistem gibi. En temel zaafılar tespit edilip para ve inanç sistemleri üzerinden gidilerek dünyayı yönetme. Her durumda güce tapan tek bir topluluk varsayımı.

Alıntı 6

Reference 3 - 3,89% Coverage

Tüm dünya bir satranç tablası, inanılmaz bir develüasyon yani değersizleştirme. Etik, vicdan gibi yapılardan bahsedilemez. Elbette davranış, düşünce, bellek, içgörü gibi temel yetiler sisteme devredildiğinde geriye sadece itaat ederek var olabilen yığınlar kalıyor.

Geleceğe yönelik koruyucu-önleyici çalışmalarda odaklanılacak hususlar

Terör, darbe gibi sosyal travmalarda atlatılmasından sonrasındaki en önemli husus tekrar yaşamamak için koruyucu önleyici tedbirlere yoğunlaşmak olmalıdır. Uzman görüşlerine göre bu tema üç alt temada ele alınabilir. Bunlar, demokrasiye inanmak, eğitim ve birey olabilmektir. Bu alt temalarda mümkün olduğunca fazla kaynak alıntısına giderek paylaşımda bulunmak yerinde görünmektedir.

Demokrasiye İnanmak

Alıntı 1

Reference 1 - 1,43% Coverage

Aslında bu noktada en fazla önemsenecek nokta demokrasinin tam olarak fert fert birey birey herkesin zihninde bir karşılığının olması lazım.

Alıntı 2

Reference 2 - 3,57% Coverage

Yani ülkelere baktığımız zamanda aslında aynı durum var, güçlü olan ya da zayıf olan ile ilgilenme değil kendilerinin kurmuş olduğu devlet sisteminin ki bu demokrasiye dayanan bir sistem ve sadece demokrasi ile devam edeceğine inanılan bir sistem ve tam bir güven duygusu da aslında devam ettiği sürece, demokrasinin tam olarak oturtulması önemli.

Alıntı 3

Reference 1 - 13,47% Coverage

Temelde insanlar iki temel gruba ayrılır. Demokrasiye inananlar ve demokrasiye inanmayanlar. Demokrasiye inananlar insanları inandıkları şeylere ikna etme çabasına giderler. Hayatta bir karar verirken, seçim yaparken de yetişkin bir birey olmanın göstergesi olarak örneğin sandığa gidip özgür bireysel bir tutumla bunu gösterirler. Demokrasiye inanmayanlar ise tehditle, baskıyla, darbeye istediği düzeni kurmaya çabalar.

Eğitim

Alıntı 1

Reference 1 - 4,97% Coverage

Aslında bilimsel literatürde koruyucu önleyici çalışmalarda kime hangi görev düştüğü standardize olmuş durumdadır. Psikoterapistler olarak oradaki misyonumuz ikincil önleme kısmında, yani temel önleme kısmında değil, bir güçlendirme çalışması yapmak değildir. Krizi bizzat yaşamış etkilerini birinci dereceden görmüş kişilerle krize müdahale şeklinde meslek erbabı olarak çalışmak, bize bu şekilde düşüyor.

Alıntı 2

Reference 2 - 5,66% Coverage

18 yaşına geldiğinde anayasada ifadesini bulan bulan sorumluluklarını yerine getirebilecek, bunların hakkını verebilecek bireyler yetiştirmek. İnsanın kıymetini bilen, bir araç kullandığında bunun sorumluluğunu alabilen, toplum içerisinde nasıl davranacağını bilen, gelecekle ilgili planlama yapabilen bunu da bireysel oyuyla hür iradesiyle sandığa yansıtabilen, hayat arkadaşı seçebilen, anne-baba olma olgunluğunda bireyler yetiştirme milli eğitimin temel amacı.

Alıntı 3

Reference 3 - 1,39% Coverage

Koruyuculuk ve önleyicilik noktasında ruh sağlığından sorumlu temel kurum sağlık bakanlığı değil, milli eğitimdir.

Alıntı 4

Reference 4 - 3,20% Coverage

Aslında son yıllarda dünyada koruyucu-önleyici çalışmaların ön plana çıkmasıyla ülkemizde de bunun gerekliliği göz önüne çıkmıştır. Bununla birlikte ülkemizde kurumlar multidisipliner çalışmaya henüz hazır değiller. Son sözü söyleyenin kendisi olmasını istiyorlar.

Alıntı 5

Reference 1 - 1,57% Coverage

Bugün psikolojiyi de toplumların kişilerin toplumların idaresinde kurulan bir şey kötü amaçla da kullanılabilir iyi amaçla da kullanılabilir yani insanların bu konuda bilgilendirilmesi bilinçlendirilmesi yine eğitimle olan bir şey.

Alıntı 6

Reference 2 - 1,98% Coverage

Süreci tam olarak ta atlatılmak için de devletin bu noktada eğitimle farklı konularda bunu sürekli devam ettirmesi lazım bu sonsuza kadar yapılması gereken bir şey diye düşünüyorum açıkçası.

Alıntı 7

Reference 1 - 1,83% Coverage

Anne-baba olma konusunun rastlantısal bir şey olmaktan çıkması gerekmektedir. Sorumluluk sahibi bireyler olmak gerekmektedir.

Birey Olabilmek

Alıntı 1

Reference 1 - 2,48% Coverage

Bu tarz olaylara meydan verilmemesiyle ilgili çalışmaların, özellikle ruh sağlığı yerinde, kendilik aktivasyonu yüksek bireyler yetiştirilmesi milli eğitimin temel müfredatında zaten var olan amaçlardır.

Alıntı 2

Reference 1 - 1,82% Coverage

Yani insan olarak bir kişiyi, bir kurumu ya da bir ülkeyi aşan bir şey. Yani bireyin, birey olmanın, insan olmanın ön plana çıkarılmasını gerektiren bir şey kişinin ihtiyaçlarının karşılanmasının daha ön planda olduğu sistemleri gerektiriyor yani böyle benim görüşüme göre.

Alıntı 3

Reference 1 - 20,18% Coverage

Büyük plan sadece bir FETÖ operasyonu değil, bu bir NATO operasyonu bana göre ve bu operasyonda durmayacak gibi görünüyor. Buna nasıl dayanılır, nasıl karşı konulur, ülkemizi oluşturan Türkçüler, İslamcılar, Çağdaşçılar gibi grup

dinamiklerinin bir araya gelip aynı amaç için çalışmalarından başka yolu yok çünkü İsrailin güvenliği, bu bölgede çeşitli parçalanmış ülkeler, birbirlerine düşen gruplar çok aşamalı bir şekilde bu plan uygulanıyor. Varlığımızı sürdürebilmek için kaybedilecek hiçbir ferdimiz yok. Toplumun birbirinden kopması uzaklaşması değil, kaynaşması ve bütünleşmesi gerekiyor. Bunun sık sık vurgulanması gerekiyor.

Alıntı 4

Reference 2 - 4,43% Coverage

Kimlik ve aidiyet konusunda kabul önemli. Şiddete başvurmadan, eyleme vurmadan kimliğin savunulması konumuna gelinecek olgunluk önemlidir.

Rehabilite Edici Yaklaşımın Değerlendirilmesi

Sosyal travmalarda doğru yaklaşımlar akut dönemi atlattık ve uzun vadede maddi-manevi kayıpları azaltmak için oldukça önemlidir. 20 yıllık deneyime sahip, kriz yönetimi, şiddeti önleme, terör konularında koruyucu önleyici çalışmalarla birlikte rehabilite edici çalışmalarda aktif bulunmuş bir uzmanımızdan şu alıntıyı tekrar paylaşarak konunun önemini vurgulamak daha kolay olacaktır. “*Yani normal dışına çıkan her durum hem bireysel olarak hem toplumsal olarak kriz dönemi oluşturur ve risklere açık hale getirir, insanı terörize etmek çok daha kolaylaşır.*”

Elde edilen veriler analiz edildiğinde . Travma Terapisi ve Toplum Ruh Sağlığı Algısı iki önemli alt tema olarak öne çıkmaktadır.

Travma Terapisi

Alıntı 1

Reference 1 - 1,32% Coverage

Travma sonrası stres tepkilerini normaleştirecek çalışmalar profesyonel meslek uzmanlarınca yürütülmelidir.

Alıntı 2

Reference 1 - 3,19% Coverage

Göçler var, o göçlerin etkisi var, göçler nedeni ile kültürel yapının değişmesi ve bu kültürel yapının değişeceği kaygısını yaşayan, yaşanması var, insanlar yine arasında dini açıdan. psikolojik

açıdan pek çok açıdan da çatışmayı beraberinde getiriyor. Yani bunların böyle bir yerleşmesi bir stabil hale dönüşmesi de herhalde yılları alacak bir şey ve insanların bu etkilendikleri travmaları üzerlerinden atabilmeleri de daha derin çalışmaları gerektiren bir şey gibi görünüyor.

Alıntı 3

Reference 2 - 2,19% Coverage

Yapılan çalışmalar yetersiz, olanaklar yetersiz, bu olanaklara sahip olan insanlar var bu olanaklara sahip olamayan insanlar var, farketsekte farketmesekte, işin içine girsekte girmesekte, bu çatışmaların ortasında olsakta olmasakta bir şekilde herkesin bu kaotik bir durum olduğunu ve bununda insanları etkilediğini düşünüyorum.

Alıntı 4

Reference 3 - 4,23% Coverage

Çelişkili gibi görünüyor evet, kendini tanımak, kendini bilmek, bütünlüğü ifade etmek kendi bütünlüğünü sağlamak her şeyin açık net ve konuşulduğu bir ortamdır aslında terapi ortamları ama bu insanlar o kadar korkmuş o kadar mağdur olmuş, o kadar hani sarsılmış dağılmış, parçalanmış oluyorlar ki tekrar bunu terapistlerine bile güvenli ortam yaratılıp ortaya koyabilecekleri bir ortam olmasına rağmen yine saklanma gizlenme, kendilerini örtme ihtiyaçları duyabildiklerini de görmek yine mümkün bu ortamda. Bu da yine insanların güvensizliklerini, korkularını, suçluluk duygularının ne kadar yoğun ve derin olduğunu da gösteren bir şey.

Toplum Ruh Sağlığı Algısı

Burada 15 temmuz darbe kalkışmasında travma mağdurlarına psikoloji ve psikoterapi kurum ve kuruluşlarınca sunulan ücretsiz psikoterapi desteğinin toplumda nasıl karşılandığı sorusuna yorumlar yapılmaktadır.

Alıntı 1

Reference 1 - 3,46% Coverage

Yok saymayı seven bir yapımız var. Bu kalkışma olayında ciddi psikoloji kurum ve kuruluşları mağdurlara gönüllü ve ücretsiz

destek veriyor olmasına rağmen müracaat sayısı bildiğim kadarıyla çok az rakamlarda kalmıştır. Daha çok maddi destekle ikame edilmeye çalışıldığını düşünüyorum.

Alıntı 2

Reference 2 - 6,93% Coverage

Ülkemizin psikolojik olgunluk seviyesi, ruh sağlığına bakış açısıyla ilgili bir durum. “Eli kolu gözü kulağı sağlamsa, sağlamdır” bakış açısı. Devlet kurumlarına bakış açısı, insanların temel güven duygusunun zedelenmesi önemlidir. Oysa ruhsal sorunlara çözüm bulunmadığında maddi kayıpları da olacaktır. Toplumumuzun duyarlılığı konusunda bu duruma özel bir duyarsızlık diyemeyiz. Bu noktada hem bireysel meslek profesyoneli olarak hem de meslek örgütleri olarak belki bu işin topluma duyurulması konusunda krize müdahalede çok daha etkili olabilir diye düşünüyorum.

Alıntı 3

Reference 1 - 2,73% Coverage

Yani bana bu konuda bireysel başvuru o ücretsiz ilgili hani bende talip olmuştum ama böyle bir yönlendirme olmadı. Sanıyorum halkta da böyle bir bilinç yok, böyle bir şey yok kişiler ya da kurumlar buna talip olsalar bile ya ne yapacaklarını bilmiyorlar bunlar sosyal medya üzerinden yeterli bir şekilde duyurulamadı ya da insanların bu konuda güvensizlikleri ya da yetersizlikleri de buna neden olmuş olabilir.

Alıntı 4

Reference 2 - 2,11% Coverage

Yani yine o mağdurlar hakkında konuşacak olursak da yani şartları uygun olup bu konuda talepleri olup bize gelenler arasında da mesela kendi durumlarını politik, dini görüşlerini örtme kapama her ne kadar analize geliyorsa da bir gizlenme ve saklanma ihtiyaçlarının olduğunu da gözlemek yine ilginç şeylerden biri.

Alıntı 5

Reference 1 - 2,11% Coverage

Bu noktada bence ruh sağlığı konusunda ¼lkemizde hen¼z tam olarak oturmuş bir yapı yok yani insanların tam olarak haberi olsa ve bundan nasıl yararlanacaklarını bilseler çok faydalanacaklarını d¼ř¼n¼yorum.

Alıntı 6

Reference 2 - 2,60% Coverage

Psikoterapi alanında tam olarak ne olduğunu halkımız çok fazla bilmiyor ve bu noktada ortak bir şey olmadığını d¼ř¼n¼yorum bu da zamanla olacak bir şey daha çok darbe s¼reci ile ilgili değil psikoterapiye bakışımızla alakalı olduğunu d¼ř¼n¼yorum bunun.

Alıntı 7

Reference 1 - 2,58% Coverage

Bilinmemesi, ¼neminin yeterince fark edilmemesi, duyurulmasındaki yetersizlikler.

Sonuç ve ¼neriler

15 Temmuz darbe kalkışmasının psikososyal yaşamla etkileşiminin psikoterapistlerle birlikte keşfi çalışmasına ilişkin elde edilen veriler için altı ana tema belirlenmiştir. Bu temalar. kişisel alan, kişilerarası alan, medya, psikolojik arkaplan, koruyucu-¼nleyici yaklaşım ve rehabilite edici yaklaşımdır. Kişisel alan temasının alt temaları olarak. temel g¼ven duygusu, travma tepkisi ve kavramlar belirlenmiştir. Kişilerarası alan temasının alt temaları. varoluş kaygısı, değer atışması, parçalanma kaygısı ve normalleşme olarak belirlenmiştir. Medya temasının alt temaları. olumlu, olumsuz ve çekimser olarak belirlenmiştir. Psikolojik arkaplan temasının alt temaları. varoluşçuluk, bağlanma, kimlik, kişilik bozuklukları olarak belirlenmiştir. Koruyucu-¼nleyici yaklaşım teması. demokrasiye inanmak, eğitim ve birey olabilme alt temalarını içerirken rehabilite edici yaklaşım teması travma tepkisi ve toplum ruh sağlığı algısı alt temalarını içermektedir.

Gerek bireysel gerek toplumsal alanda var olabilmemiz, var kalabilmemiz için temel g¼ven duygusunu diğer bir deyişle g¼venli bağlanmayı yakalamış bireyler yetiştirmemiz, kendi d¼ng¼lerimizi bu y¼nde olumluya d¼n¼řt¼rmemiz gerekmektedir.

Atak H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. 3(1), 163-213.

Bıyık T. Türkçe Öğretmenlerinin Dil Bilgisi Öğretiminde Kullandıkları Yöntemler ve Ortaokul Türkçe Kitap Setindeki Dil Bilgisi Öğrenme Alanı İçin Verilen Yönerge Ve Etkinlikler Hakkındaki Görüşleri. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi AD. Yüksek lisans tezi (Dan: Göçer, A).

Bowlby J. (2012). Secure Base. Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. Basic Books. Çeviren: Güneri S. Güvenli Bir Dayanak. Ebeveyn- Çocuk Bağlanması ve Sağlıklı İnsan Gelişimi. 1. Baskı. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Geçtan E. (2010-a). *Psikanaliz ve Sonrası*. 14. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.

Geçtan E. (2010-b). Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar. 19. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.

Hazan C, Shaver PR. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*. 5(1), 22.

Kohut H. (1971). *Kendiliğin Çözümlemesi* (Çev. C Atbaşoğlu, B Büyükkal, C İşcan). Metis Yayınları, İstanbul.

Kohut H. (1977). *Kendiliğin Yeniden Yapılanması*. (Çev. O Cebeci). Metis Yayınları, İstanbul.

Kuş E. (2009). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?* 3. Baskı, Ankara.

Oflaz F. (2008). Felaketlerin Psikolojik Etkileri ve Hemşirelik Uygulaması. *C.Ü.Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(3), 70-76.

Özaktaş İ. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi Çocukları Nasıl Etkiledi? *İndigo Dergisi*, <https://indigodergisi.com/2016/08/15-temmuz-darbe-girisimi>.

Özen Y. (2012). Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye (Birbirlerini Sürekli Yanlış Anlayanların Ontolojik Bütünlüğü).

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi. 5, 266-286.

Özensel E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 217-240.

Özeren G. (2016). Bir Grup Hemşirelik Öğrencisinde Anne-Baba Bağlanma Biçimlerinin Kişilerarası İlişkilere Etkisi. İstanbul Bilim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik A.D. Doktora Tezi. (Dan: Akın S, Ünsal Barlas G.)

Özeren G, Akın S. (2016). Anne-Baba Bağlanma Biçimleri ve Kişilerarası İlişkilerin Değerlendirilmesi. *FNG & Bilim Tıp Dergisi*, 2(3), 222-232.

Tatlıhoğlu K. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Türk Toplumundaki Post-Travmatik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Darbeler ve Tepkiler.

Postmodern Darbe Sürecinde Sosyal Travmanın Toplumunu Yeniden Şekillendirmesi

Turan AKKOYUN

Giriş

Bireyin ya da toplumun yaşadığı olayların kaynakları, ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçlarında farklılıklar, izahında anlaşılmazlıklar bulunmaktadır. "Amillerin çeşitliliği" ile ilişkilerin karışıklığı tarih (Togan, 1981, s.14) bilimi ile tarihçiyi zorlamaktadır. Araştırma konusunun yakın dönemde yaşanması ve Türk milletinin geleceğini yok etme amacı taşıması bakımından anlaşılması da, izahı da zordur. Sosyal travmanın tekrarlanmaması, sıradan gelişmeler arasında unutulup gitmemesi için akademik hassasiyet dahilinde yazıya dökülmesi gerekli hususiyetler arz etmektedir. Hareket alanının bırakılmaması, toplumda olumlu ya da olumsuz darbe ve düşüncesini hafızalarda canlı tutmaktadır.

Darbelerin de kendisine özgü, birini diğerinden ayıran karakteristik özellikleri bulunmaktadır ki en belirginini 27 Mayıs, 12 Eylül mevcut hükümete, 28 Şubat ise hükümeti iktidara taşıyan millete karşı girişilmesidir. Girişim gizli, kapalı kapılar ardında da gerçekleştirilmemiş, herkes hemen her şeye müşterek şahitlik etmiştir. Yaşanan hususiyetler, sosyolojinin genelleme çabasına karşın, izahı özelden yapmaya çalışan tarih biliminin bir parçası haline gelmiştir. Araştırmanın konusu ile yürütücüsü, sosyal travmandaki ana sebebin de muhatabı olmuştur.

Toplum açısından, olay ile "çıkış kapısı" bırakılmadan yapılan ithamlar, hukukun işlemeziği, milli iradenin yok farz edilmesi, kamuoyunu bilgilendirme yerine yönlendirme misyonu üstlenilmesi, darbe geleneği mevcut, arzulanan, hissedilen ve travmalara yol açan bir coğrafyada insan haklarına dayalı, liberal esaslı ve demokrasi merkezli bir şuurun oluşumuna ("Bir Sosyal Travma Olarak 28 Şubat Süreci", *Trabzon Gündem*, 28 Şubat 2018) katkı yapmıştır.

Hedef kitle hakkında işlem yapan *Batı Çalışma Grubu* (Balcı, 2000, s.226-232). Erbakan Hükümeti yerine, Yılmaz Hükümetinin

kurulmasıyla Başkanlık Müsteşarının başkanlık ettiği Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Genelkurmay ve Millî Güvenlik Kurulu'ndan temsilcilerin katıldığı fiili bir kurula dönüşmüştür.

Hiçbir geçerli temele dayanmaksızın "kamusal alan" (Çaha, 2002, s.377-385) iddiasıyla halkın hareket sahası daraltılarak bilhassa hanım ve kızlar üzerinden oynanıp onlara, tabii hakları olan diplomalarının verilmemesi, çalışanların mesleklerinden (Burada o gün kaleme aldığım günlüğümde küçük bir notu aktarmak yaşanan hususiyetlerin çok küçük boyutunu göstermek açısından faydalı olacaktır: "8 Nisan 1999 günü yine bir iş başvurusu için S. Üniversitesi'nde bir fakülteye gittim. Dekan Bey bir müddet sonra geldi odasına geçti. Ben kendimi tanıttım. 'Şu basında çıkan mı?' diye sordu 'evet' deyince 'Turan Bey herkes gölgesinden korkuyor. Değil seni işe almak, müracaatını kabul etmek bile bir rektörün görevinden alınma sebebi olabilir. Zaten her şeyimiz takip ediliyor. Bu arada 1968 yılından beri okutulan bir ders kitabı bile soruşturma konusu yapıldı. 75. Yıl kitabı çıkarttık. Atatürk'e az yer verildi bahanesiyle takip ediliyoruz. Dokuz Eylül Üniversitesinde bir doçent kazanç ve karda nasip konusunu işledi diye açığa alındı. Sen mahkemeyi takip et. Bu arada işçi olarak bir iş bul çalış medyada görev almaya bak. Orta Asya'daki okulları zorla' dedi." Sadece bu hatıra bile, travmanın sosyal boyutunu ve kapsamını ortaya koymakta, Türk milletinin o günkü durumunu gayet iyi açıklamaktadır. Bu hususları dikkate almadan süreci sona erdiren gelişmeleri anlamak, anlatmak kısa vadeli- anlık görevler, menfaatlere dayalı geçiştirmelerden ibarettir.) uzaklaştırılması, vizyona sürülen kurgusal uygulamaların sınır tanımaksızın yaygınlaştırılan ("İşten okuldan atılan, kamusal alan dışına itilen ve 'siyasi bir simgeyi inadına başının üstünde taşıyor' diye işaretlenen kadınlara, rezil bir piyesin içinde medyatikleştirdikleri 'Fadime Şahin' muamelesi çekmeye kalktılar. Erkeklerine de Müslüm Gündüz." Fadime Özkan, "28 Şubat'ın Ağırlığı Yine Dindarların Boynuna!", *Star*, 28 Şubat 2018.) hala etkileri süren, atlatılması da neredeyse imkansız sosyal travma "ironik bir ifade ile 'post-modern' darbe adı verilen bu müdahale dönemi" (Güzel,

2013, s.718) ile toplum kendi çıkışını kendi içinden arayıp bulmak durumunda bırakılmıştır. Araştırmamız 28 Şubat sürecinde yaşanan sosyal travmanın tarihi birikimi hareketlendirmesi ve yönlendirilmesi esasından hareketle gerçekleştirilmiştir.

1. Sosyal Travmanın Araştırma Konusu Üzerindeki Etkisi

Sosyal travmada ilk önce birey ile karşılaşmakta, onun "doğrudan yaşadığı, tanık olduğu ya da öğrendiği" olayların neticesinde şu tespitler öne çıkmaktadır: "Travma, aşırı stresli ve yıkıcı olması özellikleriyle belirgin bir deneyime işaret etmektedir. ... Travmatik olayla karşılaşan bir kişi, gerçekleşmiş bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ciddi yaralanma, kendisinin ya da başkalarının fiziksel bütünlüğüne tehdit. yoğun korku, dehşet ya da çaresizlik hissi yaşar."(Yılmaz ve Kaynar, 2014, s.12) Yitirilen ümitler, dağılmış aileler, çalıştırılmama, cezasız işsizliğe ve açlığa mahkumiyetlerin sebep olduğu çaresizliği kalıcı hale getirir. Bazen de gerçek bir suçun tetikleyicisi olur.

İnsan için hayat, her zaman kolay ve basit gelişmez. Yaşanan veya şahit olunan olaylar öylesine ağırdır ki, yaşanan travmanın olumsuz etkilerinden kendisini ve çocuklarını muhafaza edecek bir kalkan bulamaz (Tahiroğlu, 2016, s.20). 28 Şubat sürecinde aile sağlık karneleri alındığından hastanede muayene olamamaları, ilk okul sıralarında sorulara muhatap olmaları, arkadaşları arasında ayrılmaları, "sana kalmadı" şeklinde daha da mahzunlaştırılmaları, okulda bulunanların öğrenimden uzak tutulmaları o günün çocuklarının yaşadıklarında sadece bir kaçıdır. Biraz daha ileri yaşlarda bilhassa kız öğrenci karelerini medyadan bulmada zorlanılmamaktadır. Sosyal travma, çocukların çok erken yaşlarda "Kaf Dağının ardını" görmelerini sağlamıştır. "Çocuk ne güzel, dert yok, tasa yok" (Pektaş, 2017, s.16) sözü, sonradan ülkeyi şekillendiren küçücük beyinlerde silinmez sosyal travmanın izlerini bırakmış, tekrar yaşanması riski hep hissedilmiştir.

Devletin bütün imkanlarını hem de hukuk tanımadan kullanarak toplumun ve idarenin işleyişini baştan aşağı dönüştürme amacı taşıyan darbeler, toplumsal muhalefeti sindirmekle kalmaz, "aynı zamanda yeni bir toplum projesi ve dolayısıyla yeni bir insan tipolojisi dayatması" (Demir, 2015, s.145) ile ortaya çıkar. Bu

sebeple bir ya da birkaç konuya indirgmeden, demokrasi ve insan hakları bakımından da asla hafife alınmadan milli değerlere göre siyaset üretme, belirleme, inancını ve inancın gereğine bağlı yaşama standardının oluşturulması, iktisadi yağma düzeninden kurtarılması, insanca yaşama standardına ulaşılması (*Güney* (Mersin), 28 Şubat 2018) "veli toplantılarına" ("Üniversitelerde Başörtüsünden Dolayı Yaşanan Travmalar Tez Oluyor", *Milliyet*, 27 Şubat 2018.) alınmama gayretlerine karşı çok yönlü teşebbüs edilmiş bir hareket olduğundan sosyal travmanın etkisi uzun sürmüştür bazı noktalarda hala "yıllar saatlere" ("Darbenin üzerinden tam 18 yıl geçmesine rağmen, birçok insanın eğitim ve sosyal yaşamını karartan süreç, bu süreci yaşayan insanların zihninde sanki 18 saat önce olmuş gibi taze ve dipdiri. ... Bu süreci, sadece dinsel alana müdahale ile sınırlandırmak yanlış olur. Her darbe gibi, 28 Şubat darbesi de 'insana', 'insan fitratına' karşı yapılmıştır! 28 Şubat, bütün insanların, egemen iradenin belirledikleri 'doğru' etrafında hizaya getirilmeye çalışıldığı bir süreçtir. ... Millete giydirilen dar gömlek, kıpırdayamayacak kadar daraltılmıştır. 28 Şubat'ın toplum mühendisliği operasyonlarının sosyolojik verilerden, değerlendirmelerden yoksun olduğu için halkta ciddi bir travmaya, ciddi bir kırılmaya yol açtığı gerçeği günümüzde daha net anlaşılmaktadır. ... Henüz 16-17 yaşında gelecekleriyle ilgili hayalleri yıkılan gençler! Aradan 18 yıl geçmesine rağmen o günlerle ilgili her hangi bir diyalog olduğunda hala gözlerim doluyor, sinirden elim ayağım titriyor. Türkiye'nin her yerinden haksızlığa uğrayan insanlar oldu." Mehmet Alper Yolcu, "28 Şubat!... Kime Eğitim-Öğretim?", *Konya Yenigün*, 28 Şubat 2015.) düşercesine, bazen saatler yıllara dönüşürcesine sürmektedir (Bireysel anlamda bir örnek "mesleklerinden ihraç edilen öğretmenler ... aradan yıllar geçmesine rağmen o dönem yaşadıkları travmayı atlatamamasının sıkıntısını yaşıyor. ... Maddi ve manevi bir dönem geçirdiklerini vurgulayarak 'takvimde her 28 Şubat yaklaştıkça bu gerginliği yaşıyorum. 28 Şubat'ı düşününce gözlerimiz doluyor. Okuldan ihraç edildiğim gün büyük bir acı yaşamıştım. Veda panosu hazırlanmıştı ama onun önünde durmaya bile cesaret edemedim. Öğrencilerimle karşılaştıkça aynı acıyı defalarca yaşadık. Yordu, üzdü. Meslekten uzak kaldım. Maddi ve manevi kayıplarım oldu. Gençlik yıllarım gitti. Öğrencilere faydalı olabileceğim dönemler geçti. ... Hayat bıraktığımız gibi kalmıyor.

Her şey çok hızlı akıyor. ... Döndüğümüzde öğrenciler çok farklı bir noktadaydı. Biz de öğretmenliğimizden çok şey kaybettik. ... Eşim takibe uğradı. Her alanda kısaca alındık." "Mesleğe Döndüler Ama 28 Şubat'ın Travmasını Atlamadılar", *Anadolu Ajansı Bülteni*, 26 Şubat 2016. "Hak arayışı sadece kuşatıldığımız hak gasplarıyla çeperlenmiş bir zaman dilimi değildir. Hak arayışı, bir bakış tarzıdır, hayata değer ve anlam veren adalet tavrıdır." Sibel Eraslan, "Güzel Adam; Hasan Celal Güzel", *Star*, 21 Mart 2018.). Bu durumun bilhassa Avrupa Birliği'ne katılım trendinin yükseldiği haliyle "dış etkenlerin Türkiye'nin demokratikleştirilmesi yönündeki çalışmaları artırmış" (Durgun, 2013, s.525) olduğu bir zamanda yaşanması da ayrıca manidardır.

Bazı toplumların "başlangıç noktasını travmatik suç" (Rieff, 2010, s.111) belirler. Bu anlamda postmodern darbenin ortaya çıkardığı sosyal travma suçluları, hedeflerine yürürlerken hiç hesap etmedikleri bir sonun kapısını aralamışlardır. Yürüyüşlerinde basın ile işbirliği -en azından vasıta anlamında bir birliklilik- yaşanmıştır. "Dünya üzerinde sınırsız bir yaşam ve paylaşım alanı ve tüketim alanı sunan medyanın, gerçeklikten çok daha farklı ve fonksiyonel olarak sanal bir gerçeklik alanı yaratmış olması, görsel okuryazarlığın ve eleştireliliği gazetecinin toplum mühendisliği rolü bağlamında ele almamız gerektiğini ve bu bakış açısı için önemli iki kavram olduğunu önermektedir." (Aslan, 2013, s.254) Postmodern darbe sürecinin toplum mühendisliği projesinde medyanın bizzat medyatik hale getirdiği figürler ve aktörler gözlerden kaçmamaktadır.

Olay, travmayı yaşayan bireylerin yanında yaşananlara tanık olan toplum diğer kesimlerini doğrudan etkiler. "Kraldan fazla kralcı" deyimi, farklı çatışmaların alan değiştirmesi, yanlışlıklar travmanın şiddetini daha da artırır. "Dolayısıyla bu tarz süreçlerde dehşet, çaresizlik, tedirginlik, acı, kayıp hissi, öfke, donukluk, yabancılaşma, yalnızlık gibi pek çok duygu, bir his bulutu gibi topluma dalgalar halinde yayılır." (Çopur ve Gencer, 2015, s.1) Yüzlerce yıl ifade edilen, uğruna gözünü kırpmadan terk edilen değerler anlamını yitirir. Yalnızlık ve çaresizlik, birey ile toplumun varlık sebebini sorgular hale getirir daha ilerisi yoktur, boşluktur.

İnsan değerlerini ancak kaybettiğinde anlayabilen bir varlıktır. Yaşam tarzı yani kültürü gelişmiş ise kaybettiklerine olmasa da kaybettirenlere kaybettirme projesi üretip yürütebilir hale gelir. Zira kültürümüze göre tek bir insan tüm dünyayı değiştirebilecek kadar güçlü yaratılmıştır. Gerçekten de "Toplumsal travmaların onarımında içinde yaşadığımız kültürün yeri büyüktür. Ait hissettiğimiz kültürün parçası olan ifade etme biçimleriyle (şarkılar, ritüeller, anmalar, sembolik eylemler vb.) kendimizi ifade etmek, duygularımızın yatışmasını ve kendi içimizdeki yaşam gücünü yeniden keşfetmemizi sağlar." (Çopur ve Gencer, 2015, s.3) 28 Şubat sürecinin sosyal travmasının atlatılması şiddetin az olmasıyla değil, toplumu ezip geçmesine mukabil Türk kültürünün binlerce yılla ifade edilen zenginliği ve birikimiyle yakından ilgilidir.

Kimisi.

- Dehşet,
- Kırılgnlık,
- Suçluluk,
- Çaresizlik,
- Tedirginlik,
- Öfke,
- Umutsuzluk,
- Güvensizlik,
- Yetersizlik,
- Yalnızlık,
- Şüphe hislerini çok yoğun bir biçimde yaşayabilir.

Kimisi.

- Olaya dair konuşmak,
- Bilgi almak,
- Bilgi paylaşmak,

Kimisi.

- Her hangi bir bilgilendirmeden uzak durma,

Kimisi.

- duygularını ifade etmek,

Kimisi.

- Konuşmak istemeyebilir,

- Yaşanmamış gibi davranmak isteyebilir. (Çopur ve Gencer, 2015, s.4-5)

"Toplumsal travmaların etkilerinin iyileşmesi zaman alır. Yaşananları anlamlandırabilmek ve travma ile birlikte yaşanan kayıpların yasının tutulması bu süreçte gerçekleşir." (Çopur ve Gencer, 2015, s.6) Zamanı bireyin azmi, toplumun kültürel birikimi belirler. Zaman kayıpların en büyüğüdür ama telafi hatta kazanım fırsatı için sosyal travmanın sınıra dayanması gereklidir. Kayıplar ömürden bir parçayı yani zamanı alıp götürdüğünden "en güzel yıllar" heba edilir. Birey direnci, toplum kültürü gücü nispetinde güzelliği yeni baştan inşa eder. Bireyin direnci, toplumun kültürü kırılırsa sosyal travmanın etkisi, hayattan kopma dahil diğer olumsuzluklara geçişe sebep olur. Bu darbelerin başarısını daha ilerletmesi olarak da değerlendirilebilir. Onların hedefi milletin geleceğini yok etmektir.

İstikrarsızlık ve darbelerin tetiklediği başka bir husus ekonomik krizlerdir. Bu dönemlerde gerçekleşen "dış ticaret açığı ve bütçe açıklarının yükselmesi ve birbiri ardına gelen krizlerle sarsılan Türkiye, 1999 yılında % 6.1, 2001 yılında da % 9.5 küçülmüştür." (Güzel, 2014, s.525) "Sürecin bin yıl daha sürmesi" halinde meydana gelecek küçülme oranındaki büyüme, darbelerini hiçbir şekilde endişeye sevk etmemiştir. En azından böyle bir endişenin en ufak emaresi görülmemiştir. Oysa "devlet, her şeyden önce kimsesizlerin kimsesi, ailesizlerin ailesi, güçsüzler ile güçsüz bırakılmışların gücü ve kudreti olmakla görevlidir." (Göka, 2014, s.272) Bu anlamda postmodern darbe Başbakanın şahsına karşı görülmeyle beraber "aslında ekonomik ve siyasi iktidara ortak olmak isteyen milletin bizzat kendisine karşı" (Malkoç, 2013, s.309) gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal, demokratik, siyasi problemleri ve ekonomik küçülmeyi gündeme almak yerine cemiyete çok daha farklı hatta karmaşık örnekler sunulur:

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası silahları elinden alınmış, donanması limana çekilmiş, ülkesi işgale açık hale getirilmiş, haberleşmesine engel olunmuş, kısacası eli kolu bağlanmış olan

Türk milleti dünyayı şaşkına çevirerek ayağa kalkmış ve emperyalizmi Anadolu'da ilk yenilgisini tattırmıştır. Bu olayın birçok farklı cephesi işlenebilir, işlenmelidir de. Ancak postmodern darbe sürecinde olayın milletin adının başına eklenen tarihi hiç bir karşılığı olmayan bir sıfatla öne çıkarılması, baskı sayısı, uzun süre düzenlenen etkinlikler çerçevesinde akademik (13 Kasım 2005 tarihinde Yeditepe Üniversitesi'nde düzenlenen törenle kendisine "Fahri İnkılap Tarihi Doktorası" ünvanı verilmiş ["Fahri Doktora", *Hürriyet*, 14 Kasım 2005] sonrasında da, bir çok üniversitenin toplantısına davet edilmiştir.) ve fikri bir hadise olarak aktarılması dikkatlerden kaçmamıştır.

Neredeyse son filminden sonra on yıl kadar ortalarda görünmeyen bir sinema sanatçısı 1998 yılında *Neremi?* albümüyle tekrar gündemdeki yerini almıştır. Sinema oyuncusunun şarkısı, sesi ve yorumu uzun süre sürecin paydaşı görünümündeki medya ile gündemde tutulmuş ve ilgi odağı olmuştur ("*Banu Alkan*", *kimkimdir.gen.tr* erişim 20 Mart 2018 14.33.).

2. 28 Şubat Darbe Süreci

1960 yılındaki 27 Mayıs darbesinden sonra gelen darbe, müdahaleler Türk Milletinin çağdaş dünyadaki yerini geriye itmiş, demokratik gelişimini geciktirmiş, istenen ölçüde mesafe alınmasını engellemiştir. Bütün unsurlarıyla mevcudiyetini sürdürmek, ağırlığı muhafaza etmek isteyenler demokrasinin mevcudiyeti ya da muhafazasına herhangi bir ehemmiyet göstermeksizin milletin evlatlarından tesis edilen, göz bebeği kahraman ordusunun gücünden de istifade ederek tereddütsüz bir şekilde darbeleri vasıta olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Türk milleti, hiçbir darbe sonrası kahraman ordusuna karşı bir teşebbüste bulunmamıştır. Darbeler ile Türk Ordusu kesinlikle özdeşleştirilmemiş, kurumsal suçlama, hesaplaşma yoluna girilmemiştir. Darbeciler de bu hususu sürekli olarak lehlerine kullanmaya çalışmıştır. "Güç zehirlenmesi" ile çevikleştiklerini zannedip, Türk milletinin hassasiyetini görememişlerdir.

10 yıllık Demokrat Parti iktidarına karşı gerçekleştirilen darbe, demokrasiye karşısında bir gövde gösterisine dönüşmüştür. 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri de kendisinden öncekilere başka

aksesuarlar eklemiştir. Araştırma konusunun zaman dilimindeki Anayasanın giriş bölümünde Anayasa'nın temel amacının. bireylerin temel hak ve özgürlüklerini değil, temel anlayışın "her ne pahasına olursa olsun" zihniyeti yer bulmuştur (Tanör, 1994, s.197). Ortaya "o biçim" demokrasi (Kurtul Altuğ, " 'O Biçim' Demokrasi", 7 Gün, 28 Mart 1973) çıkmıştır.

12 Eylül darbesinin askeri lideri mevcut iktidarı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni sona erdirdiği gibi bundan sonra geleceklere de işaret etmekte herhangi bir mahzur görmedi. Mehmetçiklerinden mürekkep ordusuna gönülden bağlı Türk milleti, onun açık işaretine ilgili- ilgisiz herkesin fark edebileceği netlikte bir cevap verdiğinde, bundan sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını da ortaya koymuştu. Ancak gücünün sınırsızlığına inananlar, o an kendilerinin tertipledikleri merasimlerin gölgesinde gerçekleri okumada zafiyet içinde kalmışlardı.

Darbe liderlerinin beklemediği bir şekilde halkın desteğini arkasına alarak gelen yeni iktidar siyasi, kültürel, ekonomik hamleleri ile gücünün bir kısmını uygulamaya koyduğunda Cumhuriyet tarihinde görülmemiş anlamda ülkenin güneydoğusunda sürekli körüklenen bir terör olgusu ile karşılaştı. Milli iradeye karşı terörün ileri sürüldüğü o anda anlaşılamadı.(Bölügeray, 1995) Ekonomik kaynakların ciddi bir kısmı bu meselenin halline ayrıldıysa da ne askeri, ne siyasi hamleler ile mesafe almak mümkün olamadı.

Sosyal meselelere yönetim çare olamayınca halk tercihini daha da netleştirdi. Demokratik direnç merkez sağdan siyasi İslam anlamındaki sağa kayarak tarafların arasındaki mesafe daha da keskinleşti. Önce İç Anadolu'daki yerel yönetimler, ardından büyükşehirlerin önde gelenleri toplumsal tercih tarafından iktidar ibresinin yönünü değiştirmeye başladı. Muhtemel durum o zaman daha gerçekçi bir şekilde tespit edilme imkanı bulundu. Genel seçimler de aynı istikamette gelişince sandıktan en büyük siyasi güç olarak çıkan partinin iktidar yolu bir müddet kapalı tutulup, sonradan koalisyona açılınca 9 saat sürmesiyle tarihe geçen Millî Güvenlik Kurulu toplantısı ardından Türk milletinin geleceğini

yok etme amaçlı, hatta "bin yıl sürecek" hayalli postmodern darbe yürürlüğe konuldu.

"28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısında, Kurul'un asker üyelerinin ısrarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan "devrim" yasalarının hayata geçirilmesinden, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasına kadar bir dizi kararlar alınmıştır. Ancak bu kararların, ordunun Türk siyasal kültüründeki yeri düşünüldüğünde, hükümete yönelik bir dizi tavsiyeden daha önemli bir anlamı olduğunu söylemek mümkündür." (İnce, 2014, s.67) Bir çok yerde ve defalarca özetlendiği gibi "28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı'nda alınan kararlar, seçilmiş hükümete dayatılmış, koalisyon ortağı bazı milletvekilleri baskı, tehdit, şantaj ve ikbal vaatleriyle istifa ettirilmiş ve bu yolla halk tarafından seçilmiş hükümet, işlevsiz hale getirilerek istifaya zorlanmıştır." ("28 Şubat Karanlığı Travma Yaşattı", *Şanlı Urfa* 63, 28 Şubat 2018.) Bu özetteki her bir kelime ya da tespit inanan bireye "muhafazakar kesim" ithamıyla ama genel olarak Türk milletinin geleceğinin yok edilmesinin aşamaları olarak kullanılmıştır. "İşin tuhaf olan tarafı, devleti kendi milletinden, halkından koruma çelişmesine düşülmüş ve 'Millsiz Devlet - Cumhursuz Cumhuriyet' tablosunu ortaya çıkarmıştır. ... Yeni bir çağın eşiğinde, bütün gelişmiş demokrasilerde insan hak ve hürriyetlerine daha fazla önem verildiği, bireyin ön plana çıktığı, liberal eğilimlerin arttığı, bilgi ve enformasyon teknolojilerinin süratle geliştiği bir dönemde Türkiye'nin dayatmacı ve jakoben bir anlayışla yönetilmesi gerçekten hem Türkiye için, hem de geçen yüzyıldan beri Türkiye'yi gözlemleyen diğer İslam ülkeleri için büyük bir talihsizliktir." (Güzel, 2013, s.718) Çok iyi bilinmektedir ki "demokrat olmayan toplum bağımsız olabilir ama kesinlikle hür olamaz" (Akyol, 1985, s.5)

Hiç kimse, gerçekten bu kadarını beklemiyor, hesap etmiyordu. Beklenmeyen ve hesap edilmeyen husus, her iki cihet açısından da geçerli idi. Yargı, Medya, Sivil Toplum Kuruluşları, Üniversiteler ("Her şeyin okutulduğu konuşulabildiği yer" olması gereken Üniversiteler 12 Eylül döneminde sayısı artırılarak 27'ye çıkarılıp YÖK kurulmuş "bilimsel gelişimin önündeki en büyük engel olarak görülmesine yol açmış" [Şenol Durgun, "Yeni Türkiye ve

Değişen Üniversite Anlayışı", *Yeni Türkiye*, nr. 56, Ocak-Şubat 2014, s. 589-590.] 28 Şubat sürecinde darbeciler yanında yer alan en etkili kurumların başında gelmiştir.) aynı sıklet noktasından hareket edencesine ileriye fırlamakta herhangi bir mahzur görmediler. Sanki idrak sona erdi de öylesine düşünmeden devam ettiler.

Kamuoyunu bilgilendirme amacındaki "basında post-modern darbeyi çağırır nitelikte yazılar yer almıştır. Bu yazılarda, asker, irtica faaliyetlerine dur demesi gerektiği belirtilmiş ve darbeye bir nevi meşruluk kazandırılmıştır." (Yıldırım vd., 2014, s.264) Burada bahsi geçen "İrtica" seslenişinin doğrudan ekonomik ("İrtica Dediler Ekonomiye Hortumladılar", *Türkiye*, 15 Eylül 2017.) bir tarafının bulunduğu da göz ardı edilmemelidir.

An itibariyle yarım yüzyılı aşan, araştırma konumuz açısından da çeyrek yüzyılı çoktan geçen darbe tecrübelerinin farklı cihetleri ele alınmış, bir çok defa değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ancak hiç üzerinde durulmayan yahut daha az dikkat çekilen, göz ardı edilen olumsuz husus müdahalelerin insan ve toplum üzerinde meydana getirdiği travmalar ("Demokrasi tarihimize kara bir leke olarak geçen müdahale 'Bir Sosyal Travma Olarak 28 Şubat Süreci' konulu panelde" olayın 21. yılında Samsun'da değerlendirilerek yaklaşık iki ay sonraki akademik toplantının zemini oluşturulmuştur. "Canik'te 28 Şubat Anlatıldı", *Hürriyet*, 1 Mart 2018; Merkezi Elbistan'da bulunan *28 Şubat Kahraman Maraş Platformu* temsilcisi Gülizar Daşo da yine bu sene yaptığı açıklamada demokrasi ve kara leke vurgusunu yaptıktan sonra "uygulamaya konulan kararlar, aradan 21 yıl geçmesine rağmen o günleri yaşayanların ve söz konusu kararlara sesini yükseltenlerin hafızalarında hala tazeliğini koruyor.... Fakat bu darbeye destek maksatlı çaba gösterdiği iddia edilen medya, iş dünyası, STK'lar ve diğer kesimlerle ilgili yargı süreci henüz başlamadı." dedi . "Daşo: 28 Şubat Demokrasi Tarihimizde Kara Bir Lekedir.", *Elbistanın Sesi*, 28 Şubat 2018.) olmuştur. Postmodern darbe sürecinde belki de doğrudan askeri bir darbe olmadı ama sivil görünümlülerin sürece dahil olması hatta şampiyonluk yarışında başa oynamaları sonucunda psikolojik baskı hat safhada kendisini hissettirmiş, hükümet ortakları arasında görev değişikliğine

gidilmesine de müsaade edilmediğinden "Cumhuriyet, laiklik, irtica" gibi kavramlar üzerinden korku salmışlar, siyasi, iktisadi, toplumsal, adli kırılmalara neden olmuşlardır.

Hiçbir tabana dayanmayan Demokrat Türkiye Partisi gibi bir parti ile hükümet kurma yeter sayısına sahip olmayan Mesut Yılmaz öne çıktı. Psikolojik baskı ve eylemler toplumun her kesimini doğrudan ümitsizliğe kargaşaya iten sosyal travmaya neden oldu. Toplum sonuna kadar aşağılandı, giyimine, inancına kadar horlandı. Yolsuzluk fırladı, güven ortamı kalmadı. İnsanlar o günleri unutmadılar. Zira birbirini şikayet edenlerin yolları farklı değildi. Kelimenin tam anlamıyla bir "toplum mühendisliği projesi" yürütüldü (Yusuf Yavuzylmaz, "28 Şubat ve Yarattığı Travmalar", *mobil.timeanaliz.com* 28 Şubat 2018, erişim 19 Mart 2018 18.58). Millî iradeyi hiç kimse düşünmedi ama halk alternatifi bulmakta da zorlanmadı. Zira "Süreç, militan bir grubun aktif eylemleri neticesinde, sıradan birçok insanın karakterini değiştirdi. ... Sadece mağdur kitleleri değil, büyük bir toplumu kötüleştiren bir fonksiyon ... [üstlendi] Öyle bir süreci ki, sadece mağdurların açısından trajik değil, eylemi yapanlar açısından da trajikti. ... Beraber yaşayan insanlar özel bir atmosferde acayip zalim bir hale gelip başkalarına zulm ..." ("28 Şubat, Büyük Bir Toplumunu Canavarlaştırdı", *28 Şubat 1997: Postmodern Darbesi Tanıklıkları: İbn Haldun Üniversitesi Sözlü Tarih ve Toplumsal Hafıza Araştırmaları Merkezi Etkinliği*, 1 Mart 2018. *ihu.edu.tr* erişim 19 Mart 2018 19.13.) ettiler.

Türk milletinin verdiği reylerin çizdiği sınırlarla ve vergilerle hayat bulan ilim üretim amaçlı üniversiteler bahsi geçen süreler zarfında milletin yanında olmayı seçemediler. Seçmeyi dahi düşünmediler. Bilim alanında büyük bir yıkım yaşandı. Son iki başkan arasında zıtlıkları hemen yansıtan Yüksek Öğretim Kurulu bu süreçte "sol" Atatürkçü bir unsura dönüştü (Gürpınar, 2013, s.214-215). "Resmî ideoloji özgürlüğün düşmanı" (Erdoğan, 2000, s.231-238) pozisyonda görüldü.

Darbeye maruz kalanlar cihetinden de bahsedildiği gibi darbe sonrasındaki ilk seçimde iktidardan uzaklaştırılan siyasi parti ülkedeki ağırlığını muhafaza etmekte olduğunu gösterdi. Normal

şartlarda iktidardaki konumunu da koruyabilecek iken kendisini koalisyon dışında bırakan tek parti uygulamasıyla mecliste görevini sürdürmeye çalıştı. Siyaset de sosyal travmadan nasibini aldı.

Türk halkı, yukarıda da bahsedildiği üzere tarihinde belki de ender yaşadığı kadar aşağılanarak eğitim, hukuk, sağlık, siyaset cephelerinde kör bir kuyuya atıldı, en azından öyle olduğuna kanaat getirildi. Reylerinin ehemmiyeti yok sayıldı, çocuğunu istediği okula gönderemedi, başarılı çocuklarının önü meslek lisesi ya da başka gerekçelerle kapatıldı. Kamu personeline büyük bir tasfiye gerçekleştirildi. Boşalan noktalara o anda tahmin bile edilemeyecek kadar büyüklük ile ters orantılı tercihler, uzun vadeli fiili görevlendirilmeler gerçekleştirildi.

Siyasetçi anlamında ancak birkaç kişi, darbeye direnebildi. Ölümü üzerine kaleme alınan bir yazıda belirtildiği üzere "artık darbe, marbe yok." Vaktin kudretli generali bu sürecin sonuna kadar onun peşini bırakmadı. Henüz 13 Mart 1997 günü, onun "namert muhtıra" sözü Adalet Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda hakkında işlem yapılması ve sonuçlarının Genelkurmay'a bildirilmesini emretti. 13 Mayıs 1997 günü *Batı Çalışma Grubu*, Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulundu. Devletine adı gibi güzelce hizmet etmekten başka bir hatırası bulunmayan, "Doğrucu Davut" (İlber Ortaylı, "Hasan Celal Güzel", *Hürriyet*, 25 Mart 2018.) olarak tanımlanan siyasetçiye "Cumhuriyet'in manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif" iddiasıyla hakkında suç duyurusunda bulunulmuştu. "Hapis cezaları arka arkaya geliyordu. Kimisi basın yoluyla işlenen suçlardan, kimi halkı kin ve düşmanlığa sevk etmekten, kimi manevi şahsiyeti alenen tahkir ve tezyiften." (Ersoy Dede, "11 Emir ve Tank Hasan", *Sabah*, 19 Mart 2018) Süreç etkisini tüm hızıyla işlerken *Batı Çalışma Grubu*'na karşı *Demokratik Çalışma Grubu*'nu oluşturdu. O anda sonuç alamamış gibi görünse de sonrasında çok az kişiye nasip olacak unvanlar kazandı. "İllegal çalışma gruplarının paçavralarını yerlere attı, üzerlerinden geçti. Ezdi hepsini. Tank Hasan" (Serdar Arseven, "Hasan Celal Güzel", *Milat*, 20 Mart 2018) ve "Özgürlük Savaşçısı" (Vefatı sonrasında TBMM'nde düzenlenen tören sonrasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan gazetecilerin

sorularını cevaplandırırken kullandığı ifadeler: "Siyaset dünyamızda hakikaten sözü eğerek bükerek değil tam manasıyla dosdoğru söylemeye gayret eden vatansever, milliyetperver, bu uğurda her şeyini vermeye hazır olan bir insandı. ... O sadece 28 Şubat değil, her zaman bu ülkede mazlum, mağdurlar varsa, her zaman onların yanında yer almıştır.28 Şubat'ta da, başörtüsü meselesinde de, tüm özgürlükler meselesinde de her zaman özgürlük savaşçısı olarak karşımıza çıktı." "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Hasan Celal Güzel Açıklaması", *Milliyet*, 21 Mart 2018. Süreçte Afyon'da gerçekleştirmiş olduğu bir konferansta, demokrasiye sahip çıkılmaması durumunda demokrasiden darbenin öncülüğüne geçenlerin en iyi tercih konumuna geleceklerini, onlara da kesinlikle bırakılmayacağını bu günlerin bile aranır hale geldiğini bizzat dinledim.) oldu.

1999 Genel seçimleri sosyal travmanın etkisini azaltabilir, darbeyi etkisiz kılabilirdi. Türk milleti bu yönde de iradesini ortaya koydu. Ancak gelişmeler bu aynı yönde gerçekleşmedi. 12 Eylül darbesi sonrasında "1980'lerde ayrı bir saf tutan" (Bürkev, 2009, s.17) Bülent Ecevit'in Genel Başkanlığı'ndaki Demokratik Sol Parti, partililerinin "herkes bizi istiyor" ifadeleriyle iktidara taşındı. Partinin yanında Milliyetçi Hareket Partisi ile Anavatan Partisi gibi toplumun değerlerine duyarlı bir mazi taşıyan, darbelerin defalarca imtihanına tabi tutulan partiler de yer aldı. Halk öyle olduğu sanıyordu. Bu seçimler ve hükümet tesisinde sosyal travma açısından değerlendirilmeye tabi tutulabilecek hususlar bulunmaktadır. Üç tanesi üzerinde durulacak olursa.

1. Şüphesiz en önemlisi halk, isminde kendi adını taşıyan ve süreçte daima vurgulana gelen resmi ideolojinin şampiyonluğunu üstlenen Cumhuriyet Halk Partisi'ni TBMM'ye dahi almadı. Toplum, kendisine dayatılan hususlarda yaşanan travmanın siyasi sorumlusunu demokratik kurallar dahilinde belirleyip, tavrını ortaya koymuş oldu.

2. Hükümeti tesis anlamında otuz seneden fazla bir zamandır millettten destek isteyen Milliyetçi Hareket Partisi'ne tarihinde ilk defa böyle bir görev yetkisi verildi. O ise yıllarca

mücadele ettikleri siyasi bir liderin yanında koalisyon üyeliğini, hükümet liderliğine tercih etti.

3. Postmodern darbe sürecinde hedef siyasi parti olarak iktidardan düşürülen, ardından Anayasa Mahkemesi Kararı ile kapatılan Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi halktan hem meclis, hem de hükümette etkili olma vizesi aldı ancak beklenildiği gibi süreç içinde bu işletilemedi. Muhafazakar kesim üzerinden sert bir şekilde yaşanan sosyal travmanın atlatılmasında bir tercihin mecliste bulunması, o anda fark edilemese de çok daha geniş bir siyasi hareketin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Zira sosyal travma, milleti bitirme noktasına getirmiş, çıkış kapısı bırakmamıştır.

"28 Şubat'ın Türkiye'de gerçekleşmiş son darbe olmasını sağlayan şey, 28 Şubat'ta hedef seçilerek darbeye maruz kalan toplumsal kesimin dirayetidir. Çevrede tutulmak, merkeze gelişi engellemek istenen toplumsal kesimin, dindar muhafazakar orta sınıfın siyasi ve ahlaki tercihidir." (Özkan, 2018) Kısacası Türk kültürünün birikimi, Türk insanının sessiz ancak kendinden emin başkaldırı anlayışı, ezelden ebede kimsesizliğini fırsata çevirebilme yeteneğidir.

3. Türk Milletinin Çıkışa Yönelmesi

Beş bin yıldır varlığı bilinen, dört bin yıldan beri kaynaklardan takip edilebilen, iki bin yıldan fazla bir zamandır sürekli devletiyle bağımsızlığını muhafaza eden, bin yılı aşkın bir zamandan beri büyük kitleler halinde kabul ettiği medeniyet ile bütünleşen ve bin yıla yakın bir zamandır yurt tuttuğu ikinci anavatanında hür ve bağımsız yaşamakta olan Türk milleti, geleceğini yok etme amaçlı bu darbenin ortaya çıkardığı sosyal travmanın farkına varmakta gecikmedi. Milli varlığın devamında bireylerin farkındalıklı bir hareketle toplumsal birlikteliğin muhafazası esastı. Yine tarihi tecrübelerinin bir çok defa ortaya koyduğu gibi, ileriye doğru yolların kapanması demir dağların eritilmesini gerektirdiğinde Türklüğün sembolü belirir ve çıkışa yöneltir ve aşılması imkansız olanlar geride bırakılır. Üç çeyrek yüz yılı geride bırakmış olan "Türkiye Cumhuriyeti bir saat sonrasını planlayamaz" (Güzel, 2014, s.525) hale getirilmişti. Tarihi bir ana daha geldiğini

herkes görmekte ancak sosyal travma olumlu düşünmeyi, mesafe almayı engellemekteydi. Oysa daha yirmi yıl kadar önce " girişilen harekâtın amacı. ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır" ("Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi", *Resmî Gazete*, nr. 17103, 12 Eylül 1980, s. 6.) şeklindeki ifadelerle gelmişti.

Türkiye'de önceki bin yılı bitiren, üçüncü bin yılı açan dönemde gerçekleştirilen postmodern darbe ve yönetiminin hemen hiç alakadar olmadığı, ancak toplumun çoğunluğunu teslim alan temel meseleler (Akgül, 2013, s.589) şunlardı:

- Terör
- İnsan hakları ve demokratikleşmedeki yetersizlik
- Düşük gelir seviyesi
- Adaletsiz gelir dağılımı
- Kötü devlet hizmeti
- Yüksek vergiler
- Merkezi planlama anlayışı
- Kamu kurumları arasında fazla çatışma alanı olması
- Haberleşme ve internet alt yapı eksikliği
- Milyarlarla ifade edilen devlet israfı ve kamu imkanlarıyla gösteriş merakı
- Teknolojiyi yeterli seviyede kullanamayan eğitim sistemi
- Sorunlu bir sağlık sistemi
- Dış Ticaret açığı
- Partizanlık
- Seçim kampanyalarındaki finansman problemi
- Çökmüş bir sosyal güvenlik sistemi
- Şirketleşmedeki yetersizlik
- Büyük bir işsizlik oranı
- Müteşebbis ruhunun eksikliği
- Ekonomideki yavaşlama
- Teknoloji üretimindeki yetersizlik
- Kayıt dışı ekonomi

- Bürokrasi terörü
- Trafik anarşisi
- Enerji darboğazı
- Verimsiz çalışan hantal ve düşük kaliteli kamu yönetimi sistemi
- Hukuka ve ahlaka aykırılıklar
- Verimsiz devlet istihdam politikası

Memleketin "irtica" gibi ucu açık bir kavram üzerinden geriye dönmesini engellemek iddiasıyla, milletin seçmiş olduğu parlamentonun güvenoyu verdiği hükümeti çekilmek zorunda bırakan, süreç içindeki seçimlerde de çıkış kapısı bırakmayan postmoden darbe sürecinde yukarıda kısaca özetlenen meseleler hakkında herhangi bir hamle yapıldığına dair hiç bir kayıt bulunmamaktadır.

Bahsi geçtiği üzere bölgesel terör, zaten önceki darbe sonrasında belirmişti. Demokratikleşme kaygısı taşınmış olsa darbeye teşebbüs edilmezdi. Ülkenin gelirinin yükseltilmesi de hiç düşünülmemişti. Vergiler tahsil edilememiş, bankaların kasaları boşatılmış, kayıt dışı ekonomi başını almış gitmişti. Devletin hizmet etmesi gereken eğitim, sağlık, haberleşme sektörleri, sosyal güvenlik kurumları hem birbirlerinden kopuk, hem de çökme noktasına gelmişti. Böylesine bir tabloda fırlatılıveren bir anayasa kitapçığı, sosyal travmanın boyutunu maddi çöküşe de yansıtmıştır. Sürecin öncülerinden gelen "Sağduyu" ("Lütfen Sağduyu", *Posta*, 20 Şubat 2001.) çağrısı ile manşeti de çöküşün önüne geçememiş, travma toplumun tümünü esir almıştır.

Türk milleti tarihi boyunca edinmiş olduğu tecrübe ile kısmen, 1999 seçimlerinde bir çözüm üretmiş ancak onun da yürütülmesi mümkün olamamıştı. İkinci bin yılın son yüzyılı bu şekilde sona ererken üçüncü bin yılın Türkiye'si için sosyal travmayı yaşayanlar, anı kurtararak geleceği şekillendirmede yine Türk milletinin reyleri belirleyici oldu.

Toplumun bir kısmını eğitimden uzak tutarak, sermayeyi renklere ayırıp parçalayarak, ekonomiyi kolayca aktararak sistemini kuranların toplumda meydana gelen sosyal travmanın "bin yıllık" hayallerini bin yılın başında, kendi başlarına geçirebileceği elbette

düşünmemişlerdi. Bin yıllık darbe hayalleri içinde Türk milletine tek bir yıllık eğitim, sağlık, ekonomi, demokrasi planları dahi olmadığı anlaşıldığında toplum kendisi çözüm üreterek sosyal travmanın şiddetini sinesine çekerek önce yavaşlattı, ardından rafa kaldırdı, sonrasında tamamen sildi. Bir cümlede özetlenmeye çalışılan bu husus bir çok samimi hayalin, ümidin, gerçek memleket sevdasının da yıkılmasıyla gerçekleşebildi. İlgili yerlerde söz edileceği gibi herkes tamamen geri çekilmedi. Çekilmesi de zaten düşünülemezdi, sosyal travma içinde düşünülemeyen çok daha başka tavır ve davranışlar da gelişti.

Demokrasiye bir hançer gibi inen *Batı Çalışma Grubu*'na karşı çok daha dar kapsamlı *Demokratik Çalışma Grubu* denilebilecek bir siyaset ortaya çıktı. *Demokratik Çalışma Grubu* teşebbüsü birkaç fedakar siyasetçi tarafından geliştirildi. Ancak insanlığın ayıbı ve katliamı önlenemedi. Bazı iddialara göre tarih kahramanların eseridir. Sürecin liderleri uygulamaları ile fark etmeden oluşturduğu "Bitti" ("Yargıtay, Recep Tayyip Erdoğan'ın Siirt'te yaptığı konuşma nedeniyle aldığı on aylık mahkumiyeti dün onadı. Erdoğan'ın seçime katılma şansı ortadan kalktı. ... Duyunca şok geçirdi.... Muhtar bile seçilemez", "Siyasi Hayatı Bitti", *Hürriyet*, 24 Eylül 1996.) şeklinde manşet atılan liderin sosyal travmaya alternatif olabilmesi için bir müddet daha beklemek gerekmektedir.

Askeri darbeler sonrasında beklenen direnci gösteremeyen merkez sağ partiler XX. yüzyılın son iki seçiminde zaten iyice erimişler, hatta sağda en büyük olma özelliğini tamamen yitirmişlerdi. O zaman diliminde gerçekleştirilen 28 Şubat darbesi karşısında da duruşlarında millet lehine hiçbir değişme yaşanmadı. Türk milleti kendisine sırt çeviren merkez sağ partilere 1995 ve 1999 genel seçimlerinde olduğu gibi XXI. yüzyıldaki tüm seçimlerde de her seferinde biraz daha aşağı çekerek, bir daha ayağa kalkmalarına fırsat vermedi.

Toplum, yaşanmakta olan toplumsal travmanın sorumlusu olarak gördüklerini bu şekilde devre dışı bırakmıştır. Sosyal travmanın bunlardan ibaret olmadığı anlaşıldığında daha başka tavır ve davranışlar geliştirme ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır.

Süreç içindeki duruşundan dolayı cezaevine giren. 24 Ocak Kararlarının uygulayıcısı, Özal Hükümetlerinin bürokrat ve bakanı, Yeniden Doğuş Lideri, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi* Başkanı usta bir siyasetçi çıkışta kendisini karşılayan ve halkın mağduriyetinin önlenmesi yolunda siyaset üretmeye, baskıları kırmaya çalışan, o andaki duruşlarıyla dikkatlerden kaçmayan Recep Tayyip Erdoğan ve Muhsin Yazıcıoğlu ile beraberindekilere "... Kendi haklarını savunan kişileri savunmaktan korkan aciz milletime 'korkmuyorum, bana bir şey yapamazlar dedim. Zorbalar 'sana bir şey yaparız' dediler. Hukuku kullanarak hapse attılar. Yapabildiler mi? Aslan gibiyim Elhamdülillah." (Dede, 2018) sözleri, Türk milletine güvensizliğin değil bilakis devletin bekasını dahi tehdit altına alan sosyal travmanın boyutunu ortaya koymaktadır.

Kısaca demokrasinin vazgeçilmez unsurları arasında yer alan siyasi partiler ya darbenin dümen suyundan ilerlemişler ya da darbenin etkisiyle kapatılmış, yerine kurulan ve diğer iki siyasi parti ve lideri gibi ortalıkta ortamın ateşini düşürmeye çalışmışlardır. Sosyal travmanın şiddeti öylesine yüksek olmuştur ki bazı realiteler çok sonraları fark edilebilmiştir. Postmodern darbeyi izleyen beş yıl içerisinde sandıktaki durumuna göre en büyüğünden küçüğüne doğru Fazilet Partisi, Büyük Birlik Partisi ve Yeniden Doğuş Partisi Türk halkıyla birlikte yürüyüşünü sürdürmüştür. Darbenin sona erdirilmesi, etkilerinin önlenmesi, en aza indirilmesi gibi çabalar içerisinde yer almışlardır. En büyükleri TBMM'deki konumuyla, diğerleri kamuoyundaki güçleriyle sürecin etkilerini azaltma gayretinde olmuşlardır. Çabalarının değerlendirilmesi bu araştırmanın haricinde tutulmuştur.

Türk siyasetinin önde gelen "baba" ismi, bir kere daha Cumhurbaşkanı seçilme/ seçtirme gayretine girişmiş ancak cumhuriyetin yarısı kadar kendisinin ardında olanlardan bu defa destek alamamıştır. Hem mecliste, hem de toplumda karşılık bulamamıştır. Bu durum da sosyal travmanın atlatılması yönünde bir başka tavır olarak değerlendirilebilir.

Darbenin 1999 seçimleri sonrası, sürecin devamı yönünde tesis edilen ve kabul gören iktidar ortaklarının desteği ile meclis

dışından hukuk ("İlk kez bir siyasi partiden ve asker kökenden gelmeyen hukukçu bir cumhurbaşkanı Çankaya'ya çıkıyor", "Partisiz, Rütbesiz İlk Cumhurbaşkanı", *Hürriyet*, 6 Mayıs 2000.) kaynaklı 10. Cumhurbaşkanı seçilmiş fakat darbenin uygulamaları aynen devam etmiştir. Toplumsal açıdan yaşanan travmalar artmış, tamamen kabullenmiş bir hale gelmiştir. Bu arada Çankaya ile hükümet arasında büyük bir hukuk krizi yaşandı. Darbe sürecinin etkisi ile çıkışı olmayan kör bir kuyuda sosyal travmanın şiddeti alabildiğince büyüdü. Bahsedildiği gibi "Anayasa fırlatma" meselesi, travmayı daha da tırmandırdı. Ümitleri tamamen bitirdi.

Ekonomik bir felakete sürükleniş, halkı kendiliğinden yok olma noktasında birleştirmiştir. Artık sosyal travmanın hissedilmediği hiç bir alan, nokta kalmamıştır. Atasözünde ifade edildiği gibi "karanlığın en koyu olduğu an, şafağın en yakın olduğu zamandır." Devlet yönetimi, siyaset, hukuki eğitim, ekonomi hepsi birden "yarınsız" bir güne uyanma ile travmanın üstünün çizilmesi arasında sıkışıp kaldığında Türk milleti binlerce yıllık tecrübesiyle, tek bir hamle ile siyah perdeye dokunarak tercihini net bir şekilde ortaya koymuş, çıkışa yönelmiştir.

3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde darbe sürecinin meclisteki yürütücüleri pozisyonunda hareket eden Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Anavatan Partisi yanında darbenin bir anlamda diğer mağduru Doğru Yol Partisi Türk milleti tarafından sandıkta bırakıldı. "AKP Tek Başına İktidar" ("Sandıktan Öfke Çıktı", *Vatan*, 4 Kasım 2002.) olunca Cumhuriyet tarihinin en büyük siyasi tasfiyesi gerçekleşti. Sürecin gelişiminde duruşu noktasındaki yerine rağmen çıkış kapısının aralanmasını sağlayan siyasi lider de partisiyle birlikte meclis dışında bırakılsa da yolculuğunu sürdürürken diğerlerini arenadan silmiştir.

28 Şubat Postmodern darbesinin sebep olduğu sosyal travma bir sandıkla ortadan kaldırılabilecek bir durum değildi. Ayrıca seçimlerde ortaya yeni bir tablo çıktı diye her şey sona ermiş de olmuyordu. Bu defa sürecin ağır darbelerini almış bir lider, milli iradenin de desteği ile hareket etmekteydi. Sosyal travmada iyileşmenin sağlanması, toplumsal kayıpların en azından bir

kısının telafi edilmesi, devletin uluslararası platformda yeniden itibar kazanması, ülkenin bölgesel ve global bir olarak kabul edilmesi için darbelerin önünün kapanması lüzumu vardır. Sosyal travmayı hissedenler ile sebep olanlar arasında süreklilik anlamında belirgin çizginin ihlal edilmemesi de gerekiyordu. O yüzden ani ve köklü değil ama kalıcı kültürel zenginliklerden istifade ederek yüründü. Türk milletinin ortaya koyduğu performansını milli iradeye yansıtarak darbeler karşı tavır geliştirmiş, yaşadığı sosyal travmayı birlik beraberlik için büyük bir fırsata dönüştürmüştür.

Süreçte dışarıda bırakılmasına rağmen tekrar meclise dönen Cumhuriyet Halk Partisi ile yargı, darbeler konusundaki tarafını, çizgisini istikrarlı bir şekilde korudu. Sosyal travmanın ortaya çıkışındaki tavrıyla, meclis dışında bırakılmış sürecin hükümet lideri olan Demokratik Sol Parti meclis dışında bırakılırken, merkez sol anlamında Cumhuriyet Halk Partisi TBMM'ndeki yerini yeniden almıştır.

Medya ve iş dünyası yeni iktidarın yanında yer almayı uygun gördü. Ancak diğer seçeneği de asla göz ardı etmedi. Medya yapısı gereği, her ülkede, yükselen siyasi değeri görmekte gecikmez. Türkiye'de de aynı yönde gelişmeler yaşanmıştır.

Türk milletinin göz bebeği ordusu da gözetlemede kaldı. Balkan savaşlarındaki tecrübelerden dolayı Cumhuriyet döneminde siyasetin uzağında tutulmaya çalışılmışsa da vesayet anlayışı içinde çok partili siyasi hayat içerisinde belirleyici unsur olarak önde olmuş, tutulmuş ya da gösterilmiş olan kahraman ordumuz süreç içerisindeki tutumundan uzaklaşmış ancak ülkenin her zaman en önemli kurumu olma özelliğini muhafaza etmiştir.

"Cumhuriyetin temel değerlerine, laik, demokratik, hukuk devleti idealine, devletin üniter yapısına bağlı ama sözde değil özde bağlı bir Cumhurbaşkanı'nın seçileceğine inanıyoruz, umut ediyoruz" ("Sözde Değil Özde Laik Başkomutan", *Vatan*, 13 Nisan 2007.) şeklinde Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı tarifinin iki hafta sonrasında 27 Nisan 2007 e-Muhtırası ("Laiklik Muhtırası", *Posta*, 28 Nisan 2007.) Türkiye'de bambaşka bir sürecin yolunu açtı. Siyasi partinin varlığına, toplumsal barışa, ülkenin

normalleşmesine karşı harekete geçenlere karşı hareketi başlatmış oldu. Bu da sadece Türk milletinin kayıtsız desteğiyle gerçekleşebilmiştir. Seçimlerden önce cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini referandumda halk kabul etmiştir. Ancak uygulama 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimine yetişmemiştir.

12 Eylül 2010 tarihinde 26 maddelik insan hak ve özgürlüklerine ilişkin iyileştirme ve yargının yeniden yapılandırılması referandumunda halk yine büyük bir destek vererek % 58 ile kabul etti. Böylelikle Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk darbe ile tesis edilen "müstahkem mevkileri olan, tahkim edilen kurum ve kuruluşların sivil siyaset ve millet iradesince" (Malkoç, 2013, s.310) geri alınmış oldu.

2013 yılında çevreci bir eylem olarak "masum gerekçelerle başlayan" (Bayhan, 2014, s.23) Gezi Parkı protestoları, "Yeni Türkiye'nin mağlup edilmesi" yolunda meydana getirilen "büyük bir illüzyon" (Doğan, 2014, s.266) olmuştur. Demokratik tepkiler kısmı çok zamanda geçilen Gezi olayların "ilerleyen safhalarında protesto gösterileri, Türkiye'nin hızla yükselen yumuşak gücünü kendi çıkarları açısından bir tehdit olarak gören ülkeler ve aktörler tarafından yönlendirilmeye başlanmış ve çoğu zaman manipülasyona uğramıştır." (Sandıklı, 2014, s.457)

Aynı yıl 17-25 Aralık operasyonu darbelerin uzantısı kabul edilmelidir. Türk milleti tarihi sorumlulukla hareket etme yeteneği göstermiştir. Ancak çok daha büyük bir sorumluluğu 15 Temmuz 2016 tarihinde ortaya koyacaktır. Zira

- Benzer anları tekrar yaşama
- Hayata ve insanlara karşı hissizleşme
- Geleceğin anlamı yitirmesi
- Yüksek kaygı
- Darbenin zorlayıcı ve rahatsızlık verici anların

hatırlama

- Kabus dolu rüyalar görme
- Olayı yeniden yaşıyormuş gibi olma
- Psikolojik rahatsızlıklara mahkumiyet
- Yeni bir milat ve tarih
- Hayatının zehir olmasını

- Hafıza problemi yaşamak istemediğini "249 şehidi, 2196 gazisi" (15 Temmuz'da Kaç Kişi Şehit Oldu? 15 Temmuz Şehitlerinin İsimleri", *Yeni Şafak*, 15 Temmuz 2017; "İsim İsim 15 Temmuz Şehitleri", *Posta*, 15 Temmuz 2017.) başta olmak üzere her şeyini ortaya koyarak haykırdı. Her zaman ateş düştüğü yeri yakmış diğerleri kendi cephelerinden değerlendirmişti. Toplum, yaşamış olduğu travmayı kültürel birikimiyle hem kendisinin hem de yönetimin yeniden şekillendirilmesinde bir vasıtaya çevirmiştir. Darbe girişiminin hedefindeki en üst makamdan ifade edildiği üzere. "Milletlerin ortak geçmişleri, ortak değerleri, ortak hayalleri vardır. Türk milleti ... Tarih boyunca hep ateşle imtihan olmuş, düşman saldırılarının ve ihanetlerin kışkacında pişerek yol yürümüş bir milletiz. ... Biz sıradan göçebe bir kavim değiliz. ... Farkımız bu. Demir filizinin ateşle yoğrulup çelikleşmesi gibi." ("Bizim Arkamızda Binlerce Yıllık Devlet Geleneğimiz Var", *Hürriyet*, 16 Temmuz 2017.) Benzer sosyal travmanın yaşanmaması yolunda yirmi yıllık yakın geçmişte her şeyini seferber etmiştir.

Sonuç

Ülkenin demokratik gelişimini engelleyen, toplumda kalıcı travmalara neden olan, insan haklarını tehdit eden, siyaseti kısır döngüye sıkıştıran darbelerin kendisine özgü, birini diğerinden ayıran karakteristik özellikleri bulunmaktadır. 27 Mayıs, 12 Eylül mevcut hükümete, 28 Şubat ise hükümeti iktidara taşıyan millete karşı girişilmiştir. Girişim gizli, kapalı kapılar ardında da gerçekleştirilmemiş, herkes hemen her şeye müşterek şahitlik etmiştir.

Toplum açısından, olay ile "çıkış kapısı" bırakılmadan yapılan ithamlar, hukukun işlemezliği, milli iradenin yok farz edilmesi, kamuoyunu bilgilendirme yerine yönlendirme misyonu üstlenilmesi, darbe geleneği mevcut, arzulanana, hissedilene ve travmalara yol açan bir coğrafyada insan haklarına dayalı liberal esaslı demokrasi merkezli bir şuurun oluşumuna katkı yapmıştır.

Hiçbir geçerli temele dayanmaksızın ısrarla ileri sürülen, travmayı körükleyenlerin belirlediği "kamusal alan" iddiasıyla halkın hareket sahası daraltılmıştır. Bilhassa hanım ve kızlar üzerinden

oynanmış, "dirsek çürüterek" kazandıkları tabii hakları olan diplomaları verilmemiş, çalışanlar mesleklerinden uzaklaştırılmıştır. Baskı, fişleme, yıldırma metotlarıyla vizyona sürülen kurgusal uygulamalar, sınır tanımaksızın yaygınlaştırılmıştır. Hâlâ etkileri süren, atlatılması da neredeyse imkansız sosyal travma "İronik bir ifade ile 'post-modern' darbe adı verilen bu müdahale dönemi" ile toplum kendi geliştirdiği yöntemlerle, kendi çıkışını kendi içinden arayıp bulmak zorunda bırakılmıştır.

Yitirilen ümitler, dağılmış aileler, çalıştırılmama, cezasız işsizliğe ve açlığa mahkumiyetlerin sebep olduğu çaresizliği kalıcı hale getirir. Bazen de gerçek bir suçun tetikleyicisi olur. İnsan için hayat, her zaman kolay ve basit gelişmez. 28 Şubat sürecinde aile sağlık karneleri alındığından hastanede muayene olamamaları, ilk okul sıralarında sorulara muhatap olmaları, arkadaşları arasında ayrılmaları, "sana kalmadı" şeklinde daha da mahzunlaştırılmaları, okulda bulunanların öğrenimden uzak tutulmaları, alın teri ile hak ettikleri başarılarından kaynaklanan dereceleri alacakları kürsülere yaklaştırılmamaları o günün çocuklarının yaşadıklarında sadece bir kaçıdır. Sosyal travma, çocuklarda çok erken yaşlarda "Kaf Dağının ardını" görmelerini sağlamıştır.

Devletin bütün imkanlarını hem de hukuk tanımadan kullanarak toplumun ve idarenin işleyişini baştan aşağı dönüştürme amacı taşıyan darbeler, toplumsal muhalefeti sindirmekle kalmaz, "aynı zamanda yeni bir toplum projesi ve dolayısıyla yeni bir insan tipolojisi dayatması" ile ortaya çıkar. Milyonlarca örneği sıralanabilecek olayların sebep olduğu sosyal travmanın etkisi uzun sürmüştür bazı noktalarda hala "yıllar saatlere" düşercesine, bazen saatler yıllara dönüşürcesine sürmektedir.

İnsan değerlerini ancak kaybettiğinde anlayabilen bir varlıktır. Yaşam tarzı yani kültürü gelişmiş ise kaybettiklerine olmasa da kaybettirenlere kaybettirme projesi üretip yürütebilir hale gelir. 28 Şubat sürecinin sosyal travmasının atlatılması şiddetin az olmasıyla değil, toplumu ezip geçmesine mukabil Türk kültürünün binlerce yılla ifade edilen zenginliği ve birikimiyle yakından ilgilidir.

İstikrarsızlık ve darbelerin tetiklediği başka bir husus ekonomik krizlerdir. Bu dönemlerde gerçekleşen "Dış ticaret açığı ve bütçe açıklarının yükselmesi ve birbiri ardına gelen krizlerle sarsılan Türkiye, 1999 yılında % 6.1, 2001 yılında da % 9.5 küçülmüştür." "Sürecin bin yıl daha sürmesi" halinde meydana gelecek küçülme oranındaki büyüme, darbecileri hiçbir şekilde endişeye sevk etmemiştir. En azından böyle bir endişenin en ufak emaresi görülmemiştir. "Devlet, her şeyden önce kimsesizlerin kimsesi, ailesizlerin ailesi, güçsüzler ile güçsüz bırakılmışların gücü ve kudreti olmakla görevlidir."

Süreçte "işin tuhaf olan tarafı, devleti kendi milletinden, halkından koruma çelişmesine düşülmüş ve 'Milletsiz Devlet - Cumhursuz Cumhuriyet' tablosunu ortaya çıkarmıştır. ... Yeni bir çağın eşliğinde, bütün gelişmiş demokrasilerde insan hak ve hürriyetlerine daha fazla önem verildiği, bireyin ön plana çıktığı, liberal eğilimlerin arttığı, bilgi ve enformasyon teknolojilerinin süratle geliştiği bir dönemde Türkiye'nin dayatmacı ve jakoben bir anlayışla yönetilmesi gerçekten hem Türkiye için, hem de geçen yüzyıldan beri Türkiye'yi gözlemleyen diğer İslam ülkeleri için büyük bir talihsizliktir."

3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde darbe sürecinin meclisteki yürütücüleri pozisyonunda hareket eden Demokrat Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Anavatan Partisi yanında darbenin bir anlamda diğer mağduru Doğru Yol Partisi Türk milleti tarafından sandıkta bırakıldı. Millî irade ile Cumhuriyet tarihinin en büyük siyasi tasfiyesi gerçekleşti. Sürecin gelişiminde duruşu noktasındaki yerine rağmen çıkış kapısının aralanmasını sağlayan siyasi lider de partisiyle birlikte meclis dışında bırakılsa da yolculuğunu sürdürürken diğerlerini arenadan silmiştir.

28 Şubat postmodern darbesinin sebep olduğu sosyal travma bir sandıkla ortadan kaldırılabilecek bir durum değildi. Ayrıca seçimlerde ortaya yeni bir tablo çıktı diye her şey sona ermiş de olmuyordu. Bu defa sürecin ağır darbelerini almış bir lider, millî iradenin de desteği ile hareket etmekteydi. Sosyal travmada iyileşmenin sağlanması, toplumsal kayıpların en azından bir

kısının telafi edilmesi, devletin uluslararası platformda yeniden itibar kazanması, ülkenin bölgesel ve global bir olarak kabul edilmesi için darbelerin önünün kapanması lüzumu vardır. Sosyal travmayı hissedenler ile sebep olanlar arasında süreklilik anlamında belirgin çizginin ihlal edilmemesi de gerekiyordu. O yüzden ani ve köklü değil ama kalıcı kültürel zenginliklerden istifade ederek yüründü. Türk milletinin ortaya koyduğu performansını milli iradeye yansıtarak darbeler karşı tavrı geliştirmiş, yaşadığı sosyal travmayı birlik beraberlik için büyük bir fırsata dönüştürmüştür. Hiçbir aşamasında kahraman ordumuzun aleyhinde bir girişimde bulunulmamış, yanlış anlaşılabilir bir tavır sergilenmemiştir.

Sosyal travmaya sebep olanlar ile mağdurlar arasındaki mücadele kıyasıya sürmektedir. e-Muhtıra, Gezi Park, 17-25 Aralık, 15 Temmuz karşılıklı hamlelerinin millet lehine gelişim göstermesi, postmodern darbe sürecinde bireylerin ve toplumun maruz bırakıldığı sosyal travmaya karşı, kültürel zenginliğe dayalı cihanşumul değerlerin güncel yansımasıdır.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar ve Web Siteleri

Adana Eczacı Odası Bülteni

Anadolu Ajansı Bülteni

Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi

Elbistanın Sesi

Güney (Mersin)

Hümanitas

Hürriyet

ihu.edu.tr

International Journal of Languages' Education and Teaching

kimkimdir.gen.tr

Konya Yenigün

Milat

Milliyet

mobil.timeanaliz.com

Mülkiyeliler Birliği e- bülten

Nesne

PDP Kişisel Gelişim Yazıları
Posta
Resmî Gazete
Sabah
Star
Şanlı Urfa 63
The Journal of Academic Social Science Studies
Töre
Trabzon Gündem
Türkiye
Vatan
7 Gün
Yeni Şafak
Yeni Türkiye

Kitaplar, Kitap Bölümleri, Makaleler ve Bildiriler

Akgül, Aziz. (2013). "Partizanlığın Olmadığı Partisiz Demokrasi: Elektronik Demokrasi", *Yeni Türkiye*, nr. 50, ss. 857- 861.

Akyol, Taha. (1985). "Bizde Demokrasi, Sivil Toplum ve Bürokrasi: Demokrat mıyız Jakoben miyiz?". *Töre*, nr. 167, ss. 4-8.

Altuğ, Kurtul. (1973). " 'O Biçim' Demokrasi", *7 Gün*, .

Arseven, Serdar. (2018). "Hasan Celal Güzel", *Milat*.

Aslan, Hasbi. (2013). "Gazetecilik Eğitime Kuramsal Bir Yaklaşım: Gazetecinin Toplum Mühendisliği ile İlişisini Kurgulamada Görsel Okuryazarlık ve Eleştirelliğin Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, VI/ 1, ss. 241- 260.

Balcı, Muharrem. (2000). *MGK ve Demokrasi: Hukuk - Ordu - Siyaset*, 3. b., Yöneliş Yay., İstanbul.

"Banu Alkan", *kimkimdir.gen.tr* erişim 20 Mart 2018 14.33.

Bayhan, Vehbi. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi", *Birey ve Toplum*, IV/ 1, ss. 23- 57.

Bölüğüray, Nevzat. (1995). *Özal Döneminde Bölücü Terör (1983-1991)*, 2. b., Tekin yay., İstanbul.

- Bürkev, Yalçın. (2009). "12 Eylül'e Bugünden Bakmak", *Mülkiyeliler Birliği e- bülten*, nr. 1, ss. 13- 18.
- Çaha, Ömer. (2002). "Yirminci Yüzyılın Sonunda Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamusal Alan", *Yeni Türkiye*, nr. 46, ss. 377- 385.
- Çopur, A. Senem, Gencer, A. Dicle. (2015). "Toplumsal Travma", *PDP Kişisel Gelişim Yazıları*, ss. 1- 9.
- Doğan, D. Mehmet. (2014). "Mağlubiyet İdeolojisinden Yeni Türkiye Çıkarmak", *Yeni Türkiye*, nr. 56, ss. 260- 266.
- Ersoy, Dede. (2018). "11 Emir ve Tank Hasan", *Sabah*.
- Demir, Fethi. (2015). "1980 Sonrası Türk Şiirinin Başlıca Tartışma Alanları", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, III/ 1, , pp. 144- 163.
- Durgun, Şenol. (2013). "Kimlik Sorunu Tartışmaları ve Anayasalar", *Yeni Türkiye*, nr. 50, ss. 510- 527.
- Durgun, Şenol. (2014). "Yeni Türkiye ve Değişen Üniversite Anlayışı", *Yeni Türkiye*, nr. 56, ss. 577- 592.
- Eraslan, Sibel. (2018). "Güzel Adam. Hasan Celal Güzel", *Star*.
- Erdoğan, Mustafa. (2000). *28 Şubat Süreci*, Yeni Türkiye Yay., Ankara.
- Göka, Erol. (2014). "Yeni Türkiye, Adım Adım Şekilleniyor", *Yeni Türkiye*, nr. 56, ss. 267- 272.
- Gürpınar, Doğan. (2013). *Türkiye'de Aydının Kısa Tarihi*, Etkileşim Yay., İstanbul.
- Güzel, Hasan Celâl. (2013). "Yeni Anayasa'da Kimlik ve Genel Esaslar: Bir Teklif", *Yeni Türkiye*, nr. 50, ss. 717- 728.
- Güzel, Ülker. (2014). "Jeostratejik ve Jeopolitik Açından Türkiye'nin 2023 Perspektifi", *Yeni Türkiye*, nr. 56, ss. 523- 531.
- İnce, Devrim, (2014). "28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruiyet Restorasyonu", *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, I(1), 57- 87.
- Malkoç, Şeref. (2013). "Milletin Kendi Mukadderatına Sahip Çıkma Mücadelesi", *Yeni Türkiye*, 50, 308- 310.

"Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi". (1980). *Resmi Gazete*, nr. 17103, s. 6.

Ortaylı, İlber. (2018). "Hasan Celal Güzel", *Hürriyet*.

Özkan, Fadime. (2018). "28 Şubat'ın Ağırlığı Yine Dindarların Boynuna!", *Star*.

Pektaş, Mehmet. (2017). *Düş Mevsimi*, Kümbet Yay., Ankara.

Rieff, Philip. (2010). "Tarih, Psikanaliz ve Sosyal Bilimler", (Trc. Gülmis V. Canik), *Tarih Okulu*, nr. 7, , ss. 109- 127.

Sandıklı, Atilla. (2014). "Türkiye' nin Yumuşak Gücünün Kırılma Noktası: Gezi Olayları", *Yeni Türkiye*, nr. 56, ss. 445- 458.

Tahiroğlu, Ayşegül Yolga. (2016). "Toplumsal Travmalar ve Çocuk Ruh Sağlığı", *Adana Eczacı Odası Bülteni*, 3, 20-24.

Tanör, Bülent. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yay., İstanbul.

Togan, A. Zeki Velidi. (1981). *Tarihte Usûl*, 3. b., Enderun Kitabevi Yay., İstanbul.

Yusuf Yavuzylmaz, "28 Şubat ve Yarattığı Travmalar", *mobil.timeanaliz.com* 28 Şubat 2018, erişim 19 Mart 2018.

Yıldırım, Sevdâ Gülşah vd.. (2014). "Üniversite Öğrencilerinin Türkiye'de Yaşanan Askeri Darbelere İlişkin Algıları Üzerine Bir İnceleme", *Hümanitas*, nr. 4, ss. 259- 277.

Yılmaz, Banu, Kaynar, Gülşen. (2014). "Gezi Perspektifinden: Kitleli Hareketlerde Travmatik Maruziyet ve Olası Etkileri", *Nesne*, II, nr. 3, tamamı ss. 10-26.

"28 Şubat, Büyük Bir Toplumunu Canavarlaştırdı", *28 Şubat 1997: Postmodern Darbesi Tanıklıkları: İbn Haldun Üniversitesi Sözlü Tarih ve Toplumsal Hafıza Araştırmaları Merkezi Etkinliği*, 1 Mart 2018. *ihu.edu.tr* erişim 19 Mart 2018.

Yolcu, Mehmet Alper. (2015). "28 Şubat!.. Kime Eğitim-Öğretim?", *Konya Yenigün*.

Dehşet Yönetimi Kuramı ve Terör Saldırıları Sonrası Yaşanan Dehşet Üzerine Nitel Bir İnceleme

İsa CEYLAN, Ankara Üniversitesi

Giriş

İnsanın varoluşsal açıdan hayatta kalabilmesi ve hayatını kaliteli bir şekilde sürdürebilmesi için birtakım ihtiyaçları vardır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de yer verildiği üzere, Varoluşçu Psikoloji'de "güven", insanın en temel ihtiyaçlarından biri olarak belirtilmiştir. Erik Erikson da bireyin özellikle bebeklik ve ilk çocukluk döneminde psiko-sosyal gelişim için güven duygusunun kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Geçmişten günümüze güven kavramı hep gündemde kalmış. tarihten edebiyata, eğitimden felsefeye, iletişimden psikolojiye kadar bütün alanlarda konuşulmaya ve tartışılmaya devam etmiştir. Bilgi, duygu, düşünce ve eylemlere dair birçok unsurla doğrudan ilişkili olan güven olgusu her zaman hayatın merkezinde olmuş ve bundan sonra da merkezinde olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Zira son zamanlarda özellikle Türkiye'de ve dünya'da yaşanan terör olaylarının bireye kişisel ve sosyal açıdan yaşattığı dehşet duygusu, güven kavramını bir kez değerlendirme ihtiyacı doğurmuştur.

Amerikan Psikoloji Derneği'nin (APA) sözlüğünde "yoğun ve baskın korku" olarak ifade edilen dehşet (terror) (Mert, 2010, s.57) terimi, altında yatan psikolojik dinamikleri ile beraber incelendiğinde güvenlik konusunda önemli çıktılar verebilecek niteliktedir (Kökdemir, 2002, s.10). Son zamanlarda Türkiye'de terör konusundaki çalışmalarıyla ön plana çıkan Kökdemir'e göre terör (dehşet) "*herhangi bir siyasi motivasyon içeren, gizli olarak, herhangi bir ülkenin meşru güçleri dışındaki güçlerce planlanan, yürütülen ve eyleme dönüştürülen, sivil hedefleri ve/veya barış durumunda askerleri hedef alan şiddet hareketleridir.*" şeklinde tanımlanmaktadır. Terör, gerçekleştiği zaman sadece onu yaşayan

kurbanları değil, izleyici pozisyonundaki insanları da etkileyen bir süreç olarak da ifade edilmektedir (Gus, 2017, s.350). Terörizm ise Amerikan tanımlama modeline göre bazı grupların veya birincil çıkarların temsilcilerinin, insan veya mülk hedeflerine karşı şiddet kullandığı veya kullanmakla tehdit ettiği, önceden planlanmış yasadışı eylemler olarak tanımlanır (APA Dictionary of Psychology, s. 931.).

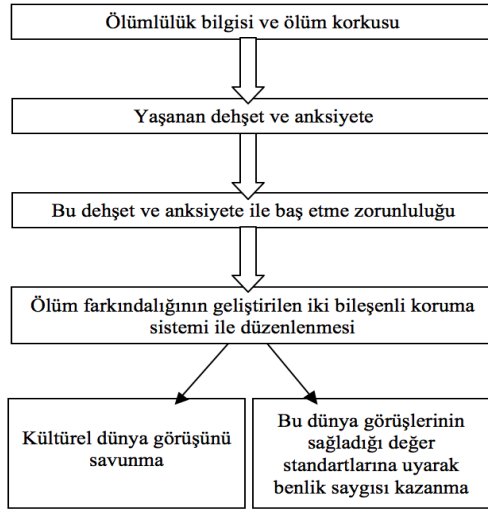
Batı Kaynaklarında *Terror Management Theory (TMT)* olarak isimlendirilen yaklaşım Türkçe kaynaklarda genel olarak *Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK)* olarak geçmektedir. APA'ya göre DYK, toplumun birinci işlevi ve insan davranışlarının ana motivasyon kaynağı olan ölüme ilişkin kaygının kontrolünü amaçlayan bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Bireysel kendilik saygısı (özsaygı) ve varoluş duygusunun toplumsal kültürün gücüne entegrasyonu, bireylerin ölümlülüğe ilişkin korkularına yönelik en etkili savunma yolu olarak görülmektedir (Greenberg, 2012, s.398). TMT benlik saygısının savunusu ve önyargı gibi fenomenlerin motivasyonel temellerini açıklamak için geliştirilmiştir (Solomon, 1991, s.22).

Terör yönetimi teorisi ilk olarak Ernest Becker'in çalışmalarından türetilmiştir. Becker. psikanalitik alanında çalışan Freud, Rank, Adler, Fromm ve Horney'in. felsefî araştırmalarda bulunan Nietzsche, Kierkegaard ve Norman Brown'in çalışmalarını sentezlemek için girişimlerde bulunmuştur (Bulut, 2015, s.161). Sonrasında ise kuram, 1980'lerde Greenberg, Solomon ve Pyszczynski tarafından geliştirilmiştir (Maxfield vd., 2014, s.35). Terör Yönetimi Kuramı iki temel hipoteze dayanmaktadır. Bunlar "ölümlülüğün belirginleşmesi ve kaygı tamponu" hipotezleridir (Bulut, 2015, s.161). Kurama göre bireyin ölümlülüğünün hatırlatılması bireye kaygı vermektedir. Birey bu kaygıyı azaltmak için benlik saygısını yükseltmeye çalışmakta veya çevresindeki diğer insanların da kendisiyle aynı değerleri ve normları benimsemesini arzulamaktadır (Mert, 2010, s.61).

Diğer taraftan DYK, insanların kendi içinde yaşadıkları terörün dışarıya yansıtılmasının, ölüm korkusunun oluşturduğu endişeden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bireyin kendi varlığının sona

ermesine yönelik endişe duyması, esasında kendi varlığını sonsuza kadar sürdürme duygusundan kaynaklanmaktadır. Çünkü endişe duyan bir organizma, iyi oluşun peşinde koşacak ve mevcut davranışlarını değiştirerek varlığının devamlılığını sağlamaya yönelecektir (Mert, 2010, s.62).

Kuramda, insanoğlunun kendini diğer canlı türlerinden ayıran özelliklerinin olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çekilmektedir. Gerçekte insan akli ve bu aklın insana sağladığı farkındalık yeteneği bir avantajken, insana istenmeyen duygular da yaşatabilmektedir. Çünkü akli ve bilinci sayesinde insan, ölümlü olduğunun farkında olur ve bu durum bireyde endişeyle beliren psikolojik bir terör yaratır. Çıkış noktasını varoluşçu ve evrimsel psikolojiden alan DYK, ölümlü olma düşüncesinin her bir bireye varoluşsal bir kaygı verdiğini, böylece insanların, varlıklarına bir tehdit olarak gördükleri için ölümden ve ölümü hatırlatan her şeyden korkup çekindiklerini savunur (Doğulu vd., 2015, s.35).

Şekil: Dehşet Yönetimi Kuramı'nın Şematik Açıklaması (Greenberg ve Arndt, 2012, s.402).

TMT iki basit/temel gözlemlerle durumu açıklar: Birincisi, insanlar canlılığını devam ettirebilmek için tasarlanmış pek çok sisteme sahip canlılardır ve varoluşlarına tehdit oluşturacak mücadele sorumluluğu da buna dâhildir. İkincisi insanların bilişsel

yetenekleri sayesinde, ölüm olgusunun kaçınılmaz olduğunun ve insanın sahip olduğu potansiyel nedenlerle ölümün ev sahibi olmasına bağlı olarak her an gelebileceğinin farkına varmasıdır (Demirutku, <http://elyadal.org/PiVOLKA/10/index.html>).

Yaşamı sürdürme duygusu ile çelişen bu farkındalık beraberinde bir varoluş dehşeti (terörü), ölüm korkusu ve kaygısı getirir (Sezer, 2012, s.218). Ölüm kavramı bireyin var olma içgüdüsünün karşısında güçlü bir engel olarak durmaktadır. Sonsuzluk isteği bireyin en temel varoluşsal ihtiyacı olarak görülmektedir. Varoluş ihtiyacının karşısında duran ölüm ve ölüm korkusu beraberinde getirdiği yok oluş kaygısı ile baş etme konusunda birtakım çevreler, çözüm olabileceği düşüncesiyle din ve dini düşünce kavramlarının ortaya çıktığını savunmuşlardır (Ayten, 2009, s101-102). Bu çevrelere göre ölüm korkusu yenilmesi gereken bir husus olarak gösterilmiştir. Dini inanışların hemen hemen hepsinin kökeninde ölümün kaçınılmaz bir durum olduğuyla ilgili yaklaşımlar mevcuttur (Kökdemir, http://kurumsal.data.atilim.edu.tr/pdfs/090317_02.pdf). Kökdemir ve arkadaşlarının yaptıkları fenomenolojik araştırmaya göre ölüm kavramının neye benzediğine dair sorulan sorulara verilen cevaplar neticesinde yedi ayrı ölüm kadranı ile karşılaşmıştır. Bunlar: Ayrılık, engellenme, ceza, uyarım, ödül, huzur, varoluşsal farkındalık/üstünlüktür (Saruhan, 2006, s.104). Bu kavramlar, İslam filozoflarının belirlediği korku sebepleri olarak gösterilen ölümün bilinmezliği, dünya ve dünyasal imkânlardan mahrum kalma endişesi, ahiret hayatında karşılaşılabilecek ceza beklentisinin verdiği ızdırıp durumlarıyla benzerlik göstermektedir (Demirutku, <http://elyadal.org/PiVOLKA/10/index.html>).

Kurama göre inançlar, değerler, ideolojiler gibi kültürel dünya görüşleri insana dünya üzerinde fiziksel olarak mümkün olmasa da sembolik olarak ölümsüzlük duygusuna göreceli olarak cevap olmuştur. Bulunan cevabın niteliğine göre “benlik saygısı” olarak isimlendirilen, benliğe karşı duyulan genel bir değerlilik duygusu oluşur. Bu duygu, insanın değerli bir varoluş için olduğu anlamıyla birlikte derinlere gömmeye çalıştığı ölümlülük düşüncesini ve bundan kaynaklanan kaygıya tampon olma işlevi görür. İnançlarına ve değerlerine uygun yaşadığını düşünen insan için

benlik saygısı. insanın geçerli olduğuna inandığı dünya görüşünün sağladığı kendine karşı iyi duyguları barındırır (Lehto ve Stein, 2009, s.23).

Ölüm kavramı hemen hemen bütün dinlerde yaşam kadar ele alınan bir kavramdır. Ölüm, yaşamdaki birçok hususun anlam kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Çağlar boyunca felsefi sorgulamalar ve yaratıcı etkilerin arkasında güçlü bir motivasyon kaynağı olarak kavramsallaştırılan önemli bir husustur (Yıldız, Belen vd., 2017, s.36). Yaşama anlam katan, varoluşu değerli yapan ölüm de hayat kadar değerli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin bütün yaşamında sahip olduklarına anlam katan ve hayatına bir amaç tayin eden ölüm ve sonrası için kaygı durumu oluşmaktadır ki bu da bireyi daha zinde tutmaktadır. Çeşitli dinlerde ölüm kavramı işlenmiş ve hayatın ölüme göre düzenlenmesine yönelik öğretiler geliştirilmiştir. Ölüm kavramı ile ilgili algı bireylerin hayatını etkilemesi, yönlendirmesi ve değişime uğratması açısından oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Ölümsüzlük veya sonsuzluk isteğini karşılamak açısından bir dinin, inanç sistemi olarak seçildiği durumlarda tercih edilen dini inanca göre ölüme yüklenen anlam farklılaşmaktadır (Kökdemir,

http://kurumsal.data.atilim.edu.tr/pdfs/090317_02.pdf). Ölüm sonrası için herhangi bir hayatın devamlılığına inanmayan bireyler ise genellikle bireyin adını yaşatacak ve ölümsüz olacağı düşünülen yol, kitap veya bina gibi bir eser bırakmak veya neslin devamı için bireyin kanını taşıyan çocuk sahibi olmak yoluyla ölümsüz olmayı tercih edebilmektedir (Aydın vd., 2013, s.21).

DYK'ya göre, ölümlü olduğunun farkında olan birey, ölümlük düşüncesinin meydana getirdiği dehşetle başa çıkabilmek için varoluşuna anlam yüklediği ifade edilmektedir. Bu çerçevede “psikolojik dışlanma”, ölümün belirginliğini artırıp bireyin anlamlı varoluş ihtiyacını tehdit ettiği savunulmaktadır. Aynı zamanda psikolojik dışlanma, insanın hayatta kalmasını sağlayan sosyal bağ kurma, başkaları tarafından değerli algılanma ihtiyacını karşılamasına engel olarak “sosyal bir ölüm” duygusuna yol açtığı için anlamlı varoluş ihtiyacının tehdit altına girdiği ileri sürülmektedir (Sezer, 2012, s.219).

Terör Yönetimi Kuramı kültürün, bireylerin yaşamlarını anlamlı bulmaları konusundaki katkısına dikkat çekmiştir. Terör Yönetimi Kuramı'na göre kültür insanların yaşamına anlam, düzen ve süreklilik sağlayarak varoluşsal kaygıyı azaltmaktadır (Bulut, 2015, s.163). Ölümlülüğün belirginleştirilmesi ve farkındalığının oluşturulması sonucu kaygıyı kontrol etmede benlik saygısı ve kültürel dünya görüşü önemli bir rol oynamaktadır. Bireyin kültürel dünya görüşünü oluşturan inançlar ve değerler, insanın endişelerinden ve ölümlülüğünün belirginleşmesinden kaynaklanan kaygıyı tamponlama görevi görmektedir. Kültürel dünya görüşü yoluyla sürekli olarak sosyal açıdan doğrulanma ile güven içerisinde olma yoluna gidilmektedir. DYK'ya göre kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı, ölüm korkusundan dolayı oluşan anksiyeteye karşı bireyin kendini koruma çabası sonucu oluşan önemli psikolojik yapılarıdır (Sezer, 2012, s.218). Bireyler çevrelerindeki diğer insanların da aynı değerleri ve normları benimsemesi, bireylerin kendine güvenini ve yaşamlarının anlamlılığına olan inançlarını artırır. Çevrelerindeki diğer insanların kendilerinininkinden farklı inançlara sahip olması yani kültürel dünya görüşlerinin farklılaşması ise yaşamın anlamlı olduğu düşüncesini tehdit ederek bireylerin kendilerine güvenlerini düşürür (Pyszczynski, Greenberg, ve Solomon,1997, s.2). Özsaygı/bakım, önyargı, çekicilik, kişilerarası ilişkiler, uyum, itaat, saldırganlık, fedakârlık ve benzeri gibi pek çok sosyal psikolojik olgu DYK ile ilgili görülmekte ve ampirik açıdan çalışma yapılmayı beklemektedir (2015-2016 yıllarında Ankara'da toplamda üç adet canlı bomba saldırısı gerçekleşmiştir: 1. patlama, 10 Ekim 2015'te Ankara Tren Garı'nda; 2. Patlama 17 Şubat 2016'da askeri servis araçlarına yönelik Merasim Sokak'ta; 3. patlama ise 13 Mart 2017'de Kızılay'da meydana gelmiştir. Birçok can kaybına ve yaralanmaya sebep olmuştur.).

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, Ankara'da yaşayan, patlamaları (Bkz. Husserl, Edmund, *Logical investigation*, Humanities Press, New York, 1970) tecrübe etmiş (N = 17, yaş= 18-50) kişilerin tecrübelerini

kullanarak kişilerin bu olaylardan etkilenip etkilenmediğini ve bunların nedenlerini, bu tecrübelerde dinin bir enstrüman olarak nasıl kullanıldığını tespit etmek amaçlanmıştır. Yaşanan deneyimler terörist saldırılardan etkilenip etkilenmedikleri ve nedenlerine ilişkin elde edilen temalar aracılığıyla incelenmiştir. Bu amaçla terör saldırılarından etkilenmiş kişilerin bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıkları ortaya konulmuştur. Bu anlamlandırma süreci dehşeti arttıran ve azaltan faktörler olarak iki kategoride ele alınmıştır.

Dehşeti arttıran faktörler: “Olay yerine yakınlık, patlamaların tekrarlanması, ben de orada olabilirdim duygusu, mesaj kirliliği, güven bunalımı, çaresizlik hissi, yakınların patlamalardan etkilenmiş olabileceği düşüncesi”. dehşeti azaltan faktörler ise: “Yakın bir zamanda yaşanan yaslar, alışılmış hale gelme, tarihteki benzer olaylar, duyguları yönetme, acı tecrübeden ders alınacağını düşünme, kalabalıklardan uzak durmak, alınan tedbirler, dinden destek alma.” gibi temalar çerçevesinde deneyimlerden çıkarılan anlamlara göre belirlenmiştir. Bu çalışmada patlamalardan etkilenen bireylerin deneyimlerinin yorumlanması amacıyla nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik (görüngübilim) desen kullanılmıştır.

Görüngübilim çalışmaları ilk olarak Husserl ve Schutz tarafından sistemleştirilmiştir (Creswell, 2016, s.77). Görüngübilim yaklaşımının temelinde bireylerin hayatlarından çıkardıkları deneyimlerin yorumlanması yatmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.121). Dehşeti arttıran ve azaltan bazı faktörlerin bilinçli deneyimler üzerinden nasıl algılandığı ve yorumlandığı, bu yorumlardaki ortak yönlerin neler olduğu keşfedilmeye çalışılmıştır. Burada terör saldırılarından sonra yaşanan dehşeti arttıran veya azaltan faktörlerin ortak etkilerine ulaşma ve yorumlama amaç edinilmiştir. Özellikle kişilerin yaşadıkları tecrübeler, kişilerin dine yükledikleri işlevler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle kişilerin yaşadıkları öz deneyimler yakalanmaya çalışılmış kişilerin yaşadıkları dehşeti arttıran ya da azaltan ortak deneyime ulaşmak amaç edinilmiştir.

Çalışma grubu

Fenomenolojik yaklaşımda katılımcıların tecrübeleri üzerinden veri üretildiğinden katılımcıların sosyo-psikolojik özellikleri araştırmanın en önemli öğelerindedir. Bu nedenle katılımcılar nitel araştırmalarda daha çok kullanılan amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemlerinden kritik durum örnekleme (Bknz.: Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı (Psikolojinin Temel Kavramları)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.) yoluyla terörist saldırıları sırasında olay yerine yakın olan kişilerden seçilmiştir. Ayrıca çalışmaya başlamadan önce Kırıkkale Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır. Katılımcıların toplam sayısı 17'dir, 8 erkek ve 9 kadından oluşmaktadır. Erkeklerin yaş ortalaması 31.1, kadınların yaş ortalaması ise 31.6'dır. Toplam katılımcıların yaş ortalaması ise 31.4'tür.

İşlem

Verilerin Toplanması

Araştırmada fenomenolojik desene uygun olarak derinlemesine yapılan görüşmelerden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Araştırmaya gönüllü olarak katılan kişilerle hazırlanan soru formu doğrultusunda yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Formların oluşturulması sırasında ilgili çalışmalar gözden geçirilmiştir. Öncelikle çalışmanın amacı ve içerik konusunda görüşülen bireyler Aydınlatılmış Onam Formu aracılığı ile bilgilendirilmiştir. 17 gönüllü katılımcı ile yapılan görüşmelerde katılımcılar araştırmanın amacı ve süreç hakkında bilgilendirilmiştir. Katılımcılara her an görüşmeyi sonlandırabilecekleri Onam Formunda yazdığı şekliyle hatırlatılmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılardan izin alınarak ses kaydı için harici bir ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi:

Veri olarak elde edilen ses kayıtları bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir. Deşifresi yapılan görüşmeler fenomenolojik desenin kullandığı kodlama yöntemiyle kodlanmış ve çözümlenmiş ve NVivo 11 isimli programla kodlanmış ve analiz edilmiştir. Bu

çerçeve de öncelikle deşifre edilen görüşmelerin metinleri üzerinde çalışma yapılarak birinci döngü kodlamalar, yani açık kodlamalar yapılmıştır. Sonrasında ise ikinci döngü kodlamalar, yani ortak temalar ve daha üst eksenler belirlenmiş ve en sonunda terör saldırılarından sonra yaşanan dehşeti arttıran ve azaltan faktörlerin özüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Çözümlemeler sonrasında elde edilen bulgular DYK ve ilgili alanyazındaki araştırmalar çerçevesinde incelenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada inanılabilirliği sağlamak için görüşmeler araştırmacının bizzat kendisi tarafından yapılmıştır. Araştırmacı patlama yaşanan yerlerde bulunmuş, aynı şekilde patlamalardan etkilenen kişilerle benzer tecrübeleri yaşamıştır. Patlamalar esnasında Ankara'da bulunduğu gibi sonrasında da Ankara'da yaşamaya devam etmiş ve terör saldırıları sonrasında psiko-sosyal açıdan yaşanan dehşete yönelik deneyimleri ve algılardaki değişimi gözlemlene imkânı bulmuştur. Araştırmacı görüşme öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi vermiş ve istedikleri an görüşmeyi sonlandırma haklarının olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle çalışmanın gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleşmesini sağlamıştır.

Araştırmanın sonuçlarının geçerliliği açısından araştırma süreci hakkında çalışma grubunun özellikleri, etik kurul izni, araştırma verilerinin toplanması ve çözümlenmesi gibi bilgilere yer verilmiştir. Kodlamaların güvenilir bir şekilde yapıldığına dair ilgili danışmanlık desteği alınmış ve olası bir durumda incelenmek üzere görüşme kayıtları saklanmıştır.

Bulgular

Ankara'da yaşanan patlamalardan etkilenmiş ve görüşme yapmaya gönüllü kişilerin dâhil olduğu bu araştırmada temelde terör saldırılarından kimlerin etkilendiği, etkilenme düzeyleri, nasıl etkilendikleri, patlama sırasında nerede buldukları v.b. deneyimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Terör saldırılarındaki patlamaları deneyimleyen bireylerin daha sonraki zamanlarda algıladıkları dehşete yönelik betimledikleri anlatıların

odak noktaları temelde dehşeti arttıran ve azaltan faktörler olarak gruplanmıştır.

1. Dehşeti Arttıran Faktörler

a. Olay yerine yakınlık

Olay yerine yakınlık, bireylerin yaşadıkları dehşetin büyüklüğünde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Patlamaların gerçekleştiği zaman diliminde olay yerlerine yakın olduğunu ifade eden bireyler yaşadıkları dehşetin üst boyuta ulaştığını ve halen etkisini güçlü bir şekilde devam ettirdiği ifade etmişlerdir. Patlama anındaki “garip bir ürperti kapladı içimi”, “kalbim ağrıdı”, “derinden hissettim” gibi şok halini ifade eden durumlar da yakınlık etkisinin dehşeti arttıran önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

27 yaşında kadın: Patlama sırasında Ziya Gökalp caddesinde patlama yerine 200 – 300 metre mesafe bulunan bir binadaydım. Önce sesi ve sarsıntıyı ardından ağır metal yanığı kokusunu hissettim. Garip bir ürperti kapladı içimi. Sağlıklı bir şekilde düşünebildiğimi söyleyemem. Aslında alışveriş de değil sadece bir daha olmayacağını düşünsem de keyfi olarak o bölgeye gitmiyorum. Çok değil, daha çok ani seslere eskisinden daha fazla tepki veriyorum.

34 yaşında kadın: Patlama yerine 10 km uzaklıktaki evimde hissettiğim ses ve sarsılmadan beş dk. sonra İzmir'deki kayınvalidemin telefonuyla patlamadan haberdar oldum. Kalbim ağrıdı. Bu kadar yakınımda olması olayın gerçekliğini derinden hissettirdi.

30 yaş erkek: İzmir'de olan patlamayla Ankara da olan patlama arasındaki dehşet de farklılık olacaktır. Bana yakın olması da etkili. Bir patlamanın bana olan yakınlığı mesela o Gar bana çok yakında, ben o dönemde Cebeci'de kalıyordum o dönemde sesini bile duyabildim o patlamanın. Gölbaşı'nda kaldığım zamanlarda bu çok farklı olacaktı.

b. Patlamaların tekrarlanması

Patlamaların bir değil birden fazla oluşu bundan sonra her an yine herhangi bir yerde veya yakınımnda tekrardan olabilir düşüncesini beslemektedir. Patlamaların sadece Ankara’da değil Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde de gerçekleşmesi yani tekrarlanabilme ihtimali olan bir eylem olması algılanan dehşeti artıran bir husus olarak görülmektedir.

32 yaş erkek: Saldırıların tekrarlanması çünkü 2016 yılında bir önceki yılda da vardı sanırsam sürekli patlamalar oluyor. Tek bir patlama olması sizi çok endişelendirmez. Sürekli sürekli Ankara’da İstanbul’da Hatay’da bakıyorsunuz her yerde sürekli bir yerlerde bomba patlayınca korkuyorsun patlamaların tekil değil de çoğul olması korkuyu arttırıyor

c. “Ben de orada olabilirdim” duygusu

Hayatta yaşanan olayların yönü birçok kez tayin edilemezken burada da aynı durum anlatılarda sıklıkla vurgulanmıştır. “Biz de orada olabilirdik” şeklindeki ifadeler, ölümlülük duygusunun kişide belirgin bir şekilde hissedildiğini göstermektedir. Bahsi geçen ölüme yakın deneyime dair düşünceler yaşanan dehşet duygusunu daha da arttırmaktadır. Görüşülen kişilerin birçoğu patlama yerlerinden. ya patlama saatine yakın bir zamanda geçmiş ya da az bir zaman kala geçeceğini ifade etmiştir. Daha öncesinde tam olarak patlamaların olduğu yerde bulunmuş olmak da kişilerdeki dehşeti arttırdığı görülmektedir. Bunlardan anlaşılıyor ki kişilerin bireysel deneyimlerine ek olarak patlamadan bedensel açıdan etkilenebilme ihtimaline olan inanç ve düşünce de yaşanan korku ile birlikte artış göstermiştir.

41 yaşında kadın: Sonuçta o gün Kızılay’a ben de çocuklarım da gitmiş olabilirdi. Bunu bir talihsizlik olarak görmek çok fena olmalı.

24 yaşında kadın: Kızılay da patlama olduğunda yakınlardaydım. Düğünüm için gelinliğimi almaya gitmiştik. Beş dakika önce geçtiğimiz yerde patlama olduğunu ambulans ve siren seslerinin yoğunluğunu merak ettiğimizde öğrendik. İlk tepkimizi korku dolu

gözlerle “orda olabilirdik” cümlesiyle ifade ettik. Ve hemen eve gitmek istedik.

27 yaşında kadın: Eşime sarıldım ve birden ağlamaya başladım. Çünkü o gün bizim Kızılay’da olma ihtimalimiz çok yüksekti. Daha sonra öğrendik ki patlayan otobüslerin her ikisi de bizim mahallenin otobüsüymüş. Bu nedenle uzun süre olayın etkisinden kurtulamadım.

36 Yaşında erkek: Patlamanın olduğu yer [Ankara Garı mevki], her gün işe giderken kullandığımız güzergâh üzerinde olduğundan, yaşadığım duygusal tedirginlik oldukça fazlaydı.

d. Mesaj ve bilgi kirliliği

Güven ihtiyacının önemi burada da karşımıza çıkmaktadır. Hissedilen güveni en çok besleyen unsur ise bilgidir. Kişiler patlamalar sonrasında yaşanan dehşetin getirdiği ölümlülük duygusunu tamponlayabilmek ve patlamaların hemen sonrasındaki belirsizliği gidermek ve gelecek hakkında güven duymak için bilgi arayışına girme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yazılı, görsel ve işitsel mesajları da hızlı bir şekilde iletme imkânı sağlayan iletişim araçları yani sosyal medya üzerinden kontrolsüz çok fazla mesaj akışının olduğu belirtilmiştir. Anlatılardan, sosyal medyadaki mesaj akışının kontrolsüzlüğü ve doğruluğu konusundaki güvensizlikten çok şikâyetçi olduğu görülmüştür. Güven ihtiyacını edinme adına sürece hâkim olmak isteyen bireyler tam tersi bir durumla karşılaştığını dile getirmektedirler. Süreçle ilgili bilgi sahibi olmak isteyenlerin, umduğu gibi bir bilgiye ulaşamadığı, aksine alakasız ve kişiyi güven anlamında olumsuz etkileyebilecek birçok mesajla karşılaştığından bahsedilmektedir. Özellikle olay yerleriyle ilgili paylaşılan görsel ve işitsel mesajların yaşanan dehşeti fazlasıyla arttırdığı ve bu durumdan birçok kimsenin rahatsızlık duyduğu ifade edilmektedir.

34 yaşında kadın: Daha sonra günlerce devam eden her konuşmada insanlardan farklı bilgiler işittim. Tabi ki her bilgi doğru değildi. Bu süreçte insanlarımızın bir şeyleri okuyup araştırmaktan ziyade rivayetlerle bilgi sahibi olduğunu, kulaktan kulağa aktarılanları

konusmayı tercih ettiğini gördüm. Ayrıca bazı konuların bilgisizce ama sanki bilginin kaynağından eminmişçesine konuşulmasının pek çok insanı olumsuz yönde etkilediğini gözlemledim.

30 yaşında kadın: Bu arada Whatsapp gruplarındaki haber akışından da bahsetmek gerekir. Herkes son derece panik olmuş bir şekilde gruplara bilgi mesajı atıyor çünkü.

27 yaşında erkek: Patlamanın olduğu yerdeki her şeyin fotoğrafı Whatsapp'tan paylaşıldı. Her şeyi gördük açıkçası. Direkt indirip her şeyi görüyorduk. Kızan arkadaşlarımız da olmuştu, niye gönderiyorsunuz diye ama fotolar baya bir dolaştı...

e. Güven bunalımı

Yaşanılan dehşet duygusunu tamponlayabilecek en önemli duygunun güven olduğunu yukarıda belirtmiştik. Algılanan dehşet düzeyini artıran bir diğer faktör olarak burada güven bunalımı ile karşılaşmaktayız. Anlatılardan bireylerin ölümlülük düşüncesini sürekli ve güçlü bir şekilde yaşadığı, insanların birçoğuna hatta topluma olan güven duygusunun azaldığı, insanın en temel varoluşsal ihtiyaçlarından olan toplumla birlikte güven içerisinde yaşayarak yani kültürel dünya görüşüne entegre olarak benlik saygısı kazanma içgüdüsünün engellendiği anlaşılmaktadır. Bireyin yaşamında anlam ve düzenin devamsızlığıyla ilgili ciddi varoluşsal problemler yaşandığı görülmektedir.

20 yaşında erkek: ...insanlara karşı güvenim azaldı. Kime nasıl güveneceğimizi şaşırдық.

41 yaşında kadın: Gerçi Kızılay'a her gittiğimde aklıma geliyor benim hâlâ. Ve artık dünyada hiçbir yer güvenli değil duygusu da aklıma gelmiyor değil.

Özellikle yaşanan bu güven bunalımı bireylerde geleceğe yönelik olumsuz duygulara, umutsuzluğa ve endişelere sebep olmaktadır. Ayrıca yaşanan dehşet durumlarının bireyde yaşattığı güvensizlik hissini zamanla yerini üzüntüye ve öfkeye bıraktığı ifade edilmiştir.

28 yaşında erkek: Öncesinde iki patlamaya daha şehrimiz maruz kaldığı için tıpkı diğerlerinde olduğu gibi bu olay beni oldukça üzdü. Üzüntü yerini endişe ve öfkeye bıraktı.

24 yaşında kadın: Artık her yeni güne acı bir haberle uyanmak, geleceğe yönelik umutlarımızı da tüketmekte. Kendimizi güvende hissedemiyoruz. Yaşamını yitiren onca masum insan ve geride bırakılan gözü yaşlı yakınları. Bunlara duyarsız kalmak çok zor.

f. Çaresizlik hissi

Güvensizlik duygusu beraberinden çaresizlik hissini getirdiği görülmektedir. Çaresizlik hissi temelde ölümlülüğün hatırlanması karşısında alınacak tedbirlerde çözüm üretilememesi sonucu ortaya çıkan bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Patlamalar hem bireyin kendi varoluşuyla ilgili birtakım kaygıları beraberinde getirmekte hem de toplumsal kültürün gücüne olan entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Zira patlamalar, bireyin kendisiyle beraber, entegre olarak güven duymak istediği toplumun da etkilendiği ve yer yer çaresiz kaldığı bir hale gelmiştir. Bireyler ölümden ve ölümü hatırlatan her şeyden uzak durma eğilimi içerisine girdiklerini ifade etmişlerdir. Çoğu zaman öngörülemeyen dehşet durumları ve varoluşsal kaygıların karşısında kendi varlığını güçlü bir şekilde hissettiren ölüme yönelik hissedilen çaresizliği aşağıda betimlenen duygulardan rahatlıkla anlayabilmekteyiz.

30 yaşında kadın: İlk duyduğumuzdaki tepkiler ilk patlamadan son patlamaya doğru daha derinleşen bir acı ve artan çaresizlik şeklinde oldu aslında... Güvensizlik duygusu... Yaşama yabancılaşma... Her şeyin pamuk ipliğine bağlı olduğunun tekrar idrak edilmesi.... Çevremdeki insanlar da en az benim kadar üzgün, bazen öfkeli çoğunlukla da çaresiz hissediyordu.

28 yaş erkek: ...Müthiş bir trafik vardı ve ben otobüste insanları seyrediyordum. İnanlarda gördüğüm o bakışların sebebini umarım bir daha yaşamayız. Korku, endişe, çaresizlik ve ümitsizlik hissettim. Mesleğim gereği sürekli sırt çantamla üniversiteme gidiyorum. Bilgisayarım hacimli olduğu için büyük bir çanta kullanıyorum. Otobüs durağında beklerken insanları

korkutmak istemediğimden genelde duraktan biraz uzakta duruyorum. Aslına bakarsanız uzakta durmamın sebebi sadece bu değil. Kızılay patlaması da otobüs durağının önünde olmuş olması beni de etkiledi haliyle.

g. Yakınların patlamalardan etkilenmiş olabileceği düşüncesi

Bireyin sahip kültürel dünya görüşünü öncelikle ilk besleyen kişilerin en yakınları olduğu yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Kültürel dünya görüşü çerçevesinde öncelikle anne-baba ve ailesiyle, sonrasında ise yakînen temas kurduğu tanıdıklarıyla paylaştığı inançlar, değerler, bağlılıklar ve ideolojiler kişilerin benlik saygısını yükselttiği görülmektedir. Bireyler büyük ölçüde bağlılıklarının olduğu diğer kişilerin de varoluşuyla kendi varoluşlarına anlam yüklemektedirler. Anlatılardan da anlaşıldığı üzere terör saldırılarının etkilediği kişilerin bireye yakınlığı algılanan dehşeti arttırmaktadır.

30 yaşında erkek: Hatta en önemli unsur o patlamada bir yakınım var mı yok mu bir tanıdığın var mı yok mu? Bu soru bu merak insanda dehşeti arttırabiliyor. ...Önce kendim ve ailem bu patlamalardan ne kadar tesir altına girdi ne kadar etkilendi etkilenme düzeyine göre dehşetimi arttığını hissederim.

30 yaşında erkek: Belki eleştirilebilir, sadece kendi arkadaşlarını yakınlarımı düşünmem. fakat evet ilk etapta bu benim tanıdıklarım. Bunlar benim yediklerim içtiklerim bunlarla oturmuş kalkmış ve onlarla daha fazla ilişki içerisinde bulunmuşum Evet onlara herhangi bir şey olması beni daha çok müteessir edecekti beni daha derinden etkileyecekti.

2. Dehşeti Azaltan Faktörler

a. Daha öncesinde deneyimlenen benzer yaşantılar

Deneyimlenen yaşam olayları arasında var olan benzer öğrenme durumları, başa çıkılması gereken yaşam olaylarının daha soğukkanlılıkla ve özgüvenle aşılabilmesini sağladığı görülmüştür. Örneğin herhangi bir hastalığı deneyimlemiş bir kişi sonraki süreçte benzer bir hastalığı deneyimlediğinde hastalığı

daha sakin ve nispeten daha kaygısız bir şekilde misafir edebilmektedir. Patlamalar için de aynı betimlemeler göze çarpmaktadır. Terör saldırılarının öncesinde ölümlülüğün belirginleşmesi durumuna yakın tecrübeler yaşayan bireyler ölümlülüğün hatırlandığı terör saldırılarında verdikleri tepkinin dozajının, hiç yaşamamış kişilere göre daha düşük olduğu görülmüştür.

26 yaşında erkek: “Ben öznel olarak birkaç ay önce bir kaza geçirdim. Babamı ve kardeşimi kaybettim. O kazada ben bahsetmiş olduklarınızı teker teker yaşamış oldum. Ondan sonra belli bir aşamaya gelmiş oluyoruz. Ölümden korkma, ölebiliriz, boşlukta olma, hepsini yaşadım. O yüzden fazla bir tepki vermedim patlamalarda”.

Bireyin geçmiş tecrübeleri, inanç ve değerler dünyası, hayat görüşü yeni deneyimleyeceği bir yaşantıya yönelik algılama, hissetme ve davranışta bulunma durumlarına etki ettiği bilinmektedir (Limbik sistem için bakınız: Esra, Keleş; Salih, Çepni, “Beyin ve Öğrenme”, *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, S. 2, 2006.). Bu araştırmada da katılımcılar bu noktaya temas ederek özellikle de katılımcıların kendi anlatılarından dini inancın başa çıkma becerilerine büyük katkı sağladığı, anlaşılmaktadır. Hatta terör saldırıları sonrasında yaşanan dehşet ile ilişkili olmasının yanında benzer diğer olağanüstü hallerde de aynı eğilimin gösterileceği belirtilmektedir. Dini inancın, başa çıkılması çok güç olan kriz durumlarının çözümüne olan pozitif etkisi özellikle vurgulanmıştır.

27 yaşında erkek: Belki benim daha önce yaşadığım şeyler olabilir. Onların yaşamadığı ama benim yaşadığım daha büyük şoklar olunca olaylara daha soğukkanlılıkla yaklaşabiliyorum. Olaylara daha olabilir gözüyle bakabiliyorsunuz. Bunda benim dini inancımın etkisinin olmadığını söylemem. Çünkü etkisi olmasaydı ayakta kalamazdım. Bunda patlamanın dışında başka felaketler için de geçerli. Eğer dini inancınız yoksa öyle kolay ayakta kalabilecek insanlar değiliz açıkçası.

b. Alışılmış hale gelme

Farkındalık düzeyi bireyin sahip olduğu eski bilgilerinin otomatikleşmiş düşüncelerden ayrıldığı noktada başlamaktadır. Aynı şekilde biyolojik yapımız her öğrenilen yeni şeye farklı bir alan açtığı için bilinç öğrenilen yeni kavrama karşı her an aktif bir şekilde işlemektedir. Fakat yeni öğrenmeler eski öğrenmelerle aynı şemaları taşıyorsa burada farkındalık düzeyi çok düşmekte ve alışma denilen durumun meydana geldiği görülmektedir. Eğer bu alışma, haksızlık ve zulüm karşısında müdahale edilemeyecek derecede ve sürekli tekrarlanan bir boyuta ulaşmışsa bireyler kendi vicdanlarını sorgulamakta ve sorumluluklarını yerine getirememenin utancını yaşamadıklarını ifade etmektedirler.

34 yaşında kadın: Fakat vicdanlarımızın köreldiğini fark ettim bu olaylarda. Kısa bir süre öncesine kadar haberleri izlerken şehit haberlerinde ya da toplumu yaralayan büyük olaylarda hep gözyaşlarıyla izlerdim haberleri. Kızım gözyaşlarını siler ve haberleri izlememi istemezdi. Bir gün haberleri izlerken kızımın beni uyarmadığını fark ettim. Sonra kendimi gözlemlemeye başladım. Artık eskisi kadar ağlamadığımı eskisi kadar üzülüp kendimi yıpratmadığımı fark ettim. Kendimden utandım. Çünkü o üzücü haberlerin bir kısmını yemek sofrasında dinliyor ve onları dinlerken yemeğe devam edebiliyorduk. Yani vicdanımın köreldiğini fark ettim ve utandım.

36 yaşında kadın: Saldırının hemen sonrasında tedirgin oluyordum. Ama artık olmuyorum.

Patlamaların tekrarlanması ilk patlamalardaki şok etkisini azalttığı görülmektedir ve bu alışmanın sebebinin tam olarak ne olduğunun anlaşılmadığı patlamadan etkilenen bireylerin anlatılarından anlaşılmaktadır. Ayrıca terör saldırılarında bulunan odakların niyetlerine yönelik tahminler yürütüldüğü ve buna göre olay yerlerine uğrama davranışına yönelik kişilerin “bir kere patlatılan yer ikinci kez patlatılmaz” gibi kendi subjektif davranış stratejilerini geliştirdikleri görülmektedir.

26 yaş erkek: İlk patlamada (Tren Garı) herhangi bir tepkim olmadı. İkinci patlama (Merasim Sokak) askeri aracın patlatılması

güven duygusunu biraz daha köreltmış oluyor. Yine diğer patlama (Kızılay) Ankara'nın göbeğinde Bakanlıkların orada olunca korku ve geri çekilme oldu. Diğer patlama direkt etkiledi. Tamamen camlar aşağıya indi. Bir hafta dershaneye gitmedik. İlk ve ikincisinde tedbir almadık ama üçüncüsünde tedbir aldık artık, dersane tedbir alınca biz de mecburen tedbir aldık. Bir kere patlatılan yer ikinci kez patlatılmaz diye bir düşünceyle yine de gittik patlama olan yere rahatlıkla. Biz mi alıştık. farklı bir şey mi? Aşırı bir şok duygusu yaşamadık.

c. Tarihteki benzer olaylar

DYK'da belirtilen insanın en temel varoluşsal ihtiyaçlarından olan kaygının kontrolü durumu burada da göze çarpmaktadır. Patlamadan etkilenen bireyler deneyimledikleri dehşet dolayısıyla yaşadıkları kaygı ve korku duygusunu tamponlayabilmek için bireysel benlik saygısını yükseltme ve yaşadığı toplumun kültürel gücüne entegre olma yoluna gittikleri görülmektedir. Bir milletin tarihi arka planı o milleti oluşturan her bir bireye aidiyetleri üzerinden bir özsaygı kazandırmaktadır. Bunun için de içinde yaşadığı toplumun tarihteki tecrübelerini hatırladıkları ve bunun benzeri birçok olayın üstesinden geldiklerini düşünerek rahatladıklarını belirtmektedirler. Özellikle son 30-40 yıl içerisinde Türkiye'de terör örgütlerin saldırı haberlerini medya üzerinden alan bireylerin, yaşanan dehşete kısmen de olsa hazır olduğu ve böyle bir duyguyla elbet bir gün zaten karşılaşacakları duygusunu taşıdıkları ifade edilmiştir.

50 yaşında erkek: Söz konusu olaylar gibi olayları tarihte çok okuduğum için aralarında mukayese yapmaya çalışıyorum. Tarihte daha tehlikeli ve yıkıcı olayların olduğunu öğrenince rahatlıyor ve bunların da geçeceğini düşünüyorum.

27 yaşında erkek: Her şey aynı şekilde devam ediyor. Aslında bunların hepsi eskiden de olan şeyler, babalarımızın yaşadığı terör olayları bu zamana kadar devam etti. Aman şehit gelecek bomba patlayacak hissi zaten vardı.

d. Duyguları yönetmeye çalışma

Terör saldırılarının amaçlarından biri de kişide korku, kaygı, endişe gibi durumları yaşatarak kişinin duygu durumunda dehşete sebebiyet vermektir. Dehşet durumlarında kişi sakinliğini koruyamazsa normal zamanda vermeyeceği tepkileri verebilmektedir. Patlamalar yoluyla terör saldırılarının ardından yaşanan dehşet üzerinden ölümlülüğün hatırlatılması, beyinde vücudun bir bütün olarak hayatta kalma çabası ile ilişkili olan limbik sistemi (Gray, 1983, s.161B-166B) daha aktif hale getirip bilinçli yaşamı, üst düzey ihtiyaçları ve düşünceleri ikinci planda bırakarak fizyolojik ihtiyaçlara daha fazla odaklanılmasına sebep olmaktadır (Karaca, 2000, s.9). DYK'da da belirtildiği üzere ölümlülüğün hatırlanması benlik saygısını zedeleyen bir husus olduğundan dolayı patlamaları deneyimleyen bireyler bu duyguyu tamponlayabilmek ve benlik saygılarını yükseltmek için yaşadıkları korku duygularını bilinçli olarak saldırganlardan gizleme gayreti içerisine giriyorlar. Patlamalar ile terör gruplarının asıl amacının yaşanan tedirginlik duygusunda artışa sebep olmak olduğunun farkında olan bireyler özellikle davranışlarına ve tepkilerine yaşadıkları duygunun yön vermemesine dikkat ettiklerini belirtiyorlar. Ama bu durum duygusal yapılarında bu dehşeti hiç yaşamadıkları anlamına gelmiyor.

36 yaşında erkek: Olaylara duygusal tepkiler vermemeye çalıştım. Saldırıların amacının bizi tedirgin etmek olduğunun farkındaydım.

Bireyin yaşadığı içsel terör durumunda hissedilen ölüm farkındalığının kişide oluşturduğu bilinç düzeyiyle başa çıkabilmek için iki aşamalı korunma mekanizması düzenlendiği. yani bireyler tarafından kültürel dünya görüşünün savunulduğu ve böylelikle benlik saygısı kazanmak için yaşanan duyguları bilişsel boyutta yönetmeye gayret edildiği görüşülen kişilerin anlatılarından anlaşılmaktadır. Bireylerin devletine ve milletine duyduğu güvenin, sahip olduğu inançlar ve düşünceler gibi kültürel dünya görüşlerinin sembolik bir ölümsüzlük duygusunu beslediği gözlemlenmektedir.

26 yaşında erkek: Onun için soğukkanlı olmak gerektiğini düşündüm. Mutlaka bunların çözülebileceğini, çözülemeyecek şeyler olmadığını düşündüm. Ülkeme olan güvenim sarsılmadı.

e. Acı tecrübeden ders alınacağını düşünme

Anlatılardan, yaşanan patlamaların hayatta beklenmedik birçok olumsuz yaşantının bir çeşidi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu tür olumsuz olaylar ve acı tecrübeler tarihte hep var olmuştur ve var olacaktır şeklinde anlatılar bulunmaktadır. Bu tür olağanüstü durumların hayatın bir parçası olduğu fakat bunlardan çözülmesi mümkün olanlar varsa tedbirli ve temkinli bir şekilde çözüm bulmaya gayret edilmesi ve asla benimsenmemesi ve kabullenilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında yaşanan acı tecrübelerden ders alınarak ve geleceğe pozitif bakarak yola devam edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Böylelikle geleceğe yönelik belirsizliklerin getirdiği endişe, kaygı ve dehşet durumunda insanın yaşadığı korku duygusunun nispeten kontrol altına alınabileceği ve gelecekte gelen belirsizliklere olan tahammülsüzlük düzeyinin düşebileceği anlaşılmaktadır. Yaşanmış acı tecrübelerden ders alındığı takdirde yaşanan dehşeti azaltan bir faktör olacağı anlatılarda güçlü bir şekilde göze çarpmaktadır.

26 yaşında erkek: Bu olayların her zaman olabileceğini düşünüyorum. Hayatta kötülüklerin üstünün örtülebileceğini düşünüyorum. Hayat farklı olacak tabii psikolojiler etkilendi. Ama kötü olacak anlamına gelmiyor. Bunlar engellenecek önlem alınacak, kötü olaylar bize zarar veremeyecek. Bu durumdan ders çıkarmak bizim elimizde... Kanıksamak değil, bu hayatta olabilecek nadirattan olabilecek bir şey ama biz bunu telaşlanmadan soğukkanlılıkla nasıl atlatabiliriz şeklinde düşünüyoruz.

f. Kalabalıklardan uzak durma

Bilindiği gibi terörist grupların amaçları genellikle büyük kitlelere zarar vererek çok ses getirmek ve bunun için merkezi yerleri tercih ederek insan nüfusunun yoğun olduğu yerleri hedef almaktır. Ankara'daki patlamalardan sonra olay yerleri, yakınlık etkisi yaşatacağından ve hissedilen dehşeti arttıracığından dolayı özellikle kalabalık yerlerden uzak durmak, kalabalıklardan kaçınmak gibi tercihler sıkça yapılan davranışlardan olmuştur. Böylelikle patlamaları tecrübe eden bireyler belirli bir zaman

kalabalık yerlerden uzak kalarak korku hisleriyle başa çıktıklarını ifade etmişlerdir.

32 yaşında erkek: Merkezi yerlere kalabalık yerlere uğramamak, kalabalıklardan kaçınmak benim korkumu azalttı. Bir süre Kızılay'a gitmedim Kızılay'a uğramamak yani.

18 yaşında kadın: Çok fazla etkiledi, ailem kalabalık yerlerden uzak durmam gerektiğini söylüyor. Birçok konferansa dahi katılamadım.

g. Tedbirler alma

Güven kavramı DYK'da da belirtildiği üzere insanın en temel varoluşsal ihtiyaçlarındandır. Yaşanılan dehşetten ötürü kendini güvende hissetmeyen bireyler uzun süre evden dışarı çıkmama gibi tercihlerle bireysel tedbirlerini aldıkları gözlemlenmektedir.

27 yaşında kadın: Patlamadan sonraki bir buçuk ay hiç evden çıkmadım.

Geçmişte yaşanan olumsuz deneyimlerin gelecekte tekrarlanmaması adına bireysel ve devlet olarak alınan birtakım önlemler ve tedbirlerin, belirsizliklerin yaşattığı endişe duygusunu azaltacağı ve yaşanan güven duygusunun artmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Devletin meşru güvenlik güçlerinin aldığı somut önlemlerde gözle görülür artış olduğu belirtilmiştir. Özellikle patlamalardan sonra alınan birtakım somut önlemler bahsi geçen olaylardan etkilenen bireylerin güven duygusuna katkıda bulunduğu şeklinde söylemlere sıkça rastlanılmaktadır.

32 yaşında erkek: ... Güven veriyor, maddi bir korku olduğu için maddi önlemler İnsanı rahatlatıyor. Alınan maddi önlemler tedbirler o korkuyu azalttı. Devlet bazı önlemleri arttırdı, Daha önce yoktu metroya binerken üst araması şu bu filan bunlar azalttı... Devletin yaptığı bir takım önlemler bunu azaltıyor açıkçası yani.

Bu çerçevede “basın”ın çok güçlü bir bilgi kaynağı olduğu ve basında yapılan haberlerin yaşanan dehşeti arttırmaması adına

kontrol edilerek “yayın yasakları” yoluyla tedbir alındığı ifade edilmiştir.

26 yaşında erkek: Devlet daha tecrübeli oldu. Aramalar daha ciddi. Polis olsa bile boş vermişlik vardı, bize tecrübe oldu. Tedbiri elden bırakmamak lazım. Basın daha tedbirli olabilir. Afetlerde büyük olaylarda yayım yasağı konulması bunu tecrübe ettik, eskisi gibi alenen değil de daha tedbirli olmayı öğrendik.

h. Dinden destek alma

Başta çıkılması zor zamanlarda yaşanan ölümlülük duygusunun tamponlanabilmesi ve benlik saygısının kazanılması amacıyla inanç sistemleri, değerler ve ideolojiler gibi kültürel dünya görüşleri psikolojik iyi oluş haline olumlu katkı yaptığı şeklinde betimlemelere rastlanılmaktadır. Dini inanışlar, bireylerin başta çıkamadıkları olaylar karşısında kendilerini güvende hissedebilecekleri bir anlam alanı olarak değerlendirilmektedir. Güven duygusunu genellikle somut objelerin beslediği bilinmekle beraber dindeki iman kavramının içerdiği güven ve bağlanma gibi soyut durumlar, hayatın anlam bulmasını sağlayan ölüm kavramı karşısında yaşananlara açıklama getiren güçlü bir fenomen olarak kendini göstermektedir.

27 yaşında erkek: ...ailelere dualar okuduk. Arkadaşlar Kur'an sure dağıttılar onları okumaya çalıştık. Ama duygusal olarak fazla etkilenmedim... Herkes her şeyi bilemez, güvenmemiz gereken devlet, asker, polis değil. İnsanlar da değil. Güvenmemiz gereken bir Allah var bir de kendim var başka da kimseyi araya katmıyorum.

41 yaşında kadın: Sonra dua ederek rahatladım. Boşa ölmediklerini Allah'ın onlara ikramda bulunacağını düşünmek beni rahatlattı. Ailelerine Allah sabır versin diye de dua ettim. Doğu'dan gelen şehit haberlerinde de bu yolu kullanmıştım.

40 yaşında kadın: Çok dua ediyorum, dua ederek rahatlıyorum.

35 yaşında kadın: Aklıma her geldiğinde Allah var gam yok diyorum kendi kendime.

Tartışma ve Sonuç:

İnsanoğlu için doğumundan itibaren tek mutlak gerçek olan ölüm, varoluşun temelinde yatmakta, ancak aynı zamanda artık var olmama tehdidini de temsil etmektedir (Türkyılmaz, 2003, s.111). Ölümsüzlüğe ulaşma çabası insanın varoluşuna ilişkindir, çünkü insanoğlu ölümlü olduğunun farkında olan ve bunun üzerine bilinç geliştirebilen tek varlıktır (Şentürk ve Yakut, 2014, s.57). İnsanoğlu her zaman üzerinde yaşadığı dünyayı, çevresini kuşatan evreni ve hayatı anlamlandırma çabası içerisinde olmuştur. Varlığı anlama ve hayatı anlamlandırma çabası insanoğlunun yeryüzündeki serüvenini şekillendiren en temel etkenlerden biridir. “Anlam” bu hayatın yaşanmaya değer olduğunun düşünsel bir ifadesidir. İnsanın psiko-sosyal gereksinimi olan “anlam”ı karşılayamaması, onda kalıcı ve yıkıcı pek çok problemle yüzleşme riski barındırmaktadır (Bulut, Modermott,McEwan, 2017, s.268). İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak ölümlü olduklarının bilincindedirler ve bu durum onlarda bir kaygı yaratmaktadır (Tanhan ve İnci, 2009, s.6). İnsanın mevcut dengesini koruması açısından, ölüm düşüncesinin sınırlarını belirlemek önemlidir. Ölüm karşısında geliştirilen tutumlar denge ve uyumunu yitirdikçe, bireyin kaygı düzeyi artmakta, çevreye uyum sağlaması güçleşebilmektedir (Hick, 1990, s.7, s242). Ölümlülük karşısında değişmeyen asıl insanî tavır ise ölümün kaçınılmaz ve evrensel oluşunun kabul edilmesidir. Bizden önce yaşamış insanların başına gelen ölüm gerçeği hazır zamanda yaşayan insanların da başına gelecektir. Ağustos 1945’te Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombasının gibi kitlesel ölümlerle oluşan ölüme karşı yükseltilmiş ilgi bireylerin gelecek planlarını da yakından etkilemiştir (Karakuş ve Öztürk, 2012, s.50).

Ölüm kaygısı da doğumdan itibaren var olan ve yaşam boyu süren bir kavram olarak insan hayatında yerini almaktadır (La peur ve Privat, 1974, s.55). Mannoni, G. Delpierre’den şunu aktarır: “İçgüdüden akla, reflekslerden eyleme kadar her şey korkunun etkisiyle daralır.” (Mannoni, 1992, s.11) Korkan bireyin zihni tehlike ile meşguldür ve artık bir yargıda veya bir usavurumda bulanamaz. Fikirleri bulanık ve düzensizdir (Lapeur ve Privat, 1974, s.39). Korkunun psiko-dinamik çekirdeği olarak ölüm, bütün

ürküntülerin geometrik kavuşma yeridir, çünkü G. Delpierre'in deyimiyle “sonuçta tek bir korku vardır, ölüm korkusu” (Atılğan, Saçkes vd., s.28,s80). Freud ise nesnel kaygıyı gerçekte tehlikeli olan bir uyarana karşı gösterilen tepki, yani korkunun eş anlamlısı olarak açıklamaktadır (Mannoni, 1992, s.27). Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi, insanı korkutan belki de ölümün kendisinden çok, onu izleyecek olayların ulaşılabilir gizemidir (Hökelekli, 1991, s.156). Ölüm hakkında hiç düşünme fırsatı kalmayacak şekilde kişinin kendisini çeşitli uğraşlara kaptırması suretiyle bu korkuyu “maskeleymesi” veya ölüm düşüncesini bilinçaltına iterek “bastırması” ölüm gerçeğini ortadan kaldırmaz (Koç, 2002, s.19). Bireyin ölümü sürekli bilincinde tutması, psikolojik dengesini bozacağı gibi hiç hatırlanmaması da yaşam denetimi duygusunun oluşmamasına veya oluşan bu duygunun yok olmasına neden olabilir. Bu çerçevede, dinî duyguların bu hassas dengeyi sağlamaya yardımcı olacak önemli duygulardan olduğu söylenebilir (Yıldız ve Bulut, 2017, s.672).

Patlamaları tecrübe etmiş bireylerin kişisel ve sosyal açıdan yaşadıkları dehşet duygusunun ve korkusunun, yaşanan toplumun kültürel gücü ve tarihi geçmişiyle ilişki biçimi, etkili bir savunma mekanizması olarak karşımızda durmaktadır. Böylelikle DYK'nın bu çalışmaya en uygun kuram olduğu söylenebilir. DYK'daki ölümlülük algısı ve sonrasında yaşanan kaygı durumunu tamponlamak için kişinin kültürel dünya görüşünü savunması, yani çevresindekilerle aynı değerleri paylaşma eğilimi. dinî/seküler inanışlar üzerinden benlik saygısını yükseltme gayreti. sosyal bağ kurma. başkaları tarafından değerli algılanma. yaşama anlam, düzen ve süreklilik katma isteği. doğrulanma ve aynı değerleri paylaşma ihtiyacı patlamaları deneyimleyen bireylerin içinde buldukları zihinsel, duyuşsal ve davranışsal süreçler hakkında önemli veriler sunmaktadır.

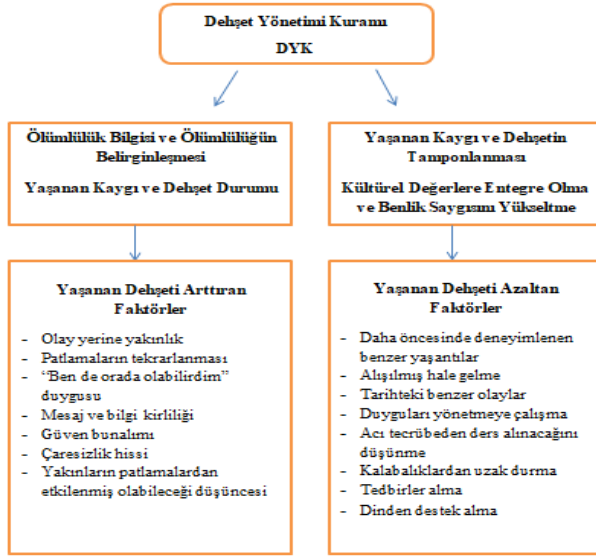
Patlamaları deneyimleyen bireylerin ifadelerinde de görüldüğü gibi birçok duygu, deneyim ve davranış, kişilik özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Dini inancın ve manevi değerlerin bireyin ölüm duygusuyla baş etmesi ve güven duyma gibi varoluşsal ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından önemli olduğu görülmektedir. Aynı şekilde kişiliği şekillendirmedeki etkili rolü

göz önünde bulundurulduğunda toplumun psikolojik sağlığını koruma ve iyileştirme bakımından olumlu kişilik özelliklerinin kazandırılması yönünde sosyal politikaların ve eğitim politikalarının geliştirilip uygulanmasının önemi de ortaya çıkmaktadır (Harmon-Jones vd., 1997, s.35).

Benlik saygısının ölümlülük duygusuyla ilgili köklü endişelere karşı koruma sağladığı, yapılan diğer çalışmalarda da görülmektedir. Bireylerin kültürel değer standartlarına uyma ve benlik saygısını kazanma çabasının, yaşadıkları dünyayı düşünme biçimine meydan okuyan fikirlere tepkiler göstermek için çabalamada önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir (Demirutku, [elyadal.org/ PiVOLKA/10/PiVOLKA_10_07.pdf](http://elyadal.org/PiVOLKA/10/PiVOLKA_10_07.pdf)). Bu çerçevede teröre yakın zaman içinde verilen savunmacı tepkilere bakılacak olursa. terör eyleminin travmatize edici sonuçlarını yadsıma (“Bu bizim başımıza gelmiş olamaz!”), dikkati başka işlerle dağıtma (alışveriş, zararlı alışkanlıklara yönelme, müzik dinleme, vb.), korunma içgüdüleriyle kendi içine kapanma (aşırı güvenlik takıntısı) ve güvensizliğin yarattığı kontrol yitimi duygusu ile özgürlükleri kısıtlama veya önemini az algılama olarak ifade edilmektedir (Özer, 2005).

Bütün bu süreçlere algılanan dehşeti arttıran ve azaltan faktörler açısından bakıldığında ise ölümlülük bilgisi ve ölümlülüğün belirginleşmesi ve sonrasında duyulan kaygı ve endişe durumu, yaşanan dehşeti arttıran faktörler çerçevesinde değerlendirilebilir. Aynı şekilde yaşanan endişe ve kaygı durumundan sonra bu duyguyu tamponlayabilmek için bireysel benlik saygısını yükseltme isteği ve kültürel dünya görüşüne entegre olma süreci de yaşanan dehşeti azaltan faktörler çerçevesinde ele alınabilir. Aşağıdaki tablo bu çalışmanın sonunda ortaya çıkan temaları ve temaların merkezi şemalarını göstermektedir:

KAYNAKÇA

APA Dictionary of Psychology, (2007). Edit: Gary R. VandenBos, *American Psychological Association*, Washington, DC.

Arıcı, Kadir, & Alper, Yusuf. (2014). *Sosyal Güvenlik*, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, Yayın no: 1625, Eskişehir.

Atılgan, Hakan., Saçkes, Mesut (2007). "Korku Yaşantıları Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 79-94.

Aydın, Orhan vd. (2013)., "Ait Olma İhtiyacının ve Haberdar Olmanın Psikolojik Dışlanmaya Gösterilen Tepkiler Üzerindeki Etkileri/The Effects of the Need to Belong and Being Informed on Reactions to Ostracism", *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(72), 21-31.

Ayten, Ali. (2009). "Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı: Türk ve Ürdünlü Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 85-108.

Bulut, M. Berrin. (2015). "Terör Yönetimi Kuramı (Dehşet Yönetimi Kuramı)", *Mediterranean Journal of Humanities*, 1, 161-174.

Bulut, Meryem., Mcdermott, Mark., McEwan, Oona. (2017). “Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması” *Journal of International Social Research*, 10(49), 268-275.

Çınar, Mehmet. (2016). “Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 45, 313-338.

Creswell, John W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Cüceloğlu, Doğan. (2008). *İnsan ve Davranışı (Psikolojinin Temel Kavramları)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Demirutku, Kürşad, “Aynadaki Ben: Teröre Anlam Vermenin Dayanılmaz Zorluğu”, *PiVOLKA*, Yıl:2 Sayı: 10, Sayfa: 18. <http://elyadal.org/PiVOLKA/10/index.html>

Doğulu, Canay, Uğurlu, Nuray Sakallı. (2015). “Dehşet Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme” *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 33-47.

Faruk Karaca. (2000). *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yayınları, İstanbul.

Greenberg, Jeff, & Arndt Jamie. (2012). “Terror Management Theory”, *Handbook of Theories Social Psychology*, SAGE Publications, London.

Harmon-Jones, Eddie v.d.. (1990). “Terror management theory and self-esteem: Evidence that increased self-esteem reduced mortality salience effects.”, *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 72.1 , ss. 24-36.

Hick, John. (1990). “Değişen Ölüm Sosyolojisi” Çev. Turan Koç, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, S. 7, ss. 235-249.

Hökelekli, Hayati. (1991). “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.*, C. 3, S. 3, s. 156.

Husserl, Edmund. (1970). *Logical Investigation*, Humanities Press, New York.

Karakuş, Gonca. Öztürk, Zehra. Tamam, Lut. (2012). “Ölüm ve Ölüm Kaygısı”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, C. 21, ss. 42-79.

Keleş, Esra, Çepni, Salih. (2006). “Beyin ve Öğrenme”, *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 2.

Koç, Mustafa. (2002). “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açından Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(6), 7-20.

Kökdemir, Doğan. (2003). “Bir İnsan Davranışı Olarak Terör”, *Başkent Üniversitesi PIVOLKA-Savaş Özel Sayısı*, Ankara.

Kökdemir, Doğan, “Dayanılmaz Dehşet Kaçınılmaz Son: Ölüm”, *Konuşma Metni*, Atılım Üniversitesi Seyhan Cengiz Turhan Konferans Salonu, 17.03.2009.

http://kurumsal.data.atilim.edu.tr/pdfs/090317_02.pdf. Erişim Tarihi: 16.02.2017.

La peur et l’Itre, *Privat*, Toulouse, 1974.

Lehto, Rebecca Helen, and Karen Farchaus Stein, “Death Anxiety: An Analysis of An Evolving Concept”, *Research And Theory for Nursing Practice*, S. 23/1, 2009, ss. 23-41.

Martin, Gus, *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*, Çev.: İhsan Çapçioğlu-Bahadır Metin, Adres Yayınları, Ankara, 2017.

Maxfield, Molly, Samantha John, and Tom Pyszczynski. (2014). “A terror management perspective on the role of death-related anxiety in psychological dysfunction”, *The Humanistic Psychologist*, 42(1), 35-53.

Mert, İbrahim Sani. (2010). “Terör Yönetimi Kuramı ve Cesaret: Kavramsal Bir Tartışma”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(12), 57-81.

Pierre Mannoni. (1992). *Korku*, Çev: Işın Gürbüz, İletişim Yayınları (Presses Universitaires de France), Yenyüzyıl Kitaplığı, İstanbul.

Pyszczynski, Tom., Greenberg, Jeff, & Solomon, Sheldon. (1997). “Why Do We Need What We Need? A Terror Management Perspective on the Roots of Human Social Motivation”, *Psychological Inquiry*, 8(1), 1-20.

Ruby, Charles L. (2002). “The Definition of Terrorism” *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 9-14.

Saruhan, Müfit Selim. (2006). "İslam Filozof Ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(1), 87-105.

Şentürk, Habil, & Yakut, Selahattin. (2014). "Hayatın Anlamı ve Din", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 45-60.

Sezer, Sevgi. (2012). "Yaşamın Anlamı Konusuna Kuramsal ve Psikometrik Çalışmalar Açısından Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42(1), 209-227.

Solomon, Sheldon, Greenberg, Jeff, & Pyszczynski, Tom. (1991). "Terror Management Theory of Self-Esteem", *Handbook of Social and Clinical Psychology: The Health Perspective*, Pergamon Press.

Tanhan, Fuat, & İnci, Figen Arı. (2009). *Ölüm Eğitimi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Türkyılmaz, Ümran. (2003). Albert Camus'ün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2), 109-118.

VandenBos, Gary R. (2007). (Editor), *APA Dictionary of Psychology*, American Psychological Association, Washington DC.

Yıldırım, Ali, & Şimşek, Hasan. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldız, Mualla., Belen, F. Zeynep, & v.d.(2017). "Defense Mechanism Against Mortality Salience In Turkish Muslim Population", *Dini Araştırmalar*, 22(52), 33-55.

Yıldız, Murat, & Bulut, Meryem Berrin. (2017). Ölüm Kaygısı ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler, *Electronic Turkish Studies*, 12(13), 659-676

Terör Örgütünde Doktrinleştirme (Beyin Yıkama) ve Kişiliğin Korunması

Özlem Tüzüner, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Giriş

Doktrinleştirme (*indoctrination*), yani beyin yıkama (*brainwashing*), muhatapın farkındalığı dâhilinde olsun olmasın, onun tarafından anlaşılсын anlaşılmasın, akıl almaz, hatta suiistimal teşkil eden yöntemlerle muhatapın zihnini kontrol altına almak ve onun zihninde ideolojik dönüşüm yaratmak amacıyla, her türlü sistemli telkin, yönlendirme ve baskı içeren manipülasyon ve propaganda tekniklerinin bütünüdür (Momanu, 2012, s.88-89). İlk başta pozitif anlama gelen doktrinleştirme, kişiye doktrin kazandırma veya kişinin beynini temizleme şeklinde iyimser manaları haiz değildir (Schein, 1960).

Beyin yıkama, Komünist Çin Halk Cumhuriyeti ve Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin doktrinleştirme tekniklerini topluca ifade etmek üzere Amerika Birleşik Devletleri akademik camiasında yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyada ilk defa kullanılmıştır (Momanu, 2012, s.89; Kirman, 2004; Kruglanski ve Fishman, 2009, s.23; Bagheri ve Jalilvand, 2015, s.1083; Georges, <http://trendsinstitution.org/lethal-victims-child-recruit-ment-in-terrorist-organizations/>; Biber, <http://blog.milliyet.com.tr/endoktrinasyon--beyin-yikama/Blog/?BlogNo=471447>; Pedagojik anlamda doktrinleştirme dört boyutlu icra edilir: niyet, müfredat, metot, didaktik süreçten elde edilen sonuçlar (Momanu, 96-100)). Bugün doktrinleştirme kavramının pedagojik ve ideolojik iki ayrı alt yapısı bulunur. Kurumsal kavram olarak doktrinleştirme tercih edilse de, birey hedef alındığı ölçüde, pedagojik ve ideolojik çerçevede, beyin yıkama ve doktrinleştirme kavramları özdeş kabul edilir (Çeşitliliğin ve otantikliğin cesaretlendirilmediği gruplarda/partilerde/örgütlerde/toplumlar, beyin yıkama, eğitim ardında maskelenmiş olabilir (Ioana

I./Cracsner C. E., Education vs. Indoctrination, Scientific Research and Education in the Air Force (AFASES), 2016, 561-574, 561, 562, 573, http://www.afahc.ro/ro/afases/2016/SOCIO/IOANA_CRACSNER.pdf (12.1.2018.).

Doktrinleştirme ve eğitime ayırt edilmelidir (Tan, 2004, s.1-3; Huttunen, 2009; s.13,38). Eğitimde öğrenciyi etik değerlerle donatma amacı onun beynini herhangi bir doktrinle yıkayarak gerçekleştirilemez. Bilakis etik değerlerin yerleşmesi için olmazsa olmaz zihin koşulu, eleştirel düşünce ve rasyonel strateji geliştirme yeteneğidir. Meraklı, otonom ve açık fikirli ferdin kendi etik değerlerini bizzat seçmesi ve geliştirmesi tercihe şayandır (Bagheri ve Jalilvand, 2015; s.1083). Gerçekten temel dinî eğitimde dâhi artık doktrinleştirme terk edilmekte, gayri insancıl ve ayırmacı bakış açıları dışlanmaktadır. Yerine tercih edilen, sosyal yapıcı (*social constructivist*), kendi kendine yeterli (*self-efficacy*) ve kendi kendini düzenleme (*self-regulation*) modelleri aşilayarak huzurlu bireyler topluma kazandırmaktır (Kirman, 2004, s.108-109).

Yine bu kavram, sosyal psikoloji ve din sosyolojisi kapsamında da beyin yıkama adı altında değerlendirilir (Reinares, 2008, s.7,9,12-14; Brown, 1973, s.7,73,121,136; Cragin ve Gerwehr, 2005, s.8,13). Ayrıca, sosyal ve kognitif psikoloji, kültürel antropoloji, sinema, müzik, edebiyat, reklamcılık ve pazarlama alanlarında da doktrinleştirme uygulamalarına değinilir (Kirman, 2004, s.107;Brown, 1973, s.232).

Bu çalışmada ideolojik perspektifte, özellikle terör örgütlerinde doktrinleştirmeye odaklanılır. İdeolojik perspektifte doktrinleştirme, daha popüler ismiyle beyin yıkama, yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren teorilere konu edilir (Kirman, 2004, s.109,111,116,127-131; Sancar, 2016, s.1917-1918). Beyin yıkama teorilerinin yoğun eleştirilere maruz kaldığı dile getirilmelidir. Bu eleştirilerde göze çarpan ilk tespit, doktrinleştirme kavramının vakıa olarak tanındığıdır. Yine de, gerek partizan terörist devşirilmesini, gerek bağımlı sempatizan kazanılmasını, bu teorilerin kâfi düzeyde açıklamadığı anti tezi üretilir (Cragin ve Gerwehr, 2005, s.3,8,15,20,24; Ioana/Cracsner,

2016, s.564-568; Reinares, 2008, s.14-16; Onuoha, https://www.usip.org/sites/default/files/SR348-Why_do_Youth_Join_Boko_Haram.pdf; Precht, 2007, s.36-38; Şengür, <https://onedio.com/haber/canli-bomba-eylemcisine-kendini-kurban-etmek-fikri-nasil-empoze-ediliyor--603746>; Biber, <http://blog.milliyet.com.tr/endoktrinasyon--beyin-yikama/Blog/?BlogNo=471447>; NP İstanbul Beyin Hastanesi, Beyin yıkama tekniğiyle 15 günde canlı bomba!, <https://npistanbul.com/beyin-yikama-tekniğiyle-15-gunde-canli-bomba/1576> (17.1.2018). Bu haberde sair psikolojik araçlarla doktrin empozesi gerçekleştirildiği ve kimyasallar enjekte edildiği anlatılır.; Vatan Gazetesi, İşte Gülen'in beyin yıkama taktiği, <http://www.gazetevatan.com/iste-gulen-in-insanustu-beyin-yikama-taktigi-986540-gundem/> (16.9.2016-18.1.2018). adresinden erişildi.).

Terör örgütlerinde doktrinleştirme (beyin yıkama) hususunda artık senteze ulaşma zamanıdır. Hiçbir terör örgütü, fanatik inançlar enjekte etmeksizin insan faktörü yaratamaz. Hiçbir terör örgütü, enjekte ettiği fanatik inançları fiziksel veya psikolojik baskıyla canlı tutmaksızın insan faktörünü genişletemez. Her terör örgütü lideri, altındakilerin komplekslerini farkındadır, gerektiğinde bu komplekslerden yararlanır.

Her terör örgütünde radikal ve/veya fanatik inançların korunması uğruna, toplu yemin töreni, bayrak veya liderin eteğini öpme, düşman bayrağı yakma ve koro hâlinde ateşli slogan tekrarlama gibi ritüeller uygulanır. Teröristlerin aileleriyle ve terörist olmadan önceki arkadaşlarıyla iletişimi sınırlanır. Sosyal bilgi akışları daraltılır. Tereddütleri duygusal şiddetle baskılanır. Bunlar örgüte katılmanın niteliği gereğidir. İşte bu sayılan beyin yıkama uygulamalarının ve daha nicelerinin varlığı kesindir (Richardson ve Introvigne, 2001, s.143-168, 164).

Avrupa Birliği ülkelerinden gelen Parlamento raporları ve idarî raporlar, Amerika'nın kültürel ürünü olan beyin yıkamanın Avrupa'da gayet canlı olduğunu gözler önüne serer. Teoriden öte fiilen canlılığı tespit edilen doktrinleştirme, Avrupa'da manevî paniğe (*moral panic*) neden olması (Hatta ceza muhakemesi

hukukunda beyin yıkamanın, sanığın özgür iradesini ortadan kaldırmış olduğu ölçüde, meşru savunma aracı olarak kabul edilebileceği iddia edilmektedir; Warburton, 2003, s. 73-97, 78, 80, 97) **yanı sıra** dünyadaki sosyal travmaların da zeminlerinden en önemlisidir. Yalnız bu uygulamalar, terörizmde insan faktörünün yaratılmasında ve genişletilmesinde yegâne açıklayıcı faktör olmayabilir. Tabii ki başka faktörler de bulunabilir. Terör örgütlerinde insan faktörünün doktrinleştirme dışında farklı parametrelerden de beslenmesi, bu hususta senteze ulaşılmasına engel teşkil etmez. Sentez şudur: bağımlı terörist yaratılmasını ister kâfi düzeyde açıklasın, ister açıklamasın, doktrinleştirme, beyin yıkama ve bağımlı kılma uygulamalarının terör örgütlerinde kullanılması işin niteliği gereği terörizmin global gerçeğidir. Her terör örgütünün kişi unsurunu oluşturan esaslı faktörlerden biri, radikalizme yönelen dinî veya din dışı dogma suiistimaliyle beyin yıkamadır. İşte sentez olduğu iddia edilen bu gerçekle nasıl başa çıkılacağı sorununu çözmek adına, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, iktisat, kriminoloji, psikoloji gibi bilimlerden yararlanılabileceği gibi hukuk ilminden de faydalanılabilir.

Hukuk ilmi perspektifinde, terörizm, tabii ki anayasa hukukunda dışlanır. milletlerarası genel hukukta uluslararası sözleşmelere konu olur. ceza hukukunda ulusal müeyyidelere bağlanır (Kirman, 2004, s.109). vergi hukukunda vergi kaçırma vakıalarının bir kısmını açıklığa kavuşturur. Borçlar hukukunda terörizm amaçlı sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür. Aile hukukunda genel veya özel boşanma, miras hukukunda cezalandırıcı mirastan çıkarma sebeplerinden sayılabilir. Terörizm her hukuk dalında problematik arz etse de. terörizmde insan faktörü, ancak kişiler hukukuyla baltalanabilir. Terör örgütlerinde icra edilen her türlü beyin yıkama ve doktrinleştirme faaliyeti, kişilik hakkı ihlâlidir. Kişiler hukuku, hem koruyucu (önleyici) hukuk, hem de dava hukuku olarak doktrinleştirmeye meydan okuyabilir.

I- DOKTRİNLEŞTİRME (BEYİN YIKAMA)

Beyin yıkama, potansiyel üyeleri cezbeden, mevcut üyelerin gruba bağıllılığını sıkılaştıran, güçlü manipölasyon araçları kullanılarak kişinin fikir dünyasının tersinden inşa edilmesidir. Beyin yıkama uygulamalarına direnmek son derece güçtür. Beyin yıkamanın en belirgin özelliği, buna karşı konulmasının ve bundan geri dönölmesinin çok zor olmasıdır (Cragin ve Gerwehr, s.22,44,50; Precht, 2007, s.6,11,37,74). Doktrinleştirme, ev, okul, üniversite, cami, eğitim kampı, gazete, radyo, televizyon, *web* sitesi, internet sohbet (*chat*) odası gibi yerlerde gerçekleştirilir (Ioana ve Cracsner, 2016, s.573).

Doktrinleştirme, yani **beyin yıkama demek, sadakatin yerini bağımlılığın, kontrolün yerini baskının almasıdır**. Beyin yıkamanın ilk basamağında ferdin **mevcut düşünce sistemini yıkmak** (*deconstruction*). ikinci basamağında ise **doktrinleőtiricinin ihtiyaçlarına uygun yargıları yeniden inşa etmek** (*reconstruction*) bulunur (Brown, 1973, s.231). Kısacası, önce şahsın benliği bölünür, daha sonra müsait parçanın üzerine yeni doktrin inşa edilir (Kirman, 2004, s.107; Schein, 1960, 9).

Beyin yıkama teorileri, klasik (ilk nesil) ve modern (ikinci nesil) şeklinde ikiye ayrılır. Klasik teoride, manipölasyon aracı beşerin fizikî ihtiyaçları, özellikle, yemek, su, uyku ve dinlenme gibi temel ihtiyaçlarının kısıtlanması, hatta ceza veya ödöl olarak istismar edilmesidir. Modern teoride ise, adayın tutumları fiziki baskı araçları kullanılmaksızın yönlendirilir. Burada, aşk, sevgi, ilgi, kabul görme, ait olma, mükafat, ceza, günah ve diğer duygu yüklü, kısacası psikolojik içerikli taktikler söz konusudur. Bu taktikler, ders verme, sohbetler organize etme, belirli ideolojileri fanatikleőtiren kitaplara dayalı okuma/çalışma grupları oluşturma, ilahi veya marş söyletme, kahraman sayılan örgüt liderine bağımlı kılma, duygusal filmler ve tiyatro oyunları izlettirme gibi yoğun sosyal etkileşim süreçleri şeklinde örneklenebilir (Sancar, 2016, s.1916,1918).

İster dini, ister din dışı ideolojik temelli tüm terör örgütlerinin partizan ve sempatizan kazanma stratejileri temelde beyin yıkama üzerine inşa edilebilir (Ioana/Cracsner, 2016, s.569).

Terör örgütlerinin insan faktörüne hizmet eden bu faaliyet, toleranssızlık, ötekileştirme, düşmanlık, fanatiklik, radikallik, koşullu sevgi ve sair duygusal şiddet bileşimidir. Örneğin “batılıların Allah tarafından sevilmediği yönünde ötekileştirme” beyin yıkamadır (Reinares, 2008, s.17).

Propaganda üzerinden doktrinleştirme araçlarının en başında düşmanın gayri insanlaştırılması (*de-humanization of the enemy*) yer alır. Öyle ki, terörist adayı, düşmanı yenmenin tek yolunun şiddetten geçtiğine inandırılır. Terörizmde beyin yıkama, tarihi kıyaslamada üstünlük, kahraman terminolojisi, fantastik bir savaş için fantastik bir dünya yaratma, iyiyi ve şeytanı yeniden tanımlama gibi öğelerden beslenir (Reinares, 2008, s.15-16, Şengür, <https://onedio.com/haber/canli-bomba-eylemcisine-kendini-kurban-etmek-fikri-nasil-empoze-ediliyor--603746>). Bu öğelere, şehit sayılma ve öteki dünyada ayrıcalıklı olma argümanları da eklenebilir.

Beyin yıkama teknikleri arasında, düşünmeyi durdurma ritüeli, toplu yemin törenleri, sloganları koro hâlinde ateşli şekilde tekrarlama seansları yer aldığı gibi, sosyal bilgi akışının daraltılması, tereddüdün duygusal şiddetle baskılanması, yalıtılmış odada günlerce sessiz oturmak, yer altına kazılmış çukurda bir cesetle kırk sekiz saat geçirmek, vahşi doğada tek başına haftalarca hayatta kalma şeklinde kamp uygulamaları da mevcuttur (Schein, 1960, s.10-11; Sancar, 2016, s.1916-1917; Brown, 1973, s.194,196-197).

Muhatabın bağımlı hâle gelmesi için aç/susuz/uykusuz bırakma eziyetinden şikâyet etmeyenleri yüceltme. darp, tecavüz, uyuşturucu/kimyasal enjeksiyonu gibi fiziksel şiddet uygulama. terapi seansları düzenleme. cinselliğe yönelik zafiyetten yararlanma. gençlerin aşkın eğlence arzusunu istismar etme yine beyin yıkama yöntemleri arasında sayılır (Precht, 2007, s.32,36-38,43; Onuoha, https://www.usip.org/sites/default/files/SR348-Why_do_Youth_Join_Boko_Haram.pdf; Yapıcı, 2016).

Kişinin din algısının bozulması, hattı zatında sevgiye ve şefkate dayalı dinî inançların şiddet yanlısıymış gibi yeniden programlanması, ezilen kişideki yoksunluk duygularının

beslenmesi, fakirlik ve işsizliğin yegâne sebebi olarak düşmanın gösterilmesi, şiddet ve isyana özendirici uyarılara düzenli maruz tutma metotları eklenmelidir (Onuoha, [https://www.usip.org/sites/default/files/SR348-Why do Youth Join Boko Haram.pdf](https://www.usip.org/sites/default/files/SR348-Why_do_Youth_Join_Boko_Haram.pdf), Richardson ve Introvigne, 2001, s.149,164,165; Precht, 2007, s.29-30,52; Gray ve Matchin, 2008, s.108-114,110; Victoroff, 2005, s.3-42, 25,27).

Beyin yıkama yoluyla partizan ve/veya sempatizan yaratma ve bunları örgüte bağımlı kılmada, örgütten ayrılanların damgalanması, tehdit edilmesi veya öldürülmesi yanı sıra dünya nimetlerinden el ayak çekerek uzletin gerçek manasından farklı olarak sapkınca özendirilmesi sayılabilir. Hatta örgütten ayrılmanın, batılı eğitim modeline girmenin, cehennemlik olma, sevaptan mahrum kalma yahut günaha girmekle özdeşleştirilmesi de eklenebilir (Tanzeem, 2014).

Kadınlara yönelen irade ifsadında ise, kaçırılma, köle olarak kullanılma, güya cihattaki kocalarının veya çocuklarının öldürülmesiyle tehdit edilme yöntemleri anılabilir (Kruglanski ve Fishman, 2009, s.20,21,73-75; Yahşi, 2015, s.73-75).

Bilinen metotlara ek olarak, intihar bombacısına hitap eden beyin yıkamada, yeni doğan özgürlük savaşçısı veya şehit kimliğine bürünme. sürekli ibadet hâlindeymişçesine sevap kazanma. aile, ümmet, vatan veya toplum için cinayetin meşru olması, görevin yerine getirilmemesinin aile, ümmet, vatan veya toplum için ihanet veya günah sayılması inançları yeşertilir. Bunun için dramatik törenler, standartlaştırılmış ve tekrarlanan duygusal ritüeller tatbik edilir. Saldırıdan sonra, intihar bombacısının cennetin saf bakirelerinden biriyle sembolik düğününün yapılması anılan törenlere bir örnektir (Gray ve Matchin, 2008, s.110-112).

Çocuklara yönelen doktrinleştirmede, çekicilik araçları, çocuğun güvenilir alanda kalmasına, bol yemek yemesine ve üniforma giymesine izin verme. ayrıca, otomobil, kamyon veya helikopter kullanmasını öğretme. ona cüz'i miktarda harçlık verme şeklindedir. Radikalleştirme araçlarında ise, öncelikle çocuğa korkunç videolar izletilmesi, güya şehit törenlerinde marşlar söylenmesi, örgüte adanma yeminlerinin periyodik olarak yüksek

sesle haykırılması gibi metotlar takip edilir. Sonra da, çocuğun art arda planlı cinayetlere şahit olması sağlanır, dört aylık ormanda eğitim kampına tâbi tutulur, yorucu orman kampında ailesine ve evine dair hatırları silinir. Çocuk bu kamplarda silah ve roket gibi sair silahları kullanmayı öğrenir. Nihayet örgütüne bağlı ölmesi için işkence altında ısırmak üzere boynuna siyanür kapsülü törenle takılır (Human Rights Watch, 2014, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/syria0614_crd_ForUpload.pdf (17.1.2018)).

İnsan Hakları İzleme Haziran 2014 Raporu (Georges, 2015, <http://trendsinstitution.org/lethal-victims-child-recruitment-in-terrorist-organizations/>) verilerine göre, Suriye’de çocuk militanlara aylık 47 ile 101 dolar arasında maaş ödendiği de belirtilir (Bloom ve Horgan, 2015, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2015-02-09/rise-child-terrorist>, Gray ve Matchin, 2008, s.111). Teröristlerin çocuklara yönelik doktrinleştirme faaliyetlerinde cinsel saldırganlarınkine benzer metotlar kullandığı ileri sürülür. Öyle ki, çocuğun güvenini kazanmak, kurbanla cinsel ilişki kurmak, sair duygusal ihtiyaçlarını karşılamak, onu ailesinden ve arkadaşlarından soyutlamak en basit yöntemlerdir. Daha sonra kurbanlara sistematik olarak şiddet ve pornografi içeren videolar izletilir. Zamanla bunlardan zevk almaya başlayan çocuğa, anormal cinsel istekleri ve şiddet içeren seçimleri normal gelir. Normal zannettiği bu sapkınlıkları fiilen gerçekleşirken kurban video kaydına da alınır. Bir gün dirence geçerse, ayrılmak isterse veya aile üyelerinden biri müdahale ederse, bu video kayıtları tehdit aracı olarak kullanılır (Kruglanski ve Fishman, 2009, s.7; Victoroff, 2005, s.9-10,12; Gray ve Matchin, 2008, s.109; Lericolais, 2013, s.39-42; Yaşar, 2016).

Bu yöntemlerin, yetim, öksüz, fakir, eğitimsiz, kötü eğitilmiş, aile içi şiddet ve cinsel istismar mağduru, özellikle güvenliğine yönelik inancı bozulmuş, ümit duygusu yok denecek kadar azalmış, öz sorunlu, oç alma arzulu, bozuk kişilikli, narsiste, paranoyak, psikopat, şiddete eğilimli, aşırı kaygılı ergin veya çocuklarda, aidiyet zemini üzerine inşa edildiğinde daha etkin sonuçlar vereceği öngörülebilir (Nasr, 2014, s.34,36).

II- Terörizmde Beyin Yıkamaya Karşı Kişiler Hukuku

Terörizmde beyin yıkama uygulamalarına karşı pek çok korunma yöntemi önerilir. Bu yöntemlere, kişiler hukuku merkezli yeni bir yöntemin eklenmesi bu bölümün amacıdır. Bu amaca ulaşmak için, koruyucu hukuk ve dava hukuku olmak üzere iki ayrı başlık altında çözüm önerilerinde bulunulabilir. Ancak öncelikle terörizme karşı mücadelede kişi unsurunun ne kadar önemli olduğu açıklığa kavuşturulmalıdır.

A- Terörizmle Mücadelede Kişi Unsurunun Önemi

Stratejik düşünce, kısacası savaş zekası, ötekiyle zekice iletişim kurmaya ve onu etkilemeye dönüşmüştür. Bu dönüşüm, **terörizmle mücadelede, mevcut veya müstakbel teröristin kişiliğinin çok önemli olduğuna** işaret eder. Teröristlerin, bizzat kendi kişiliklerinde ve avladıkları kişilerin kişiliklerinde, psikolojik, politik ve militanca istikrarsızlaşma varsa, buna karşı gerekçeli ve istikrarlı mücadele ancak yeni iletişim/ikna teknikleriyle verilebilir. **Bireyin teröriste dönüşmemesi, mevcut teröristin öz sorgulamaya intikal etmesi onların kişiliğinden geçer.**

Bir kere doktrinleştirme gerçekleşikten sonra, psikolojik taktiklerle tersine beyin yıkama gerekir. Çünkü **beyni yıkanmış bir teröriste karşı psikolojik savaş da, mezkûr teröristin kişiliğiyle ilgilidir.** Özellikle motivasyon bozma, terörizmde fizibilite bulunmadığını, kârlı olmadığını, derhal etkisinin negatif olduğunu ve nihai amacın asla gerçekleşmeyeceğini gerekçelendirme gerekir (Nasr, 2014, s.34-36). Zaten doktrinleştirilmiş kişinin orijinine döndürülmesi oldukça meşakkatlidir.

Geri çekilmeye, beklenen eylemini ifşaya veya teslim olmaya ikna sürecinde de, teröristin kişiliğinin derinlerine erişilmelidir. Yer değiştirmeye (terhise) zorlama, bölme, medyatik propagandayla moral bozma, sızma ve savuşturma gibi eylemli teknikler denenebilir. Tersine istikrar kazandırmak adına,

teröristin popüler inanç ve hurafeleri kısasa kısas kullanılabilir (Lericolais, 2011, s.13,26-27).

Özetle, bireyin teröriste dönüşmemesi kadar, mevcut teröristin öz sorgulamaya intikal etmesi, örgütünü veya beklenen eylemini ifşaya ikna edilmesi süreçlerinde de, bu iş, kişilik olgu ve bilincinden geçer. Çünkü **terörizm radikalleştirilerek beyni yıkanan kişilerin ortak amaçla öbekleşmesinde görünür kaynağını bulduğu üzere, terörizmle mücadele de, ancak bu kişilere ve onların kişiliğine temas eden yöntemlerle desteklenirse başarılı olabilir.**

B- KORUYUCU HUKUK BOYUTU: KİŞİLİK FARKINDALIĞI

Terörizm, ölen veya yaralananlarla yahut mameleki zararlarla değil. bilakis, kalan sağların müstakbel **kayıp korkusunda** gelişir. Terörizmi besleyen can damar, zararlı sonuçlarından ziyade **kitlesel tehdit** algısıdır (Dural, 1995, s.6-7; Oğuzman, Seliçi ve Oktay-Özdemir, 2016, s.2; Akipek, Akıntürk ve ATEŞ, 2016, S.233-234; Helvacı, 2017, s.24; Dural ve Öğüz, 2017, s.24; Serozan, 1977, s.93; Ateş, 2007, s.136, Pierrat, 1996, s.87-88; Savcı, 1980, s.1, 5-7; Doğan, 2001, s.369-371; Pino, 2000, s.225-227; Wu Mou, 2011, s.7, 20, 21, 26). Şu hâlde, **terörizmden korkulmadıkça, terörizm karşısında cesaretle duruldukça, onu sona erdirmek mümkün olabilir. Dahası, terörizmi tehdit etmekle, hatta korkutmakla, yani insancıl kısasla onun kökünü kazımak imkân dâhilindedir.**

Karşı tehdit bakış açısında, tabii ki ekonomik kaynağın kesilmesi ilk akla gelendir. Fakat terörist organizasyon yeni ekonomik kaynak yaratmakta gecikmeyecektir. Oysa terörist organizasyonları korkutmanın ve tehdit etmenin en kolay ve kalıcı yolu, onun kişi unsurunu kurutmaktır. Terörizmde kişi faktörünün baltalanması, ona yöneltilebilecek en büyük tehdittir.

Koruyucu hukuk boyutunda, hukukî sorunlar henüz oluşmadan, bunların oluşmasına öngörülü hukuka uygun yöntemlerle set çekilir. Terörizmde beyin yıkamaya set çekilmesinde **kışilik**

farkındalığı mihenk taşıdır. Birey, kişiliğinin hukuken korunduğundan haberdar olursa, işbu farkındalık sayesinde, doktrinleştirilmeye, yani beyninin yıkanmasına karşı, daha baştan duyarlı mertebeye çıkabilir.

Kişilik, sırf kişi olduğu için kişiye tanınan özgürlükler, ehliyetler ve kişisel durumlara ek olarak, onu donatan fiziksel, psikolojik ve ekonomik değerlerin bütünüdür (Dural, 1995, s.7; Serozan, 1977, s.93; Dural ve Öğüz, 2017, s.9; Helvacı, 2017, s.24; Oğuzman, Seliçi, Oktay ve Özdemir, 2016, s.2, Hatemi, 2017, s.66). Görüldüğü üzere, şahıs varlığı haklarından kişilik hakkını oluşturan unsurlar, malvarlığı dışında kalan bir dizi manevî varlıklardan müteşekkildir (Helvacı, 2017, s.105-107; Akipek, Akıntürk ve Ateş, 2016, s.347; Dural, 1995, s.101; Weill ve Terre, 1983, s.38; Teysie, 2000, s.68-69; Helvacı, 2001, s.46-50, Hatemi, 2012, s.73; Ataay, 1961, s.66). Kişilik hakkını karakterize eden başlıca sıfatlar, **vazgeçilememe, devredilememe** ve zamanaşımına uğramama şeklinde sıralanır (Dural, 1995, s.7-10,98-100; Pino, 2000, s.225,228-232; Helvacı, 2001, s.26-30; Ataay, 1961, s.8; Serozan, 1977, s.95; Dural ve Öğüz, 2017, s.100-101). Gerek kişilik hakkı, gerek kişiliği oluşturan unsurlar, tabiri caizse **paha biçilemez**, diğer bir deyişle parayla ölçülemez üstünlüktedir.

Alman, İsviçre ve Türk hukuklarında kişiliğin korunması, gerek anayasalarda, gerek medenî kanunlarda ifadesini bulur (Dural, 1995, s.9-10; Ataay, 1961, s.10-12; Helvacı, 2017, s.25-26; Oğuzman, Seliçi, Oktay ve Özdemir, 2016, s.5-6; Dural ve Öğüz, 2017, s.11-13). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 12'inci maddesinin 1'inci fıkrasına göre “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir”. İşte kişiliğin anayasal düzlemde tanınıp korunması, özel hukuka da yansımıştır. Eşitliği tanıma, kişiliğe saygı duyma, onun özgürlüğünü tanıma ve kişiliği koruma, kişiler hukukunun temel ilkeleridir (Dural ve Öğüz, 2017, s.13).

Kişinin kendi kendine ehliyet ve özgürlüklerinden vazgeçmesi yasaktır. Gerçekten kişiler hukukunda özgürlük ilkesi, ferde yalnızca karar verme özerkliği tanımakla değil, aynı zamanda

vazgeçemeyeceği özel alan yaratmakla temin edilebilir (Richardson ve Introvigne, 2001, s.163).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 12'inci maddesi dikkate alındığında, vatandaşların kişiliklerini, beyin yıkama ve doktrinleştirme uygulamalarına karşı bağışık mertebeye getirmek, devletin görevi olarak algılanabilir. Bireyin beyin yıkamaya karşı hukuk düzeni huzurunda korunması, özgür iradenin dışlanması anlamına gelmez, bilakis özgür iradenin teminat altına alınması anlamına gelir. Ferdin inancını oluşturma özgürlüğünü elinden almaya yeltenen her türlü beyin yıkamaya karşı korunması elzemdir (Ventegodt, Andersen ve Kandel, 2009, s.178, 180, 181).

Bir an için her yaşta bireylere, kişiliğinin hukuken paha biçilemez değerde olduğu ve hukuk düzenince çift yönlü korunduğu farkındalığını sabit öz sevgiyle yerleştirmeyi başardığımızı düşünelim. Sırf kişi olduğu için kendisine tanınan özgürlükler, ehliyetler ve kişisel durumlara ek olarak, onu donatan fiziksel, psikolojik ve ekonomik değerlerin bütünü itibarıyla korunduğu bilincinde, artık beyin yıkamaya karşı doğal bariyer oluşur. Kişiler hukukunun en başta sağlayacağı "kişilik ve hukukî korunma" farkındalığı, önleyici hukuk boyutudur. Bu ihtimal, beyin yıkamaya karşı bir aşım şeklinde mütalaa edilebilir.

Terörizmde beyin yıkama ve doktrinleştirme, kişilik hakkı ihlâlidir. Çünkü kişinin beyninin yıkanması demek, onun düşünme, davranma, bilgilenme ve duygulanma kontrolünü kısmen veya tamamen yitirmesi demektir. Başka bir deyişle, kurbanın otonomisini kaybetmesi, hayat kalitesinin azalması ve kendini gerçekleştirme ihtimalinin çöğnenmesi anlamına gelir (Richardson ve Introvigne, 2001, s.160, 163).

Kişiler hukuku perspektifinde, terörist adayının veya hâli hazırdaki teröristin zihnine/bilincine, bilinç alt veya üstüne, telkin edilen, dayatılan veya ekilen her türlü fiziksel veya psikolojik baskı, emir veya korku, kişilik hakkına saldırıdır. Beyin yıkama veya doktrinleştirme amacına hizmet eden bütün faaliyetler kişilik hakkına tecavüzdür. **Saldırının varlık ve**

derecesi, bireyin temel inancının, insancıl öncelik sıralamasının, düşünce akışının ve zihinsel komutlarının ondan izinsiz bozulmasında araştırılabilir.

Terör örgütü liderlerince, terörist adayının düşünme, davranma, bilgilenme ve duygulanma kontrolünün doktrinleştirme teknikleriyle kısmen veya tamamen ele geçirilmesi, kişiliğe saldırı şeklinde nitelenmiştir. Diğer taraftan, **kişi, süje olmaktan çıkıp beyin yıkamanın objesi olurken, boyun eğdirme (subjugation) metotlarına maruz kaldığı ölçüde, bu dönüşümün kendi özgür iradesiyle gerçekleştiğini zannedebilir** (Richardson ve Introvigne, 2001, s.163). **Bu zan, kişiliğe saldırı hukukî nitelenmesine engel değildir.**

C- Terör Örgütünde Beyin Yıkamaya Karşı Kişiliğin Çift Yönlü Korunması

Terör örgütüne katılım, tam olarak ihtiyarî gerçekleşmemekte. güçlü psikolojik ve teknolojik yöntemler sayesinde duygu ve düşüncelerin maniple edilmesiyle gerçekleşmektedir. Zaten bu manipülasyonun bütünü doktrinleştirilmiş kişiyi oluşturur. **Terör örgütleri tarafından doktrinleştirilmeye karşı mücadele, öğretilerde çeşitli yöntem önerilerine konu olur.** Öncelikle, beyin yıkama teorilerinin az sayıda akademisyen tarafından araştırıldığı serzenişinde bulunulur. Şöyle ki, *neo* beyin yıkama teknikleri konusundaki akademik çalışmaların arttırılmasıyla toplumlarda yaşanan manevî paniğe hakiki müdahale sağlanabilir (Onuoha, https://www.usip.org/sites/default/files/SR348-Why_do_Youth_Join_Boko_Haram.pdf, Momanu, 2012, 103). Daha sonra, şu öneriler anılabilir: işsizliğin ve fakirliğin giderilmesi. eleştirel düşünce/ruh (*critical spirit*) üzerine kurulu eğitim modelinde gençlerin eğitilmesi. sosyal devlet çatısında muhtaç, evsiz, kimsesiz, öksüz ve yetim çocuklara sahip çıkılması. barışçıl eğitim modelinde, bireylerin ömür boyu araştırmacı okumaya sevk edilmesi ve dogmaların/mutlak doğruların sorgulanmasının normalleşmesi. fikir çeşitliliğinin yüceltilmesi (Gray ve Matchin, 2008, s.114). Ayrıca güçlü ve zengin ülkelerin, fakir ve zayıf ülkelere yardım eli uzatmasıyla, çocukların teröriste dönüşmesine engel olunabileceği iddia edilir (Yahşi, 2015, s.144). Yine, açlık

ve işsizliğin giderilmesiyle refahın yaşatılması. eğitimde sevgiye, öğretimde pozitif bilimlere önem verilmesi. bilhassa dinî eğitimin radikal unsurların eline geçmesinin engellenmesi de öneriler arasındadır (Kilis'te yapılan bir sosyolojik çalışmada, kişinin İslâm dinine ilişkin ilim ve irfanı arttıkça, din ve şiddet arasındaki ayrılığın netleştiği sonucuna varılmıştır (Öz N., İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din/İslâm ve Şiddet İlişisini Algılayışı, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği), Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, 2/2, 135-165, 162, 163). Kilis'te elde edilen bu nicel verinin genelleştirilmesi üzerine, dinî ilimlerde hakiki bilgiye eriştikçe şiddetten uzaklaşıldığı sonucuna varılabilir. Gerçek şu ki, her türlü eğitimde, eğiticinin kendi inançlarını empoze etmekten kaçınması elzemdir. Böylesine inanç empozisi, eğitilmiş birey yaratmaz; ya bağımlı, ya da isyankâr kişilik inşa eder. Temel değerler yerleştikten sonra, herkesin şahsına uygun düşünceler seçmesine izin verilmesi ve kendini güncellemesine teşvik edilmesi kâfidir.). Gerçekten, kişilerin bağlı oldukları felsefi veya dinî inanç sistemlerinde derinlemesine eğitilmesi, onların suiistimallere karşı korunmasına ve şiddetten uzaklaşmasına yardımcı olabilir (Ateş, 2007, s.136; Helvacı, 2017, s.140; Dural, 1995, s.142; Dural ve Öğüz, 2017, s.145-146; Oğuzman, Seliçi, Oktay ve Özdemir, 2016, s.195,206).

Buraya kadar anılan mücadeleye ilişkin bütün yöntem önerileri hiç şüphesiz pragmatik açıdan faydalı sonuçlar doğurur. Doktrinleştirmeye karşı mücadele yöntemlerine, kişiler hukuku perspektifinde, yeni yöntem eklenmesi de toplam faydayı katlayabilir. Koruyucu hukuk boyutunda, doktrinleştirme henüz meydana gelmeden, kişilik farkındalığıyla, kişinin hak ve özgürlüklerinin otonomi kalkarıyla korunabileceği ileri sürülmüştür. Dava hukuku boyutuna gelindiğinde ise, kişiliğin fiilen korunması gündemde yerini bulur.

Kişiliğin korunması iki boyutludur. Birincisi, kişiliğin saldırılara, haksız fiillere karşı korunması, yani dışa karşı korumadır. Diğer taraftan, kişilik hakkı, sadece üçüncü kişilerin tehditlerine karşı değil, aynı zamanda kişinin **kendi tasarruflarına karşı** da korunmalıdır (Savcı, 1980, s.17-19;

Serozan, 1977, s.94, Dural ve Ögüz, 2017, s.145, Hatemi, 2017, s.67,70,72; Akipek, Akıntürk ve Ateş, 2016, s. 354-355). İkinci boyut, kişinin kendisinden, yani **içe karşı** korunmasıdır (Helvacı, 2001,s.18-24; Dural, 1995, s.142-146; Serozan, 1977,s.94; Oğuzman, Seliçi ve Oktay-Özdemir, 2016, s.195; Helvacı, 2017, s.141; Akipek, Akıntürk ve Ateş, 2016, s.354-355). diğ er bir deyiş le, **kiş ilığın hukukî iş leml e tecavüzlere karşı korunmasıdır** (Helvacı, 2001, s.19).

Kiş ilığın iç e karşı korunmasındaki esas gaye, “kiş inin kendisinden her yönden kuvvetli olan diğ er şahıslar tarafından zorlanarak kiş illiğini haleldar edecek hukukî muameleler yapmasını önlemektir” (Thévenaz, 1997, s.58). Kısacası, insan iradesine bahş edilen özgürlüğ ün vazgeç ilmezliğini ortaya koymaktır (Hatemi, 2012, s.74). İnsanlar kendi hürriyet ve hayatları hakkında, başkasına boyun eğdiklerine veya bunları ahara devrettiklerine dair tasarruf hakkını haiz değ ildir (Ateş, 2007, s.142-144; Dural, 1995, s.144; Thévenaz, 1997, s.86-89; Helvacı, 2001, s.22-23; Serozan, 1977, s.94; Dural ve Ögüz, 2017, s.146-148; Hatemi, 2012, s.74; Hatemi, 2017, s.67; Dural, 1995, s.142; Dural ve Ögüz, 2017, s.145-146; Helvacı, 2017, s.144; Oğuzman, Seliçi ve Oktay-Özdemir, 2016, s.203-204; Akipek, Akıntürk ve Ateş, 2016, s.358). Ehliyet ve özgürlükleri, kısmen veya tamamen olsun fark etmez, kalıcı sınırlayan hukukî iş lemler, kiş inin onayına dayansa bile, batıldır, özellikle kesin olarak hükümsüzdür (Thévenaz, 1997, s.92-96; Ateş, 2007, s.141; Oğuzman, Seliçi ve Oktay-Özdemir, s.202-203). Buradaki hükümsüzlük yaptırımının temel kıstasları, vazgeçmenin yoğunluğu, ş iddeti ve süresidir. Özellikle borç altına giren kiş inin ehliyetinin ne kadar sınırlandığ ı, özgürlüğ ünün ne oranda alıkoyulduğ udur (Doğ an, 2001, s.375; Serozan, 1977, s.95-96).

Türk Medenî Kanunu, 24 ve 25'inci maddelerinde, kiş ilığın dış arıdan gelen saldırılara karşı korunmasını. 23'üncü maddesinde ise, kiş inin kendi kendine katıldığ ı hukukî iş lemlerden korunmasını düzenlenmiş tir. Kiş ilığın dış a karşı korunmasında, bir kimse şahsiyet hakkına yönelik saldırının önlenmesini, sürmekte olan saldırıya son verilmesini, sona ermiş bile olsa etkileri devam eden saldırının hukuka aykırılığ ının

tespitini isteyebilir. Bunlarla birlikte, düzeltmenin veya kararın üçüncü kişilere bildirilmesini ya da yayımlanmasını talep edilebileceği gibi, tazminat talepleri ve saldırı dolayısıyla elde edilen kazancın vekâletsiz iş görme hükümlerine göre iadesi de dava edilebilir (Doğan, 2001, s.375; Serozan, 1977, s.95-96).

Terörizme karşı ceza hukukunun soruşturma, kovuşturma ve infaz olanakları tabii ki bakidir. Bununla birlikte, terörizmde doktrinleştirme faaliyetlerine maruz kalan kişi, kişilik hakkının bu saldırıya karşı korunması için, Türk Medenî Kanunu'nun 25'inci maddesinde sıralanan tüm dava olanaklarından, somut olayın şartlarına uygun düştüğü ölçüde yararlanabilir. Nihayet, Türk Medenî Kanunu'nun 23'üncü maddesi izdüşümünde, terörist adayının doktrinleştirilmesi esnasında, beyninin yıkanmasına, diğer bir deyişle, ehliyet ve özgürlüklerinden kısmen veya tamamen vazgeçmesine hizmet eden tüm hukukî işlemler batıldır. Özellikle dinleri suiistimal eden terör örgütleri bakımından, kişinin inanç özgürlüğünden vazgeçmesini konu edinen hukukî işlemler de, bu vazgeçiş görünürde terörist adayının rızasına dayansa bile, kesin olarak hükümsüzdür.

* İnternet üzerinden erişilen kaynaklarda, tek tarih, esere erişim; iki tarih, internete konulma ve erişim; üç tarih ise, internete konulma, güncellenme ve erişim tarihine tekabül eder. Makale eserlerinde, ilk sayı yıla, ikincisi cilde, üçüncüsü dergi sayısına, son sayı ise sayfa numarasına işaret eder. Atıfların en sonunda yer alan sayılar daima sayfa numarasıdır.

Sonuç

Doktrinleştirme, yani beyin yıkama, muhatabın farkındalığı dâhilinde olsun olmasın, onun tarafından anlaşılın anlaşılmasın, suiistimal yöntemleriyle muhatabın zihnini kontrol altına almak ve onun zihninde radikal ve ideolojik dönüşüm yaratmak amacıyla, her türlü sistemli telkin, yönlendirme ve baskı içeren manipülasyon ve propaganda tekniklerinin bütünüdür. Teoriden öte fiilen canlılığı tespit edilen doktrinleştirme, toplumda manevî panik ve sosyal travmaya neden olduğu üzere bununla mücadelede yeni bir çözüm yolu öğretmeye katkı sağlayabilir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyada ilk defa anılmaya başlanan beyin yıkama teorileri yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Ne var ki, hiçbir terör örgütü, fanatik inançlar enjekte etmeksizin insan faktörü yaratamaz. Hiçbir terör örgütü, enjekte ettiği fanatik inançları fiziksel veya psikolojik baskıyla canlı tutmaksızın insan faktörünü genişletemez. Her terör örgütü lideri, altındakilerin komplekslerini farkındadır, gerektiğçe bu komplekslerden yararlanır. Her terör örgütünde radikal ve/veya fanatik inançların korunması uğruna, sistematik ritüeller uygulanır.

Terörizme karşı mücadelede kişi unsuru çok önemlidir. Bireyin teröriste dönüşmemesi kadar, mevcut teröristin öz sorgulamaya intikal etmesi, örgütünü veya beklenen eylemini ifşaya ikna edilmesi süreçlerinde de, bu iş, kişi unsurundan ve kişilik bilincinden geçer. Terörizmle mücadele, ancak kişiliğe, özellikle terör örgütünün kişi unsuruna temas eden yöntemlerle desteklenirse başarılı olabilir. Terörizmde beyin yıkama uygulamalarına karşı pek çok korunma yöntemi önerilir. Bu çalışmada, mevcut mücadele yöntemlerine, kişiler hukuku merkezli yeni bir yöntem eklenir.

Kişilik, sırf kişi olduğu için kişiye tanınan özgürlükler, ehliyetler ve kişisel durumlara ek olarak, onu donatan fiziksel, psikolojik ve ekonomik değerlerin bütünüdür. Doktrinleştirme henüz meydana gelmeden, kişilik farkındalığıyla, kişinin hak ve özgürlükleri otonomi kalkanyla korunabilir. Kişiler hukukunun en başta sağlayacağı “kişilik ve hukukî korunma” farkındalığı, önleyici hukuk boyutudur. Burada bahsedilen, kişiliğin hukuken paha biçilemez değerde olduğu ve hukuken çift yönlü korunduğu farkındalığının sabit öz sevgiyle kişilere evvelden yerleştirilmesidir. Bu ihtimal, beyin yıkamaya karşı bir aşş şeklinde mütalaa edilebilir.

Türk Medenî Kanunu, 24 ve 25’inci maddelerinde, kişiliğın dışarıdan gelen saldırılara karşı korunmasını. 23’üncü maddesinde ise, kişinin kendi kendine katıldığı hukukî işlemlerden korunmasını düzenlemiştir. Terörizmde doktrinleştirme faaliyetlerine maruz kalan kişi, kişilik hakkının bu saldırıya karşı korunması için, Türk Medenî Kanunu’nun 25’inci maddesinde

sıralanan tüm dava olanaklarından, somut olayın şartlarına uygun düştüğü ölçüde yararlanabilir. Nihayet, Türk Medenî Kanunu'nun 23'üncü maddesi izdüşümünde, terörist adayının doktrinleştirilmesi esnasında, beyninin yıkanmasına, diğer bir deyişle, ehliyet ve özgürlüklerinden kısmen veya tamamen vazgeçmesine hizmet eden tüm hukukî işlemler batıldır. Özellikle dinleri suiistimal eden terör örgütleri bakımından, kişinin inancını oluşturma ve yaşama özgürlüğünden kısmen veya tamamen vazgeçmesini konu edinen hukukî işlemler de, bu vazgeçiş görünürde terörist adayının rızasına dayansa bile, kesin olarak hükümsüzdür.

Kaynakça*

Akipek, Jale G., Akıntürk, Turgut. & Ateş Derya. (2016). *Türk Medenî Hukuku, Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku*, Beta, 13. Baskı, İstanbul.

Atay, Aytekin. (1961). *Şahıslar Hukuku, Fasikül: 1, Hakiki Şahıslar*, Amerikan Neşriyatı Bürosu, İstanbul, .

Ateş, Derya. (2007). İrade Özerkliği Kapsamında TMK. m. 23/II Hükümü ve Karar Özgürlüğü, *Ankara Barosu Dergisi*, 65(2), 135-148.

Bagheri, Nia Hassan. & Jalilvand Hossein. (2015). Religious education and indoctrination, *Journal of Novel Applied Sciences*, 4(10), 1080-1084,

<http://jnasci.org/wp-content/uploads/2015/10/JNASCI-2015-1080-1084.pdf> (14.1.2018).

Biber Nizamettin, Endoktrinasyon-Beyin Yıkama, <http://blog.milliyet.com.tr/endoktrinasyon--beyin-yikama/Blog/?BlogNo=471447> (21.8.2014-19.1.2018).

Bloom Mia/Horgan John, The Rise of the Child Terrorist- The Young Faces at the Frontlines, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2015-02-09/rise-child-terrorist> (9.2.2015-9.1.2018).

Brown, J. A. C. (1973). *Beyin Yıkama*, Çeviren: Tanç Behzat, Boğaziçi, İstanbul.

Cragin Kim/Gerwehr Scott, Dissuading Terror Strategic Influence and the Struggle Against Terrorism, Published 2005 by the RAND Corporation in the USA, Rand Corporation Public E-Book, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2005/RAND_MG184.pdf (19.1.2018).

Doğan Murat. (2001). Şahsiyet Hakkına Tecavüzün Önlenmesi Davası, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(1-4), 369-420.

Dural Mustafa. (1995). Türk Medenî Hukuku'nda Gerçek Kişiler, Filiz, 4. Baskı, İstanbul.

Dural, Mustafa. & Öğüz, Tufan. (2017). *Türk Özel Hukuku, Kişiler Hukuku II*, 18. Baskı, İstanbul.

Georges Amaryllis, Lethal Victims: Child Recruitment in Terrorist Organizations, <http://trendsintitution.org/lethal-victims-child-recruitment-in-terrorist-organizations/> (14.4.2015-19.1.2015).

Gray H. David/Matchin Owen Tom, Children: The new face of terrorism, International NGO Journal, June 2008, 3/6, 108-114, http://www.academicjournals.org/article/article1380892899_Gray%20and%20Matchin.pdf (19.1.2018).

Hatemi Hüseyin. (2012). *İslâm Hukuku Dersleri*, Sümer, 4. Baskı, İstanbul.

Hatemi, Hüseyin. (2017). *Kişiler Hukuku, On İki Levha*, 6. Baskı, İstanbul(Hatemi, Kişiler Hukuku).

Helvacı, Serap. (2001). Türk ve İsviçre Hukuklarında Kişilik Hakkını Korumaya Davalar (MK md. 24/a fıkra I/İMK md. 28a fıkra I), Beta, 1. Baskı, İstanbul.

Helvacı, Serap. (2017). *Gerçek Kişiler, Legal*, 8. Baskı, İstanbul, (Helvacı, Gerçek Kişiler).

Huttunen Rauno, Indoctrination, Communicative Teaching and Recognition-Studies in Critical Theory and Democracy in Education, University of Joensuu, Publications in Education 131, Joensuu, 2009, http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-214-1/urn_isbn_978-952-219-214-1.pdf (15.1.2018).

Ioana Irina/Cracsner Constantin-Edmond, Education vs. Indoctrination, Scientific Research and Education in the Air Force (AFASES), 2016, 561-574. http://www.afahc.ro/ro/afases/2016/SOCIO/IOANA_CRACSNER.pdf (12.1.2018).

Kirman M. Ali. (2004). Beyin Yıkama Teorileri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 107-132.

Kruglanski, Arie W. & Fishman, Shira. (2009). Psychological Factors in Terrorism and Counterterrorism: Individual, Group, and Organizational Levels of Analysis, *Social Issues and Policy Review*, 3(1), 1-44.

Lericolais Marine, Terrorisme international et mesures de sûreté : analyse économique du comportement du voyageur sur le réseau de transport aérien mondial, Université Lumière Lyon 2, Faculté des Sciences Économiques et de Gestion, Thèse pour l'obtention d'un Doctorat de Sciences Économiques, le 27 septembre 2011, submitted by HAL [archives-ouvertes.fr](https://halshs.archives-ouvertes.fr) on 19 April 2013, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/tel-00816114/document> (22.1.2018).

Momanu Mariana, The Pedagogical Dimension of Indoctrination: Criticism of Indoctrination and the Constructivism in Education, *META: Research in Hermeneutics, Phenomenology and Practical Philosophy*, June 2012, 4/1, 88-105, http://www.metajournal.org//articles_pdf/88-105-mariana-momanu-meta7-tehno.pdf (13.1.2018).

Nasr Mario, Gestion Psychologique de la Lutte Contre Le Terrorisme, Septembre 2014, 1-81, https://www.files.ethz.ch/isn/184241/Gestion%20Psychologique%20de%20la%20Lutte%20Contre%20le%20Terrorisme_st_sec.pdf (22.1.2018).

Oğuzman, M. Kemâl., Seliçi Özer, & Oktay-Özdemir, Saibe. (2016). *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)*, Filiz, 16. Baskı, İstanbul.

Onuoha Freedom C., Why do youth join boko haram?, United States Institute of Peace, Special Report 348, 1-12,

https://www.usip.org/sites/default/files/SR348-Why_do_Youth_Join_Boko_Haram.pdf (13.4.2018).

Öz, Nedim. (2005). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din/İslâm ve Şiddet İlişisini Algılayışı, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği), *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 135-165.

Pierrat Emmanuel, Protection des droits de la personnalité, LEGICOM, 1996/2, 12, 87-93, <https://www.cairn.info/revue-legicom-1996-2-page-87.htm> (23.1.2018).

Pino Giorgio, The Right to Personal Identity in Italian Private Law: Constitutional Interpretation and Judge-Made Rights, in the Harmonization of Private Law in Europe, edited by M. Van Hoecke and F. Ost, Hart Publishing, Oxford, 2000, 225-237, <http://www1.unipa.it/gpino/The%20right%20to%20personal%20identity.pdf> (3.1.2018).

Precht Thomas, Home grown terrorism and Islamist radicalization in Europe (From conversion to terrorism), Research report funded by the Danish Ministry of Justice, December 2007, http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors__2_.pdf (19.1.2018).

Reinares Fernando and the other members of the group, Radicalization Processes Leading to Acts of Terrorism, A concise Report prepared by the European Commission's Expert Group on Violent Radicalization, Submitted to the European Commission on 15 May 2008, http://www.rikcoolsaet.be/files/art_ip_wz/Expert%20Group%20Report%20Violent%20Radicalisation%20FINAL.pdf (18.1.2018).

Richardson James T./Introvigne Massimo, Brainwashing Theories in European Parliamentary and Administrative Reports on Cults and Sects, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2001, 40/2, 143-168, https://www.academia.edu/28591164/_Brainwashing_Theories_i

n_European_Parliamentary_and_Administrative_Reports_on_Cu
lts_and_Sects_ (13.4.2018).

Sancar, Faruk.(2016). Dinî Cemaatlerin Üye Kazanma Stratejileri Beyin Yıkama Olarak Değerlendirilebilir mi?: Kullandıkları Teolojik Argümanlar Üzerinden Eleştirel Bir Okuma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, , 9(42), 1915-1927.

Savcı, Bahri. (1980). Yaşam Hakkı ve Boyutları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 449, İnsan Hakları Merkezi Yayınları 1, Ankara.

Schein Edgar H., Brain Washing, Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts, December 1960, <https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/83028/14769178.pdf> (9.1.2018).

Serozan Rona. (1977). Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 11(14), 93-112.

Şengür Altay, Canlı Bomba Eylemcisine Kendini Kurban Etme Fikri Nasıl Empoze Ediliyor?, <https://onedio.com/haber/canli-bomba-eylemcisine-kendini-kurban-etmek-fikri-nasil-empoze-ediliyor--603746> (12.10.2015- 29.6.2016-11.1.2018).

Tan Charlene, Indoctrination, Imagination and Moral Education, June 2004, 1-13, https://www.researchgate.net/publication/254573021_Indoctrination_on_Imagination_and_Moral_Education (18.1.2018).

Tanzeem Ayesha, IŞİD Kadınların Beynini Yıkıyor, <https://www.amerikaninsesi.com/a/isid-kadinlarin-beynini-yikiyor/2446510.html> (11.9.2014-11.1.2018).

Teyssié, Bernard. & Droit, Civil. (2007). Les Personnes, Litec, Cinquième édition, Paris.

Thévenaz Alain. (1997). La protection contre soi-même (Etude de l'article 27 alinéa 2 CC), Staempfli, Berne.

Ventegodt, Søren., Andersen, Niels Jørgen. & Kandel Isack. (2009). An ethical analysis of contemporary use of coercive

persuasion (“brainwashing”, “mind control”) in psychiatry, *Journal of Alternative Medicine Research*, 1(2), 177-188.

Victoroff Jeff. (2005). The Mind of the Terrorist, *Journal of Conflict Resolution*, 49(1), 3-42.

Warburton Ida Gaye, The Commandeering of Free Will: Brainwashing as a Legitimate Defense, *Capital Defense Journal*, 2003, 16/1, 73-97, [http://vc3.org/bestCDJ/docs/16%20Cap.%20Def.%20J.%2073%20\(2003\)%20Warburton,%20Brainwashing.pdf](http://vc3.org/bestCDJ/docs/16%20Cap.%20Def.%20J.%2073%20(2003)%20Warburton,%20Brainwashing.pdf) (24.1.2018).

Weill, Alex., Terré, François. & Droit, Civil. (1983). Les personnes-La famille-Les incapacités, Dalloz, Cinquième édition, Paris.

Wu Mou Tzung, “Personne” en Droit Civil Français: 1804-1914, Università Degli Studi Roma Tre, École des Haute Études en Sciences Sociales, Centre d’études des normes juridiques « Yan Thomas » Doctorat en Droit et sciences sociales, Thèse pour obtenir le grade de docteur, financée par les Marie Curie Actions de la Commission Européenne, 1er Mars 2011, <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00738952/document> (23.1.2018).

Yahşi Murat. (2015). Terör Örgütlerinde İntihar Bombacısı Kişiliği ve Etkinliği, Danışman: Güneş Mehmet, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yapıcı, Asım. (2016). İntihar Saldırılarının Kaynağı Din Değildir!, *Kriter Elektronik Dergisi*, 1/2, <http://kriterdergi.com/intihar-saldirilarinin-kaynagi-din-degildir/> (3.6.2016-11.1.2018).

Yaşar Yasemin, İnsan kendisini neden imha eder?,

İslam'ın Teröre Bakışı

H. Mehmet Soysaldı, Fırat Üniversitesi

Giriş

İslam dini isminden de anlaşılacağı üzere barış ve esenlik dinidir. Zira yeryüzünde barış ve huzuru yaygınlaştırmak için indirilmiş bir ilahî dindir. Ancak ne yazık ki müntesiplerinin yanlış anlayışı ve uygulamalarıyla son asırlarda özellikle Batılı insanlara İslam, bir terör dini imiş gibi lanse edilmektedir. Hâlbuki İslam dininin temel iki kaynağı Kur'an ve Sünnete baktığımız zaman İslam'ın asla şiddet ve teröre izin vermediğini görmekteyiz. İşte bu bildirimizde İslam'ın temel iki kaynağı Kur'an ve Sünnet ışığında teröre bakışını inceleyecek yeryüzünden şiddet ve terörü kaldırmak insanların barış ve huzur içerisinde kardeşçe yaşayabilecekleri bir ortamın oluşmasında İslam'ın öngördüğü evrensel prensipleri açıklamaya çalışacağız.

1. Terör Nedir?

Terör, günümüzde devletlerin karşı karşıya buldukları en büyük tehlikelerden biridir. Ülkemizde de terör sebebiyle nice insanların canı, malı, ırzı ve namusu heder olmuştur. Terör, ülkemizde uzun yıllardan beri gündemde kalan ve mutlaka önlenmesi gereken en önemli sorunlardan biridir. Halkımızın güvenliğini tehdit eden ve huzuru bozan faktörlerden biri olmaya devam etmektedir.

Bilindiği gibi ülkemizde sosyo-ekonomik ve siyasî sıkıntıların fazla olduğu 1950'li yıllardan bu güne terör belasıyla karşı karşıyayız. 1970-1980'li yıllarda sağ-sol, 1980'den bu yana da iç ve dış düşmanlarımız, halkımızı Türk-Kürt, Alevî-Sünnî, Laik-Antilaik diyerek ülkemiz insanlarını parçalayıp bölmek ve hain emellerini gerçekleştirmek istemektedirler.

Ülkemizdeki terör olaylarının birçok sebebi vardır. Bunların bir kısmı ekonomik, sosyo-kültürel sebepler olduğu gibi ülkemizin sahip olduğu jeo-politik konumu da bu sebepler arasında zikredilebilir. Sebep ne olursa olsun bu terör belasından bir an önce

kurtulup ülkemizi ve halkımızı düzlüğe çıkarmak gerekmektedir. Acaba Yüce Dinimiz İslam bu konuya nasıl yaklaşmaktadır. Bu sorunun halledilmesi için İslam'ın ön gördüğü çözüm yolları nelerdir. Bu hususun da bilinmesi bu sorunun çözülmesinde önemli katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

1.1.Sözlükte Terör Kelimesi

Terör kelimesi aslı batı kökenli bir kelime olup Fransızca “terreur”, (Kocabay, trs: 1073) İngilizce ise, “terror” kelimeleriyle ifade edilmektedir. (Redhouse, 1986: 1012) Türkçe sözlükte “yıldırma, cana kıyma, malı yakıp yıkma, korkutma ve tedhiş” gibi anlamlara gelmektedir. (*Türkçe Sözlük*, 1988: II, 1459. Doğan, trs: 1070) Bu faaliyetleri yapan kişiye terörist, bu eylemlerin tamamına da terörizm denilir. (Çakmak, 2008: 29. Püsküllüoğlu, 1995: 1490) Arapça ise اِرْهَابٌ “irhab” kelimeleriyle ifade edilmektedir. (Bkz., İbn Manzur, trs: rahibe mad. Firuzabâdî, 1987: rahibe mad. İsfehânî, 1992: 366-367. Cevherî, 1979: rahibe mad. İbn Faris, 1266: rahibe mad)

1.2.Terim Olarak Terör Kelimesi

Terim olarak terör, “insanları yıldırma, sindirmek yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemidir.” (Bozdemir, 1981: VI, 523. İldeş, 2008: 72-73) Başka bir ifadeyle terörü. “örgütlü ve kuralsız şiddet hareketleriyle hukuk dışı güç kullanarak amaca ulaşma eylemi” olarak tarif edebiliriz. (İlhan, 1998: 8. Çakmak, 2008: 29. İldeş, 2008: 73)

2.Terörün Amacı

Son yıllarda terörün çok çeşitli amaçlar için kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1.Farklı ülkelerde ve halklarda endişe ve korku yaymak
- 2.Kamu düzenini bozmak
- 3.Devlet altyapısına zarar vermek
- 4.Düşmanlardan intikam almak
- 5.Yetkilileri tehdit etmek ve şantaj yapmak
- 6.Reklam ve ilan için

- 7.Çevreye zarar vermek
- 8.Hükümetleri devirmek ve rejimi değiştirmek
- 9.Mal toplamak
- 10.Tutukluları veya mahkûmları serbest bıraktırmak.” (el-Umeyrî, 2004: 60-64)

Bu amaçları iki başlık altında toplamamız mümkündür:

1.Terör, insanları tehdit ve şiddetli baskı yoluyla toplumda panik ve korku yaratarak fitne çıkarıp güvenliği bozmayı amaçlamaktadır.

2.Terör, siyasî amaçlarını gerçekleştirme uğruna toplumu kontrol ve tahakküm altına almak için korku yaratmayı hedeflemektedir.” (Rüşvan, 2002: 56)

3.Terörün Sebepleri

Terörün sebeplerini siyasî, iktisadî ve içtimaî olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunları madde madde açıklamak gerekirse.

3.1.Siyasî Sebepler:

- “1.Bir devletin diğer bir devleti sömürmek için işgal etmesi
- 2.Zayıf devletlere karşı kuvvet uygulamak
- 3.Kuvvetli devletlerin zayıf devletlerin iç işlerine karışması
- 4.Yabancı güçlerle işbirliği yaparak ihtilal yapmak
- 5.Belirli bir milleti tehcir için baskı ve şiddet uygulamak
- 6.Irkçılık yaparak milleti parçalamak.” (et-Til, 1998: 18)

3.2.İktisadî Sebepler:

- “1.Ekonomik eşitsizlik
- 2.Yabancı ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarına el koymak istemeleri.” (et-Til, 1998: 18)

3.3.Sosyal Sebepler:

- “1.Ceza, hapis ve intikam yoluyla insanların haklarını gasbetmek
- 2.Açlık, mahrumiyet, ümitsizlik ve cehalet
- 3.Zulüm altında inleyen halkın acılarını görmezlikten gelmek

4.Çevrenin tahrip edilmesi.” (et-Til, 1998: 18)

4.Kur’an’ın Teröre Bakışı

“İslam barış ve huzur dinidir. Yeryüzünde barış ve huzurun egemen olmasını istemektedir. İslam’ın en büyük hedeflerinden biri barış ve huzur içerisinde yaşayan bir toplum meydana getirmektir. İnsanların birbirinin fikrine saygı duyduğu, canı, malı, ırz ve namusunun güven içinde olduğu huzurlu bir toplum kurmayı hedeflemektedir. Böyle bir toplumun oluşması için gerekli kuralların gerek ayetlerde gerekse hadislerde va’z edildiğini görmekteyiz.” (Soysaldı, 2018: 244)

İslam dininin birinci kaynağı hiç şüphesiz ki Allah’tan vahiy yoluyla Hz. Muhammed (s.a.v)’e indirilmiş olan Kur’an-ı Kerim’dir. İslam en doğru olarak Kur’an’dan öğrenilir. Kur’an-ı Kerim’i baştan sona incelediğimiz zaman şiddet ve terörü yasakladığını görmekteyiz. Nitekim Kur’an’da bu konuyla ilgili birçok ayet bulunmaktadır.

4.1.Allah Katında En Değerli Varlık İnsandır

Yüce Allah insanı en mükemmel şekilde yaratmış (Tin, 95/4) ve ona akıl denen çok önemli bir nimeti lütfetmiştir. Akıl vasıtasıyla insanı diğer varlıklardan üstün kılmıştır. (İsra, 17/70) Bundan dolayı da insana eşref-i mahlûk denilmektedir. Allah Teâlâ evrendeki güneşi, ayı ve yıldızları insanın hizmetine sunduğu gibi yeryüzündeki bütün hayvanları, bitkileri ve canlı cansız bütün varlıkları insanın hizmetine sunmuştur. (Bkz., İbrahim, 14/32-33. Nahl, 16/12. Hac, 22/65. Lokman, 31/20. Casiye, 45/12-13)

Allah’ın değer verdiği ve üstün kıldığı insana fikir ve düşünce özgürlüğü verilmiştir. İnsan, fikir ve düşüncesini eyleme geçirerek çevresindeki diğer insanlara zarar vermediği sürece fikir ve düşüncesinde serbesttir. Nitekim Yüce Allah “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve her şeyi bilir.*” (Bakara, 2/256) buyurmaktadır.

İslam, bir insanın zorla dine sokulmasına asla müsaade etmemektedir. Çünkü düşünce özgürlüğü İslam'ın insana verdiği ilk özgürlüklerden biridir. Tarih boyunca bir insanın zorla İslam dinine sokulması asla vuku bulmamıştır. (İsmail, 1994: 202)

4.2.İslam, Evrende Barış ve Güvenliği Yaygınlaştırmak İster

İslam kelimesi “Barış, sulh, güvenlik ve teslimiyet” anlamlarına gelen “silm” kökünden türetilmiştir. (Bkz., Firuzabâdî, 1987: silm mad. İsfehânî, 1992: 366-367. Cevherî, 1979: silm mad. İbn Faris, 1266: silm mad) İslam sevgi, yardımlaşma-dayanışma, adalet, eşitlik ve barış dinidir. İsmi bile bütün hayır ve güzel anlamları içinde barındıran bir din nasıl olur da insanlara baskı, korku, şiddet ve cinayeti emreder. Bu olumsuzlukları İslam'a ve onun birinci kaynağı olan Kur'an'a nispet etmek asla doğru değildir. Zira Kur'an, bütün insanları barış ve sulha davet etmekte ve şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.*” (Bakara, 2/208)

Bir insanın haksız yere canına kıymayı/öldürmeyi dünyadaki bütün insanları öldürmek gibi büyük bir cinayet olarak kabul eden bir din nasıl olur da şiddet ve teröre onay verir. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur. Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.*” (Maide, 5/32)

Bu ayette açıkça görüldüğü gibi Yüce Allah insan hayatına çok değer vermiş ve bir insanın haksız yere öldürülmesini bütün insanların öldürülmesiyle eşit tutmuştur. Bir insanın canının kurtulmasına vesile olmayı bütün insanlara hayat vermeyle denk saymıştır. İşte Kur'an'ın hükmü bu iken maalesef insanlar haksız yere yeryüzünde fesat çıkararak, şiddet ve terör estirerek masum/suçsuz, günahsız insanları kadın, çocuk, yaşlı demeden

göz kırpmadan öldürmektedirler. Asıl garip olan tarafı şurasıdır ki, bu yaptıkları caniliği İslam'a mal etmektedirler. Hâlbuki İslam bu canilerden ve bu canilerin işledikleri cinayetlerden ve bu yaptıkları zulümlerden beridir.

İslam dininde barış esastır. Savaş ise arızidir. Yani savaş ancak mecbur kaldığı zaman yapılabilir. Kur'an-ı Kerim'de savaş ve cihad ifadelerinin geçtiği ayetleri incelediğimiz zaman "fi sebilillah" (Allah yolunda) kaydının mevcut olduğunu görmekteyiz. (Bkz., Bakara, 2/190, 218, 244. Al-i İmran, 3/167. Enfal, 8/74. Tevbe, 9/20) Bu, İslam'da savaş ve cihadın asıl gayesinin yeryüzünden fitneyi kaldırmak ve hakkı yüceltmek olduğunu göstermektedir. İslam'da savaş, günümüzde Batılı ülkelerin yaptığı gibi ülkeleri haksız yere işgal etmek, ülkedeki yeraltı ve yerüstü zenginliklerini ele geçirip sömürmek, bu uğurda masum/suçsuz günahsız insanlara baskı, şiddet ve zulüm yaparak öldürmek için yapılmaz. İslam'da savaş ve cihad ancak insana ve vatana karşı saldırıyı önlemek için meşru kılınmıştır.

İslam'da savaş yapmanın amacını şu üç noktada toplamak mümkündür:

1.Nefsi müdafaa etmek ve yapılan zulmü ortadan kaldırmak ve zulme engel olmak. Nitekim bu amacın Hac Suresi 39 ve 40. ayetlerde şöyle ifade edildiğini görmekteyiz: *"Kendileriyle savaşılanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir. Onlar, başka değil, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir."*

2.Kendini savunmaktan aciz kalmış insanlara yardım etmek: Yüce Allah Nisa Suresi 75. ayette bu hususu şöyle ifade etmektedir: *"Size ne oldu da Allah yolunda ve "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip*

gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz!”

3. Dinin yalnız Allah’a has kılınması, yani sadece bir olan Allah’a ibadet edilmesi için bu konudaki engelleri ortadan kaldırmak: *“Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.”* (Bakara, 2/193), *“Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın! (İnkâra) son verirlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.”* (Enfal, 8/39)

İslam şiddet ve terörün her çeşidine karşı çıkmış ve yasaklamış Müslümanlara baskı, şiddet ve terörden uzak durmayı emretmiştir. İslam, insanın canına saldırıyı haram kılmıştır. *“Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.”* (Bakara, 2/195) buyurmak suretiyle insanın kendi canına kıymasını/intihar etmesini yasaklamıştır. İnsanın kendi canına kıymasını yasaklayan İslam dini nasıl olur da başka bir insana baskı, şiddet ve terör uygulayarak öldürmeye izin verebilir.

4.3. İslam, Fitne, Fesat, Kargaşa ve Terörü Yasaklar

İslam, yeryüzünde hâkim kılmak istediği barış, sulh ve güvenliğe engel olan davranışları fitne, fesat, zulüm, kargaşa ve terör kavramlarıyla ifade etmektedir. Bu davranışlardan uzak durmayı emretmektedir. Nitekim Kur’an’da fitne, fesat, zulüm, şiddet ve terörü yasaklayan birçok ayet mevcuttur.

Kur’an-ı Kerim’de fitne kelimesi imtihan anlamında kullanıldığı gibi “baskı, zulüm ve işkence” anlamlarında da kullanılmıştır. (İldeş, 2008: 79) Nitekim Mekke döneminde inanan insanlara baskı, zulüm ve işkencenin birçok çeşidi uygulanmıştır. İnsanlara baskı, zulüm ve işkence yapmak onları öldürmekten daha ağır bir suçtur. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: *“Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi yurdunuzdan çıkardıkları gibi sizde onları çıkarın. Zulüm ve baskı (fitne) adam öldürmekten daha ağır bir suçtur.”* (Bakara, 2/191)

Terörün unsurlarına baktığımız zaman baskı, zulüm ve işkencenin fitnede de olduğunu görmekteyiz. Çünkü terör de bir bakıma insanlara baskı ve işkence yapmak suretiyle zulmetmektir. Bu bakımdan terör de bir fitnedir. (İldeş, 2008: 80)

Kargaşa, karışıklık dilimizde “insanların birbirine düşmesi, kötülük, karışıklık, düzensizlik ve bozukluk” anlamlarına gelmektedir (Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2000: II, 1561. Doğan, trs: 596) ki bugün modern tabirle “arbede” kelimesiyle de ifade edilmektedir. (Doğan, trs: 49)

Terör, aynı zamanda toplumda bir kargaşa ve karışıklığa sebep olmaktadır ki, İslam terörü yasakladığı gibi kargaşa ve karışıklığı da yasaklamaktadır.

Kur'an'da terörle eş anlamda kullanılan kavramlardan biri de zulüm kavramıdır. Zulüm, sözlükte, “bir şeyi hak ettiği yerin dışına koymak” anlamına gelmektedir. (İsfehânî, 1992: 537) Dini ıstılahta ise zulüm, “hak yemek, eziyet, işkence ve baskı yapmak, adaletsizlik yapmak, haddi aşmak, söz ve fiilde aşırı gitmek” gibi anlamlara gelmektedir. (Turgay, 2000: VIII, 385. Soysaldı, 2015: 79) Zulüm de fitne gibi sosyal dengenin bozulmasına sebep olan önemli etkenlerden biridir. Terör eylemlerinde insanlara baskı yapmak, sıkıntı vermek, korkutmak, insanların mallarına, canlarına, ırz ve namuslarına tecavüz etmek ve zarar vermek vardır. Bunların hepsi bir zulümdür. Açıkça görüldüğü gibi terör de bir zulümdür. Terör eylemini gerçekleştiren kişi açıkça insanlara zulmetmektedir. Allah zalimleri sevmez (Al-i İmran, 3/57, 140. Şura, 42/40) ve onlara lanet eder. (Hud, 11/18)

Kur'an'da terörle yakın anlamda kullanılan kavramlardan biri de fesat kavramıdır. Fesat sözlükte, “bir şeyin az veya çok ölçülü olmaktan, istikametten çıkması” anlamına gelmektedir. (İbn Manzur, trs: fesede mad) Terim olarak fesat ise, “yeryüzünde karışıklık ve bozgunculuk çıkarmak, insanları ve toplumları birbirine düşürmek” anlamına gelmektedir. (Komisyon, 1997: 240. Soysaldı, 2015: 88)

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de yeryüzünde bozgunculuk yapmayı fesat çıkarmayı yasaklamıştır. Nitekim bu hususta şöyle

buyurmuştur: “İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.” (Şuara, 26/183)

5.Sünnetin Teröre Bakışı

Allah Resulü Hz. Muhammed (s.a.v) hakiki Müslümanı. “insanların elinden ve dilinden emin olduğu kişi” (Buhârî, 1345: İman, 4. Müslim, 1981: İman, 65) olarak tarif etmektedir. Bu nebevi tariften anlaşıldığına göre gerçek Müslüman eliyle diliyle çevresindeki insanlara asla zarar vermeyen ve çevresindeki insanlara güven telkin eden kişidir. Dolayısıyla Müslüman içinde yaşadığı topluma, devletine ve milletine kötü emeller taşıyan bir kişi değildir. Toplumdaki insanlara karşı şiddet, terör ve tedhiş eylemlerine karışan kişi Müslüman kimliği taşıyamaz.

Müslüman, eliyle diliyle insanlara zarar vermek şöyle dursun insanlara faydalı olan bir kişidir. Zira Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde “insanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” (Buhârî, 1345: Meğâzî, 35) buyurmuştur.

Bu hadislerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v) insanlara baskı, şiddet ve terör faaliyetlerine karışarak zarar vermeyi yasaklamıştır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen sevgili peygamberimiz kendisi insanlara tatlı dil ve güler yüzle davrandığı gibi Müslümanların da Allah’ın yarattığı bütün varlıklara sevgi, saygı, şefkat, merhamet ve hoşgörüsüyle davranmalarını emretmiştir. Nitekim hadis-i şeriflerinde bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.” (Müslim, 1981: Fedâil, 65), “Allah merhametli olanlara rahmetle muamele eyler. Öyleyse sizler yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzünde bulunanlar da size rahmet etsinler.” (Ebu Dâvud, 1951: Edeb, 58. Tirmizî, 1965: Birr, 16)

İnanan bir insanın başka bir insana baskı, şiddet ve tedhiş faaliyetlerinde bulunması asla düşünülemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) “Şüphesiz ki dünyanın yok olması, Allah katında bir Müslümanın haksız yere öldürülmesinden daha ehvendir.” (Tirmizî, 1965: Diyat, 7. İbn Mace, 1981: Diyat, 1, Fiten, 2. Nesâî, 1981: Tahrim, 2), “Şüphesiz ki insan, Allah Teâlâ’nın binasıdır. Allah Teâlâ’nın binasını yıkan kişi melundur.”

(Zemahşerî, 1407: I, 551. İsmail Hakkı, trs: II, 208. Rıda, trs: V, 278) buyurmak suretiyle insanın Allah katında ne kadar değerli bir varlık olduğunu ifade etmiştir.

İslam, yaratılanları yaratandan ötürü sevmeyi emrederken aynı zamanda insanları güzel ahlak sahibi olmaya davet etmektedir. Nitekim Yüce Allah Kur'an'da insanlara en güzel örnek olarak gönderdiği Hz. Peygamber'i tanıtırken "(Ey Resulüm!) *sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem, 68/4) buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) de bir hadis-i şeriflerinde "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." (Bkz., *Mâlik b. Enes, 1981. Hüsnü'l-Huluk, 8. Ahmed b. Hanbel, 1982: II, 381. Buhârî, 1997: 104*) buyurmuştur. Hz. Peygamber'in güzel ahlakı içerisinde şiddet ve teröre asla yer yoktur.

Nitekim bazı sahabiler Hz. Aişe validemize gelip Hz. Peygamber'in ahlakı nasıldı bize anlatır mısın? diye sorduklarında Hz. Aişe (r.a) onlara: "Siz Kur'an okumuyor musunuz? Onun ahlakı Kur'an'dı" (Müslim, 1981: Salâtü'l-Müsâfirîn, 139) buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v), Müslümanın Müslüman kardeşinin malına, canına, ırzına, namusuna zarar vermeyi haram kılmış ve "Her müslümanın öteki müslümana kanı, ırzı (namusu) ve malı haramdır!" (Müslim, 1981: Birr, 32) buyurmuştur.

Hz. Peygamber, birçok hadisinde insanın malının, canının, ırz ve namusunun dokunulmaz olduğunu ifade etmiş ve bu konuda insanlara çeşitli ikaz ve uyarılarda bulunmuştur.

İslam dinine göre savaşa fiili olarak katılmayan ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar ve din adamlarına dokunulmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), savaş için gönderdiği orduya ve komutanına şu talimatları vermiştir: "**Yaşlılara, kadınlara, çocuklara, teslim olanlara, kendisini ibâdet-ü taate vermiş ruhbanlara ve mabetlere ilişmeyiniz. Ağaçları yakmayınız. Hayvanlara dokunmayınız ve servetleri heder etmeyiniz.**" (Buhârî, 1345: Menâkıb-ı Ashab, 9. Ebû Dâvud, 1951: Cihad, 82, 90, 121. Ahmed b. Hanbel, 1982: I, 300. Ayrıca bkz., Buhârî, 1345: Cihad, 148.

Müslim, 1981: Cihad, 24-25. İbn Mace, 1981: Cihad, 30. Ahmed b. Hanbel, 1982: III, 413)

Hz. Peygamber (s.a.v) hicretten sonra on yıl Medine-i Münevvere’de kalmış ve bu on yıl içinde yirmi küsur savaşa katılmıştır. Katıldığı savaşlarda düşman tarafından öldürülen insanların sayısı 250, Müslümanlardan şehit olanların sayısı ise 150 civarındadır. (Hamidullah, 1991: 21)

Günümüzde ise Amerika’nın 2003 yılında Irak’ı işgalinden bu yana 15 yılda öldürülen insan sayısı 2,5 milyonu aşmıştır. (<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/539065fe-9bc1-4cf2-a395-83244ad1f657> (2.4.2018)) Suriye’de 2011 yılında başlayan ve hâlâ devam eden savaşta 7 yılda öldürülen insan sayısı ise yarım milyonu geçmiştir. Milyonlarca insan da vatanını terk etmek zorunda bırakılmıştır. (<http://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/syria/2018/03/15/القتيل-الأول-للثورة-السورية>-.html (2.4.2018))

6.İslam Dininde Teröriste Verilmesi Gereken Cezalar

“İslam, barış ve huzuru bozan teröristlere çok ağır cezalar getirmiştir. Getirilen bu cezalar, insanları bu suçları işlemekten vazgeçirecek/caydırıcı özelliğe sahiptir. Şu bir gerçektir ki, eğer bir ceza insanları o suçu işlemekten caydırıcı özelliği yüksek ise o ceza mükemmeldir. Bütün konularda olduğu gibi İslam’ın bu konuda da getirmiş olduğu ceza, insanları terör suçundan caydırıcı özelliğe sahiptir.” (Soysaldı, 2018: 244) İslam dininde, terörü ortadan kaldırmak için caydırıcı özelliği çok yüksek olan cezalar takdir edilmiştir. Nitekim bu cezaların bizzat Kur’an’da ayetle sabit olduğunu görmekteyiz. Yüce Allah Maide Suresi 33. ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya (acımadan) öldürülmeleri, ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut

da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvağıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır.”

Bu ayet-i kerimede terör suçunu işleyen teröristlere şu cezaların uygulanması emredilmektedir:

- 1.Öldürülmeleri,
- 2.Asılmaları,
- 3.El ve ayaklarının çaprazlama kesilmeleri,
- 4.Buldukları yerden sürgün edilmeleri.

Bu cezaların uygulanması hususunda İslam âlimleri çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak İslam âlimlerinin çoğunluğu, ayette geçen *أَوْ* edatının “beyan” manasını ifade ettiğini belirterek teröristin işlediği suça göre şu cezalardan birinin verilmesi gerekir demişlerdir: (Taberî, 2001: VIII, 373, 381. Râzî, 1981: XI, 221. Yazır, trs: III, 230. Ateş, 1988: II, 515. Komisyon, 2007: II, 261. Soysaldı, 2018: 246)

- 1.Devlete karşı silahlanıp başkaldıran teröristler, yalnızca adam öldürmüşlerse idam edilerek öldürülürler.
- 2.Hem soygun yapmış hem de adam öldürmüşlerse, öldürülürler ve asılırlar.
- 3.Sadece soygun yapıp ülkede terör havası estirmişlerse, bir elleriyle bir ayakları çaprazlama olarak kesilirler.
- 4.Yalnız terör havası estirmiş, fakat soygun yapmamış ve adam öldürmemiş olanlar ise, buldukları ülkeden başka bir yere sürgün edilirler.

Bazı İslam âlimleri ise, bu ayette geçen *أَوْ* edatından yola çıkıp bu edatın “tahyir” (Yani muhayyerlik bildirmesi, seçme hakkı tanıdığını ifade etmek) için olduğunu ifade ederek bu suçları işleyenlere verilmesi gereken cezalar, suçun çeşidine göre sıralanmamış olup devlet başkanı ayette ifade edilen cezalardan uygun gördüğünü verir, bu hususta devlet başkanı muhayyerdır demişlerdir. (Taberî, 2001: VIII, 378. Râzî, 1981: XI, 221. Yazır, trs: III, 230. Ateş, 1988: II, 515. Komisyon, 2007: II, 261. Soysaldı, 2018: 247)

أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ “Buldukları yerden sürgün edilirler” ayetini bazı âlimler, adam öldürmeyen, soygun yapmayan sadece terör havası estirerek yeryüzünde fesat çıkaranların, “buldukları

ülkeden başka bir ülkeye sürgün edilmeleri gerekir” şeklinde açıklamışlardır. Bazı âlimler ise, terörist, başka bir ülkeye sürgün edilirse yine aynı faaliyetleri orada da sürdürebilir diyerek, hapsedilmeleri daha uygun olur demişlerdir. Çünkü hapsedilen terörist, istediği gibi serbestçe hareket etmesi mümkün olmayacağı için âdeta o beldeden sürgün edilmiş sayılırlar. Böylece ayette ifade edilen sürgün etme hükmü gerçekleşmiş olur. (Taberî, 2001: VIII, 389. Yazır, trs: III, 231. Komisyon, 2007: II, 261. Soysaldı, 2018: 247) Nitekim Osmanlı dönemi ünlü Şeyhu’l-İslam’larından biri olan Ebû’s-Suud Efendi de bu görüşü tercih etmiştir. (Ebû’s-Suud, trs: II, 47. Soysaldı, 2018: 247)

Günümüzde birçok devlet de teröristi idam cezasıyla cezalandırmaktadır. Bu ceza İslam hukukunda takdir edilen cezanın aynısıdır. Şayet bu suça verilecek ceza ağır ve caydırıcı özellikte olmazsa ülkede huzuru ve istikrarı sağlamak mümkün olmamaktadır.

Ülkemizde olduğu gibi teröre karışan teröristlere hafif cezaların uygulanması fitneye, ülkede huzursuzluğa ve istikrarsızlığa sebep olmakta böylece terörün önlenmesinde başarısızlığı getirmektedir. Nitekim ülkemizde uzun yıllardan beri hâlâ terör balasından kurtulamadık. Ülkemizde şu ana kadar terör belası sebebiyle binlerce insan hayatını kaybetmiş binlerce insan yaralanmış ve özürli olarak hayatını devam ettirmektedir. Birçok insan da göçe maruz kalmıştır.

7.Terörü Önlemek İçin Neler Yapılabilir?

Terörü önlemek için neler yapılmalıdır? Bu konuda fertlerin ve devletin üzerine düşün birtakım önemli görevler vardır. Dolayısıyla bu konuda yapılması gerekenleri şöyle sıralamak istiyoruz:

1.Yeni yetişen nesillerin eğitime önem verilmeli ve çocukları, gençleri eğitirken onların insan haklarına önem vermeleri ve insanlara saygı duymaları öğretilmelidir.

2.Devletin halkına karşı sorumluluğunu bilip görevini mükemmel bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Zira vatandaşların

sorunlarının karşılanmaması onların terör yoluyla haklarını almaya yönelmelerine sebep olmaktadır.

3.Devletin sosyal ve güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi gerekir.

4.Ülkede işsizliğin ve yoksulluğun artması, insanların zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım şiddet ve terör faaliyetlerine yönelmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla işsizliğin ve yoksulluğun önlenmesi için yeni iş sahalarının açılması ve istihdam alanlarının genişletilmesi gerekir.

5.Halkın dini vecibelerini kolayca yerine getirebilmeleri için özgür ortamın hazırlanması gerekir.

6.Millî ve dinî kültürün yaygınlaştırılmasına önem verilmeli, insanlar arasındaki hoşgörüyü artıracak millî ve dinî değerlerin öğretilip yaygınlaştırılmasına çalışmak gerekir. Bu da işitsel ve görsel iletişim vasıtalarını iyi kullanıp seminer ve konferanslarla halkı bilinçlendirmeye yönelik faaliyetleri artırmak yoluyla yapılabilir.

7.Toplumda insanlar tarafından kabul edilen din âlimleri ve önderler aracılığıyla dinin teröre karşı olduğu ve terörü asla onaylamadığı anlatılmalı dolayısıyla halkın terörizm ile ilgili yanlış fikirlerden arındırılması sağlanmalıdır.

8.Vatandaşları, maddî ve manevî ödüllerle teşvik etmek suretiyle terörle mücadelede devletin güvenlik güçleriyle işbirliği yapmaya teşvik etmek gerekir.

9.Teröristlerin vatandaşları devlete karşı kışkırtmak için kullandıkları yolların kapatılması gerekir. Bu da devletin bütün vatandaşlarına karşı adilane, tarafsız, eşit uygulamalarıyla mümkün olur. Yolsuzluk, rüşvet ve her türlü haksız uygulamaları ortadan kaldırmak için mücadele etmek gerekir.

10.Devletin yetkili organları, terör faaliyetlerine katılan kişilerin sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim durumlarıyla ilgili sosyal ve psikolojik araştırmalar yaptırmalıdır. Bu yapılacak araştırmalarla onların karşılaştıkları sorunlar, hayattaki hedefleri

ve umutları tespit edilmeli, kişiliklerinin olumsuz yönleri ele alınarak insanların suç eğilimlerinden ve yozlaşmış davranışlardan kurtulmalarına yardımcı olunmalıdır.

11.Toplumda terörizme karşı bir savunma hattı oluşturulmalı, insanlar arasında adalet, eşitlik, doğruluk ve dürüstlüğün yaygınlaştırılması için demokratik bir hayat standardı oluşturulmalıdır.

12.Terör örgütlerinin eylemleri ve amaçları ile ilgili bilgi ve tecrübe paylaşımı konusunda uluslararası işbirliği yapılması gerekmektedir.

13.Terörizme karşı mücadelede, ülke içinde ve dışında, terörün tehlikeleri ve sonuçları hakkında vatandaşların bilinçlenmelerini sağlamak gerekmektedir. Ayrıca terörün İslam dini ile yakından veya uzaktan hiçbir ilgisinin olmadığı hususunda halkın bilinçlenmesini sağlamak için doğru ve gerçek dinî eğitim eşit düzeyde gençlere ve bütün insanlara öğretilmelidir.

14.Devletler arasında terör konusunda bilgi alışverişi, teröristlerin yakalanıp ilgili ülkeye teslim edilmesi, siyasî ilticaların değerlendirilmesi gibi konularda ciddi işbirliği sağlanmalıdır. Zira bazı Batı ülkelerinde kaçak teröristlerin iadesini engelleyen yasal ve siyasî engeller mevcuttur.

15.İnsanların terör faaliyetlerinde kullanabilecekleri silah ve diğer araç ve gereçleri ele geçirmelerine engel olmak için gerekli sıkı kanûnî tedbirlerin alınması gerekir.

16.Terör örgütlerinin yasa dışı yollarla elde ettikleri gelir kaynağı yolları kurutulmalıdır.

Sonuç

İslam dini evrensel bir din, Hz. Muhammed (s.a.v) de son peygamberdir. Yüce Allah bu dini ve peygamberi evrende barış ve huzuru egemen kılmak için göndermiştir. İslam'ın getirdiği temel prensipleri incelediğimiz zaman insanın malını, canını, aklını, neslini ve dinini korumayı amaçladığını görmekteyiz. Böylece toplumda güven ve istikrarı korumayı başarmıştır.

İslam, barış, adalet, eşitlik, sevgi ve kardeşlik dinidir. Sebebi ne olursa olsun terörizmi tüm biçimleriyle reddeder. İslam her türlü fitne, fesat, çatışma, şiddet ve terörü yasaklamıştır. İnsanların birbirlerine sevgi, saygı ve hoşgörüyü davranmalarını emretmiştir.

İnsanları taassuptan uzaklaştırarak hoşgörülü tevhid dini olan İslamı doğru bir şekilde öğretmek gerekmektedir. İslam'ın özünde asla şiddete ve teröre yer yoktur.

Terörizmin bütün biçimleriyle modern toplumda kalıcı bir küresel fenomen haline geldiğini görmekteyiz. Terör örgütleri ve onların yaptıkları terör eylemleriyle mücadele etmede tek bir yöntem kullanmak yeterli değildir. Çünkü teröristlerin geleneksel bir askeri donanım ve karakterleri yoktur. Terörist eylemlerini gizli yapmakla birlikte çoğu zaman değişik taktikler kullanmaktadırlar. Dolayısıyla güvenlik güçlerinin özel bir şekilde yetiştirilerek tam ve mükemmel bir hazırlık içinde olmaları sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel.* (1982). el-Müsned. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ateş, S. (1988). Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bozdemir, M. (1981). Terör mü ve Terörizm mi. SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı.
- Buhârî, M. (1345). el-Câmiu's-Sahih. Mısır.
- Buhârî, M. (1997). el-Edebü'l-Müfred. Beyrut.*
- Cevherî, İ. (1979). es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye. Beyrut: Dâru'l-İlm.
- Çakmak, H. (2008). Terörizm. Ankara: Barış Platin Kitap Ltd.
- Doğan, D. M. (trs). Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Rehber Yayınları.
- Ebu Dâvud, S. (1951). es-Sünen. Mısır.
- Ebû's-Suud, M. (trs). İrşâdü'l-akli's-selim ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerim. (thk. Abdülkadir Ahmet Atâ). Cilt: I-V. Riyad: Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadise.

- el-Umeyrî, M. (2004). *Mevkıfu'l-İslam mine'l-İrhab*. Riyad.
- et-Til, A. Y. (1998). *el-İrhab fi'l-Alemeyni el-Arabî ve'l-Garbî*, Amman: Dairetü'l-Matbuât.
- Firuzabâdî, M. (1987). *el-Kamusu'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetu'l-Risale.
- Hamidullah, M. (1991). *Hz. Peygamber'in Savaşları*. (trc. Salih Tuğ). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- <http://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/syria/2018/03/15/بعمامها-الثامن-هذا-هو-القتيل-الأول-للثورة-السورية>.html (2.4.2018)
- <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/539065fe-9bc1-4cf2-a395-83244ad1f657> (2.4.2018)
- İbn Faris, A. (1266). *Mucemu Makayisi'l-Luga*. Kahire: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- İbn Mace, M. (1981). *es-Sünen*. (thk. M. Fuad Abdulbaki). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzur, C. (trs). *Lisanu'l-Arabî'l-Muhit*. Beyrut: Daru Lisani'l-Arab.
- İldeş, M. F. (2008). *Kur'an-ı Kerim'in Cihad ve Teröre Bakışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, S. (1998). *Terör, Neden Türkiye*. Ankara: Nu-Do Yayınları.
- İsfehânî, R. (1992). *Müfredatu Elfazı'l-Kur'an*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- İsmail Hakkı b. M. (trs). *Tefsiru Ruhü'l-Beyan*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- İsmail, M. (1994). *el-İrhabu ve'l-İrhabiyyun*.
- Kocabay, Y. (trs). *Türkçe Fransızca Büyük Sözlük*. Ankara.
- Komasyon. (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Komasyon. (1997). *İslamî Kavramlar*. Ankara.
- Mâlik b. Enes*. (1981). *el-Muvatta*. İstanbul.

- Müslim, H. (1981). es-Sahih. (thk. M. Fuad Abdulbakî). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesâî, A. (1981). Sünenü'n-Nesâî. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük. (2000), Ankara: MEB Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). Türkçe Sözlük. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Râzî, F. (1401/1981). Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsiru'l-Kebir). Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Redhouse. (1986). (İngilizce Türkçe Sözlük). İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Rıda, M. R. (trs). Tefsiru'l-Menar. Mısır.
- Rüşvan, H. (2002). el-İrhab ve't-Tatarruf min Menzuri İlmi'l-İçtima. Müessesetü Şebabi'l-Camia.
- Soysaldı, M. (2015). Kur'an-ı Kerim'e Göre Allah Kimleri Sever Kimleri Sevmez. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Soysaldı, M. (2018). Hayatımıza Yön Veren Ayetlerin Tefsiri. İstanbul: Beka Yayınları.
- Taberî, M. (1422/2001). Camiul-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an. Kahire: Daru'l-Fikr.
- Tirmizî, M. (1965). Sünenü't-Tirmizî. Mısır.
- Turgay, N. (2000). Zulüm mad. Şamil İslam Ansiklopedisi. İstanbul.
- Türkçe Sözlük. (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazır, M. H. (trs). Hak Dini Kur'an Dili. (Sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Nedim Yılmaz). İstanbul: Azim Dağıtım.
- Zemahşerî, C. (1407). el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî.

Bir Terör Saldırısı Sırasında Sosyal Medya Reaksiyonunun Duygu Analizi

Enes Abanoz, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Giriş

Çoğu zaman şiddet, ya içgüdüsel ve bu nedenle toplumsallaşma sürecinde çok az değişen, ya da sadece ve sadece çevre etkenlerinden kaynaklanan bir davranış olarak görülür (Moses, 1996, s. 23). Şiddet içerikli saldırgan davranışın gerçekleşmesinde, sosyo-kültürel ve ekonomik etkenlerin yanı sıra bireyler arasında ani düşmanlığın ve gerginliğin oluşmasına neden olan ötekileştirme ve adaletsizlik algıları önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler arasında oluşan bu algı farklılığı ne kadar artarsa, eylemin içerdiği şiddet unsuru da aynı derece artış gösterir. Bu eylemlerde bireylerin bir kısmı ortaya konulan şiddeti haklı görmeye çalışarak vicdanlarını rahatlatırken, diğer kısmı ise şiddeti haksız görmesinden dolayı bir travma yaşar. Travma, bir grubun mensuplarının bilinçleri üzerinde silinmez izler bırakan, anılarını etkileyen ve gelecekteki kimliklerini temel ve geri dönülemez şekilde değiştiren korkunç bir olaya maruz kalmaları sonucunda ortaya çıkar (Alexander, 2012, s. 6).

Bireylerin travma yaşamalarına neden olan olayların başında terör saldırıları gelmektedir. Genel tanımıyla terör “Bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” olarak tanımlanmaktadır (Keleş & Ünsal, 1996, s. 92). Terörde, korkuyu kısa aralıklara yayarak, insan kitlelerinde acil bir ölüm-kalım güdülenmesi yaratarak, belli bir amaca yöneltmek esastır (Erten & Ardalı, 1996, s. 159). Bu güdülenmenin sağlanması için terör saldırıları şiddeti araç olarak kullanmaktadır. Terör saldırılarının gerçekleşmesine neden olan şiddetin temelini ise ideoloji oluşturmaktadır. İdeoloji, bireyin gerçekleştirdiği eylemin haklılığı konusunda doğrulayıcı bir faktör etkisi göstermektedir.

Böylece, bireyin terör saldırısını gerçekleştirme eşiği düşmekte ve toplumlar daha sık terör saldırıları ile karşılaşmaktadır.

Şiddeti araç olarak kullanan terör olayları sonucunda medyana gelen travma olgusunun, bu denli geniş etkiye sahip olmasını sağlayan bir unsur da küresel boyuta ulaşan medya yapısıdır. Medya, travmalara neden olan terör olaylarının geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan ve etkisini artıran bir aracı görevi gerçekleştirmektedir. Medyanın, özellikle televizyonun, şiddetin nedeni olduğu tartışmalı bir konu olmakla birlikte medyanın şiddeti teşvik edici, destekleyici etkisi bulunmaktadır. Medya aracılığıyla şiddetin bireyler üzerindeki etkisi araştırmacıların görüntülerin çocuklar üzerindeki etkisini incelemeye başladıkları 1920’den beri, toplumun merakını çekmektedir (Gerbner & Gross, 1976. Huesmann, 1986. Anderson & Bushman, 2002). Medyanın toplumsal yapı üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte, saldırganlık ve şiddet içeren davranışlar ile toplumsal travmalar arasındaki bağlantı üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmıştır (Huesmann & Taylor, 2006). Araştırmaların odağı zaman içinde geleneksel medyadan toplumsal yapının tüm alanlarına nüfuz eden sosyal paylaşım ağlarına doğru yönelmiştir (Alava, Frau-Meigs, & Hassan, 2017. Carter & Weaver, 2003. Cohen, Johansson, Kaati, & Mork, 2014. Glaser, Dixit, & Green, 2002. Patton vd., 2014. Peterson & Densley, 2017).

Bu çalışmanın amacı; travma oluşturan şiddeti araç olarak kullanan bir terör saldırısı anında, sosyal medya kullanıcıları tarafından oluşturulan içeriğin anlamsal boyutunun incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda. 2015 yılında İstanbul Adalet Sarayı’nda yaşanan ve savcı Mehmet Selim Kiraz’ın öldürülmesiyle sonuçlanan terör saldırısı sırasında Twitter üzerindeki kullanıcı paylaşımları, duygu analiz yöntemiyle değerlendirilecektir. Duygu analizi yöntemi, metin analizine dayanan bir araştırma yöntemidir (Cohen vd., 2014). Yöntem, kullanıcılar tarafından oluşturulan metnin içindeki kelimelerin; pozitif, nötr ve negatif olarak sınıflandırılması sonucunda metnin analiz edilmesi prensibine dayanmaktadır.

Araştırma soruları şu şekilde tasarlanmıştır:

S1: Terör saldırısı sürecinde üretilen içeriğin duygu boyutu nedir?

S2: Duygu boyutu değişim göstermekte midir?

Ekran Şiddetinden Siber Şiddete: Medya Etkisi

İnsan varoluşunun en farklı yönlerini savunan ortam, sembollerin ortamıdır. O çevreden türetilen anlamları öğrenir, paylaşır ve onlara göre hareket ederiz (Gerbner & Gross, 1976, s. 173). Bu anlamlar, sembolik sosyalleşme araçlarıdır ve bu araçlar, kültür olarak tanımlanan yaygın görüşlerin gelişmesini sağlayan genel mesaj sisteminin önemli bir parçasıdır. Genel mesaj sistemi, modern toplumsal yapıda daha profesyonelleşmiş ve uzmanlaşmış kitle iletişim araçları aracılığıyla bireyin düşünce sistemini etkilemektedir.

Kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun, bireysel davranışı olumsuz etkileme yeteneği. iktidar, baskı grupları, bilim insanları ve vatandaşlar için medya şiddetiyle ilgili en önemli endişelerden biri olmuştur. Medya teorisyeni W. James Potter'ın (1999) belirttiği gibi “medya şiddeti nedir?” sorusu aldatıcı şekilde basittir. Hepimiz, “şiddet” terimiyle ne demek istediğimizi bildiğimizi düşünüyoruz çünkü hepimiz bir şekilde bu şiddeti gördüğümüze inanıyoruz. Bireysel düzeyde bu kadar çok karşılaşılan bu durumu tanımlamak, konunun kavramsal sınırlarını belirlemek için bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Potter (1999, s. 80) şiddeti şu ifade ile tanımlar: “Şiddet, bir karakterin fiziksel veya duygusal iyi oluş halinin; niyet ve zarar -en azından birinin mevcut olduğu- unsurlar aracılığıyla ihlalidir.” Medya çalışmalarında genel kabul gören bir şiddet tanım olmamasına rağmen, bu çalışma kapsamında Potter'ın şiddet tanımı kullanılacaktır.

Medya şiddetiyle ilgili yapılan araştırmalar; gazetelerden bilgisayar oyunlarına kadar geniş bir yelpazede uygulanmış olmasına rağmen, çoğunlukla televizyon ve film şiddeti üzerine odaklanmış üç farklı teoriye bölünebilir. Medya şiddeti ile ilgili farklı anlayışlar ortaya koyan bu teoriler; *davranışsal etki teorisi*, *duyarsızlaştırma teorisi* ve *yetiştirme teorisi* olarak sınıflandırılır

(Carter & Weaver, 2003, s. 6). Bu teorilerin kısaca incelenmesi, ekran aracılığıyla şiddetin bireyi ve dolayısıyla toplumu nasıl etkilediğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Davranışsal etki teorisi, bireylerin davranışlarındaki değişikliklerin şiddet içerikli medyaya maruz kalmasından sonra ölçülmesi” üzerine yoğunlaşmıştır (Cunningham, 1992). Teori, şiddet ve saldırgan davranışa eğilim arasındaki olası bağlantıları araştıran çok sayıda araştırma çalışmasına dayanmaktadır. Bilişsel bir perspektiften, araştırmacılar “televizyonda şiddetin gözlemlenmesinin, karmaşık davranışsal senaryoların öğrenilmesi için materyal sağladığını” öne sürmüşlerdir (Geen, 1994). Şiddet içeren bir senaryonun izlenmesi sonucunun. kendisini benzer bir durum içinde bulan bireyin davranışları üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmalarda, temsili medya senaryoları kullanılmaktadır. Araştırmacılar. şiddet içeren bir davranış sergileyen karakterin eylemlerinin, haklı ve ödüllendirilmiş olarak algılanmasının ve şiddetin gerçekçi ve/veya olgusal olarak algılanmasının çocuk ve yetişkin izleyicilerin saldırgan davranış olasılığını artırdığını tespit etmişlerdir (Wilson vd., 1998).

Medya etkileri teorisi olarak anılan duyarsızlaştırma teorisi. şiddet içerikli medya unsurlarının sürekli tüketilmesi durumunda, izleyicilerin gerçekten şiddete maruz kalan mağdurlara karşı empati ya da sempati duygularını sarsabileceğini öne sürmektedir. Örneğin. Dietz ve arkadaşları (1982), tecavüz tasvirlerini içeren filmleri izleyen erkeklerin, gerçek tecavüz kurbanlarına karşı daha az sempati duydukları sonucuna varmıştır. Bu durum. şiddetin düzenli olarak beslendiği medyanın tüketilmesinin, gerçek ve kurgusal arasındaki keskin çizginin birey düzeyinde kaybolmasına ve kitlesel bir duyarsızlığın topluma yerleştiğini ortaya koymaktadır.

Yetiştirme teorisi, George Gerbner ve Larry Gross tarafından 60’lı yılların ortasından itibaren geliştirilen. medyanın, izleyicinin gündelik yaşam ile ilgili düşüncelerini ve algılarını etkileyip etkilemediğini ve eğer etkiliyorsa bunu nasıl yaptığını incelemiştir. Bu erken dönem çalışması, uzun süreler yapılan araştırmalar için

önemli parametrelerin belirlenmesine yardımcı olmuştur. Gerbner ve Gross (1976, s. 182), geliştirdikleri yetiştirme teorisinin. “televizyonun, toplumun gerçeklerinin, normlarının ve değerlerinin üretimiyle ilgisini analiz ettiğini” belirtmişlerdir. Medya izleyicilerinin. AIDS, nükleer, suç ve şiddet gibi belirli konulardaki programları nasıl yorumladıklarını araştıran araştırmalar, medya tarafından üretilen metinlerin izleyicilerin sorunları anlaması üzerinde önemli bir etkisinin olabileceğini bulmuştur (Corner, Richardson, & Fenton, 1990. Miller, 1998). Tüm bu teoriler kapsamında gerçekleştirilen, medya aracılığıyla şiddetin bireylere aktarılması üzerine yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan net sonuç. medya şiddetinin, giderek artan şiddet içerikli toplumların görülmesindeki en önemli etkenlerden biri olduğudur (Carter & Weaver, 2003, s. 16).

Özellikle yeni teknolojik gelişmeler ile birlikte sosyal paylaşım ağları, bireylere tercih zenginliği sağlayarak farklı toplulukları bir araya getirme gücüne sahip olmakta ve ortak sembolik bir ortamı oluşturarak kitle iletişim araçlarının yerini almaktadır. Sosyal paylaşım ağları, medyanın -özellikle de televizyonun- toplum yapısında oluşturduğu etkiye benzer şekilde, geleneksel kavramları ve davranışları toplumsal yapının geneline yayma ve sürdürme görevi üstlenmektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak, medyada şiddet çalışmalarının odağı son zamanlarda sosyal paylaşım ağlarına doğru kaymıştır.

Sosyal paylaşım ağları, on yıl gibi kısa bir süre içinde “gençlik şiddeti için bir vektör” haline geldi ve önemli ölçüde agresif davranışların gerçekleştirildiği bir alana dönüştü (Patton vd., 2014). Sosyal paylaşım ağları, sadece çevrimiçi olarak ortaya çıkan yeni saldırganlık ve şiddet biçimlerini ortaya çıkarmıştır (Peterson & Densley, 2017, s. 194). Bu durum akademik çalışmaların. Facebook, Twitter, Snapchat ve Intagram gibi *kamusal araçlar* olarak tanımlanan sosyal medya aracılığıyla şiddet konusuna odaklanmasına neden olmuştur. Çalışmalar sonucunda. silahlı saldırı olayını gerçekleştiren bireylerin bir çoğunun, şiddet içeren sosyal medyaya ilgi gösterdiği (Rocque, 2012) ve birçok failin, bir saldırı gerçekleştirmeden önce tehditleri çevrimiçi olarak ifade ettiği (Patton vd., 2014) sonucuna

ulaşılmıştır. Bunula birlikte sosyal medyanın. sadece çevrimiçi olarak gerçekleşen yeni, genellikle anonim, saldırganlık ve şiddet biçimlerini ortaya çıkardığı görülmüştür (Peterson & Densley, 2017, s. 195). Nefret grupları, ırklar arası şiddeti teşvik etmek için çevrimiçi sohbet odaları kullandığı da bir diğer sonuçtur (Glaser vd., 2002).

Bu durumun gerçekleşmesindeki önemli etkenlerden bazıları. bireylerin bu sosyal medya ortamlarının bulunduğu yapı içine doğması ve bu ortamlar ile büyümesi, ekran aracılığıyla karşılaşılan şiddetin televizyondan akıllı telefon ve bilgisayar ekranlarına geçmesi ve şiddetin bu ekranlar aracılığıyla değer kazanması olarak sıralanabilir. Bu süreçte, şiddetin kitlelere ulaştırılmasında içerik temel unsur olarak değer kazanmış ve bir eğlence öğesi haline gelmiştir.

Sosyal Medya İçeriğinde Duygu Analizi

Duygu Analizi, bir yazı parçasının *olumlu*, *nötr* veya *olumsuz* olup olmadığını belirleme için yapılan bir sınıflandırma sürecidir (Liu, 2017). Bir konuşmacının fikrini veya tutumunu türeten fikir madenciliği olarak da bilinir. Duygu analizi, bir metin içindeki tutumu. doküman düzeyinde, cümle düzeyinde veya görüş düzeyinde anlamlandırma çabasını içerebilir (Li & Hovy, 2017. Pozzi, Fersini, Messina, & Liu, 2017). Bu düzeyler için. kelimelerin olumlu, olumsuz veya nötr olarak sınıflandırılmasını temel alan yaklaşımlar kullanılabilirdiği gibi daha karmaşık işlemleri içeren *Doğal Dil İşleme* (Natural-Language Processing) süreçleri de kullanılabilir. Dil duygularının aktarılmasında önemli bir rol oynar ve bu süreçte metafor gibi oldukça karmaşık olgular etkili olur (Ahmad, 2011). Bu durum, duygu analizi sürecinin daha karmaşık bir hale dönüşmesine neden olur. Çalışma kapsamında. bahsedilen karmaşıklığı minimize etmek için cümle düzeyinde kelimelerin sınıflandırılmasına dayalı yöntem tercih edilmiştir.

Duygu analizinin daha iyi anlaşılması için bir örnek üzerinden gitmek daha faydalı olacaktır. Bir kullanıcının yeni aldığı x marka bir cep telefonu için yapmış olduğu “*X çok iyi, ancak hala pil ömrü ve güvenlik sorunları üzerine çalışmak gerekiyor*” yorumunu değerlendirelim. Bu cümlede yer alan “iyi”, “hala”, “sorunları” ve

“gerekiyor” kelimeleri olumlu, nötr ve olumsuz ifadelerinden biri ile eşleştirilerek, cümle ile ilgili genel duygu durumuna ulaşılabilir. Cümle içindeki. “iyi” kelimesi olumlu ve “hala”, “sorunları” ve “gerekiyor” kelimeleri olumsuz olarak değerlendirilebilir. Böylece cümle. bir olumlu ve üç olumsuz değer toplamında -2 değerine sahip olarak olumsuz bir anlam taşıdığına karar verilir. Bu değerlendirmede, öznellikten kurtulmak için birden çok kodlayıcı duygu analizi çalışmalarına dahil edilir. Kodlama görevinin tamamlanmasını ardından, yapılan sınıflandırmanın güvenilirliğini değerlendirmek için *kodlayıcı arası güvenilirlik* testi uygulanır (Krippendorff, 2004). Kodlayıcı arası güvenilirliği, bağımsız kodlayıcıların bir mesajın ya da bir özelliğin değerlendirdiği ve ne oranda aynı sonuca vardığını ölçen yaygın olarak kullanılan bir terimdir.

Yöntem

Çalışma. terör saldırısında, sosyal medya kullanıcıları tarafından oluşturulan içeriğin duygu analizi ile incelenmesi üzerine temellendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda. 31 Mart 2015 tarihinde İstanbul Adalet Sarayı’nda Berkin Elvan davasını yürüten Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz’ın, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) terör örgütü üyeleri tarafından rehin alınarak şehit edilmesi olayı konu olarak seçilmiştir. Olayın sosyal medyada duyulduğu andan itibaren, *Twitter Stream API* (Twitter, araştırmacıların sunuculardan veri çekebilmesi için sağladığı uygulama programlama arabirimi (API) yöntemidir. Bu yöntem, anlık olarak sunucu üzerinde bulunan veriye; istenilen ayrıştırma, filtreleme ve/veya depolama işlemlerinin uygulanabilmesini olanaklı kılmaktadır.) üzerinden oluşan etiketler dahilinde kullanıcı içerikleri toplanmaya başlanmıştır. Twitter sosyal ağında, olay sürecinde ortaya çıkan yeni etiketler veri toplama sürecine dahil edilmiştir. Elde edilen veri setinde yer alan metinler içinde, tekil olanlar ayrıştırılmış ve bu metinlerdeki kelimelerin sıklık değerleri belirlenmiştir. Sıklık değeri 20 ve üzeri olan 911 kelime, üç kodlayıcı tarafından. pozitif, nötr ve negatif olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonucunda elde edilen değerler, genel veri setine uygulanarak olay sürecinde sosyal medya üzerindeki duygu gelişimi ve değişimi analiz edilmiştir.

Bulgular

Veri toplama süreci, 31 Mart 2015 tarihinde saat 12:53'te başlamış ve 01 Nisan 2015 tarihinde saat 20:48'de bitmiştir. Bu süre içinde, 74,629 tekil kullanıcıdan Tweet ve Retweet olmak üzere toplam 125,234 adet metin verisi elde edilmiştir.

Veri setinde, kullanıcıların en sık kullandığı on etiket Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, ilk iki etiketin gerçekleşen olayın tarafları olarak değerlendirilen savcı Mehmet Selim Kiraz ve Berkin Elvan'a ait olduğu görülmektedir. Ön plana çıkan diğer etiketler arasında, “adım adım karalığa” ve “biz de sizi seviyoruz” kullanıcıların konu hakkındaki düşünceleri hakkında bilgi vermektedir. “Adım adım karanlığa” etiketi, olayın olumsuzluğuna vurgu yapan kullanıcılar tarafından, “biz de sizi seviyoruz” etiketi teröristleri destekleyen kullanıcılar tarafından oluşturulmuştur.

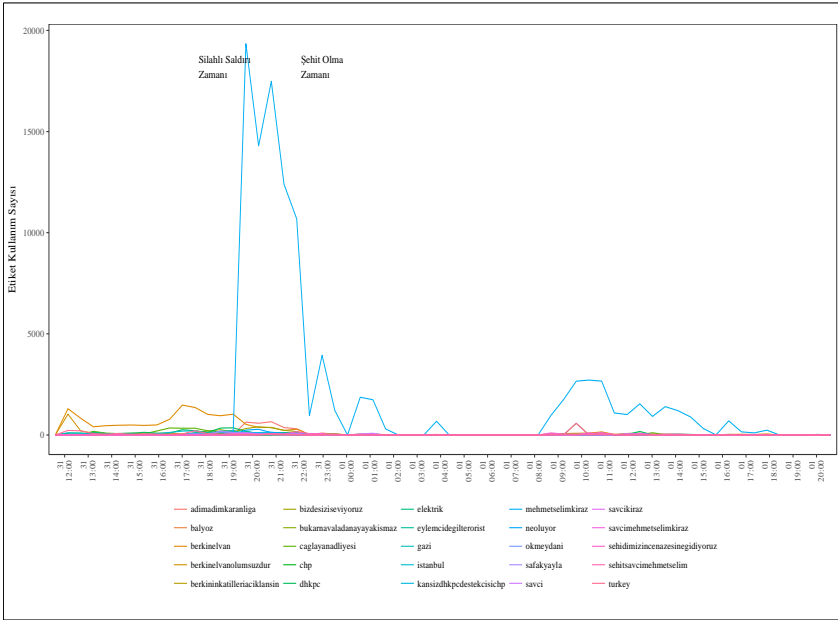
Tablo 1. En çok tekrar eden ilk on etiket ve kullanım sıklığı

<i>mehmetseli mkiraz</i>	<i>berkinelvan</i>	<i>dhkp c</i>	<i>adimadimkar anliga</i>	<i>caglayana dliyesi</i>
105,549	14,349	3,102	3,101	2,644
<i>bizdesizisevi yoruz</i>	<i>berkinelvanolu msuzdur</i>	<i>istan bul</i>	<i>turkey</i>	<i>neoluyor</i>
2,498	2,021	1,730	1,422	9,63

Bu etiketler, olayın başından sonuna kadar geçen sürenin içinde en çok kullanılanlardır. Bu etiketlerin zaman içinde dağılımı Şekil 1'de yer almaktadır. Rehin alma olayının başlamasıyla birlikte, sosyal medya kullanıcıları Berkin Elvan ile ilgili etiketleri dolaşıma sokmuşlardır. Bu etiketler çerçevesinde oluşturulan içerik, savcı Mehmet Selim Kiraz'ın odasından silah seslerinin geldiği bilgisinin sosyal medya aracılığıyla dağılmaya başladığı 19:00'a kadar etkinliğini korumuştur. Bu andan itibaren, savcının adı ile oluşturulan içerik çok kısa süre içinde sosyal medyada etkin olmuştur. Bu etkinlik, savcının hayatını kaybettiğinin bildirildiği 21:00 itibarıyla azalma eğilimine girmiş ve takip eden günde

08:00-18:00 saat aralığında tekrar etkin olmuştur. Konuya ait etiketlerde görülen bu hareket, kullanıcıların olaya dair ilgilerini ortaya koymaktadır.

Kullanıcılar, olay ile ilgili düşüncelerini ifade etme sürecinde birçok etiket kullanmışlardır. Bu durumun doğal sonucu olarak, konuya ait düşüncelerdeki değişimler ile etiketler arasında bir ilişki bulunmaktadır. Analizlerin daha iyi yapılabilmesi amacıyla kullanım sıklığı 50 ve üstü olan etiketler. “Berkin Elvan”, “Mehmet Selim Kiraz”, “Terör” ve “Diğer” olarak dört grupta sınıflandırılmıştır. Gruplara ait etiketlerin listesi, ek kısmında Tablo 4’te yer almaktadır.

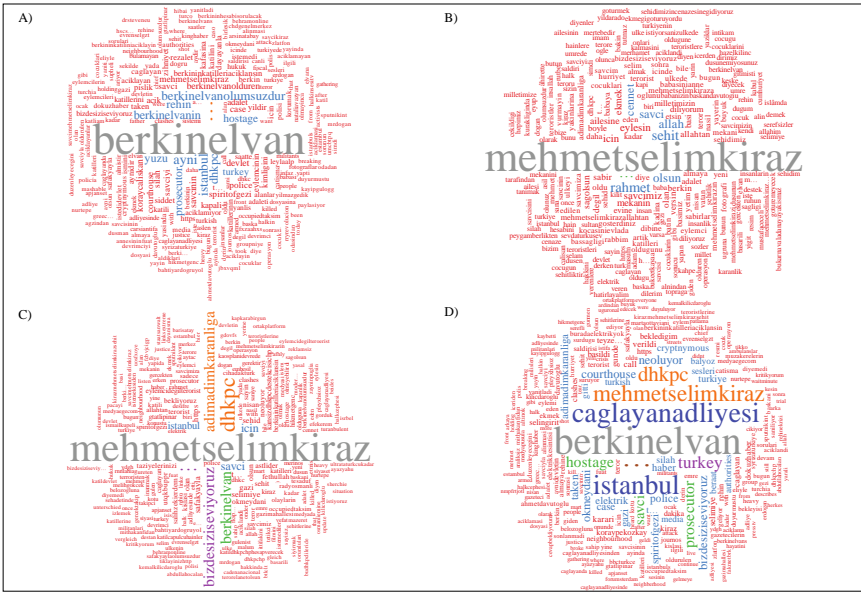

Şekil 1. En çok kullanılan 25 etiketin zaman dağılımı

Oluşturulan gruplar içinde, kullanıcıların en çok kullanmayı tercih ettiği kelimelerin sıklığı, Şekil 2’de kelime bulutunda verilmiştir.

Berkin Elvan ile ilgili etiketlerden oluşturulan grupta (A), Berkin Elvan’ın öldürülmesi ile ilgili kelimeler ön plana çıkmaktadır. Özellikle, “rehin”, “berkinelvanölümsüdür” ve “dhkpc” en çok kullanılan kelimelerdir. Mehmet Selim Kiraz ile ilgili etiketlerden

oluşturulan grupta (B), savcının şehit edilmesi ile birlikte oluşan “şehit”, “rahmet” ve “cennet” kelimeleri en sık kullanılan kelimelerdir. Terör ile ilgili etiketlerden oluşturulan grupta (C), “bizdesiziseviyoruz” ve “adım adım karanlığa” en sık kullanılan kelimelerdir. Bu iki kelimenin en sık kullanılan kelimeler arasında yer alması, kullanıcıların duygu farklılığını ortaya koyması nedeniyle önemli bir göstergedir. Diğer ile ilgili etiketlerden oluşturulan grupta (D), olayın gerçekleştiği yer ve gerçekleşme şekli ile ilgili kelimeler ön plana çıkmaktadır. Özellikle, olay sırasında yaşanan elektrik kesintisi ve olayın Gezi Protestoları ile bağlantısını kuran kelimeler bu gruptaki önemli kelimelerdir.

Şekil 2. Konulara göre kelimelerin kullanım frekansı. Not: Şekilde. (A) Berkin Elvan, (B) Mehmet Selim Kiraz, (C) Terör ve (D) Diğer grubundaki kelimeler yer almaktadır. Kelimelerin boyutu ve rengi kullanım sıklığı ile ilişkilidir. Tüm gruplarda, kullanılan etiket en çok tekrar eden kelimedir.

Kelime bulutu, kullanıcıların olayı algılamalarındaki boyut farklılığının daha net olarak anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Her ne kadar en sık kullanılan kelime etiket olsa da etiket dahilinde oluşturulan metinler içinde kullanılan kelimeler ve sıklıkları

arasında farkların olduğu görülmektedir. Bu durum, duygu analizini, belirlenen gruplar üzerinden gerçekleştirmenin çalışma sonuçları açısından daha etkili olacağı düşüncesini desteklemektedir.

Duygu analizi için, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü 4. sınıf öğrencilerinden üç kişi kodlamacı olarak seçilmiştir. Kodlayıcılara, görev tanımı ve sınıflandırma bilgilerini içeren yönerge verilerek, sıklık değeri 20 ve üstü olan 911 kelimeyi incelemeleri istenmiştir. Kodlayıcılar arasında, 10 kelimenin sınıflandırılması üzerine antlaşma sağlanamamasından dolayı bu kelimeler çalışma kapsamından çıkarılmıştır.

Kodlayıcıların sınıflandırma konusundaki algısal bütünlüklerini ifade eden “Kodlayıcılar arası korelasyon katsayısı” bilgileri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Kodlayıcılar arası korelasyon katsayısı

	Sınıf içi korelasyon	%95 Güven Aralığı		Değer	df1	df2	p
		Alt sınır	Üst sınır				
Ortalama Ölçümler	.816	.792	.837	5.54	900	1,242	.000

Kodlayıcılar arasındaki güvenilirliği ifade eden korelasyon değeri. 0.5’ten küçük ise zayıf, 0.5 ve 0.75 arasında ise orta, 0.75 ve 0.9 arasında ise iyi ve 0.9’dan büyük ise mükemmel bir güvenilirlik vardır demektir (Koo & Li, 2016). Çalışmadaki kodlayıcılar arasında, iki yönlü karma model (k=3) kapsamında %95 güven aralığında iyi düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir anlaşmanın varlığı tespit edilmiştir ($F_{(900,1,242)}=.816, p<.001$).

Çalışma kapsamında kodlayıcılar tarafından değerlendirilen 901 kelimenin, oluşturulan dört gruba göre zaman grafiği Şekil 3’te yer almaktadır. Berkin Elvan grubunda ait grafik (A) incelendiğinde, rehlin alınma olayının başladığı saat olan 12:00’dan itibaren oluşturulan içeriğin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Bu grupta görülen kelime tekrarlanma sıklığının maksimum 3,000 olduğu verisi göz önünde bulundurulduğunda, maksimum 2,000 kelimeye ulaşan pozitif yönlü içeriğin kullanıcıların önemli bir kesimi

tarafından oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu grupta duygu değişimi saat 16:00'da görülmektedir ve negatif yönlü içerik bu andan itibaren pozitif yönlü içerikten daha fazla görülmeye başlanmıştır. Duygu durumundaki bu değişim, saat 18:00'dan sonra tekrar değişime uğramıştır. Ancak, savcının odasından silah seslerinin duyulduğu 19:00'dan itibaren tüm duygu türlerinde hızlı ve sürekli bir düşüş eğilimi gerçekleşmiştir. Bu durum kullanıcıların, belirtilen gelişme ile birlikte bu etiketlerde içerik üretmeyi bırakma eğilimine girdiklerini göstermektedir.

Mehmet Selim Kiraz grubuna ait grafik (B) incelendiğinde, bu grupta yer alan etiketler çerçevesinde kullanıcıların duygularında saat 19:00'a kadar fark edilir bir değişimin olmadığı görülmektedir. Silahlı saldırı anı ile birlikte, nötr ve pozitif duygu yönlerin önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu iki duygu durumu bir arada değerlendirildiğinde, savcıya karşı gerçekleştirilen fiziki ve geri dönülemez müdahale sonucunda kullanıcıların tepkilerini net olarak ifade etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Benzer duygu yönü saldırıyı takip eden günde saat 09:00-17:00 arasında da görülmektedir. Bu durumun nedeni Mehmet Selim Kiraz'ın cenaze töreni ile ilgilidir.

Terör grubuna ait grafik (C) incelendiğinde, bu etiketlere ait duygu yönünün birbirine yakın olduğu görülmektedir. Kullanıcılar tarafından bu konuda oluşturulan içerikte net bir duygu ayrımının görülmemesi, olayın ne olumlu ne de olumsuz anlaşılmadığını göstermektedir. Bir başka ifade ile kullanıcılar arasında, olayı, olumlu veya olumsuz olarak algılayan iki boyutlu bir topluluk yapısının oluşmadığı görülmektedir. Kullanıcı duygu durumu, silahlı saldırı anıyla net olarak değişmektedir. Kullanıcı duyguları, pozitif ve nötr yönde net olarak değişmektedir. Bu durumun, teröre olumlu bir bakış olmadığı, terör saldırısı sonrası mağdur açısından duyguyu ifade ettiği unutulmamalıdır.

Diğer grubuna ait grafik (D) değerlendirildiğinde, kullanıcılara ait duygu yönünün küçük değişimlerle benzer bir desen izlediği görülmektedir. Olay yeri, zamanı ve oluş biçimi ile ilgili içeriklerden oluşan bu konuda, kullanıcıların silahlı saldırı ve şehit

olma bilgilerine rağmen net bir duygu durumunda bulunmadıkları görülmektedir.

Kullanıcıların duygu yönü ile konular arasında bir ilişkinin var olup olmadığının değerlendirilmesi için değişkenlerin kategorik olmasından dolayı ki-kare analizi uygulanmıştır. Analiz için oluşturulan, sıfır hipotezi ve alternatif hipotez şöyle ifade edilmiştir:

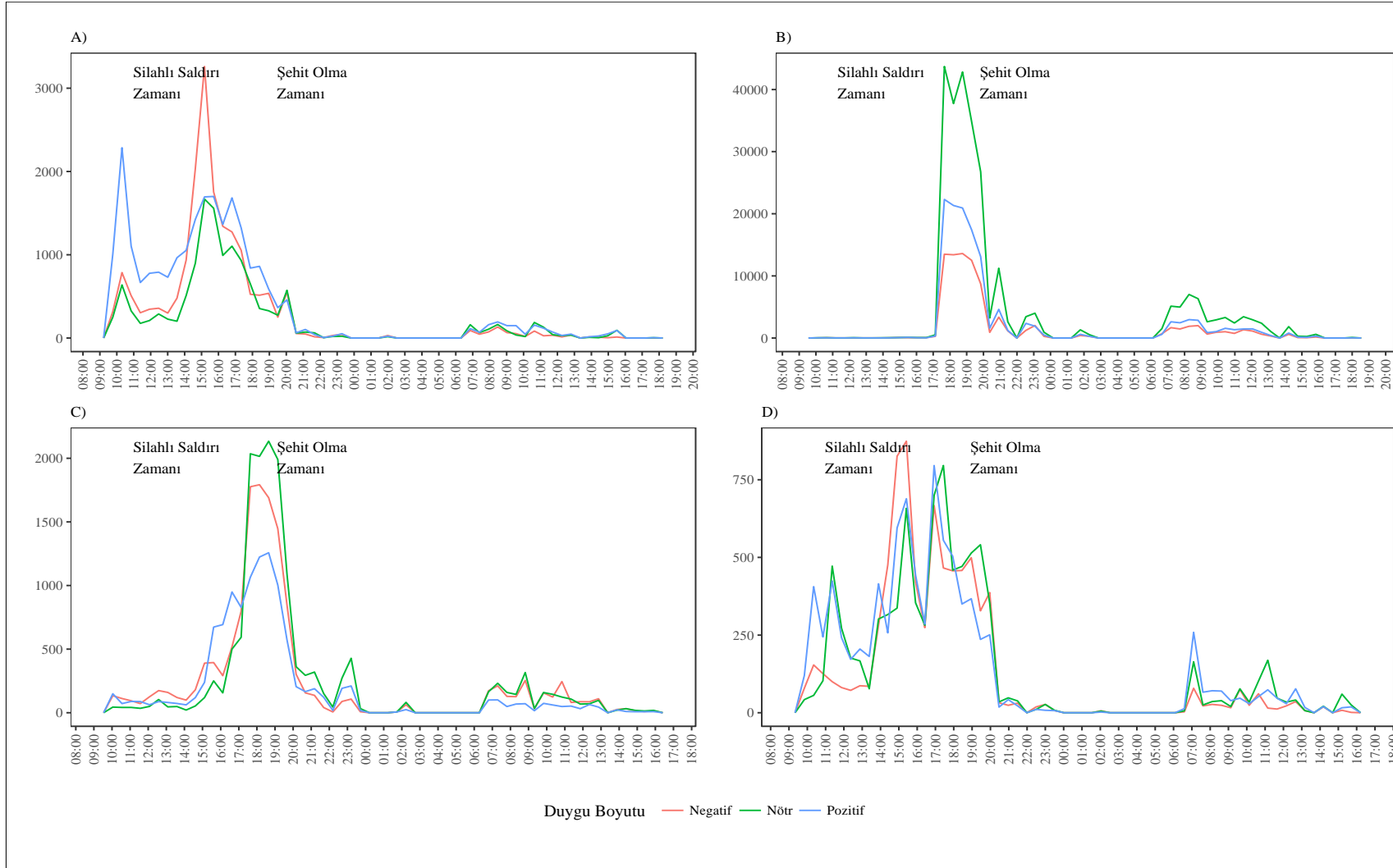
H0: Duygu türü, grup türü ile ilişkili değildir.

H1: Duygu türü, grup türü ile ilişkilidir.

Tablo 3. Konular ve duygu türleri arasındaki ilişki analizi

Konu	Duygu			X^2	<i>df</i>	<i>p</i>
	Pozitif	Nötr	Negatif			
Berkin Elvan Mehmet Selim Kiraz	23,426	13,584	18,357	26599.594	6	.001
Terör	11,382	15,284	14,039			
Diğer	8,792	8,572	7,796			

Analiz sonucunda. duygu türü ile grup türü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($X^2=26599$, $df=6$, $p<0.001$). Kullanıcıların duygu yönü grup türüne göre farklılık göstermektedir.

Sonuç

Medya aracılığıyla şiddetin toplumsal yapıdaki etkisi, sosyal paylaşım ağlarının gelişmesi ile birlikte kitle iletişim araçlarından -özellikle de televizyondan- sosyal medyaya kaymaktadır. Yeni kamusal alanlar olarak tanımlanan bu kanallarda, şiddet giderek temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun gerçekleşmesindeki nedenlerin başında etkili olan durum. Jean Baudrillard (1995) tarafından belirtilen *gerçek* ile *taklit* veya *gerçek* ile *düşsel* arasındaki ayrımın günümüz modern toplumlarında kaybolması ve gerçeğin artık gerçeklik değerini yitirmesidir. Özellikle, son zamanlarda şiddet içerikli paylaşımların sayısındaki artış ve toplum içinde yayılma süresinin kısılması bu durumun sonucudur. Şiddetin, sosyal paylaşım ağları (yeni ekranlar) aracılığıyla yayılma eğilimi, şiddetin dozajından çok bireyler tarafından izlenilmesinin daha önemli olduğu bir yapının gelişmesine neden olmaktadır.

Şiddet içerikli bir olayda, sosyal medya kullanıcılarının duygu yönünü analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma sonucunda, şiddetin, bireyler tarafından fiziksel ve geri dönülemez bir noktaya ulaşıncaya kadar olumsuz algılanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu algıda, şiddetin oluşmasına neden olarak değerlendirilen öncül olaylardaki kutuplaşmanın da etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Terör saldırısı sürecinde, sosyal medya kullanıcılarından bazılarının belirli bir ana kadar olayı gerçekleştiren ile ilgili pozitif yönlü duyguya sahip oldukları ancak fiziksel şiddetin gerçekleşmesi ile birlikte negatif duygu yönün genel bir hale geldiği görülmüştür.

Çalışma kapsamında seçilen olaya ait sosyal medya içeriğinin tümüne ulaşılmasının teknik olarak mümkün olmamasından dolayı, çalışmanın sınırlı bir veri ile belirli bir zaman aralığında gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Ayrıca, kelimelerin sınıflandırılmasında tüm kelimeler yerine belirli

bir kısmının kullanıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmanın, benzer amaçlara sahip çalışmalara yöntemsel açıdan katkı yapması beklenmektedir.

Kaynakça

Ahmad, K. (Ed.). (2011). *Affective computing and sentiment analysis: emotion, metaphor and terminology*. New York, NY: Springer.

Alava, S., Frau-Meigs, D., & Hassan, G. (2017). *Youth and violent extremism on social media: mapping the research* (s. 167). Paris, France: UNESCO.

Alexander, J. C. (2012). *Trauma: A social theory*. Cambridge, UK: Polity.

Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). The Effects of Media Violence on Society. *Science*, 295(5564), 2377–2379.

Baudrillard, J. (1995). *Simulacra and Simulation*. (S. Glaser, Çev.). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Carter, C., & Weaver, C. K. (2003). *Violence and the media*. Buckingham, UK: Open University Press.

Cohen, K., Johansson, F., Kaati, L., & Mork, J. C. (2014). Detecting Linguistic Markers for Radical Violence in Social Media. *Terrorism and Political Violence*, 26(1), 246–256.

Corner, J., Richardson, K., & Fenton, N. (1990). *Nuclear reactions: form and response in “public issue” television*. London, UK: John Libbey.

Cunningham, S. (1992). A Neverending Story? The TV Violence Debate. *Media Information Australia*, 64(1), 67–72. <https://doi.org/10.1177/1329878X9206400110>

Deitz, S. R., Blackwell, K. T., Daley, P. C., & Bentley, B. J. (1982). Measurement of empathy toward rape victims and rapists. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(2), 372–384. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.2.372>

Erten, Y., & Ardalı, C. (1996). Saldırganlık, şiddet ve terörün psikososyal yapıları. *Cogito*, (6–7), 143–164.

Geen, R. G. (1994). Television and aggression: recent developments in research and theory. içinde D. Zillmann, J. Bryant, & A. C. Huston (Ed.), *Media, Children, and the Family: Social Scientific, Psychodynamic, and Clinical Perspectives*. Hillsdale, NJ: Routledge.

Gerbner, G., & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of communication*, 26(2), 172–199.

Glaser, J., Dixit, J., & Green, D. P. (2002). Studying Hate Crime with the Internet: What Makes Racists Advocate Racial Violence? *Journal of Social Issues*, 58(1), 177–193. <https://doi.org/10.1111/1540-4560.00255>

Huesmann, L. R. (1986). Psychological Processes Promoting the Relation Between Exposure to Media Violence and Aggressive Behavior by the Viewer. *Journal of Social Issues*, 42(3), 125–139. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1986.tb00246.x>

Huesmann, L. R., & Taylor, L. D. (2006). The Role of Media Violence in Violent Behavior. *Annual Review of Public Health*, 27(1), 393–415. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144640>

Keleş, R., & Ünsal, A. (1996). Kent ve siyasal şiddet. *Cogito*, (6–7), 91–104.

Koo, T. K., & Li, M. Y. (2016). A Guideline of Selecting and Reporting Intraclass Correlation Coefficients for Reliability Research. *Journal of Chiropractic Medicine*, 15(2), 155–163. <https://doi.org/10.1016/j.jcm.2016.02.012>

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2. Baskı). Thousand Oaks, Calif: Sage.

Li, J., & Hovy, E. (2017). Reflections on Sentiment/Opinion Analysis. içinde E. Cambria, D. Das, S. Bandyopadhyay, & A. Feraco (Ed.), *A practical guide to sentiment analysis* (ss. 41–60). New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.

Liu, B. (2017). Many Facets of Sentiment Analysis. içinde E. Cambria, D. Das, S. Bandyopadhyay, & A. Feraco (Ed.), *A practical guide to sentiment analysis* (ss. 11–40). New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.

Miller, D. (1998). *The Circuit of Mass Communication: Media Strategies, Representation and Audience Reception in the AIDS Crisis*. London, UK: SAGE Publications.

Moses, R. (1996). Şiddet nerede başlıyor? (A. Kul, Çev.), *Cogito*, (6–7), 23–27.

Patton, D. U., Hong, J. S., Ranney, M., Patel, S., Kelley, C., Eschmann, R., & Washington, T. (2014). Social media as a vector for youth violence: A review of the literature. *Computers in Human Behavior*, 35, 548–553.

Peterson, J., & Densley, J. (2017). Cyber violence: What do we know and where do we go from here? *Aggression and Violent Behavior*, 34, 193–200.

Potter, W. J. (1999). *On Media Violence*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Pozzi, F. A., Fersini, E., Messina, E., & Liu, B. (Ed.). (2017). *Sentiment analysis in social networks*. Cambridge, MA: Morgan Kaufmann.

Rocque, M. (2012). Exploring school rampage shootings: Research, theory, and policy. *The Social Science Journal*, 49(3), 304–313.

Wilson, B. J., Donnerstein, E., Linz, D., Kunkel, D., Potter, J., Smith, S. L., & Gray, T. (1998). Content analysis of entertainment television: the importance of context. içinde J.

Hamilton (Ed.), *Television violence and public policy*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

EK

Tablo 4. Etiketlerin konulara göre dağılımı

Berkin Elvan	Mehmet Selim Kiraz	Terör	Diğer
berkinelvan	mehmet selim kiraz	dhkpe	caglayanadliyesi
berkinelvanolumsuzdur	savci	adimadinmakanliga	neoluyor
berkininkatilleriaciklansin	sehidimizincenazesinegidiyoruz	bizesisizeviyoruz	chp
berkininkatiliiniaciaklayin	sehitsavcimehmetselim	gazi	balyoz
samielvan	savcimehmetselimkiraz	kansizdhkpedestekcisisichp	elektrik
berkininhesabisorulacak	savcikiraz	eylemcidegilterorist	istanbul
berkinelvanicinadalet	mehmet selim kirazmekânincennetolsun	safakyayla	turkey
berkin	mehmet selim kirazmekânincennetolsun	fethullah	okmeydani
berkinelvanmasumlegil	birfatihadasenoku	dhkc	turkiye
berkinelvaninkatilleriaciklansin	sehit	gazimhalesi	teyze
berkininkatiliyargilansin	savcimizeshitoldu	bahtiyardogruyol	caglayan
berkinicinadalet	kiraz	teror	kilicdaroglu
	basimizsagolsun	kaosplanidevede	elektrikkesintisi
	mehmet kiraz	katildhkchphesapverecek	buradaelektrikyok
	dualarimizseninlesavci	katilcapulcuhainler	ahmetdavutoglu
	el fatiha	pkk	erdogan
	hepiniz mehmet selim kiraziz	safakyaylaolumsuzdur	kemalkilicdaroglu
	hepiniz savciyiz	asilterroristler	cevapbekliyorum
	allahrahmetylesin	terorulanetiyoruz	rehinekrizi
	devletimizinbasisagolsun	terorelanetolsun	gezi
		kapkarabirgun	fratcakiroglu
		katildevlet	mittiyatro
		eylemcidegilteroerist	cinnetvatanimturkiye
		dhkpcyisavunanocdur	
		abdullahocalan	
		dhkchparalelelekaospesinde	
		tikko	
		mkp	
		mehmet selim kirazolumsuzdur	
		terorelanet	
		bahtiyardogruyololumsuzdur	

Ergenlerde Madde Bağımlılığı, Risk Faktörleri ve Travmatik Etkileri

Abdullah Sarman, Bingöl Üniversitesi

Ulviye Günay, İnönü Üniversitesi

Emine Sarman, Süleyman Demirel Üniversitesi

Mukaddes Demir Acar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Giriş

Uyuşturucu maddeler. kullanan kişiye keyif veren, sakinleştirici veya uyarıcı etki sağlayan, gün geçtikçe daha fazla dozda alınma isteği oluşturan ve bırakılması halinde yoksunluk belirtileri oluşturan ilaç ya da kimyasallardır. Uyuşturucu maddeler, merkezi sinir sisteminde önemli derecede uyarma veya depresyon oluşturan, algılama, duyu durumu, mental durum, davranış ve motor fonksiyonlarda bozukluk yapan psikoaktif maddelerdir (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıraç, 2015; Dankı, Dilbaz, Okay, AÇIKGÖZ, Erdinç ve Telci, 2005; Başkurt, 2003).

Madde bağımlılığı yaşam boyunca devam edebilen bir rahatsızlıktır. Genetik, psikolojik, sosyal ve çevresel faktörlerin etkisiyle meydana gelebilmektedir (Karakuş, Evlice ve Tamam, 2012; Ulukoca, Gökgöz ve Karakoç, 2013). Madde bağımlılığı bireyin mesleki, sosyal ve aile ilişkilerini olumsuz etkileyerek, yaşamın merkezine madde kullanımının yer almasına neden olur. Madde kullanan bireylerin suç eğiliminin artması, hukuk dışı davranış sergilemeleri sonrasında toplumsal problemler meydana gelmektedir (Erci, 1999; Ögel, Tamar, Evren ve Sır, 1999). Oluşan bu problemlere karşı müdahale ve madde bağımlılığıyla mücadele kapsamında birçok ülke farklı çözüm yolları izlemektedir (Akgül ve Kaptı, 2010).

Artan şehirleşme ile birlikte hızlı teknolojik gelişmeler, iletişim olanaklarının yaygınlaşması madde bağımlılığının daha yaygın bir şekilde görülmesine neden olmuştur (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıracı, 2015; Başkurt, 2003; Ulukoca, Gökğöz ve Karakoç, 2012; Çalı, 2012). Literatür incelemesinde madde bağımlılığında risk faktörlerinin belirlenmesi, madde kullanımının meydana getirdiği psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilerin değerlendirilmesi amacıyla koruyucu çalışmalar yapılmasının büyük bir öneme sahip olduğu ifade edilmektedir (Dankı, Dilbaz, Okay, Açıkgöz, Erdinç ve Telci, 2005; Cılga, 2009; Ögel, 2005).

Madde Bağımlılığında Risk Faktörleri

1. Cinsiyet

Literatürdeki çalışma sonuçları değerlendirildiğinde madde bağımlılığında kadınlara göre erkeklerin risk altında olduğu belirtilmektedir (Erci, 1999; Tanrikulu, Çarman, Palancı, Çetin ve Karakoç, 2009). Zorlu ve arkadaşları (2011), tarafından yapılan bir çalışmada hastaların % 99.5'inin erkek olduğu belirtilmiştir (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıracı, 2015; Zorlu, Türk, Manavgat, Karadaş ve Gülseren, 2011). Ergen madde bağımlılarıyla yapılan bir çalışma sonucunda ise katılımcıların % 13.5 kız, % 86.5'inin erkek olduğu ifade edilmiştir (Yüncü, Gürçay, Kabasakal, Özbaran, Tamar ve Aydın, 2009). Yüncü ve arkadaşları (2008), tarafından Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde tedavi gören hastalarla yapılan retrospektif bir araştırma sonucunda ise hastaların tümünün erkek olduğu belirtilmiştir (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıracı, 2015; Yüncü, Kabukçu, Özbaran ve Tamar, 2008). Aksoy ve Ögel (2005), tarafından koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaşından küçük ergenlerle yapılan bir çalışmada, katılımcıların % 84'ünün (Aksoy ve Ögel, 2005), 1983-1995 yılları arasındaki AMATEM verilerini inceleyerek yapılan bir çalışmada Türkiye'de madde

kullananların çoğunun erkeklerden oluştuğu belirtilmektedir (Türkcan, 1998).

2. Yaş

Madde bağımlılığı için geniş bir yaş aralığı ifade edilmekle birlikte madde kullanımına başlangıç yaşının 10'lu yaşlara kadar indiği belirtilmektedir (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıracı, 2015). Gümüş ve arkadaşları (2011), tarafından lise öğrencilerinin madde bağımlılığı konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla lisede okuyan öğrencilerle yapılan bir araştırmada, çalışmaya katılan öğrencilerin % 20.83'ünün bir günde yirmiden fazla sigara içtikleri belirtilmiştir (Gümüş, Kurt, Güna ve Feyatörbay, 2011). 1983-1995 yılları arasındaki AMATEM verilerinin incelemesiyle gerçekleştirilen bir araştırmada 15-25 yaş en çok belirtilen maddeye başlama yaş aralığı olmuştur (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıracı, 2015; Türkcan, 1998).

3. Eğitim

Eğitim düzeyinin düşmesi ile madde bağımlılığı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde madde bağımlılığında ebeveynlerin eğitim seviyesinin de etkili olduğu belirtilmektedir. Nebioğlu ve arkadaşları (2013), tarafından madde bağımlılığı tanısı konulmuş hastalarla yapılan çalışmada madde kullananların % 73.8'inde eğitim seviyesinin dokuz yılın altında olduğu ve % 60.7'sinde okul terki öyküsünün bulunduğu belirtilmiştir (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıracı, 2015; Nebioğlu, Yalnız, Güven ve Geçici, 2013).

Düşük okul başarısı ya da okul terk öyküsünün bulunması madde bağımlılığı açısından bir risk faktörüdür. Yalçın ve arkadaşları (2005), tarafından yapılan araştırmada kötü okul başarısına sahip olmanın madde kullanımını açısından risk oluşturduğu belirtilmiştir (Yalçın, Eşsizioğlu, Akkoç, Yaşan ve Gürgen, 2009). Taşçı ve arkadaşları (2005), tarafından yapılan bir çalışmada madde kullanan öğrencilerin %

60.7'sinde okul terki öyküsünün bulunduğu belirtilmiştir (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıraç, 2015; Taşçı, Atan, Durmaz, Erkuş ve Sevil, 2005).

4. Yaşanılan Yer

Risk faktörleri incelendiği zaman kentte yaşamanın, arkadaşlarıyla birlikte kalmanın ve sokakta yaşamanın madde bağımlılığı açısından zemin hazırlayıcı olduğu görülmektedir. Yüncü ve arkadaşları (2006), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada bağımlılık merkezine başvuran hastaların büyük bir kısmının (% 81.7) şehirde yaşadığı belirtilmiştir (Yüncü, Aydın, Coşkun, Altıntoprak ve Bayram, 2006). Aksoy ve Ögel (2005), tarafından yapılan çalışmada sokakta yaşayan çocukların madde kullanım açısından risk altında oldukları ve sokakta yaşayanların % 78'inin yasadışı madde kullandığı belirtilmiştir (Aksoy ve Ögel, 2005; Ögel, Yücel ve Aksoy, 2014).

5. Ruhsal Durum

Literatürde madde kullanımı ve kişilik bozuklukları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirtilmiş ve kişilik bozukluğunun altında yatan nedenin madde bağımlılığı olduğu ifade edilmiştir (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıraç, 2015; Erol, Elyas ve Ünal, 2010). Madde bağımlılığı psikiyatrik hastalıkların oluşumunda başlı başına bir sebep oluşturmaktadır. Öztürk ve arkadaşları (2015), tarafından aktarıldığına göre madde bağımlılarında psikiyatrik bozukluk görülme sıklığı bağımlı olmayanlara göre 2.7 kata daha fazla görülmektedir (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıraç, 2015).

6. Aile ve Geçmiş Yaşantılar

Madde bağımlılığında bireylerin aileleri ile şimdiki ve geçmiş ilişkileri, bu ilişkilerin olumlu veya olumsuz olması etkili olabilmektedir. Zayıf bir kişilik yapısına sahip, iyi ailevi ilişkilere sahip olmayan, geçmiş yaşantısında şiddet

görmüş bireylerin madde kullanımı ve madde bağımlılığı konusunda risk altında oldukları belirtilmektedir (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıracı, 2015; Başkurt, 2003). Literatür incelemesinde madde bağımlılarının birçoğunda geçmişte yaşanan travmatik olayların ve aile içi şiddet olgularının etkisinin olduğu bildirilmiştir (Erci, 1999; Aksoy ve Ögel 2005; Yaşar ve Gürgen, 2004).

Toplumun temelini oluşturan aile ve aile yaşantısının madde kullanımının önlenmesinde büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Ailevi ilişkilerin niteliği, ebeveynlerin çocuklarına olan tutum ve davranışları bu tür olumsuz alışkanlıkların etkisini ve toplumdaki yaygınlığını azaltmada önemlidir. Aile içi iletişimin sorunlu olduğu, kontrolün olmadığı, otorite boşluğunun olduğu ailelerdeki çocukların da risk altında olabileceği literatürde vurgulanmaktadır. Yalçın ve arkadaşları (2009), tarafından yapılan araştırmada anne babanın boşanmış olması veya ayrı yaşamasının yaşam boyunca en az bir defa madde kullanmış olma açısından risk faktörü olarak değerlendirildiği belirtilmiştir (Yalçın, Eşsizioğlu, Akkoç, Yaşar ve Gürgen, 2009).

İstismar ve ihmal olgularının travmatik etkilerinin bir sonucu olarak çocuk ve ergenlerde madde kullanımına eğilim meydana gelmektedir. Nebioğlu ve arkadaşları (2003), tarafından yapılan bir çalışmada hastaların % 23.8'inde aile içi şiddet, % 9.5'inde cinsel istismar geçmişinin olduğu bildirilmiştir (Nebioğlu, Yalnız, Güven ve Geçici, 2013).

Madde bağımlılığı yönünden riskli aile tipleri.

- ❖ Boşanmış ya da parçalanmış aileler,
- ❖ Ebeveynlerden bir veya birkaçının yitimi,
- ❖ Aile içinde madde kullanan birinin varlığı,
- ❖ Aile içi iletişim eksikliği,
- ❖ Baskıcı veya ilgisiz aile,

- ❖ Aile içinde ergenin rol model alacağı bir kişinin olmayışı,
- ❖ Anne-baba desteğinin az olması,
- ❖ Çocuğun aktivitelerine ilgisizlik,
- ❖ Anne-babaların fazla toleranslı bir tutum sergilemesi,
- ❖ Başarının ödüllendirilmeyişi,
- ❖ Tutarsız disiplin anlayışı, anne-babanın disiplinde birbirlerinden farklı tutum sergilemeleri,
- ❖ Çocuk ve ergenden gerçekçi olmayan beklentilerin varlığı şeklinde sıralamaktadır (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıracı, 2015; Başkurt, 2003).

7. Sigara Kullanımı

Sigara kullanımı diğer bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı açısından bir risk oluşturmaktadır. Sigara içenlerin madde deneme ve kullanımının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Tanrıku, Çarman, Palancı, Çetin ve Karaca, 2009; Yalçın, Eşsizoğlu, Akkoç, Yaşar ve Gürgen, 2009). Yüncü ve arkadaşları (2008), tarafından yapılan çalışmada hastaların % 95'inin sigara içtiği, % 83'ünün ikinci bir madde kullandığı bildirilmiştir (Yüncü, Kabukçu, Özbaran, Aydın ve Tamar, 2008).

8. Arkadaş Çevresi

Ergenlik bir geçiş dönemidir. Bu dönemde bir rol karmaşası yaşayan ergenlerde arkadaş çevresi önem kazanmaktadır. Madde kullanımında ve bağımlılığın geliştirilmesinde edinilen arkadaş çevresinin önemi büyüktür. Literatürde ergenlerde oluşan rol model eksikliğinin, grup faktörünün ve merakın madde bağımlılığının oluşumunda etkili olduğu belirtilmektedir (Öztürk, Kırılıoğlu ve Kıracı, 2015; Başkurt, 2003; Ulukoca, Gökgöz ve Karakoç, 2013). Yaşan ve Gürgen (2004), tarafından yapılan bir araştırmada katılımcıların %

48'inin maddeye başlama nedeni olarak arkadaş ortamını ifade ettikleri belirtilmiştir (Yaşar ve Gürgen, 2004).

9. Gelişim Dönemleri

Literatürde insan hayatındaki kritik dönemlerin madde bağımlılığı açısından risk oluşturduğu bildirilmektedir (Başkurt, 2003, Ulukoca, Gökgöz ve Karakoç, 2013). Öztürk ve arkadaşları (2015), tarafından aktarıldığına göre güvensizlik duygusunun yoğun olarak yaşandığı toplumlarda madde kullanım bozuklukları gibi davranışlar meydana gelmektedir (Öztürk, Kırlioğlu ve Kıracı, 2015).

10. Madde Türü

Uçucu maddeleri içeren ürünler ucuz ve kolay bulunan maddelerdir ve toplumlarda sık kullanılırlar. Özellikle uçucu maddelerin hızlı, keyif verici, hafif sarhoşluk yapan etkileri nedeniyle daha çok tercih edilebildiği ve madde kullanımına ilk bu tür maddelerle başladığı ifade edilmektedir. Ülkemizde bu tür maddelerin kullanım sıklığının % 5.1 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yaşın düşmesi ile madde kullanımının arttığı belirtilmektedir (Bulut, Savaş, Cansel, Selek, Kop, Yumru ve Vırit, 2006).

Madde Bağımlılığının Travmatik Etkileri

Madde kullanımı ve madde bağımlılığı toplumsal bir problemdir. Madde kullanımı travmatik birçok etkiyi de beraberinde getirmektedir. Yapılan araştırmalarda, mala yönelik suçlarda, özellikle de hırsızlıkta yüksek oranda tekrar oranları belirtilmiştir. Çünkü mala karşı suç işleyenlerde, mala duyulan ihtiyaç sebebiyle, pişmanlık duygusu körelmekte, aldırılmazlık duygusu ve buna bağlı olarak antisosyal davranışlar gelişmektedir (Başkurt, 2003). Uçucu madde kullanımı sosyoekonomik olarak dezavantajlı gruplarda, sokak çocuklarında, suç, hapisane yaşantısı, depresyon, özkıyım girişimi, antisosyal tutumlar, aile

dağınıklığı veya çatışmaları, şiddet ya da başka madde kullanım öyküsü olanlarda ve izole yaşayan topluluklarda sık olarak görülmektedir (Boztaş ve Arısoy, 2010).

Madde kullanımının sonucunda ergenlerde toplumla güven sorunu yaşanabilmektedir. Gençlerin topluma duymuş olduğu bu güven eksikliği kuşaklar arası bilgi ve tecrübe aktarımını olumsuz olarak etkilemektedir. Maddenin uyarıcı etkisi ergenin kendi kişiliğini olumlu biçimde algılaması, değerlendirmesi ve geliştirmesini engelleyen bir dizi olumsuz etkiyi beraberinde getirir ve bu durum ergenin duygusal açıdan kendisine kötü muamele yapmasını sağlar. Taylan ve Genç (2017), tarafından yapılan araştırma sonucu incelendiğinde kendine zarar verme düşüncesinde olanlar % 23 ve intihara teşebbüs oranı % 11'olarak bildirilmiştir (Taylan ve Genç, 2017).

Uyuşturucu maddelerin suiistimal edilerek kullanılması sonucunda canlıların organizması olumsuz yönde etkilenmektedir. Sinir sistemi üzerine etki eden uyuşturucu maddeler bireyin akli, fiziki ve psikolojik dengesini bozar. Alışkanlık ve bağımlılık yapan bu maddelerin kullanımıyla birlikte kişi ve toplum üzerinde ekonomik ve sosyal çöküntü meydana gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bir halk sağlığı sorunu madde bağımlılığının üstesinden gelmek amacıyla risk faktörlerinin iyi analiz edilmiş olması gerekmektedir. Risk faktörlerinin bilinmesi sadece mücadele konusunda kolaylık sağlamaz aynı zamanda tedavi konusunda da yol gösterici olabilir. Örneğin ruh sağlığı bozukluğu olan bir bireyin madde kullanım nedeni ruh sağlığı bozukluğu ile bağlantılı olabilir ve diğerlerinden ayrı bir tedaviye tabi tutulmasını gerektirir. Bu nedenle mücadelenin her aşamasında risk faktörleri önemli bir yer

tutmaktadır. Madde kullanımının travmatik etkilerini azaltmak amacıyla.

- ❖ Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerin aile işlevleri, ebeveynlerindeki çift uyumu ve anne baba tutum özelliklerini değerlendiren bu ve benzeri araştırmaların sayısının artırılması,
- ❖ Riskli aile ve çocukların belirlenmesi ve koruyucu önlemlerin alınması,
- ❖ Özellikle ilkokul ve ortaokul dönemlerinde gerçekleştirilecek bilgilendirme seminerleri yardımıyla ergenlerde bilinç oluşturulması ve öğrencilerin madde kullanmaya başlamasının engellenmesi,
- ❖ Arkadaş etkisinin madde kullanmaya başlamada en önemli etkenlerden biri olduğu düşünüldüğünde, akran eğitimi modellerinin uygulama çalışmalarının yapılması,
- ❖ Bir madde kullanan öğrencinin diğer maddeleri de kullanma durumunun gözlemlenmesi,
- ❖ Öğrenciler arasında özellikle sigara ve alkol dışında kalan diğer bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım nedenlerinin saptanabilmesi için niteliksel çalışmaların yapılması,
- ❖ Özellikle gençler arasında yasadışı madde kullanımının giderek yaygınlaşma eğiliminde olması nedeniyle bu kişilere yönelik yeni tedavi stratejilerinin geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akgül A, Kaptı A.(2010). Yerelden Küresele Sınır aşan Suçlar. İçinde: Özeren S, Sözer MA, Demir OÖ (editörler). *Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi*. 1. Baskı. Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 75-99.

Aksoy A, Ögel K. (2008). Sokakta yaşayan çocuklarda kendine zarar verme davranışı ve madde kullanımı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 163-169.

Başkurt İ. (2003). Gençlik, madde bağımlılığı ve koruma yolları. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 73-114.

Boztaş MH, Arısoy Ö. (2010). Uçucu madde bağımlılığı ve tıbbi sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 516-531.

Bulut M, Savaş HA, Cansel N, Selek S, Kap Ö, Yumru M, Vırıt O.(2006). Gaziantep üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran hastaların sosyodemografik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 7(2), 65-70.

Çalı HH. (2007). Türkiye’de kentsel mekânda mağdursuz suç örneği olarak “uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanma”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 37-56.

Cılga İ. (2009). Madde ve madde kullanımı ile mücadelede ulusal politika ve strateji öncelikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 7-22.

Dankı D, Dilbaz N, Okay T, Açıkgöz Ç, Erdiñç IB, Telci Ş. (2005). Madde kullanımına bağı gelişen psicotik bozuklukta atipik antipsicotik tedavisi: Bir gözden geçirme. *Bağımlılık Dergisi*, 6, 136-141.

Erci B. (1999). Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen ailesel faktörler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(1), 83-94.

Erol D, Elyas Z, Ünal S. (2010). Psikiyatrik hastalıkların gelişiminde epigenetik mekanizmalar. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 20, 109-114.

Gümüş İ, Kurt M, Günay ED, (2011).Feyatörbay E. Lise öğrencilerinin madde bağımlılığı konusunda bilgi, tutum ve davranış düzeylerinin belirlenmesi (Erzurum örneği). *Ekev Akademi Dergisi*, 48, 321-334.

Karakuş G, Evlice YE, Tamam L. (2005). Psikiyatri kliniğinde yatan hastalarda alkol ve madde kullanım bozukluğu sıklığı. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 37(1), 37-48.

Nebioğlu M, Yalnız H, Güven FM, Geçici Ö. (2013). Opiyat bağımlılarında diğer maddelerin kullanımı ve sosyodemografik özellikler ile ilişkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(1), 35-42.

Ögel K, Tamar D, Evren C, Sır A.(1999). Madde kullanımı ve suç. *3P Dergisi*, Aralık Ek Sayı.

Ögel K. (2007). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci*, 1(47), 61-64.

Ögel K, Yücel H, Aksoy A.(2014). *İstanbul'da Sokakta Yaşayan Çocukların Özellikleri. Yeniden Bilimsel Araştırma Raporları*. İstanbul.

Öztürk YE, Kırılıoğlu M, Kıracı R. (2005). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 18(2), 97-118.

Tanrikulu AÇ, Çarman KB, Palancı Y, Çetin D, Karaca M. (2011). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanım sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Der*, 11, 101-106.

Tanrikulu AÇ, Çarman KB, Palancı Y, Çetin D, Karaca M. (2011). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanım sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Der*, 11, 101-106.

Taşçı E, Atan Ş, Durmaz N, Erkuş H, Sevil U.(2005). Kız meslek lisesi öğrencilerinin madde kullanma durumları. *Bağımlılık Dergisi*, 6, 122-128.

Taylan HH, Genç Y. (2017). Liselerde sigara, alkol ve uyuşturucu/uçucu/uyarıcı madde kullanım eğilimleri: Kocaeli örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), 180-199.

Türkcan A. (1998). Türkiye’de madde kullananların profili: Hastane verilerinin incelenmesi. *Düşünen Adam*, 11(3), 56-64.

Ulukoca N, Gökğöz Ş, Karakoç A .(2013). Kırklareli üniversitesi öğrencileri arasında sigara, alkol ve madde kullanım sıklığı. *Fırat Tıp Dergisi*, 18(4), 230-234.

Yalçın M, Eşsizoglu A, Akkoç H, Yaşan A, Gürgen F. (2009). Dicle üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 12, 125-133.

Yaşan A, Gürgen F. (2008). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ergenlerde uçucu madde kullanım özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 5(2), 77-83.

Yüncü Z, Aydın C, Coşkunol H, Altıntoprak E, Bayram AT.(2006). Çocuk ve ergenlere yönelik bir bağımlılık merkezine iki yıl süresince başvuran olguların sosyodemografik değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 31-37.

Yüncü Z, Gürçay E, KabasakalTZ, Özbaran B, Tamar M, Aydın C. (2009). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde ayrılma bireyselleşme süreci. *New Symposium Journal*, 47(4), 225-234.

Yüncü Z, Kabukçu BB, Özbaran B, Aydın C, Tamar M. (2008). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde HBV: yaygınlık, riskler, aşılama. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(4), 208-216.

Zorlu N, Türk H, Manavgat Aİ, Karadaş B, Gülseren Ş.(2011) Denetimli serbestlik uygulaması kapsamında başvuran hastalarda sosyodemografik, klinik özelliklerin ve alkol kullanım bozukluğu sıklığının geriye dönük değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 253-257.

Bağımlılığın Nedeni ve Sonucu Olarak Şiddet ve Toplumsal Travmalar

Mümtaz Levent AKKOL, Bozok Üniversitesi

Giriş

Şiddetin toplumsal travmaların sebebi olduğu gibi bağımlı davranışların oluşmasının da sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal travmalar da bağımlı kişiliğin oluşumunu kolaylaştırmaktadır. Çünkü bağımlıklar, toplumsal travmaların hissettirdiği. umutsuzluk, çaresizlik, güçsüzlük duygusu ve kaybetme korkusundan beslenmektedir. Bir çocuk, bir ergen hatta çocukluktan ya da ergenlikten çıkamamış bir yetişkinin, bağımlılık batağına saplanmasında, şiddete maruz kalışı ya da tanık oluşu ciddi bir sebeptir.

Bağımlılık şiddet ve toplumsal travmalar hem birbirlerinden doğmakta hem de bir birlerini doğurmaktadır. Bu karşılıklı ilişkiye bağımlılık üzerinden baktığımızda şiddet ve toplumsal travmaların bağımlılığın nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda bağımlı kişilik. şiddette olan eğilimliyle, bağımlılığı, şiddetin ve dolaylı olarak toplumsal travmaların bir nedeni kılmaktadır.

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi *bağımlılık*, *şiddet* ve *toplumsal travma* kavramlarını kapsamaktadır. Bağımlılık, şiddetin ve toplumsal travmaların oluşumunda rol oynamaktadır. Bazı durumlarda bağımlı kişilik yapısı tek başına şiddeti doğurmaktadır. Şiddetin olduğu bir yerde şiddete maruz kalanlar ve şiddete şahit olanlar sarsıntı yaşamaktadırlar. Şiddet nedeniyle sarsıntı yaşayanların bağımlı olma olasılığı yüksektir. Şiddetin kendini yoğun hissettirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal travmalar da kişinin yaşadığı süreğen kaygıyı arttırmakta

dolaylı olarak şiddeti ve bağımlı kişilik yapısını beslemektedir.

Bağımlılık, şiddet ve travmaların oluşumunda toplum yapısı etkilidir. Toplumun çekirdeğini oluşturan aile yapısının kişilik bozukluklarının ortaya çıkmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasında önemi vardır. Bağımlılık, şiddet ve toplumsal travmalara sosyolojik bir bakış yöneltildiğinde ilk ele alınması gereken kurum ailedir. Aile toplumu oluşturan bireylerin şekillendiği ilk ve en önemli yerdir. Toplumda görülen her hangi bir olumsuzluğun kaynağı öncelikle aile yapısında aranmalıdır.

Toplumda görülen her hangş bir olumsuzluğun kaynağı olabilme potansiyeline sahip ailede ebeveynlerin oynadıkları rol çok önemlidir. Çocukların şiddete maruz kaldıkları ya da tanıklık ettikleri ilk yer aile ortamıdır. Aile içinde, annesine karşı uygulanan baba şiddetine tanık olan bir çocuğun, doğal olarak bağımlı olduğu annesi ile sağlıklı bir bağ kurabilmesi, bu bağı sürdürebilmesi mümkün değildir. Bunun sonucu olarak, doğal bağımlılığın yerini doyumsuz ve tehlikeli bağımlılık türleri almaktadır.

Bağımlılığın bir sonucu olan kendini yıkma davranışı yavaş bir intihardır. İntiharda etkili olan tüm etmenler kendini yıkma davranışları için de geçerlidir. Toplumsal travmaların acı, korku, umutsuzluk, yalnızlık gibi etkileri güçsüzlük duygusunu derinleştirmektedir. Güçsüzlük duygusunun bir sonucu olarak kişi kendini yıkma eğilimleri göstermekte ya da güçsüzlük duygusunu örtmek adına tehlikeli davranışlar sergilemektedir. Şiddet ve toplumsal travmalar, bağımlılıkların ve buna bağlı tehlikeli davranışların oluşumunda etkilidir. Başta uyuşturucu bağımlılığı olmak üzere tüm bağımlılıklar şiddeti ve toplumsal travmaları derinleştirmektedir. Şiddetin bir toplumda yaygınlaşması ve süreklilik kazanması kişilerin ruhsal dünyasını sarsmakta ve toplumsal travmaların oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu varsayımları anlaşılabilir kılmak adına bağımlılık, şiddet ve toplumsal travma kavramlarını daha kapsamlı tanımamız gerekmektedir. Bunlarla birlikte bağımlılık ve şiddetin aile yapısı ile ilişkisi incelenmelidir. Buradan yola çıkarak bağımlılık, şiddet ve toplumsal travma kavramları ile bağımlılık ve şiddetin oluşmasında ailenin rolü farklı alt başlıklar altında ele alınmıştır.

Bağımlılık

Bağımlılık, kişinin yaşantısında ciddi sorunlara neden olmasına rağmen o kişi tarafından terk edilemeyen tutum ya da tutumlarla oluşmaktadır (Uğurlu, Şengül v.d. ,2012: 38). İlk akla gelen uyuşturucu ve/ve ya zararlı madde kullanımudur. Bağımlılık yaratmış olan maddenin kullanımı terk edildiğinde kişi yoksunluk belirtileri göstermektedir. Kullanılan madde artık esas amacını kaybetmiş, yalnızca bağımlılığın doğurduğu yoksunluk duygusunu geriletmek için kullanılan bir maddeye dönüşmüştür (Uğurlu, Şengül v.d. ,2012: 38). Bu tür bağımlılığa örnek olarak *ilaç bağımlılığı* gösterilebilir.

Bağımlı kişilik yapısı, kişiyi her tür bağımlılığa yatkın kılar. Bağımlılıktan söz ederken yalnızca uyuşturucu madde ya da ilaç bağımlılığından söz edilmemektedir. Bağımlı bir kişilik her hangi bir davranışa ya da kişiye bağımlı olabilmektedir. Öyle ki bağımlı olduğu davranışı terk etmesi istendiğinde bir uyuşturucu bağımlısı gibi yoksunluk belirtileri gösterebilmektedir. Bu kişinin kendine ve çevresine verdiği zarar uyuşturucu madde bağımlısının verebileceği zarar kadar görünür ve şiddetli olmadığından *bağımlılık* sorunu olarak düşünülmemeyebilir. Ancak davranışlara ve kişilere yönelik bağımlılığı olanlar, özellikle ikili ilişkilerde ve toplumsal bağlantılarında sorunlar yaşamakta ve yaşatmaktadırlar. *Şiddete eğilimli olmak* bu sorunlar arasındadır.

Bir maddenin bağımlılık yaratmasında, bir süre sonra bu maddeyi kullanan kişinin bu maddeye karşı tolerans geliştirmesi etkilidir. Tolerans geliştikçe kişi aynı maddeyi daha fazla dozlar halinde kullanmaktadır (Uğurlu, Şengül v.d. ,2012: 38). Kişinin bağımlı olduğu her ne ise giderek ona daha çok ihtiyaç duyması bağımlılığı bir girdaba dönüştürmektedir. İhtiyaç arttıkça bağımlılık ta artmaktadır. Bu sonu olmayan süreç eninde sonunda şiddetle buluşmaktadır. Terk edilmiş bir bağımlı birey, kendisini yoksun bırakılmış hissedeceğinden, kendisini terk eden kişiye karşı saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir (Ulusoy, Durmuş, 2011: 8).

Bağımlı birey terk edilmediği, yoksunluk duymadığı durumlarda boyun eğici, uysal, sessiz, pasif ve izin vericidir (Ulusoy, Durmuş, 2011: 8). Ne var ki saldırganlıktan ve şiddetten olabildiğince uzak görünen bu kişilik ciddi bir saldırganlık potansiyeline sahiptir. Gerek madde gerekse de duygusal bağımlılık içindeki bir kişi potansiyel saldırgan ve şiddet uygulayıcısıdır.

Bağımlılıkta Ailenin Rolü

Uyuşturucu madde kullanımı, genellikle işlevini yerine getiremeyen bozuk aile ortamında büyümüş bireylerde görülmektedir (Ögel, 2010: 30). Bağımlı kişiliğin oluşmasında içinde yaşanan ailenin belirleyici rolü vardır. Bu belirleyicilik, anne ve babanın çocuğa karşı davranışları ile olabileceği gibi genetik te olabilmektedir. Aile içindeki bağımlı bireyin çocuklarının da ileride bağımlı olabileceği bilim çevrelerinde kabul gören bir görüştür. Yalnızca ailede değil yakın akrabalarda dahi bağımlı bireylerin bulunması kişiyi bağımlılık karşısında güçsüz bir konuma taşımaktadır (Uzby, 2009: 37).

Anne ve babanın çocuklarıyla kurdukları ilişki, çocuğun duygusal ve toplumsal gelişimini belirlemektedir.

Doyurulmamış duygusal ihtiyaçlar, bağımlı kişiliğin oluşmasında etkili olan nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çocuğun duygusal ihtiyaçlarının karşılanacağı yer ailedir. Aşırı koruyucu ve aşırı otoriter aileler, çocukların duygusal gelişimlerine ket vurmakta, çocukların kendi ayakları üzerinde durmalarını engellemektir. Böylece bu çocukların ileride bağımlı kişilik yapısına sahip olmalarının zeminini hazırlamaktadır (Ulusoy, Durmuş, 2011: 7).

Madde bağımlılarının aileleri incelendiğinde, aşırı disiplinsiz ve aşırı disiplinli aileler ile çocuğun kendi değerlerini geliştirmesinde yardımcı olmayan, yalnızca kendi değerlerini dayatan ailelerle karşılaşmıştır (Ögel, 2010: 30). Bu durumlar da çocuğun duygusal gelişimini aksatır niteliktedir.

Bu durumu Türkiye özelinde ele aldığımızda, özellikle otoriter aile yapısı toplumumuzda doğal karşılanmakta hatta desteklenmektedir. Kültürümüzde bağımlılık eğiliminin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Aile otoritesinin çocuk tarafından kabul edilmesi, çocuktan beklenen bir davranıştır. Bununla birlikte çocuğun ailesine karşı bağımlı davranışlar sergilemesi ve boyun eğici olması olumlu karşılanmakta hatta ödüllendirilmektedir (Ulusoy, Durmuş, 2011: 17). Bu noktada duygusal olarak tam gelişmemiş, doyurulmamış duygusal ihtiyaçları nedeniyle her an bağımlılığa yakın yaşayan kişilerden söz etmek mümkündür.

Şiddet

Şiddet, kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek, mala zarar vermek amacıyla yasaya aykırı fiziki güç kullanmak ve toplumsal ilişkilerde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan zorlama eylemlerde bulunmaktadır. Şiddet, düşmanca, hırpalayıcı ve tahrip edici bir eylemdir (Özerkmen, 2012: 3-4). Hırpalanan, yalnızca şiddete maruz kalan kişi değildir. Yaşadığı korku ve çaresizlik nedeniyle şiddete şahit olanlar da hırpalanmaktadır.

Şiddete maruz kalınması ve/ veya şiddete şahit olunması kişiyi, kişilik bozukluğuna aday kılmaktadır. Şiddetle karşılaştığında korkuya kapılan çocuk zamanla bu korkuyu hayatın diğer alanlarına taşımaktadır. İçindeki korkuyu hayatın diğer alanlarına taşıyan bireyin kaygı düzeyi yükselmektedir. Şiddetin yaygın bir hal alması sonucunda toplumdaki kaygı düzeyi yüksek bireylerin kaygı düzeyleri daha da yükselmekte ve kaygı düzeyindeki bu yükselişe bağlı olarak toplumda bir korku kültürü oluşmaktadır.

Fiziki ve duygusal olarak hırpalanmış kişi kendisini hırpalayana karşı duyduğu öfkeyi şiddetin korkutuculuğu nedeni ile ifade edemeyip içselleştirdiğinde ömür boyu bastırılmış bir öfke ile yaşayacaktır. Bu bastırılmış öfke, kişiyi şiddet eğilimli kılmaktadır. Bu şiddet eğilimini asıl hedefinden saptırarak farklı kişi ve olgulara yöneltmek mümkün olduğu gibi, kişi bu öfkeyi kendine de yöneltebilmektedir. Böylece fiziksel ve duygusal olarak yıpranmış kişinin elezer –sadist- ve özezer –mazoşist- eğilimler taşıyabileceğini söyleyebiliriz. Uyuşturucu, bağımlılık yaratan, zararlı ve tehlikeli maddelerin kullanımı ve/ ve ya kullandırılması bu sadist ve mazoşist eğilimlerden kaynaklanabilmektedir. Bu durumda şiddet bağımlılığın bir nedeni olmaktadır.

Kendisine ve/ ve ya başkalarına zarar veren kişi aynı zamanda anti sosyal kişilik bozukluğunun belirtilerini taşımaktadır. Bedenine zarar verebildiği gibi, suça karışabilmekte, tehlikeli davranışlarda bulunabilmektedir. Bu kişiler şiddete meyilli oldukları gibi bağımlılığa da meyillidirler. Öyle ki madde bağımlılarının yarısının anti sosyal kişilik bozukluğu taşımaktadır (Ögel, 2010: 15).

Şiddet hem bağımlı davranışların, hem de toplumsal travmaların temelinde bulunmaktadır. Şiddet, bağımlı davranışlara zemin hazırlarken, bağımlı davranışlar da toplumsal travmalara zemin hazırlamaktadır. Şiddet

eğilimleri taşıyan ancak bu eğilimlerini baskılayan kişi kitlesel olarak gösterilen şiddete katılabilmektedir. Toplumsal travmalara sebep olan kitlesel şiddet, savaş ve çatışmalar yaratmakta, savaş ve çatışmalar da yaşanan toplumsal travmaları derinleştirmektedir.

Şiddetle Tanışmada Ailenin Rolü

Sevgi ve şefkatin kaynağı olması beklenen aile çoğu zaman şiddetin yaşandığı ve beslendiği bir kurumdur. Ailesinde şiddette tanışmış olan çocuk ise korku ve öfkesini içselleştirmekte, depresyona yatkın hale gelmektedir. Bu depresyon intihar ile sonuçlanabilecek bir depresyondur (Ünal, 2005). Maruz kaldığı ya da şahit olduğu şiddet karşısında korku ve öfke duyan bir çocuğun bu duygularına zamanla öç alma duygusu da eklenecektir. Bu öç alma duygusuna güçsüzlük duygusu eşlik etmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak ailede tanışılan şiddetin kişiyi karmaşaya –komplekse- sürüklediğini söyleyebiliriz.

Her çocuk annesi ile temelinde güvenlik duygusu bulunan doğal bir bağımlılık süreci içerisindedir (Yüksek Usta, 2014: 1). Anneden kopma ve ayrılma duygusunu sağlıklı yaşayamamış, güvenlik duygusunu kaybetmiş, kaygı duymuş olan insanlar kaybettikleri rahat ve huzura tekrar kavuşma umuduyla bağımlı davranışlara sürüklenebilmektedirler (Ögel, 2010: 5). Doğal bir bağımlılık ilişkisinde oldukları annelerine yönelik şiddete şahit olan çocuklar, güvenlik duygularını kaybederek gelecekte bağımlılık kurbanı olma tehlikesi ile karşılaşmaktadır.

Bebegın anne karnından ayrılış ve anne sütünde kesiliş birer travma sebebidir. Annesinin aşığılanmasına ve şiddet görmesine şahit olmuş bir çocuk bir travma daha yaşamaktadır. Bu travmalar sonucunda çocuk, annesine duyduğu doğal bağımlılığı ve güvenlik arayışını kendine

yöneltilmektedir. Çocuğun kendine yönelttiği bağımlılık ise bir süre sonra farklı bağımlılık türleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağımlılık ve İntihar

Bağımlılığın ağır –yavaş- bir intihar olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle madde bağımlılığı ile yıkıcı eğilimler arasında bir ilişki vardır. Aşırı ölçüde borçlanma, işini ve eşini yitirme, yalnızlık ve dışlanma gibi durumlarda, kişi, madde kullanımına yönelebilmektedir (Balcıoğlu, Abanoz, 2009: 18). Madde kullanımını doğuran bu davranışlar aynı zamanda intihar sebeplerindedir. Madde kullanımının ölümcül yanı da kişinin kendini ağır bir ölüme sürüklemesini çağrıştırmaktadır.

İntihar *öz kıyım* olarak tanımlanırken, bağımlılığın bazı türleri de *öz yıkım* olarak tanımlanmaktadır. İntihar ve bağımlılık olguları arasında çok ince bir çizgi vardır. Öz kıyım ile öz yıkımın oluşmasının sebepleri benzerdir. Bu sebeplerin başında da duygusal ihtiyaçların karşılanmamış olması ve şiddet gelmektedir.

Şiddetin ve ihmal edilmişliğin çocuğun içinde oluşturduğu çökkünlük duygusu ve oç alma duygusuna güçsüzlük duygusu eklenince kendini yıkma eğilimleri ortaya çıkmaktadır. Kişi kendisine zarar vererek hem içselleştirdiği şiddeti özezerliğe taşımakta, hem de kendisini sevenlerden *bakin bana ne yaptınız* diyerek oç almaktadır (Reich, 2010).

Toplumsal Travmalar

Korku duyduğunda insan beyni, kişiye kaçması ya da savaşması için harekete geçmesi gerektiği mesajını verir. Kişi kaçamıyor ya da savaşamıyorsa bu durum *travma* yaratmaktadır. Kişinin böyle bir durumu tecrübe etmediği şartlarda da travma gelişebilmektedir. İkincil travma ise kişinin travma yaşayan insanlara tanıklık etmesinin

sonucunda oluşmaktadır. (Küçükparlak, 2016). Toplumsal travmalar, hem birincil hem de ikincil travmalardır. Kaçamamış ve savaşmamış olan kitlelerin zarar görmesi sonucu ortaya çıkan travmaların yanı sıra onların çaresizliği ve zarar görmelerine şahit olan kitlelerin yaşadığı travmalar da toplumsal travmaları oluşturmaktadır.

Bir coğrafyada yaşanan. savaş, çatışma, terör, doğal afetler gibi insanların ölümü, sakat kalması, sevdiklerini ya da vatanlarını kaybetmesi ile sonuçlanan olaylar toplumsal travmaları yaratmaktadır. Toplumsal travmayı. savaş, terör ve soy kırım gibi olayların kurbanları ile bu olayların içinde yer alanlar ve bu olaylara tanık olanlar yaşamaktadır (Chaitin, 2003).

Toplumsal travmalar, travmatik olayın yaşandığı anda kalmazlar, sonraki nesillere aktarılırlar. Bunun için bir coğrafyada yakın bir tarihte yaşanmış olan travmatik olayın etkileri nesiller boyu sürebilmektedir.

Travmanın aile bireylerine taşınmasına *kümülatif travma* denmektedir. Travma yaşamış olan birey çocuk sahibi olduğunda travmasını yetiştirdiği çocuğa taşımaktadır. Böylece travmalar yeniden inşa edilmektedir (Blum, 2007).

Travmatik toplumlarda şiddet eğilimi yüksektir. Şiddet eğiliminin, bağımlı kişiliğin oluşumuna etkileri düşünüldüğünde travmatik toplumlarda bağımlılık oranının da yüksek olabileceği düşünülmektedir.

TARTIŞMA

Bağımlılığın arka planına baktığımızda *şiddet* olgusu ile karşılaştığımız gibi, toplumsal travmaları incelediğimizde de *şiddet* olgusu ile karşılaşmaktayız. Bağımlı kişiliğin oluşmasında özellikle aile içinde şiddeti tanımak önemli bir sebeptir. Kişinin şiddetle karşılaşması aynı zamanda toplumsal travmaları yaratan savaş, terör olayları gibi ağır şiddet içeren olaylara tanık olmasıyla da mümkündür.

Ailede öğrenilen şiddet, toplumsal yaşamda da sıklıkla görülüyorsa, şiddetin olumsuz etkilerine maruz kalan bireyin etkilenme düzeyi oldukça yükselecektir. Toplumda şiddetin görünür olması çocukluk travması yaşamış bireylerin şiddetin etkilerinden uzaklaşma ve kurtulma şanslarını ellerinden almaktadır. Şiddetin güçsüz ve kaygı düzeyi yüksek kişilikler oluşturduğu bir toplumda bağımlılık bataklığına saplananların sayısı sürekli artacaktır.

Bağımlılık, şiddet ve toplumsal travmalar arasında sıkı bir ilişki vardır. Her üç olgu da birbirlerini doğurmakta ve beslemektedir. Korku kültürünün egemen olduğu bir coğrafyada korku kültürü ile mücadele etmeden yalnızca bağımlılık ve şiddetle mücadele etmeye çalışmak etkisiz kalacaktır. Bu durum, pek çok konuda örnek olarak gösterilen. *bataklığı kurutmadan sivri sineklerle mücadele etmeye* benzemektedir.

Türkiye özelinde bağımlılık, şiddet ve toplumsal travmaları ele aldığımızda, kültürel olarak otoriterliğe yakın oluşumuz, aile yapısındaki aşırı korumacı ve/ve ya otoriter tutumları desteklememiz öz güven eksikliği yaşayan bağımlı kişiliği ortaya çıkartmaktadır. Bağımlı kişiler bağımlılığın farklı türlerine kapılabilmektedirler. Bu türler arasında madde bağımlılığı da vardır.

Türkiye'nin bir imparatorluğun kaybedilmesi ardından kurulmuş bir ülke olması, yaşanan savaşlarda çok sayıda insanın kaybedilmesi, yine çok sayıda insanın göç etmesi, yaşanan yoksulluk, sonrasında darbeler, idamlar ve terör olayları travmatik bir toplum yaratmıştır. Toplumsal travma derinleşerek devam etmektedir. Toplumsal travma, yasadışı, insanlık dışı pek çok olay için zemin hazırlamaktadır.

Kendini yıkma ve kendine kıyma davranışları da, şiddete maruz kalma ya da şiddete tanık olma yaşantısından kaynaklanabilmektedir. Bu kişilik bozukluklarının

başkalarına eziyet etme ve canlarını alma boyutuna gelmesi de mümkündür. Bu nokta da bağımlı kişilik yapısındaki kişilerin toplumsal travmaları derinleştiren terör olaylarına katılmaları da mümkündür. Teröre katılma görülmediği durumlarda da çevresine korku salma, ahlaki açıdan yoksun toplum dışı davranışlarda bulunma görülebilmektedir. Uyuşturucu kullanımı ve satıcılığı bu davranışlar arasındadır.

Toplumsal travmaları yaratan ve derinleştiren toplumsal davranışları fark ederek bu davranışları geriletmek mümkündür. Ancak travmatik toplumlarda otoriterlik ve aşırı korumacılık doğal kabul edilmektedir. Bunların yanında disiplinlensizlik ve ilgisizlik te otoriterlik ve korumacılığın tam tersi gibi görünse de aynı kaynaktan beslenmektedir. Aşırı uçlardaki yaşam travmatik toplumların niteliklerindedir.

SONUÇ

Kişilerin duygusal travma yaşadığı ilk ve en etkili ortam aile ortamıdır. Aile ortamının yanı sıra toplumun geneline yayılmış duygusal travmaların da kişiyi etkilemesi söz konusudur. Gerek çocukluk döneminde yaşanan travmalar gerekse toplumsal travmalar kişinin güvenlik duygusunu zedelemektedir. Güvenlik duygusu zedelenmiş bir kişi hayatı kaygı yüklü olarak yaşamaktadır. Bu durum her an şiddete maruz kalabileceği endişesini doğurmaktadır. Toplumsal travmaları derinleştiren şiddet görünür oldukça travmatik toplumlarda yaşayan bireylerin kaygı düzeyi giderek yükselmektedir. Kaygı düzeyinin yükselmesi kişiyi bağımlılıklara açık hale getirmektedir. Böylece şiddet, bağımlılık ve toplumsal travmalar birbirlerinden beslenmekte ve birbirlerini beslemektedirler. Toplumda travma yaratan olaylar aynı zamanda şiddeti ve bağımlı kişiliği yaratan olaylardır. Kişiye *kaç ya da savaş* mesajını veren olaylar karşısında çaresiz kalarak harekete geçemeyen kişiler, yaşadıkları travma sonucunda korku kültürü içinde yaşayan şiddet eğilimli kişilere dönüşmektedirler. Korku kültürü ve şiddet eğilimi kişileri sinirceli –nevrotik-

kılmaktadır. Bu kişiler sadist, mazoşist, anti- sosyal ve bağımlı kişilik bozuklukları taşıyabilmektedirler. Uyuşturucu madde bağımlılarının büyük çoğunluğunda bu kişilik bozukluklarına rastlanmasından yola çıkarak şiddet ve toplumsal travmaların bağımlılığa neden olduğu sonucuna varılabilir. Bağımlı kişilik ve bağımlı davranışların altında şiddet eğilimi bulunmaktadır. Şiddet eğiliminin toplumsal travmaları desteklediği önermesinden yola çıkarak bağımlılığın da toplumsal travma nedenleri arasında sayılması mümkündür. Toplumsal travma yaratan terör örgütlerinin uyuşturucu ticareti ile birlikte anılması bir tesadüf değildir. Dehşet saçan terör örgütleri, ticaretini yaptıkları uyuşturucunun yeni bağımlılarını içine çekecekleri bataklığı, şiddeti görünür kılarak, sosyal travmaları besleyerek büyütülmektedirler. Uyuşturucu bağımlılığının toplumda yaratacağı yıkım ve olumsuz etkilerin her hangi bir terör saldırısı gibi değerlendirilmesi mümkündür. Uyuşturucu bağımlılarının kendileri, aileleri ve yakın çevrelerine şiddet uygulamaları sıklıkla rastlanan bir durumdur. Şiddet ve bağımlılığın toplumu böylesine derinden etkiliyor oluşu bu konuların çözüm önerilerini de içerir biçimde birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma ile bu gerekliliğe bir ölçüde cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada ele alınan bağımlılık, şiddet ve toplumsal travmaların sürekli bir birlerini desteklediği ve yeniden ürettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlılık, şiddet ve toplumsal travmaların birbirlerine hem neden hem de sonuç oluşunun yarattığı kısır döngü çözülmesi zor bir toplumsal problemidir.

KAYNAKÇA

BALCIOĞLU, İbrahim ve Yeşim ABANOZ. (2009). Madde Bağımlılığı, İntihar, Sanık Psikolojisi, *Dirim Tıp Gazetesi*, yıl. 84, sayı.1, ss. 15-20.

BLUM, Harold P. (2007). Holocaust Trauma Reconstructed: Individual, Familial and Social Trauma, *Psychoanalytic Psychology*, 24(1), 63-73.

CHAITIN, Julia. (2003). I Wish He Hadn't Told Me That: Methodological and Ethical Issues in Social Trauma and Conflict Research, *Qualitative Health Research*, vol.13, no. 8, pp. 1145-1154.

KÜÇÜKPARLAK, İlker. (2016). Toplumsal Travmaların Psikolojik Etkileri, *Toraks Bülteni*, ss. 80-82.

ÖGEL, Kültegin. (2010). Sigara, Alkol ve Madde Kullanım bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme, Yeniden Yayınları: İstanbul.

ÖZERKMEN, Necmettin. (2012). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı. 28, ss. 1-19.

REICH, Wilhelm. (2010). Kişilik Çözümlemesi, Payel Yayınları: İstanbul.

UĞURLU, Tuğçe ve Ceylan ŞENGÜL ve ŞENGÜL, Cem. (2012). Bağımlılık Psikofarmakolojisi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, cilt.4, sayı.1, ss.37-50.

ULUSOY, Yağmur ve Emine DURMUŞ. (2011). Kişilerarası Bağımlılık Eğiliminin Beş Faktör Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi, *İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt. 12, sayı. 2, ss.1-21.

UZBAY, Tayfun İ. (2009). Beyin nasıl bağımlı oluyor. *MİSED (Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi)* sayı. 21-22, ss. 34-48, Aralık.

ÜNAL, Gülseren. (2005), Aile İçi Şiddet, Aile ve Toplum, Yıl.7, Cilt.2, Sayı.9.

YÜKSEK USTA, Semiha. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Davranış Problemlerinin Anne- Çocuk ve Öğretmen İlişkileri Açısından İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi.

Madde Bağımlılığının Gençlerin Suç İşleme Eğilimleri Üzerindeki Etkisi

Doç. Dr. Yusuf Genç, Sakarya Üniversitesi

Giriş

Madde ve uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı tüm dünyanın üzerinde yoğun çalışma yapmasına rağmen her geçen gün daha da büyüyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yeni gençliğin ilgi alanları, içinde bulunulan boşluk, ailelerin ilgisizliği, akran ilişkilerindeki seçim yanlışları, gençlerin üzerinde yoğunlaşan manevi boşluk, tatmin olma problemi gibi birçok sebep madde kullanımının oranını artırmakta ve kullanıcı yaşını da her geçen gün aşağıya doğru çekmektedir (Genç, Taylan, Keskin, 2017, s.458). Madde bağımlılığı dünyada olduğu gibi ülkemizde de başta gençler arasında olmak üzere herkesi etkileyebilen biyolojik, ruhsal ve sosyal boyutları olan bir toplum sorunudur (Özmen ve Kubanç, 2013: 358).

Daha çok çocuk, ergen ve genç erişkinlerde (10-24 yaş arası) görülen madde bağımlılığı dünyada olduğu gibi ülkemizde de yeni karşılaştığımız bir sorun değildir. Sanayileşme, modernleşme ve kentleşme ile birlikte ön plana çıkan bireysel ve toplumsal refah ve özgürlük kavramlarının bir takım olumlu sonuçları olsa da beraberinde bireyin yalnızlaşmasına, mücadele etmek zorunda olduğu problemlerin sayısının artmasına, mücadele becerilerinin azalmasına ve sağlıklı olmayan kaynaklarda ve dengelerde çözümler arayan bireyler ve gruplar oluşumuna neden olmuştur. İnsanların ergenlikten yaşlılığa kadar geçen yaşamı sürecinde, başlangıçta sorunlar nedeniyle ortaya çıkan iç sıkıntısı ve kaygıyı azaltmak için kullanılan maddeler, bağımlılık yaparak çok kısa bir süre sonra kendi

başına diğer tüm sorunların toplamından daha önemli bir sorun haline gelmiştir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2008: 56).

Madde. beyin işlevlerini doğrudan etkileyerek bedensel, ruhsal, davranışsal ve bilişsel değişimlere yol açan, bağımlılık oluşturan ve yaşam için gerekli olmayan her türlü tıp içi ve dışı doğal ve sentetik unsurları kapsamaktadır. Bağımlılık yapan maddelerin çeşitleri oldukça fazla olup her geçen gün bunlara yenileri eklenmektedir. Madde alındığında davranış, düşünce ve duygu durumunda değişme oluşturur, alan kişi kısa sürede hayatın gerçeklerden kopar, birey karşı koyulması çok zor bir istek ile madde arama telaşı içerisine, giderek alınan maddenin miktarı artar ve böylece bağımlılık oluşmuş olur. Bundan sonra sosyal ilişkiler madde kullanımına göre şekillenir, maddeyi elde etmek ve kullanmak için gittikçe daha fazla zaman harcanmak zorunda kalınır ve bu durum kişinin sosyal çevresi ile olan iletişiminin ve ilişkilerinin bozulmasına sebep olur.

Uyuşturucu maddeler, tarihsel süreç içerisinde tıbbi amaçlarla kullanılmış, keyif verici etkileri nedeniyle illegal olarak tüketilmeye başlanmıştır. Bu türden bir tüketimi besleyecek arz da beraberinde şekillenmiş, tıpkı ekonomik yapıdaki gibi bir arz ve talep oluşmuştur. Uyuşturucu maddelerin bu yönü, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren menfaat çevreleri için rant, terörizm için finans kaynağı, uluslararası ilişkilerde ideolojik ve politik araç ve hedef ülke toplumuna yönelik sosyo-psikolojik dejenerasyon ile zihni ve ahlaki çökertme olgularını ön plana çıkarmıştır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2008: 57).

Madde bağımlılığı toplumların mücadele ettiği temel sorunlardan biridir. Madde kullanmak beraberinde birçok sorunu taşımaktadır. Madde kullanımı ve bağımlılığının tedavisi de başarılması zor konulardandır. Bu alanı gelir kaynağı olarak kullanan istismarcılar bireylerin sağlık ve

sıhhati üzerinden geçinmeye çalışan kötü niyetli kişilerdir. Koruyucu önlem olarak sorunun kökten çözümlenebilmesi adına uyuşturucu maddenin üretiminin ve bu maddeye erişimin engellenmesi gerekmektedir. Uyuşturucuyu ticaret malzemesi haline getiren ve bu alandan çok büyük illegal paralar kazanan oluşumların da takibi ve çökertilmesi uluslararası politika ve mücadele gerektiren önemli bir konudur.

Geçmişte uyuşturucu madde bağımlılığının zararlarının tam olarak bilinmemesi nedeniyle, uyuşturucu maddelerin yasaklanması yönünde ulusal ve uluslararası düzeyde girişimler olmamıştır. Daha sonra, terörizmin uyuşturucu madde kaçakçılığını bir finans kaynağı olarak görmeye başlamasının da etkisiyle, uluslararası tedbirlerin artırılması gereği kabul görmüş, imzalanan çeşitli uluslararası sözleşmeler ile uyuşturucu maddelerin kullanımının kontrol altına alınması hedeflenmiştir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2008: 57).

1-Madde Bağımlılığı Ve Suç İlişkisi

Madde bağımlılığı ve suç arasında bir ilişki olduğu kanaati yoğun olmakla birlikte ilişkinin şekli, ağırlığı ve derecesi hakkında kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bu ilişkiyi determinist bir yaklaşımla açıklamak mümkün olabileceği gibi madde kullanımının kendisinin bir suç teşkil etmesi bağlantıyı kuvvetlendirmektedir. Hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğu tartışma konusudur. Madde kullanımı kendi içinde suç teşkil etmektedir. Madde kullanımının sonucu olan bağımlılığın başka suçlar işleme üzerinde etkisinin olup olmadığı tartışılmalıdır. Madde kullanımı ve suç arasında neden sonuç ilişkisi gösterilememekle birlikte, suç ile madde kullanımı arasında bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür (Milgram, 1993). Madde kullanımı ve madde bulundurma ayrı birer suç olarak değerlendirildiğinde madde kullanan aynı zamanda maddeyi

üzerinde taşımış olacaktır. Yani kullanıcı aynı zamanda taşıma suçunu beraber işlemektedir. Ancak hukuki ve cezai müeyyide açısından kullanmak üzere bulunduranlar ile satmak üzere bulunduranlara karşı müeyyideler farklıdır.

Madde kullanımının suç olduğunu bildiği halde bu fiili işleyen bireylerin suç işlemeye yatkın olabileceği varsayımından hareketle başka bir suçlu davranış bu bireylerin menfaatine olduğunda bu suçu daha kolay işleyebilmektedirler. İstanbul'da yapılan suç prevalansı incelemesinde suç işleme oranı yüz bin kişide 186,73 iken madde kullanımı nedeniyle kliniğe yatan 2180 hastanın 1878'inin (%86,14) suç işlemiş olması madde kullanımı ile suç arasındaki korelasyonu göstermektedir (Alpay ve ark, 1995:17). Aynı çalışmada 2180 olgu üzerinde çalışılmış bunların % 77'sinin suç nedeniyle hapse girdiği ya da ceza aldığı ve bunların da %51'i uyuşturucu madde bulundurmak ve kullanmakta ötürü hapse girdiği tespit edilmiştir. Yatarak tedavi gören 1679 madde kullanıcısı arasında yapılan çalışmada, %59,7'sinin en az bir kez cezaevi yaşantısı olduğu (Çakmak ve ark, 1996), Uçucu madde bağımlısı 81 kişiyle yapılan bir çalışmada %61,7'sinin yasal bir sorunu olduğu (Demirbek, 1991) görülmüştür. Bir başka çalışmada madde kullananların %65'inin yasalarla sorunu olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada madde kullanmaya başlamadan önce yasal sorunlarla karşılaşma oranı %25 olarak bulunmuştur (Ögel, vd., 1999). Alkol kullanan ve sarhoş olan bireyin normal yaşam durumuna göre suç işleme riski daha yüksektir.

Ayrıca bağımlı birey bağımlılığın etkisinde iken bilinçli hareket etme, kendisini kontrol etme mekanizmalarını aktif kullanamayacağından suç işlemeye daha kolay karar verebilir veya sorununu çözmek için suçlu davranışları tercih edebilir. Ancak madde kullanımı suçlu davranışlar arasında olmakla birlikte suçun nedeni olmadığı yönünde görüşler de

mevcuttur. Yani bu konu tartişılması, uygulamalı bulgu ve bilgilerle test edilmesi gereken konular arasındadır.

Madde kullanımını nedeniyle iř performansında giderek dūřuř yaşayan ve ekonomik kriz içine giren kiři ihtiyaı olan maddeyi temin edebilmek için hırsızlık, uyuşturucu madde satıcılığı ya da kuryeliği veya fuhuş gibi suçları işlemeye hazır hale gelmektedir. Ayrıcı bazı profesyonel suçların (katil, hırsızlık vb.) ihtiyaç duyduğu aşırı cesaretin sağlanmasında psikoaktif maddeler suç ile ilginin bir halkasını oluşturmaktadır. İnsanlar bu maddelerin etkileri dolayısıyla doğrudan ya da dolaylı olarak yeni bir takım suçlar işlemeye yönelmektedir (Alpay ve ark, 1995:17). Gençlerin gençlik dönemi özellikleri ile maddenin özellikleri bir araya geldiğinde genç kuşağın orta veya yaşlı popülasyonuna göre suça meyli daha fazla olacaktır.

2-Yöntem

Madde bağımlıların sayısı ve suç işleme oranları her geçen gün artmaktadır. Bağımlılık özelliği taşıyan bireylerin çoğu gençlerden oluşmakta ve bağımlılık yaşı her geçen gün erken yaşlara doğru inmektedir. Bu alışma, madde bağımlılığının gençlerin suç işleme eğilimlerine etkisini, lise gençliğinin görüşleri üzerinden değerlendirmek üzere gerçekleştirilen alan taramasına (survey) dayanan açıklayıcı bir araştırmadır. Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan hipotezleri çözümlemek üzere 33 soruluk anket formu oluşturulmuş ve lise 3. ve 4. Sınıf ğrencilerine uygulanmıştır (Araştırmanın anket uygulanması SA Sosyal hizmet ve Sosyoloji ğrencisi Sevil KURUCU tarafından yapılmıştır.). Konumuzun sınırlılığı kapsamında anket sorularının bir kısmı değerlendirilip, yorumlanmıştır.

Araştırmanın evreni, Adapazarı'nda bir lisenin 11 ve 12. sınıf öğrencileri ve örnekleme de bu sınıflarda okuyan 100 öğrenciden oluşmaktadır. Örnekleme seçiminde kota

örnekleme kullanılmış ve sınıf genelinde bulunan erkek ve kız öğrencilere dengeli dağılımına dikkat edilmiştir. Araştırma ile elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Sorular arasında ilişki tespit edilen sorular birbirleriyle karşılaştırılarak değişkenler arası ilişkilere yer verilmiş ve anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

Araştırmada çocuklara karşı ilgisiz ve sorunları ciddiye almayan ailelerin çocuklarında madde kullanım oranı daha yüksek olduğu, aile bireylerinin madde kullanımının gençlerin maddeye olan yatkınlığını arttırdığı, madde kullanımının en büyük sebebinin merak, özentisi, aile ve okul sorunları olduğu, bağımlı bireylerin başka suçlar işlemeye ve saldırganlık özelliği taşımaya daha çok meyilli olduğu hipotezlerinden hareket edilmiştir. Ayrıca, madde kullanım oranlarında cinsiyetlerin etkili olduğu, madde kullanımının sosyo-ekonomik düzeye göre değişkenlik gösterdiği, madde bağımlılığı ve korunma hakkında eğitim almayan bireylerin bağımlı olma olasılığının daha yüksek olduğu, boşanmış ailelerin çocuklarının bağımlı olma riskinin daha yüksek olduğu düşüncesi de hipotezler arasındadır.

3.Bulgular

3.1.Demografik Özellikler

Araştırma kapsamında değerlendirilen katılımcıların yarıya yakını (%46) kız ve yarıdan biraz fazlası (%54) erkeklerden oluşan lise 3. ve 4. sınıflarda okuyan 17-18 yaş grubu öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu sayı olarak 4 kişiden fazla ailede, dörtte üçü çekirdek aile, %16'sı geniş aile, %8'i parçalanmış ailede ve dörtte üçü kendi evlerinde yaşamaktadırlar.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Yapısı

Okudukları Sınıf		Cinsiyet	
11.sınıf	51,0	Kız	46,0
12.sınıf	49,0	Erkek	54,0
Hanede yaşayan kişi sayısı		Ailenin gelir durumu	
Üç Kişi	11,0	500-1000 TL arası	6,0
Dört Kişi	41,0	1000-1500 TL arası	21,0
Beş Kişi	30,0	1500-2000 TL arası	27,0
5'ten Fazla	18,0	2000 TL'den fazla	46,0
Aile yapısı		Öğrencilerin günlük ne kadar harçlık aldığının	
Çekirdek aile	76,0	1-5 TL Arası	10,0
Geniş aile	16,0	5-10 TL Arası	71,0
Parçalanmış aile	8,0	10 TL'den Fazla	19,0

Ailelerin dörtte biri 1500 liranın ve %54'ü iki bin liranın altında, yarıya yakını iki bin liranın üzerinde bir aylık gelire sahip, buna karşılık öğrencilerin % 10'u 1-5 TL arası, % 71'i 5-10 TL arası, %19'u 10 TL'den fazla aileden günlük harçlık almaktadır. Sözü edilen profildeki gençlerin görüşlerini ihtiva eden araştırma bulgularından hareketle bağımlılık-suç arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Madde bağımlılığı mı suç işlemeyi etkilemekte veya artırmakta yoksa suç işleme alışkanlığı olanlar mı daha çok madde kullanmakta veya her iki unsur arasında her hangi bir ilişki yok mudur? Araştırmada bir döngüyü ifade eden bu soruların cevapları aranmıştır.

3.2.Ebeveynlerin Çocuklar ve Problemleriyle İlgisi ve Önemi

Kişinin bağımlılık yapan maddeleri kullanmaya başlamasında, ailenin önemli bir rolü vardır. İnsanın sevmek, sevilmek, kendisi ve başkaları için değerli olmak gibi önemli ihtiyaçları vardır. Sağlıklı bir kişilik gelişimi için kişinin

daha çocuk iken aile içerisinde bu gereksinimlerinin doyurulması ve ilerde bu gereksinimleri kendi kendine giderebilme yeteneğinin gelişmesine olanak sağlanması gerekir (Şahin, 2007).

Çocukların her gün karşı karşıya kaldıkları anne ve babanın tutum, davranış ve ilişki biçimlerinin. onların eğitiminde çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Aile ilişkileri, çocuklar için davranış biçimleri ve insan ilişkilerinin öğrenildiği bir sahne oluşturmaktadır. Madde kullanımı konusunda da, benzer mekanizma işlenmekte olup. çocuklar, anne babanın maddeler konusundaki tutum ve davranışlarını gözlemlemekte ve benzer şeyleri uygulamaktadır. Çocuk ve gençler, zararlı etkisi kesin olarak kanıtlanmış olan sigara ve alkol gibi maddelerin neden erişkinler tarafından kullanıldıklarını tam olarak kavrayamamakta. kendilerinin de bu ve buna benzer maddeleri kullanabileceği düşüncesi oluşmaktadır. Anne - babalar her ne kadar çocuk ve gençleri bağımlılık yapan maddeler konusunda uyarsa da. kendi sergiledikleri davranış modelleri, mantıklı uyarılarından çok daha etkin olmaktadır (Gümüş ve ark. 2011:325)

Mükemmeliyetçi aileler çocuklarının gerçek kapasitelerini görmekte ve ona göre davranmakta zorlanmaktadır. İlgisiz aileler de çocuklarını tanımak ve ihtiyaçlarını belirleyip gidermekte geri kalmaktadır. Her iki aile tipi farklı sonuçlar doğurmaktadır. Araştırma örneklemini oluşturan gençlerin dörtte üçe yakını (%72) ailelerinin kendileriyle yeterince ilgilendikleri ve %12'si de ailelerinin kendilerine karşı ilgisiz oldukları görüşündedirler. Ailelerin %10'u çocukların sorunlarını ciddiye alırken, % 6'sı da ciddiye almamaktadır.

Tablo 2: Ailenin İlgisi ve Sorun Paylaşımı

Ailenizin size karşı genel yaklaşımı nasıldır? * Bir sorununuzu en çok kiminle paylaşıyorsunuz?

		Bir sorununuzu en çok kiminle paylaşıyorsunuz?							Total	
		Anne	Baba	Kardeş	Akrabadan biri	Arkadaş	Öğretmen	Hiç kimseyle		
Ailenizin size karşı genel yaklaşımı nasıldır?	İlgili	Ailenin yaklaşımı	37,5%	4,2%	8,3%	4,2%	36,1%	1,4%	8,3%	100,0%
		Toplam	27,0%	3,0%	6,0%	3,0%	26,0%	1,0%	6,0%	72,0%
	İlgisiz	Ailenin yaklaşımı	8,3%	,0%	,0%	8,3%	66,7%	,0%	16,7%	100,0%
		Total	1,0%	,0%	,0%	1,0%	8,0%	,0%	2,0%	12,0%
	Sorunları ciddiye alan	Ailenin yaklaşımı	30,0%	,0%	,0%	10,0%	50,0%	,0%	10,0%	100,0%
		Total	3,0%	,0%	,0%	1,0%	5,0%	,0%	1,0%	10,0%
	Sorunları ciddiye almayan	Ailenin yaklaşımı	,0%	,0%	,0%	,0%	50,0%	,0%	50,0%	100,0%
		Total	,0%	,0%	,0%	,0%	3,0%	,0%	3,0%	6,0%
	Total	Ailenin yaklaşımı	31,0%	3,0%	6,0%	5,0%	42,0%	1,0%	12,0%	100,0%
		Total	31,0%	3,0%	6,0%	5,0%	42,0%	1,0%	12,0%	100,0%

p<0,002

Buna karşın öğrencilerin yarıya yakını (%42) sorunlarını arkadaşlarıyla ve üçte biri anneleriyle paylaşmakta, baba ile paylaşanlar yok denecek kadar az ve bir bölümü de (%12) hiç kimse ile paylaşmamaktır. Bu alanda yapılan birçok araştırma verileri gençlerin sorunlarını en fazla akranlarıyla paylaştıkları ve onların etkisinde kaldıkları yönündedir (White ve Hansell, 1998- Nurco vd, 1984- Watters, vd. 1984, Gümüş ve ark. 2011, Genç, Taylan ve Keskin, 2017, Taylan ve Genç, 2017, TUBİM, 2012). Arkadaş grubu aynı dili konuşmayı sağlarken aynı duygularda buluşmayı da beraberinde getirmektedir. Arkadaşların tavır, tutum, davranış ve alışkanlıkları gençler tarafından taklit edilerek etkileşim sağlanmakta ve öğrenme kuramı kapsamında gençler arkadaşlarından etkilenmektedir. Gençler üzerinde en etkin çevresel faktör akran ve arkadaş ilişkisidir. Aile içinde ise anne fonksiyonel olarak gençlere daha yakın gözükmekte ve gençler sorunlarının annelerle daha kolay paylaşmaktadırlar. Türk aile yapısı gereği babanın otoriter yapısı gençler üzerinde kendini hissettirmektedir.

3.3.Gençlerin Madde Kullanımı ve Bağımlılık Eğilimleri

Madde kullanımı denince öncelikle sigara (tütün-nikotin), alkol ve uçucu maddeler anlaşılmaktadır. Gençler ergenlik döneminin de etkisiyle kendilerini gerçekleştirmek, çevrelerinde varlıklarının farkına varılmasını sağlamak ve meraklarını gidermek üzere toplumda daha kolay kabul gören sigara kullanmaya başlarlar. Sigara, kısa süre sonra bünyede bağımlılık yaparak sürekli kullanılmaya sebep olur. Daha ileri boyutta alkol kullanmaya ve kendileri üzerindeki hâkimiyeti kaybettiklerinde de özellikle yalnızlık duygusunu yenme ve arkadaş çevresi etkisiyle uçucu madde kullanımına başlayabilmektedirler. Özellikle madde kullanım konusunda işin ticaretini yapanların tuzağına düşmek ve istismara uğramak gençlerin bu alana itilmesine sebep olmaktadır.

Gençlerin ilk bağımlılık duyduğu madde sigara olmakla birlikte bunu alkol takip etmektedir. Bu iki maddeye erişimin zemininin meşru ve kolay olması dolayısıyla gençler öncelikle bunlarla buluşmaktadır. Bu gençlik aynı zamanda aile, çevre ve toplum baskısı altında olduğunu düşünmektedir ve bağımlılık özelliği taşıyan unsurlarla muhatap olmayı kurtuluş kaynağı olarak görmektedirler. Genellikle aynı eğilimde olan gençlerin beraberliği ve birbirlerini teşvik etmeleri, bu süreci kolaylaştırarak hızlandırmaktadır (Genç, Taylan, Keskin, 2017:458).

3.3.1. Sigara Kullanımı

Gençlerin %43'ü madde çeşidi olarak tanımlanan sigarayı az çok kullanmakta ve %5'i kullandığı halde bırakmış olup tüm kullananlar %48'dir. Sigarayı bırakanları da dâhil ettiğimizde katılımcıların %58'i sigara kullanmamaktadır. TÜBİM tarafından 2011 yılında Türkiye genelinde yapılan kapsamlı araştırmaya göre sigara içme oranı %51,8'dir (TÜBİM, 2012). Taylan ve Genç (2017)'in 2015 yılında Kocaali'de liselerde sigara, alkol ve uyuşturucu/uçucu/uyarıcı madde kullanım eğilimleri hakkında yaptıkları bir araştırmada lise gençliği bağımlılık özelliği taşıyan maddelerden %28,2 oranla en fazla sigarayı kullandıkları görülmektedir. Genç, Taylan ve Keskin (2017)'in 2015 yılında Sakarya'da yaptıkları bir araştırmada ise lise öğrencilerinin sigara kullanım oranları %32,8 olarak belirlenmiştir. Gümüş ve ark. (2011) tarafından Erzurum'da bir genel lisede yapılan araştırmada gençlerde sigara içme oranı % 25,8 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın bulgularında diğer araştırmalara göre sigara kullanım oranı daha fazla çıkmıştır. Ancak çok sık kullanım olarak Sakarya'da %17 Kocaali'de %14,3'lük bir oran bulunmaktadır. Sigara kullanım oranları yıllara ve illere göre değişiklik göstermektedir. Bu veriler ülke genelini yansıtmamaktadır.

Tablo 3: Sigara ile İlgili Görüşler

Öğrencilerin sigara kullanma sıklığı	Yüzde	Yakın çevresinde sigara kullanan kişiler	Yüzde	Sigara kullanma yaşları	Yüzde
Kullanmıyorum	53,0	Babam İçiyor	38,0	13-14 yaş arası	13,0
Nadir	14,0	Annem İçiyor	9,0	14-15 yaş arası	11,0
Günde 5 Tane	11,0	Ablam İçiyor	4,0	15'ten sonra	24,0
Günde 5 Taneden Fazla	12,0	Ağabeyim İçiyor	2,0	Toplam	48,0
Günde 1 Paket	5,0	Arkadaşım İçiyor	40,0	Boş Bırakılan	52,0
Sigara Kullanmayı Bıraktı	5,0	Diğer	7,0	Toplam	100,0
Toplam	100,0	Toplam	100,0		

Araştırmada sigaraya başlama yaşının 13 olduğu, sigara kullananların üçte birinin ailesi tarafından bilinmediği, yüzde 40'ının arkadaşlarının ve yüzde 38'inin de babalarının sigara kullandıkları görülmektedir. Sigara içenlerin çoğu 15 yaşından sonra içmeye başlamıştır. Sigara içme yaşının bu kadar erken yaşa düşmüş olması düşündürücü ve tedbir alınması gereken bir durumdur. Gençlerde sigara içmeyenlerin büyük bir çoğunluğunun arkadaşı ya da aile bireylerinin sigara içmesi, gençlerin sigara içmesine neden olmamıştır. Ancak içenlerin tamamının çevresinde sigara içenler mevcuttur.

3.3.2. Alkol Kullanımı

Alkolle tanışıp, onun verdiği duyguları bilen kişilerin, ileride karşılaştıkları çeşitli bunalımlarda, kurtarıcı olarak alkole sığınma ihtimali, oldukça yüksektir. Kötü alışkanlıklar ve özellikle böyle bağımlılık yapan uyuşturucu maddelere alışmada genellikle aynı yol izlenmektedir.

Bu araştırma çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların %29'u en az bir kez alkol kullanmış ve %5'i haftada bir kullanmaktadır. Bu veri 2011 yılında TUBİM tarafından yapılan ve Türkiye'de en kapsamlı madde kullanım yaygınlığı çalışması olarak bilinen araştırmanın verilerini (%28) desteklemektedir (TUBİM, 2012). Taylan ve Genç (2017)'in 2015 yılında Kocaeli'de liselerde sigara, alkol ve uyuşturucu/uçucu/uyarıcı madde kullanım eğilimleri hakkında yaptıkları bir araştırmada lise gençliği bağımlılık özelliği taşıyan maddelerden alkol kullanma oranı %18 olarak görülmektedir. Genç, Taylan ve Keskin (2017)'in 2015 yılında Sakarya'da yaptıkları bir araştırmada lise öğrencilerinin alkol kullanım oranları %23,4 olarak belirlenmiştir. Gümüş ve ark. (2011) tarafından Erzurum'da bir genel lisede yapılan araştırmada gençlerde alkol kullanma oranı % 12,9 çıkmıştır. Bu araştırmanın bulgularında alkol kullanım oranı diğer araştırmalara göre daha fazla çıkmıştır.

Alkol kullananların %29'unun arkadaşlarının ve %15'nin diğer aile bireylerinin alkol kullandığı görülmektedir. Alkol kullananların çevrelerinden etkilenme ihtimali çok yüksektir. Alkole başlama yaşı 13 ve daha fazla yoğunlaşma yaşı 15 ve üstünde görülmektedir. Katılımcıların yaşlarının 17 ve 18 yaş aralığında olduğu düşünüldüğünde, bu yaşa gelinceye kadar belli oranda bir kesimin alkole başladığı, alkolün sigaradan daha riskli ve sorunlu olduğu dikkate alındığında bu durumun tehlikeli olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Öğrencilerin Alkol Kullanma Sıklığı, Yaşları Ve Çevrelerinde Kullananlar

Öğrencilerin alkol kullanma sıklığı	Yüzde	Yakın çevrede alkol kullanan kişiler	Yüzde	Alkol kullanma yaşları	Yüzde
Kullanmıyorum	71,0	Babam İçiyor	11,0	13-14 yaş arası	3,0
Haftada Bir	5,0	Annem İçiyor	2,0	14-15 yaş arası	6,0
Ayda Bir	4,0	Ablam İçiyor	1,0	15'ten sonra	21,0
Yılda Bir	19,0	Ağabeyim İçiyor	1,0	Toplam	30,0
Alkol Kullanmayı Bıraktı	1,0	Arkadaşım İçiyor	29,0	Boş Birakılan	70,0
Toplam	100,0	Diğer	38,0	Toplam	100,0
		Toplam	82,0		

Alkolün diğer sosyal sorunları besleyici olduğu, bireyin başka hatalar yapmasına sebebiyet verdiği ve bazı suçların işlenmesini kolaylaştırdığı ve gençlerin bu konuda daha fazla zafiyet yaşayabileceği dikkate alındığında bu durumun suç işlemeye meylettirici olduğu görülmektedir.

3.3.3.Madde Kullanımı

Uçucu maddeler erişimi kolay ve gençler tarafından yaygın olarak üretilen maddelerdir. Bu madde arasında solventler, yapıştırıcılar, uhular, aerosoller, boya incelticileri (tiner), sıvı yakıtlar, benzin, cila çıkarıcıları, çakmak gazı, maket yapıştırıcıları, lastik tutkalı, temizlik sıvısı, sprey boya, ayakkabı boyası ve daktilo düzeltici sıvılar sayılabilir. İstenen etkiyi sağlayabilmek için uçucu maddeler çeşitli yollarla solunabilmektedir. Plastik ya da kağıt torba içine konulup oradan nefesle alınabilmektedir. Yapıştırıcıların bu şekilde alınabilmesi için bazen maddenin üzerine kolonya dökülmektedir. Sıvı maddeler mendile dökülerek solunabilmekte ve çakmak gazları ağız içine sıkılarak alınabilmektedir(TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2008: 56).

Gençlerin madde kullanım durumu aylık bazda değerlendirildiğinde %9 ve en az bir kez deneme durumu dikkate alındığında ise %13 seviyesinde bir kullanım oranına rastlanmıştır. Bu bulgular Taylan ve Genç (2017)'in 2015 yılında Kocaeli liselerde yaptığı araştırmada %3,6 ve Genç, Taylan ve Keskin (2017)'in 2015 yılında Sakarya'da yaptıkları diğer bir araştırmada %2,5 seviyesindedir. Gümüş ve ark. (2011) tarafından Erzurum'da bir genel lisede yapılan araştırmada gençlerde uyuşturucu kullanma oranı % 6.45 olmuştur. Bu araştırmalar arasında önemli bir oranlama farkı bulunmaktadır.

Madde kullanımı konusu, gençlerin kendilerini gizlediği ve söylemek istemediği bir konudur. Sigara ve alkole göre madde kullanımı hukuki açıdan daha ağır sonuçları olan bir eylemdir. Kullanım alanları ve okul türleri de kendine göre değişkenlik arz etmektedir. Bu araştırmanın yapıldığı lise Sakarya il merkezinde olan ve eğitim seviyesi orta düzeyde olan ve riskli çocukların daha yoğun olduğu bir lisedir. Her

üç çalışma Türkiye genelini yansıtmamakla birlikte ancak bölgesel olarak dikkate alınması gereken bir düzeydedir.

Tablo 5: Madde kullanımı ile İlgili Görüşler

Öğrencilerin madde kullanma sıklığı		Yakın çevrede madde kullanan kişiler	Yüzde	Madde kullanma yaşı	Yüzde
	Yüzde				
Kullanmıyorum	83,0	Babam	1,0	13-14 yaş arası	3,0
Hergün	1,0	Ağabeyim	1,0	14-15 yaş arası	2,0
Haftada Bir	1,0	Arkadaşım	20,0	15'ten sonra	9,0
Ayda Bir	7,0	Diğer	47,0	Toplam	14,0
Yılda Bir	4,0	Toplam	69,0	Boş Bırakılan	86,0
Madde Kullanmayı Bıraktı	1,0	Boş Bırakılan	31,0	Toplam	100,0
Toplam	97,0	Toplam	100,0		

Katılımcıların aile çevresinde madde kullanım oranı çok düşük ancak arkadaş çevresinde bu oran toplam katılımcıların dörtte biri seviyesindedir. Katılımcıların üçte biri bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu konuda gençlerden sağlıklı ve gerçekçi veriler almak oldukça zordur. Madde kullanım yaşının da alt seviyelere doğru düştüğü görülmektedir ki bu durum müdahale ve mücadele edilmesi gereken bir durumdur.

3.4. Madde Kullanma Nedenleri ve Suçu Tanımlama

Yeni nesil gençlik, internet, sanal medya ve teknolojinin cazibesi gibi ilgi alanlarıyla hayatı okumaları ciddi riskler taşımakta ve özenti, merak, kısa vadeli mutluluk ve ilgi odağı olabilmek için farklılıkların peşine düşmektedir. Hedef belirleyemeyen ve irade zafiyeti yaşayan bu gençlik bir müddet sonra farkına varmadan yalancı mutluluk veren maddelerin peşine düşmektedir. Sokağın beslediği bu unsurlar bir müddet sonra zehir tacirleriyle buluşunca bağımlılık yapacak düzeyde madde ile buluşma fırsatı yakalamaktadırlar. Birçok genç farkına varmadan ve tuzak vari bir şekilde bu alana düşmektedir. Bu süreç öncelikle sigara ve alkolle başlamaktadır. Elbette ki madde kullanım eğilimi ve alışkanlıklarının çok çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır (Genç, Taylan, Keskin, 2017:458).

Gençlerin madde kullanmaya başlama sebepleri dikkate alındığında daha çok merak konusu ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle uyuşturucuya karşı özendirici davranışlardan kaçınmak gerekir (Ögel, 2002: 39). Yasağı delme, merak, özenti, dışlanma endişesi, değişik hislerle tanışma isteği, uyuşturucularla tanışmayı sağlar. Uyuşturucular, alkole oranla kullananların “uçma” diye isimlendirdikleri, daha fazla korkusuzluk, daha fazla özgürlük, daha fazla boş vermişlik, daha fazla kuralsızlık, daha fazla umursamazlık, aldırılmazlık gibi hisleri sağlamaktadır. Bu hisleri tatmış olan kişiler, tekrar aynı hisleri yaşamak için çaba gösterirler. Bu yüzden de uyuşturucuyu bir veya birkaç defa denemek, bağımlı olmak için yeterli sayılır. Üstelik uyuşturucu, alkole oranla vücuda daha kolay ve çabuk alınmakta, kısa zamanda etkisini göstermekte ve etkisi uzun sürmektedir (Somerdem, 1996: 28-30)

Genç ve Seyyar (2010) madde kullanımının genel sebeplerini, kalıtımsal yüklülük, benlik şuurunun gelişmemiş olması, strese dayanıksızlık, merak ve yeni

arayışlar, özgüven eksikliği, boş zamanların iyi değerlendirilememesi ve olumsuz arkadaşlar olarak saymaktadırlar.

Madde kullanımında kişinin kendisinden kaynaklanan sebepleri “kişilik gelişimi ve duygularla ilgili yoğun sorunlar. çekingenlik, güvensizlik, gerginlik, mutsuzluk, öfke, yalnızlık ve sıkıntı duyguları. kişiler arası ilişkilerde uyumsuzluk. arkadaş ilişkilerinde bozukluk. kimlik kargaşası. geleceğe ilişkin güvensizlik, kararsızlık ve düşük benlik saygısı. aileyle ilişkilerde ciddi çatışma ve kopukluk. yoğun ergenlik sorunları. ruhsal bozukluklar. toplumla ilişkilerde uyumsuzluk” (Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Bağımlılığı Açısından Uyuşturucu Sorunu, 1999: 158-160) olarak sıralamak mümkündür.

Katılımcı öğrencilere göre madde kullanımında etkili olan unsurlar. arkadaş etkisi (%16), yalnızlık (10), özentisi (% 9), merak (%6), aile sorunları (%6), büyümek (%3) şeklinde oluşmuş ve yarıya yakını (%42) bu soruyu cevaplamamıştır.

Katılımcı gençlerin %78'i yalan söylemeyi, hırsızlık yapmayı, anne babanın cebinden para almayı, arkadaşlarına ait bir şeyi izinsiz almayı, adam yaralamayı ve adam öldürmeyi suç olarak tanımlamaktadır.

Tablo 6: Madde Kullanma Nedeni ve Suç ilişkisi

		size göre suç nedir?							Total	
		yalan söyleme	hırsızlık yapma	ebeveyn cebinden para alma	arkadaşa ait bir şeyi izinsiz alma	adam yaralamak	adam öldürmek	hepsi		
Bu tür sigara, alkol ve uyuşturucu maddeleri kullanmadaki en önemli nedeniniz nedir?	Özenti	Madde kul. nedeni	11,1%	11,1%	,0%	,0%	,0%	,0%	77,8%	100,0%
		Toplam	1,7%	1,7%	,0%	,0%	,0%	,0%	12,1%	15,5%
	Merak	Madde kul. nedeni	,0%	33,3%	,0%	,0%	,0%	,0%	66,7%	100,0%
		Toplam	,0%	3,4%	,0%	,0%	,0%	,0%	6,9%	10,3%
	Arkadaş etkisi	Madde kul. nedeni	,0%	,0%	6,2%	,0%	6,2%	12,5%	75,0%	100,0%
		Toplam	,0%	,0%	1,7%	,0%	1,7%	3,4%	20,7%	27,6%
	Okul sorunları	Madde kul. nedeni	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	1,7%	1,7%
	Aile sorunları	Madde kul. nedeni	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	10,3%	10,3%
	Yalnızlık	Madde kul. nedeni	20,0%	10,0%	,0%	10,0%	,0%	10,0%	50,0%	100,0%
		Toplam	3,4%	1,7%	,0%	1,7%	,0%	1,7%	8,6%	17,2%
	Büyüdüğüm için	Madde kul. nedeni	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	5,2%	5,2%
	Diğer	Madde kul. nedeni	14,3%	14,3%	,0%	,0%	,0%	,0%	71,4%	100,0%
		Toplam	1,7%	1,7%	,0%	,0%	,0%	,0%	8,6%	12,1%
	Total	Madde kul. nedeni	6,9%	8,6%	1,7%	1,7%	1,7%	5,2%	74,1%	100,0%
		Toplam	6,9%	8,6%	1,7%	1,7%	1,7%	5,2%	74,1%	100,0%

p<0,004

3.5. Gençlerin Madde Bağımlılığının Suça Bulaşmaya Etkisi

Madde kullanımı ile suç işleme arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma yapılmış ve uyuşturucu kullanımı ile suç arasında bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (White ve Hansell, 1998- Nurco vd, 1984- Watters, vd., 1984). Bu ilişki bağlamında yayınlanmış 30 civarında araştırmanın dâhil edildiği sistematik bir çalışmaya göre. suç işleme ihtimali uyuşturucu kullanan kişilerde kullanmayanlara oranla 3 ila 4 kat oranında yüksek olduğu görülmüştür. Bu anlamlı ilişki birçok suç türünü içine alacak şekilde geniştir (Bennett, Holloway & Farrington, 2008). Maddenin kullanan bireyler üzerinde bıraktığı izler, bireyleri başka olumsuz davranışlar edinmeye yönlendirmesi ve bireyin çevresine zarar verme riski üzerinde çalışılması gereken ve önemler almayı gerektiren bir durumdur.

Madde insanlar üzerinde olumsuz izler bırakan, insanları hayattan ve hedeflerinden uzaklaştıran, kendisinden kurtulması çok zor olan çekici ve bağlayıcı özellikler taşımaktadır. Madde sadece kullanan bireyi değil, o bireyin içine doğduğu aileyi, ailenin parçası olduğu toplumu ve giderek o toplumda kültürel yapı özelliklerinden ekonomik işleyişe kadar geniş bir alanı ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Bağımlılığın ortaya çıkması ve ilerlemesi birbirinden farklı birçok sosyal, kültürel, ekonomik ve tıbbi nedenden etkilenmektedir. Bağımlılık sorununun ülkelere ve sonuçta da insanlığa yönelik yüksek maliyeti, küresel örgütlenmeleri kaçınılmaz hale getirmektedir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2008: 56).

Katılımcı öğrencilerin % 22'si uyuşturucu kullanan bireylerin uyuşma esnasında ne yaptıklarının farkında olmadıklarından dolayı suça bulaşabileceklerini, %5'i uyuşturucunun etkisinde olsalar bile suç işleyeceklerini zannetmediklerini, dörtte biri uyuşturucunun türüne ve

dozuna göre değişebileceğini ve %48'i madde kullanmanın zaten en büyük suç olduğunu ifade etmişlerdir. Gençlerin yarıya yakını madde kullanımını en büyük suç olarak tanımlayarak bir kısım gençlerin suç olduğunu bildiği halde bu fiili işledikleri görölmektedir.

Madde kullanımının suç işlemeyi etkileme durumu psikofarmakolojik modellerle açıklanmaktadır. Buna göre, kullanılan maddenin psikoaktif etkisi, heyecan, irrasyonel davranış ve bilincin kontrol mekanizmasında zayıflamaya sebep olmakta ve madde kullananlar suça meyletmektedirler. Ekonomik gereksinim modeline göre, bağımlılar maddeyi temin edebilmek için yasal olmayan yollara başvurmakta ve parasal kaynak elde etmek için suç işlemektedirler. Sistemsel modelde ise uyuşturucu maddenin üretimi, trafiği ve ticaretinin doğasından kaynaklanan sert ve acımasız kurallar sebebiyle şiddet suçları işlenmektedir (Goldstein, 1985).

Tablo 7: Madde Kullanımı ve Suç ilişkisi

		size göre suç nedir?								Total
		yalan söyleme	hırsızlık yapma	ebeveynin cebinden para alma	arkadaşa ait bir şeyi izinsiz alma	adam yaralama	adam öldürme	hepsi		
Uyuşturucu kullanan bireylerin uyuşma esnasında ne yaptıklarının farkında olmadıkları arasında dolaylı suçta buluşma olasılıkları hakkında ne düşünüyorsunuz?	Hayır	Uyuş. suçta iter mi	,0%	40,0%	20,0%	,0%	,0%	,0%	40,0%	100,0%
		Toplam	,0%	2,0%	1,0%	,0%	,0%	,0%	2,0%	5,0%
	Evet	Uyuş. suçta iter mi	13,6%	4,5%	,0%	4,5%	9,1%	,0%	68,2%	100,0%
		Toplam	3,0%	1,0%	,0%	1,0%	2,0%	,0%	15,0%	22,0%
	Tür ve doz değiş.	Uyuş. suçta iter mi	4,0%	12,0%	,0%	,0%	4,0%	8,0%	72,0%	100,0%
		Toplam	1,0%	3,0%	,0%	,0%	1,0%	2,0%	18,0%	25,0%
	kullanma suçtur	Uyuş. suçta iter mi	4,2%	2,1%	2,1%	,0%	,0%	2,1%	89,6%	100,0%
		Toplam	2,0%	1,0%	1,0%	,0%	,0%	1,0%	43,0%	48,0%
	Total	Uyuş. suçta iter mi	6,0%	7,0%	2,0%	1,0%	3,0%	3,0%	78,0%	100,0%
		Toplam	6,0%	7,0%	2,0%	1,0%	3,0%	3,0%	78,0%	100,0%

p<0,008

Gençlerin %6'sı yalan söylemeyi, %7'si hırsızlık yapmayı, %3'ü adan öldürmeyi, %3'ü adam yaralamayı, %2'si

ebeveynin cebinden para almayı, %1'i de arkadaşına ait bir şeyi izinsiz almayı suç olarak yorumlarken %78'i bunların hepsini suç olarak görmektedir. Uyuşturucu kullanan bireylerin uyuşma esnasında ne yaptıklarının farkında olmadıklarından dolayı suça bulaşma olasılıkları ile suçun ne anlama geldiği soruları karşılaştırıldığında. yukarda suç olarak sayılanların hepsini suç olarak görenlerin %43'ü madde kullanmanın zaten suç olduğu görüşündedirler. %18'i uyuşturucunun türüne veya dozuna göre değişebileceğini, %15'i madde kullanımının suç işlemede etkili olduğunu ve çok az bir kısımda suç işleyeceklerini zannemediklerini ifade etmişlerdir. Diğer suç unsurlarını tercih edenlerin çoğunluğu madde bağımlılığının suç işleme riskini artırdığını savunmuşlardır.

3.6. Suç İşlemenin Madde Kullanmaya Etkisi

Araştırmaya tabi tutulan öğrencilerin dörtte üçüne (%73) yakını suçun madde kullanımına neden olduğunu savunurken diğerleri (%27) aynı görüşte değildir. Madde bağımlılığı suçu ve maddenin bünyede oluşturduğu olumsuzluklar gençlerin suç işleme meylini ve riskini artırmaktadır. Suç, madde kullanımına sebep olur fikrini savunanlar, suç dünyası içerisinde bulunan sapkın karakterlerin, normal insanlara kıyasla, uyuşturucu madde kullanılan sosyal ortamlara ve alt kültüre daha yatkın olduğunu ve bu yüzden suç işlemenin madde kullanımına sebep olduğunu öne sürmektedirler. Uyuşturucu maddenin temini ve dağıtımını da suç dünyası içinde gerçekleştirdiğinden, bu dünya ile kurulan sıkı ilişkiler madde kullanımına yol açmaktadır (White, 1990)

Aslında suç, madde kullanımını ve madde kullanımı da suç işlemeyi ciddi şekilde etkilemektedir. Ayrıca sosyolojik, çevresel ve psikolojik etkenler de suç işlemeye ve uyuşturucu kullanımına sebep olmaktadır. Uyuşturucu kullanımını suç olarak nitelediğimizde bağımlılığı bir suç çeşidi olarak sayabiliriz. Madde kullanımı ya da suç işleme toplumun

genel normlarından sapma davranışı olarak sosyal çözülmeyi ifade eder.

Tablo 8: Suç ve Suç İşlemenin Madde Kullanım ile Bağlantısı

Suç işlemek, madde kullanım sebebi midir? * size göre suç nedir?		size göre suç nedir?							Total
		yalan söyleme	hırsızlık yapma	ebeveynin cebinden para alma	arkadaşa ait bir şeyi izinsiz alma	adam yaralama	adam öldürme	hepsi	
Evet	Suç iş. mad. kul. sebebi	6,8%	6,8%	,0%	1,4%	2,7%	4,1%	78,1%	100,0%
	suç nedir?	83,3%	71,4%	,0%	100,0%	66,7%	100,0%	73,1%	73,0%
	Toplam	5,0%	5,0%	,0%	1,0%	2,0%	3,0%	57,0%	73,0%
Hayır	Suç iş. mad. kul. sebebi	3,7%	7,4%	7,4%	,0%	3,7%	,0%	77,8%	100,0%
	suç nedir?	16,7%	28,6%	100,0%	,0%	33,3%	,0%	26,9%	27,0%
	Toplam	1,0%	2,0%	2,0%	,0%	1,0%	,0%	21,0%	27,0%
Total	Suç iş. mad. kul. sebebi	6,0%	7,0%	2,0%	1,0%	3,0%	3,0%	78,0%	100,0%
	suç nedir?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam	6,0%	7,0%	2,0%	1,0%	3,0%	3,0%	78,0%	100,0%

$p < 0,003$

Yalan söylemenin, hırsızlık yapmanın, adam öldürmenin, adam yaralamanın, ebeveynin cebinden para almanın ve arkadaşına ait bir şeyi izinsiz almanın hepsinin suç olduğunu (%78) düşünen öğrencilerin %57'si suç işlemenin madde

kullanımının sonucu olduğunu, %21'i de suç işlemenin madde kullanımı ile bağlantısının olmadığını beyan etmişlerdir. Özellikle hırsızlık yapmayı suç sayanlar, suç işlemenin madde kullanımının sonucu olduğunu savunarak hırsızlık yapanların daha çok madde kullanıcıları olduğunu savunmaktadırlar.

Madde kullanan genç maddeyi satın alacak para bulamadığı zaman maddenin bağımlılık özelliği gereği para temin etmek için hırsızlık yapabileceği görülmektedir. Bağımlılık seviyesi yükseldikçe bireyler diğer suçları da normal görmeye ve kaybedecek bir şeyin kalmadığını varsayarak ve bununla beyinlerini ikna ederek hırsızlık, kapkaç, gibi diğer suçları işleyebileceklerdir. Altuner ve ark. (2009) “madde kullanımı ve suç ilişkisi” konulu araştırmalarında yapmış oldukları korelasyon analizinde, psikoaktif madde kullanımı ile son bir yıl içerisinde yapılan değersiz veya değerli bir şeyi çalmak, hırsızlık yapmak için fiziksel şiddet kullanmak, hırsızlık yapmak için bina veya arabaya zorla girmek, başkasına ait bir şeye hasar vermek ve benzeri suç davranışlarını işleme arasında pozitif bir korelasyon ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir ($r = 0.403$, $p < 0.001$). Bu araştırmada madde kullanımı ve suç bir biriyle yüksek oranda ilişkili bulunmuştur ($r = 0.373$, $p < 0.001$).

Tablo 9: Televizyon, Gazete Ve Sinemaların Madde Kullanma Özentisine Etkisi

Televizyon, gazete ve sinemalarda karşınıza çıkan sigara, içki, uyuşturucu madde kullanımları sizi bu maddeleri kullanmaya özendiriyor mu?	Yüzde
Evet	20,0
Hayır	80,0
Toplam	100,0

Gençlerin sadece beşte biri televizyon, gazete ve sinemalarda karşularına çıkan sigara, içki, uyuşturucu madde kullanımları kendilerini maddeleri kullanmaya özendirdiğini ve %80'i de bu unsurların madde kullanımında etkili olmadığını savunmuşlardır.

Sonuç ve Öneriler

Sakarya ili Adapazarı ilçesinde bir lisede yapılan bu araştırma madde kullanımının gençlerin diğer suçları işleme eğilimi üzerindeki etkisi ve gençlerin suç işleme meyilleri üzerine yoğunlaşmıştır. Öncelikle gençlerin madde kullanımı, aile ilişkileri, bağımlılık yapan maddelere karşı ilgileri ve madde-suç ilişkisi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırma örneklemini lise 3.ve 4. sınıf öğrencileri, kız erkek oranları dengeli, yaş ortalamaları 17-18 yaş olan, çoğunluğu orta gelir düzeyli ve çekirdek ailede yaşayan, çoğunluğu aileden günlük 5-10 lira arası harçlık alan bir profilden oluşmaktadır.

Gençlerin doğru şeylerle meşgul olmaları ve görevlerini sağlıklı olarak yerine getirebilmeleri için sorunlarıyla ilgilenen, kendilerine örnek teşkil edebilecek ve kendilerine bağlanma kabiliyeti güçlü ailelere ihtiyaç vardır. Mükemmeliyetçi aile olup gençlerden yeteneklerinden fazla şeyler bekleyen, ilgisiz aileler olup çocukların sosyal çevresi ve talepleri hakkında duyarsız olan aileler gençlerin gelişim süreçlerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Aile çocuğu eve bağlayabilecek argümanlar geliştirmeli ve gençlerin talepleri dikkate alınabilmelidir. Çocukların çok sıkıştırılmaları kendilerini gizlemelerine sebep olarak gerçek kimliklerinin gizlenmesine sebep olmaktadır.

Gençler en fazla arkadaş çevresinden etkilendiği için en rahat zaman geçirdikleri arkadaşları kontrol edilebilmeli, gerekirse arkadaşlarının aileleri ile de tanışarak arkadaşlarının aile

profilleri hakkında bilgi sahibi olmaları önemlidir. Çünkü gençler madde kullanımı veya başka suçları arkadaşlarından öğrenmekte ve iyi-kötü alışkanlıklarından etkilenmektedirler. Araştırmada öğrencilerin dikkate değer bir bölümü (%42) sorunlarını arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Altuner ve ark. (2009) araştırmasında suç davranışının gençlerde daha çok bir grup davranışı olduğunu ifade eden bir ilişki olarak kendileri suç işleyen kişilerin aynı zamanda arkadaşlarının da aynı suçları işledikleri arasında pozitif korelasyon olduğu tespit etmişlerdir.

Aile içinde çocuklara en yakın anne gözükmektedir. Annenin pedagojik bilgi düzeyi ve davranış kalıpları taşıması gençlerle ilişkilerinde önemli bir niteliktir. Ancak ebeveynlerin eğitici düzeyleri aile formunda olduğundan örgün eğitimin gençler üzerinde bıraktığı izler daha farklıdır. Gençler ebeveynlerin öğretmen formuna girmelerini istememekte, anne-baba yaşam ölçütleri ve davranışlarıyla çocuklarına örnek olmalıdırlar.

Öğrencilerin yarıya yakını bağımlılık düzeyinde olmasa da sigara ve üçte bire yakını alkol ve onda biri de madde kullanmaktadır. Sigara ve alkol kullanım oranı Türkiye ortalamasına yakın, madde kullanımı ise Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Araştırma yapılan okul Sakarya il merkezinde ve bu anlamda riski daha yüksek olan ve eğitim seviyesi orta seviyede olan bir okuldur. Ara sıra sigara kullanan gençlerin kısa bir zaman sonra bağımlı hale gelme riskleri yüksektir. Sigara kullanımı alkol kullanmayı, sigara-alkol kullanımı ise diğer maddeleri kullanmayı kolaylaştırmaktadır. Bir şekilde çevresinden etkilenerek bu maddelere ilgi duyan gençlerin erken teşhis edilerek bağımlı hale gelmeden önce bu hastalıktan kurtulmaları gerekmektedir. Burada ailenin ve okulun ilgisi ve takibi çok önemlidir. Çünkü gençlerin madde bağımlısı haline gelmeleri diğer bireysel ve sosyal suçlara bulaşmaları için bir basamak olarak gözükmektedir.

Öğrencilerin yarısı madde kullanımında etkili olan unsurları arkadaş etkisi, yalnızlık, özentî, merak, aile sorunları ve yaşının büyümesi şeklinde sıralamışlardır. Yarıya yakını bu soruya cevap vermemiştir. Kanaatimizce cevap verenlerin hepsi madde kullandığından değil bu konudaki görüş ve kanaatlerinden hareket etmişlerdir. Özellikle madde kullanımının suç olduğu bilindiğinden gençler cevapsız kalmayı tercih etmişlerdir.

Katılımcı gençlerin büyük çoğunluğu (%78) yalan söylemeyi, hırsızlık yapmayı, anne babanın cebinden para almayı, arkadaşlarına ait bir şeyi izinsiz almayı, adam yaralamayı ve adam öldürmeyi suç olarak tanımlamakta, yarıya yakını da madde kullanımını en büyük suç olarak görmektedirler. Madde ve uyuşturucu bağımlılığının diğer suçları da işletebileceği görüşünde olanlar katılımcıların dörtte birini oluşturmaktadır. Diğer suç unsurlarını tercih edenlerin çoğunluğu madde bağımlılığının suç işleme riskini artırdığını savunmuşlardır. Çünkü uyuşturucu kullanan bireylerin uyuşma esnasında ne yaptıklarının farkında olmayacağından diğer suçları da kolayca işleyecektir. Örneğin madde ihtiyacı olan bir bünye bunu temin edemediğinde en kolay yol ve çare olarak hırsızlık yapmayı tercih edebilecektir.

Yalan söylemenin, hırsızlık yapmanın, adan öldürmenin, adam yaralamanın, ebeveynin cebinden para almanın ve arkadaşına ait bir şeyi izinsiz almanın hepsinin suç olduğunu (%78) düşünen öğrencilerin çoğunluğu (%57) madde bağımlılığının diğer suçları işlettirdiğini savunmaktadırlar. Öğrencilerin beşte biri de suç işlemenin madde kullanımı ile bağlantısı olmadığı görüşündedirler. Hırsızlık yapmayı suç sayanlar suç işlemenin madde kullanımının sonucu olduğu görüşünü savunarak şuur altına yerleşmiş algı ve tutumlarını farkına varmadan ifade etmektedirler. Bünyenin maddeyi kullanma isteği bilinçli veya bilinçsiz zorunlu olarak bireyi başka suçlar işlemeye itmektedir.

Suç işleme alışkanlığı ve zafiyeti olan bireyler madde kullanma yönünde beyinlerini daha kolay ikna etmektedirler. Suç işlemeye alışmış birey diğer suçları daha kolay işleyebilmektedir. Madde kullanımı bir suç çeşididir. Ancak madde başka suçların işlenmesine sebep olan fiziksel ve biyolojik özellikler taşımaktadır.

Gençlerin beşte biri medya ve iletişim araçlarının gençlerin uyuşturucu madde kullanmaya özendirdiğini savunmaktadır. Bu veri oransal olarak bu konu da yapılan diğer araştırma verilerindeki oranlardan düşüktür. Ancak bu oran da ciddiye alınması gereken bir bulgudur. Medya araçları programlarında sigara, alkol ve bağımlılık özelliği taşıyan unsurları kullanmamaları gerekir.

Kaynakça

Alpay, N., Karamustafalıoğlu, N. & Kükürt, R. (1995). Madde bağımlılarında suç. *Düşünen Adam*, 8, 16-17.

Altuner, D. ve ark. (2009). Madde Kullanımı Ve Suç İlişkisi, *Kesitsel Bir Araştırma, Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 87 - 94.

Bennett T, Holloway K, Farrington D. (2008) The statistical association between drug misuse and crime, a meta-analysis. *Aggression and Violent Behaviour*, 13, 107-118.

Çakmak D, Karalı A, Akvardar Y, Aral J, Aytaçlar S, Türkcan A (1996) Son beş yıl içinde AMATEM'e yatan madde bağımlılarının özellikleri (yayınlanmamış rapor).

Demirbek, B., (1991). Uçucu Madde Bağımlılarının, Uçucu Madde Kullanım, Sosyodemografik Ve Psikiyatrik Özelliklerinin İncelenmesi, Uzmanlık tezi, İstanbul.

Genç, Y., Taylan, H.H. Keskin, Y. M., (2017). "Sakarya'daki Liselerde Madde Kullanımını Etkileyen Demografik

Faktörler”, ” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, JASS*, Number, 57, p.457-470.

Goldstein PJ. (1985). The drugs/violence nexus, A tripartite conceptual framework. *J Drug Issues*, 15(4), 493-506.

Gümüş ve ark. (2011). Lise Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı Konusunda Bilgi, Tutum Ve Davranış Düzeylerinin Belirlenmesi (Erzurum Örneği), *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 15, Sayı 48.

Milgram GG (1993). Adolescents, alcohol and aggression. *J Stud Alcohol Suppl*, 11, 53-61.

Nurco DN, Shaffer JC, Ball JC, Kinlock TW. (1984). Trends in the commission of crime among narcotic addicts over successive periods of addiction. *Am J Drug Alcohol Ab* 10, 481–489.

Ögel, K. (2002). *Bağımlılığı Önleme, Anne-Babalar Öğretmenler için Kılavuz*. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Sır, A. (1999). Madde kullanımı ve suç. *3P Dergisi*, Aralık Ek Sayı.

Özmen, F., Kubanc, Y., (2013), Liselerde Madde Bağımlılığı – Mevcut Durum ve Önerilere İlişkin Okul Müdürleri Ve Öğretmenlerin Bakış Açıları, *Turkish Studies*, Volume 8/3, p. 357-382.

Somerdem, C. (1996). Alkol ve Uyuşturucularla İşimiz Bitti, Eski Bir bağımlının Gözüyle Modern Hayat ve Madde Bağımlılığı. Ankara, Doruk Yayıncılık.

Şahin M. (2007). Madde Bağımlılığı Konusunda Türkiye’de Yapılmış Olan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Değerlendirme Sağlık Eğitimi Anabilim Dalı. Ankara.

Taylan, H.H., Genç, Y., (2017). “Liselerde Sigara, Alkol Ve Uyuşturucu/Uçucu/Uyarıcı Madde Kullanım Eğilimleri, Kocaeli Örneği) *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ASOS Journal, Yıl, 5, Sayı, 47, s. 180-199.

TMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. (2008). “Uyuşturucu Başta Olmak Üzere Madde Bağımlılığı Ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan”

TUBİM. (2012). Türkiye Uyuşturucu 2012 Raporu. Ankara, REITOX.

Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Bağımlılığı Açısından Uyuşturucu Sorunu. (1999). İzmir Emniyet Müdürlüğü Yayını, İzmir.

Watters JK, Reinerman C, Fagan J. (1985). Causality, context, and contingency relationships between drug abuse and delinquency. *Contemporary Drug Problems* 12, 351–373.

White HR, Hansell S. (1998). Acute and long-term effects of drug use on aggression from adolescence into adulthood. *J Drug Issues*, 28, 837–858.

White HR. (1990). The drug use-delinquency connection in adolescence. In Weisheit R. ed. *Drugs, Crime, and Criminal Justice*. Cincinnati, Anderson Publishing Company

Türkiye'de Uyuşturucu Suçlarından Hüküm Giyenlerin Zamansal ve Mekansal Analizi

**Ömer Bilen, Yıldız Teknik Üniversitesi
Mehmet Gür, Yıldız Teknik Üniversitesi**

Giriş

Uyuşturucu suçları olarak tanımlanan “uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti” ile “uyuşturucu madde satın alma ve kullanma” suçları Türkiye’de ve dünyada giderek artış göstermektedir (Macit, 2017.).Uyuşturucu madde tanımı yapılırken oldukça zorlanılan konulardan bir tanesidir. Uyuşturucu madde bireyler üzerinde uyuşturucu etki özelliği gösteren, insanların düşünme ve davranışlarını olağanın dışında gerçekleştirmesine neden olan maddeler olarak tanımlanabilir. Uyuşturucu maddeler ise afyon, eroin, esrar, kokain, morfin gibi insanlar üzerinde uyuşturucu etki gösteren maddeler olarak sıralanabilir (Püsküllüoğlu, 2000, s.1021). Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi tarafından 2016 yılında hazırlanan rapora göre (EMCDDA,2016):

- Türkiye, uyuşturucunun hem ülke içinde tüketilmesi hem de Avrupa ve Orta Doğu pazarlarına gönderilmesi amaçlanan ve ele geçirilen uyuşturucular bakımından önemli bir konumdadır.
- Son yıllarda, Türkiye başka herhangi bir Avrupa ülkesinden çok daha fazla kubar esrarın ele geçirildiğini rapor etmiştir.
- 2003 yılından itibaren, Türkiye’de AB ülkelerinin her birinden çok daha fazla eroin yakalarken, 2014 yılında ele geçirilen eroin miktarı 13 ton olarak gerçekleşmiştir.

- Türkiye – Balkanlar – Orta. Güney ve Batı Avrupa hattı Avrupa’ya eroinin gönderildiği dört ticaret yolundan biridir.
- 2014 yılında Türkiye’de 3,6 milyon MDMA tableti ele geçirilmiştir. MDMA Romanya’da ve Türkiye’de en sık ele geçirilen uyarıcı uyuşturucudur.
- Ömür boyu esrar kullanımı oranları, Fransa’da yetişkinlerde %40 ile Avrupa’da en yüksek oran iken bu oran Türkiye’de %10’dan daha azdır.
- 2014 yılında, Avrupa Birliği’nde tahminen 1,2 milyon kişi yasa dışı uyuşturucu kullanımı tedavisi görürken Norveç ve Türkiye dâhil edildiğinde bu rakam 1,5 milyon kişiye ulaşmaktadır.
- Aşırı dozda uyuşturucu kullanımı, Avrupa’da uyuşturucu kullanıcıları içinde halen ana ölüm nedeni olma özelliğini sürdürmektedir. Türkiye’de de aşırı dozdan ölümlerde büyük artışlar görülmektedir, ancak bu artış kısmen gelişen raporlama uygulamalarını sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Uyuşturucu ile ilişkili suçların bireyden başlayarak toplumsal düzeye kadar uzanan olumsuz etkileri mevcuttur. 1992 yılında Amerika’da uyuşturucu ile ilgili suçların yıllık maliyeti 98 milyar dolardır (Harwood, Fountain ve Livermore, 1998). 1992 yılı için Amerika için hesaplanan maliyetin boyutu dikkate alındığında uyuşturucu suçları ile mücadelenin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Uyuşturucu suçlarının maliyetleri genel olarak, sağlık sistemi harcamalarını, gerçekleştirilen önleme, eğitim ve araştırma programlarına yapılan harcamaları ile işgücü kaybından kaynaklanan maliyetleri içermektedir. Uyuşturucu suçlarının doğurduğu maliyetlerin içinde madde kullanıcılarının ve yakınlarının çektiği ağrı, yakınma şikayetleri de önemli yer tutmaktadır (Rivera). Etkileri itibari ile gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde önemli derecede olumsuz etkileri olan uyuşturucu suçlarının Türkiye’deki durumunu zamana ve

mekana bağlı olarak belirlemek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Metodoloji

Türkiye’de bilimsel çalışmalarda kullanmak üzere suç istatistiklerine ulaşmak oldukça zordur. Özellikle suçun resmi olarak ilk kayda geçtiği yer olan emniyet birimlerine tutulan suç istatistikleri emniyet birimleri tarafından suç istatistikleri mekansal ve zamansal düzeyde analizlere olanak sağlayacak şekilde paylaşılmamaktadır. Türkiye’de suçlar ile ilgili ulaşılabilecek en sağlıklı istatistikler TUİK tarafından yayımlanan adalet istatistikleridir. Suç istatistiklerinin toplandığı saha çalışmalarından gelen istatistiklerde gerek kapsam gerekse de zaman bakımından kısıtlı veriler sağlamaktadır. Bu çalışmada analize en uygun veri olan adalet istatistikleri kullanılmıştır.

Uyuşturucu suçları ile ilgili olarak adalet istatistiklerinde hüküm giyen uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti yapan ve uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan ve kullanan kişilere ait sayılar analiz edilmiştir. Bu değişkenlere ek olarak da uyuşturucu veya uyarıcı madde ile ilgili suçların tamamında hüküm giyen toplam kişi sayısı da ilave edilmiştir. Araştırma dönemi olarak kısa da olsa verilerin paylaşıldığı periyot aralığı olan 2006-2016 yılları arası seçilmiştir.

81 ilin tamamı için tek tek 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti yapan ve 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan ve kullanan ve 1000 kişiye düşen uyuşturucu ve uyarıcı madde toplam hükümlü sayısı trend analizi yöntemi kullanılarak modellenmiştir. Trend analizi kullanılarak 81 il için incelenen üç değişken bazında 1000 kişiye düşen hüküm giyenlerin artış ya da azalış eğilimi gösterip göstermediklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Trend

analizi sonucunda elde edilen trend katsayıları ve bu katsayıların anlamlılık düzeyleri değerlendirilmeye alınmıştır. Trend analizi sonucunda elde edilen trend katsayıları %90, %95 ve %99 anlamlılık düzeylerinde değerlendirilmiştir. Trend katsayıları natural breaks yöntemi kullanılarak 4 gruba ayrılmıştır. Her bir grup katsayı aralığına göre sırasıyla “çok düşük”, “düşük”, “yüksek” ve “çok yüksek” olarak adlandırılmıştır.

Trend analizinin ürettiği trend katsayıları ve bu katsayıların anlamlılık düzeylerinin Türkiye genelinde mekansal olarak dağılımının ortaya koyulması için görselleştirme tekniklerinden coğrafi enformasyon sistemleri kullanılmıştır. Her bir değişken için 81 ayrı modelin kurulduğu ve bu modellerin herbirinden her bir şehir için 81 trend katsayısı ve 81 anlamlılık düzeyinin mevcut olduğu düşünüldüğünde bu kadar çok fazla enformasyonun anlaşılabilir şekilde temsili için görselleştirmenin kullanılması oldukça gerekli ve önemlidir. Veri görselleştirme de zaten çok fazla çıktının söz konusu olduğu durumlarda karmaşıklığı azaltmaya imkan veren kullanışlı bir yöntemdir (Arcavi, 2003. Stylianou ve Silver, 2004). Veriler mekansal bazda toplandığında ise coğrafi enformasyon sistemleri ise en sık tercih edilen yöntemlerdendir.

Bulgular

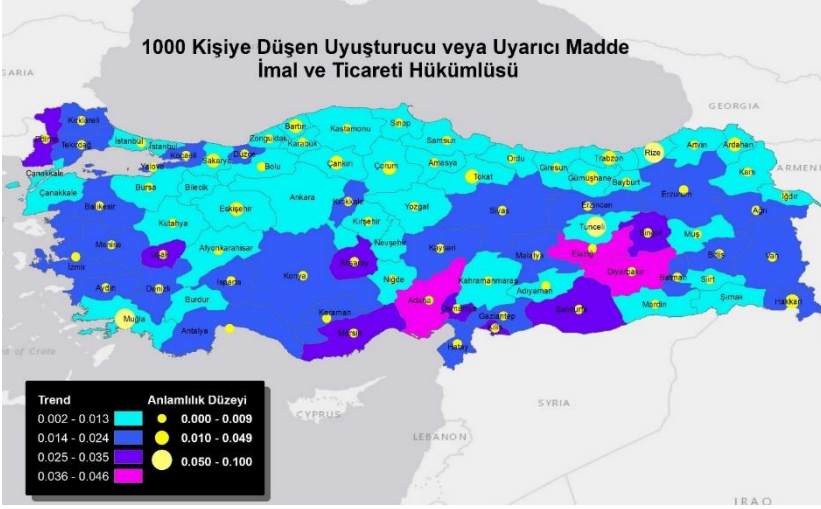
Araştırma sonucunda elde edilen bulgular analize dahil edilen. 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti yapan ve 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan ve kullanan ve 1000 kişiye düşen uyuşturucu ve uyarıcı madde toplam hükümlü sayısı değişkenleri için 3 ayrı haritadan elde edilen çıktılarının değerlendirilmesi şeklinde incelenecektir.

1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti yapan kişilerin sayısının zamansal ve mekansal

analizlerinden aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlar Şekil-1'de verilen tematik haritada da gösterilmiştir.

- Tüm trend katsayıları pozitif yönlüdür. Tüm şehirlerde anlamlı olsun ya da olmasın bir artış durumu söz konusudur.
- Trend katsayısı çok düşük olan (0.002 - 0.013) şehir sayısı 45'tir.
- Trend katsayısı düşük olan (0.014 - 0.024) şehir sayısı 27'dir.
- Trend katsayısı yüksek olan (0.025 - 0.035) şehir sayısı 6'dır.
- Trend katsayısı çok yüksek olan (0.036 - 0.046) şehir sayısı 3'tür.
- 61 şehirde elde edilen trend katsayıları %99 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 11 şehirde elde edilen trend katsayıları %95 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 3 şehirde elde edilen trend katsayıları %90 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 6 şehire ilişkin trend katsayıları anlamsızdır. Bu şehirler Nevşehir, Bilecik, şırnak, Ankara, Burdur ve Çanakkale'dir.
- Trend katsayısı çok yüksek olan şehirler Adana, Elazığ ve Diyarbakır'dır.
- Trend katsayısı yüksek ve çok yüksek olan şehirler bir tanesi hariç ülkenin güney yarısında yer almaktadır.
- Trend katsayısı çok düşük olan şehirler ise özellikle Karadeniz, İç Anadolu Bölgeleri'nde yoğunlaşmışlardır.
- lke genelinde anlamlı bir artış trendinden söz konusudur.

Şekil-1: Türkiye’de 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticaretinden hükümlü trendini ve anlamlılık düzeyini gösteren tematik harita

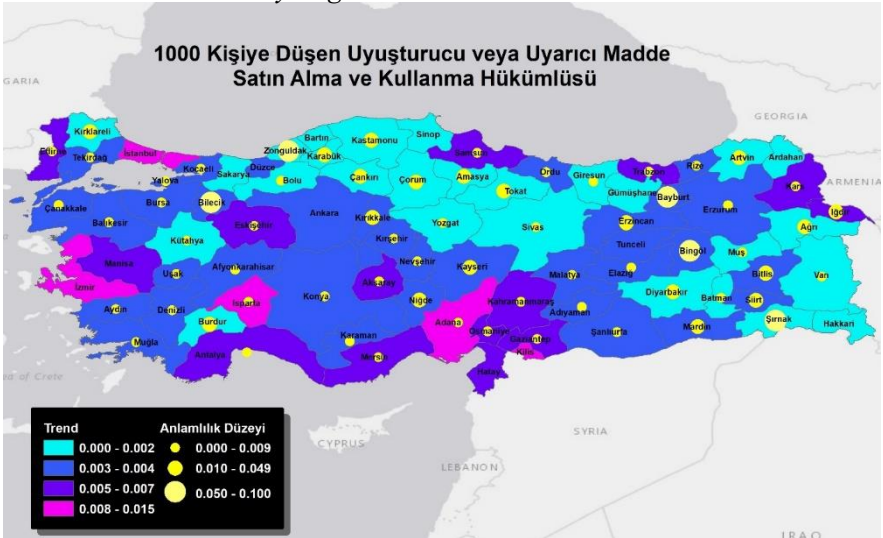

1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan ve kullanan kişilerin sayısının zamansal ve mekansal analizlerinden aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlar Şekil-2’de verilen tematik haritada da gösterilmiştir.

- Tüm trend katsayıları pozitif yönlüdür. Tüm şehirlerde anlamlı olsun ya da olmasın bir artış durumu söz konusudur.
- Trend katsayısı çok düşük olan (0.000 - 0.002) şehir sayısı 41’dir.
- Trend katsayısı düşük olan (0.003 - 0.004) şehir sayısı 29’dur.
- Trend katsayısı yüksek olan (0.005 - 0.007) şehir sayısı 6’dır.
- Trend katsayısı çok yüksek olan (0.008 - 0.015) şehir sayısı 5’tir.
- 50 şehirde elde edilen trend katsayıları %99 güven düzeyinde anlamlıdır.

- 19 şehirde elde edilen trend katsayıları %95 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 4 şehirde elde edilen trend katsayıları %90 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 8 şehire ilişkin trend katsayıları anlamsızdır. Bu şehirler Bartın, Düzce, Sakarya, Sinop, Tunceli, Gümüşhane, Hakkari ve Ardahan'dır.
- Trend katsayısı çok yüksek olan şehirler Adana, İzmir, Kilis, Isparta ve İstanbul'dur.
- Trend katsayısı yüksek ve çok yüksek olan şehirler bölgelere dağılmış olsalarda Akdeniz ve Ege Bölgelerindeki yığılmalar dikkat çekmektedir..
- Trend katsayısı çok düşük olan şehirler ise özellikle Karadeniz, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yoğunlaşmışlardır.
- Ülke genelinde anlamlı bir artış trendinden söz konusudur

Şekil-2: Türkiye'de 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alma ve kullanma hükümlü trendini ve anlamlılık düzeyini gösteren tematik harita

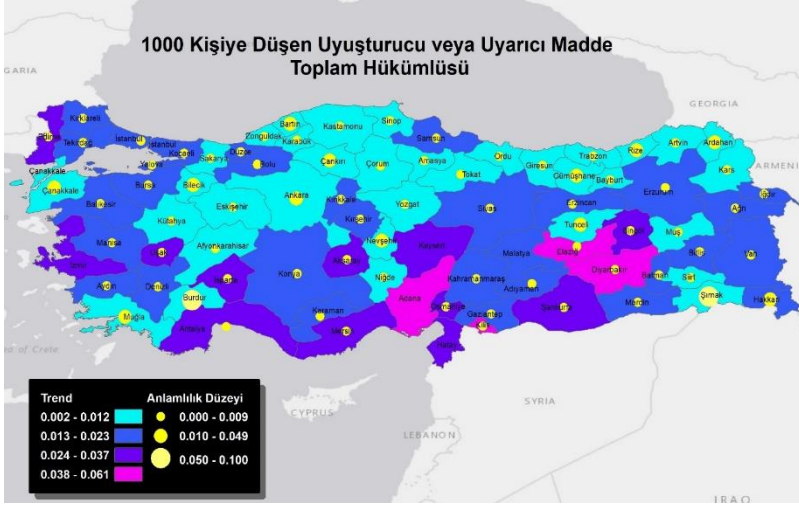

1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı madde nedenli hüküm giymiş kişilerin sayısının zamansal ve mekansal analizlerinden aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlar Şekil-3’de verilen tematik haritada da gösterilmiştir.

- Tüm trend katsayıları pozitif yönlüdür. Tüm şehirlerde anlamlı olsun ya da olmasın bir artış durumu söz konusudur.
- Trend katsayısı çok düşük olan (0.002 - 0.012) şehir sayısı 34’tür.
- Trend katsayısı düşük olan (0.013 - 0.023) şehir sayısı 31’dir.
- Trend katsayısı yüksek olan (0.024 - 0.037) şehir sayısı 12’dir.
- Trend katsayısı çok yüksek olan (0.038 - 0.061) şehir sayısı 4’tür.
- 67 şehirde elde edilen trend katsayıları %99 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 12 şehirde elde edilen trend katsayıları %95 güven düzeyinde anlamlıdır.
- 2 şehirde elde edilen trend katsayıları %90 güven düzeyinde anlamlıdır.
- Hiçbir şehire ilişkin trend katsayısı anlamsız değildir.
- Trend katsayısı çok yüksek olan şehirler Adana, Diyarbakır, Kilis, ve Elazığ’dır.
- Trend katsayısı yüksek ve çok yüksek olan şehirler bölgelere dağılmış olsalarda Akdeniz ve Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki yığılmalar dikkat çekmektedir.
- Trend katsayısı çok düşük olan şehirler ise özellikle Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri’nde yoğunlaşmışlardır.
- Ülke genelinde anlamlı bir artış trendinden söz konusudur.

Şekil-3: Türkiye’de 1000 kişiye düşen uyuşturucu veya uyarıcı maddeden hükümlü trendini ve anlamlılık düzeyini gösteren tematik harita

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de uyuşturucu uyarıcı madde suçlarından hüküm giyenlerin sayıları giderek artma eğilimi göstermektedir. Bu nedenle ileriki yıllarda uyuşturucu uyarıcı madde suçlarından kaynaklı maliyetlerin artacağı açıktır.

Uyuşturucu uyarıcı madde üretimi ve kullanımını önlemeye yönelik olarak acil önlemlerin alınması gereklidir. Bu önlemler (Stevens, Trace ve Taylor, 2005):

- Birincil seviyede – Uyuşturucu ile ilişkili suçlar daha gerçekleşmeden bu olayları önlemeyi amaçlayan evrensel yaklaşımlar.
- İkincil seviyede – Uyuşturucu ile ilişkili suç işleme ya da uyuşturucu ile ilişkili suç kurbanı olma riski taşıyan kişilere odaklanan yaklaşımlar
- Üçüncül seviyede – Uyuşturucu ile ilişkili suç işlemiş kişilere odaklanan yaklaşımlardır.

Bu önlemlere ek olarak da. uyuşturucu ile ilişkili suçlar organize suçlar olduğundan bu tip suçlarla mücadelenin gerekliliği yerli ve yabancı kamuoyuna aktarılmalıdır. Uyuşturucu ile ilişkili suçlarla ilgili bilgilerin tek elde toplanabileceği merkezler kurulmalıdır. Uyuşturucu ile mücadelede merkezi sistem ve özel birimler kurulmalıdır İtirafçı, tanık koruma programları yeniden düzenlenmelidir (Gökpınar, 2005).

Kaynakça

Arcavi, A. (2003). The role of visual representations in the learning of mathematics. *Educational Studies in Mathematics*, 52, 215–241.

Stevens, A., Trace, M., ve Taylor, D.B. (2005). Reducing drug related crime: an overview of the global evidence. *Report Five, The Beckley Foundation Drug Policy Programme*.

Püsküllüoğlu, A. (2000). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. 3.Baskı. Ankara.

Stylianou, D.A., & Silver, E.A. (2004). The role of visual representations in advanced mathematical problem solving: An examination of expert-novice similarities and differences. *Mathematical Thinking and Learning*, 6(4), 353-387.

Macit, R., (2017).Uyuşturucu satıcıları: damgalanmışların suç ve ceza anlayışı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20/2

Gökpınar, M. (2005). Sosyal ve kriminal boyutlarıyla organize suç. *TBB Dergisi*.

EMCDDA, (2016). Avrupa Uyuşturucu Raporu. <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2637/TDAT16001TRN.pdf>, internet adresinden 10.04.2018 tarihinde edinilmiştir.

Harwood, H., Fountain, D., ve Livermore, G. (1998).
Economic costs of alcohol and drug abuse in the United
States. NCJRS.

Rivera, B., Casal, B., ve Currais, L. (2015). The social cost
of illegal drug consumption in Spain: identifying and
quantifying its elements. *GEN - Governance and Economics
research Network*

Kocaeli Açık Ceza İnfaz Kurumunda Uyuşturucu Bağımlılığı ve Doğurduğu Sosyal Travmalara Yönelik Destekleyici Çalışmalar: Vaka Sunumu

Yusuf Genç, Sakarya Üniversitesi

Gamze Ekmekci Pektezel, Kocaeli Açık Ceza İnfaz Kurumu

Giriş

Uyuşturucu madde bağımlılığı, uyuşturucu madde yoksunluğunda insanın hayatına istediği gibi devam edememesine yol açan düşkünlüktür. Kişi aldığı maddenin miktarını arttırıyorsa ve her gün alıyorsa, bağımlılık süreci başlamıştır. Uyuşturucu madde bağımlılığının fiziksel zararları olduğu gibi psikolojik zararları da vardır. Uyuşturucu madde kullanmak ve bulundurmak, uyuşturucu madde ticareti yapmak gibi fiillerin suç kapsamında değerlendirildiği ve cezası olduğu bilinmektedir. Ceza aldığı takdirde ceza infaz kurumlarında cezasını çekmeye başlayan kişi ile UYAP (Ulusallaştırılmış Yargı Ağı Projesi) sistemi üzerinden gerekli görüşmeler yapılmaktadır. Görüşme sonucunda çıkan genel risk ve ihtiyaç değerlendirme raporu ve görüşme sırasındaki gözlem esas alınarak görüşme süreci başlatılır. Sistem üzerinden verilen ihtiyaç raporu doğrultusunda bir müdahale programı oluşturulur ve hükümlü ile en az üç kez olmak üzere 2-3 hafta aralıklarla görüşme yapılır.

Bu görüşmeler, danışanın kişilik özelliklerine, bireysel ihtiyaçlarına ve genel sağlık durumuna (kronik hastalık, bulaşıcı hastalık vb olup olmaması gibi) değişmektedir. Bu sunumda ceza infaz kurumunda uyuşturucu madde bağımlısı hükümlülerle görüşme süreci ve onların yaşantısını desteklemek için neler yapılıyor, psiko-sosyal servis ve

kurum tabibliği işbirlikli hangi çalışmalar yapılıyor bir vaka üzerinden anlatılacaktır.

Yöntem

Bu araştırmada vaka incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Cezaevinde bir erkek hükümlü ile yapılan bireysel görüşmelerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Yapılan görüşmeler cezaevinde olması sebebiyle görüşme yapılan kişinin gerçek kimliği gizli tutulmuştur.

Vaka İncelemesi

Ceza infaz kurumuna yeni geldiği için hükümlü A.Y. görüşme yapılmıştır. Hükümlü A.Y. 55 yaşında olduğunu, mesleğinin kasaplık olduğunu, eşinden ayrıldığını, iki çocuğu olduğunu ve çok sık görüşmediklerini ifade etmiştir. Uyuşturucu madde ticareti yapmak suçundan ceza aldığını, yaklaşık 4 yıl kapalı ceza infaz kurumunda kaldıktan sonra açık ceza infaz kurumuna geldiğini ve 19 ay cezasının kaldığını belirtmiştir. UYAP sistemi üzerinden doldurulan YARDEF (Yetişkinler İçin Araştırma Değerlendirme Formu) sonucunda genel risk ve değerlendirme raporunda intihar riski, alkol-madde kullanımına bağlı bağımlılık riski çıktığı görülmüştür. Hükümlü çıkan bu risklere bağlı olarak kurum doktoruna yönlendirilmiştir. Kurum doktorunun ise psikiyatri polikliniğine sevk ettiği sağlık dosyasından görülmüştür. Hükümlü 2-3 gün içerisinde psikiyatri doktoruna muayene ettirildiğinde doktorun Seroquel 300mg ve Trancobuskas verdiği sağlık servisinden öğrenilmiştir. Bu ilaçlar kurumun sağlık memurları tarafından düzenli ve kontrollü bir şekilde hükümlüye verilmektedir. Yaklaşık bir aylık tedavi sürecinde hükümlü ile ani öfke patlamaları, diğer hükümlülerle tartışması, el-yüz kızarmaları şikayetleri sebebiyle görüşme yapılmıştır. Ceza infaz kurumunda “Köfte-Tost Yapımı Atölyesi”nde çalışan hükümlü, çalışma arkadaşlarıyla sık sık tartıştığını ve bu durumun onda çökkünlüğe sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu konularla ilgili

görüşme yapılmış olup hükümlünü zor durumlarla baş etme becerilerini geliştirmeye yönelik rehberlik edilmiştir.

Bir sonraki görüşme ilaçların yeterli gelmediğini belirterek bir ilacın yazılması yönünde ısrarcı davranışları dikkat çekmiştir. Hükümlüye psikolog olarak ilaç yazma yetkimin olmadığını açıklamama rağmen, istediği ilaç yazılmazsa kendine zarar vereceğini, artık dayanamadığını, geceleri uyuyamadığını öfkeli bir şekilde ifade etmesi hükümlünün uyuşturucu madde yoksunluğunu üst düzeyde yaşadığını göstermektedir. Bu söylemleri üzerine tekrar psikiyatri doktoruna sevk edilmiş olup durumla ilgili sağlık memurlarına gerekli bilgiler verilmiştir. Bir psikolog olarak belirtmek istediğim bir konu var: uyuşturucu ve alkol bağımlıları ile görüşme yaparken onları kullandıkları maddeyi bıraktırmaya yönelik bir görüşme, ikna etmeye çalışmak gibi bir yol izlemek ceza infaz kurumu koşullarında çözüm odaklı bir yöntem değil diye düşünüyorum. Görüşmelerim sırasında hükümlülere alkol-madde kullanımının fiziksel zararlarından çok sosyal zararları yani ailesinin dağılması, işini-mesleğini kaybetmesi, ekonomik gücünü yitirmesi, itibar kaybı, cezaevine girmesi vb. gibi konular üzerinde durup bütün bu kayıplara rağmen tercihin kişide olduğunu belirtip kararı kişiye bırakmak ve sorumluluk vermek bu süreçte daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Hükümlü ikinci kez psikiyatri doktoruna gittiğinde ısrarla sadece raporla yazılan ilacı istemiştir. Doktor yazamayacağını söylediğinde, yazmazsa kendine zarar vereceğini tehditkar bir ifade ile söylediği doktor tarafından ifade edilmiştir. Doktor tekrar tekrar istediği ilacı yazamayacağını söylemesine rağmen hükümlü kendine zarar vereceğini söyleyip sağlık memurları tarafından verdiği, hükümlünün içmeyi biriktirdiği ilaçlardan aynı anda 3 tane içmiştir. Doktora içtiği ilaçların etkisi sorulduğunda, zarar verici bir etkisinin olmadığı, tansiyon düşüklüğü ve uyku hali

yaptığı öğrenilmiştir. Hükümlüye gerekli müdahaleler yapıp bir süre gözlem altında tutulduktan sonra koğuşuna gönderilmiştir.

Hükümlünün genel davranış biçimine bakıldığında, ikincil kazanç sağlamaya yönelik ısrarcı davranış sergilediği görülmektedir. Ayrıca bağımlı kişilerin ceza infaz kurumları gibi toplu yaşam alanlarında hayatlarını devam ettirmeye çalışırken çok zorlandığı, sık sık tartışmalar yaşadığı görülmektedir. Bu nedenle hükümlülerin tartışma yaşama ihtimaline karşı sohbet etmek istemediklerini, kendilerini yalnız hissettiklerini ifade ettikleri görülmektedir.

Ceza infaz kurumlarında alkol-madde bağımlılığında arındırıcı bir tedavi söz konusu olmadığını (AMATEM vb) belirtmek gerekmektedir.

Hükümlü A.Y. ile yaklaşık 1 hafta sonra görüşme talep dilekçesine istinaden görüşme yapılmıştır. Yaşadığı kendine zarar verme girişiminden dolayı çok pişman olduğunu, yoksunluk anında yaptığını belirtmiştir. Hükümlüye kendisine faydalı olacak ilaç tedavisinin sadece doktor tarafından verilebileceği, bu tür girişimlerde tedaviye yine sadece doktorun yönlendirmesiyle devam edileceği belirtilmiştir. Hükümlünün kendine zarar verme ihtimaline karşı gereken sağlık ve güvenlik tedbirlerinin her zaman alındığını ve bu davranış sonucunda zarar görecektir kişinin yine kendisi olacağı ifade edilmiştir.

Düzenli olarak görüşmelerine devam edilmektedir. Hükümlü sosyal yönden desteklenmesi amacıyla hobi atölyelerine, İngilizce kursuna yönlendirilmiştir. Ceza infaz kurumunda çalışması yönünde rehberlik edilmektedir. Kantin, yemekhane gibi kalabalık ortamlara aşamalı olarak girmesi, bunaldığını hissettiğinden ortamdan ayrılıp kendisine gösterilen nefes egzersizlerini yapması söylenmiştir.

Hükümlü A.Y. ile ayda bir görüşmelere devam edilmektedir. İki görüşme arasında geçen geçen sürede yaşadıkları olaylar

üzerine görüşmeler yapılmaktadır. Aynı zamanda ilaç tedavisine doktor kontrolünde devam edilmektedir.

Hükümlü ile yapılan görüşme sürecine bakıldığında, uzun süreli uyuşturucu madde kullanımına bağlı olduğunu düşündüğüm.

- Kendini ifade edememe,
- Israrcı davranışlar,
- Problemleri kabullenmeme,
- İlaçların yetersiz geldiği düşüncesi,
- Uyuşturucu maddenin hayatlarında temel besin gibi düşünülmesi,
- Aile bireyleriyle mesafeli olma,
- İkincil kazanç sağlamaya yönelik düşünce ve davranışların olduğu görülmektedir.

Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlülere Yönelik Destekleyici Çalışmalar

Ülkemizdeki adalet sistemi suça konu olan bir davranış söz konusu olduğunda, ve suçun karşılığı olarak bir yaptırım uygulanmasını öngörür. Bu yaptırımların uygulandığı yerler ise ceza infaz kurumlarıdır. Ceza infaz kurumlarındaki hükümlü ve tutuklular devlet bakımı altındadır. Temel yaşam ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmakta olup sağlık, sosyal güvenlik vb konularda gereksinim duydukları her şey imkanlar dahilinde temin edilmektedir.

Devletin üstlendiği bu görevin bir kısmı uzmanlar olarak bize düşmektedir. Psiko-sosyal servis olarak neler yapıyoruz kısaca bahsetmek istiyorum.

- Bireysel görüşmeler
- SAMBA (Sigara, Alkol, Madde Bağımlılığı Programı)
- Öfke kontrol çalışma grupları
- 0-18 yaş aile eğitimi

- Salıverilme öncesi iyileştirme eğitimi
- Çeşitli kurum ve kuruluşlar ile işbirliğiyle yapılan seminerler, konferanslar
- Problem çözme becerisi ile ilgili seminerler
- Belirli gün ve haftalara özel konferanslar...

Kurum içinde ise.

- Hükümlüler üç ayda bir yol süresine göre en fazla 7 gün izne gönderilirler
- Ölüm, hastalık vb. nedenlerin belgelenmesi halinde en fazla on güne özel izne gönderilirler.
- Haftada bir gün ailelerin açık görüş yapma hakkı bir saattir.
- Günlük 08.00-23.00 saatleri arasında sınırsız olarak ankesörlü telefondan yararlanma hakları vardır.

Sonuç

Bu çalışmada vaka incelemesi yapılarak hükümlünün sosyal gelişimini destekleyici çalışmaların bir kısmı belirtilmiştir. Fiziki şartlar ve uyulması gereken kurallar tam anlamıyla verilmesi gereken desteğin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklu sayısının çok, halen görevde bulunan psikolog, sosyal çalışmacı ve infaz ve koruma memuru sayısının az olması nedeniyle yapılan sosyal faaliyetlerden istenilen düzeyde verim alınamamaktadır. Özellikle alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı olan hükümlülerin öncelikle arındırıcı bir tedavi sonrasında ilaç tedavisi ve psiko-sosyal servis ile görüşme sürecinin başlaması bu sürecin daha olumlu ve sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

<https://www.aligok.com.tr/bagimlilik/madde-bagimliliği/madde-bagimliliği-nedir/>
(Er. Tar. 4 Nisan 2018)

Öğrencilerde Madde Kullanımı Konusunda Öğretmen Görüşleri

Bakır ARABACI, Fırat Üniversitesi

İbrahim GÜL, 19 Mayıs Mayıs Üniversitesi

Giriş

Ergenler arasında giderek yaygınlaşan madde kullanımı konusu toplumları tehdit eden en önemli sorunların başında gelmektedir. Ergenlerde madde kullanım yaşının düşmesi (Ögel ve ark. 2001, Ögel ve ark. 2006. Doğan 2004. Yüncü, 2006) sorunun önemini daha da artırmaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik dönemi, bireyin hayatındaki en önemli süreçlerden biridir. Ergenliğin biyolojik, bilişsel ve sosyal alanlarda çok büyük değişikliklerin gerçekleştiği ve bireyin geleceğini şekillendirdiği dikkate alındığında bu dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ergen bu dönemde kimlik bulma, kişiliğini geliştirme çabası içindedir. Öğrenciler özellikle bu dönemde yanlış alışkanlıklar edinebilmektedirler. Öğrencilerin bu dönemde edindiği yanlış alışkanlıklardan birisi de madde bağımlılığıdır. Madde bağımlılığına. genetik yapı ve kişilik özellikleri, maddenin çekiciliği, aile ve sosyal çevre (Yıldırım, 2015), sorunlardan kaçış isteği (MEB, 1987. Mangir, Aral ve Baran, 1992), merak, özentisi (Tanrıku ve diğerleri (2008. Erdamar ve diğ.2014) neden olabilmektedir. Madde bağımlılığının önlenmesinde öğretmenlerin önemli rolleri vardır. Bu nedenle öğretmenlerin okullarda madde bağımlılığı konusundaki görüşlerinin bilinmesi önem taşımaktadır. Bu

araştırma tematik açıdan öğrencileri madde bağımlılığına iten sebepleri ve madde bağımlılığını engelleme konusundaki görüşleri belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır: Öğretmen görüşlerine göre.

1. Öğrencileri madde kullanımına iten kişisel, ailevi ve sosyal sebepler nelerdir?
2. Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için.
  - 2.1. Okulda yapılması gerekenler nelerdir?
  - 2.2. öğretmenlerin yapması gerekenler nelerdir?
  - 2.3. ailenin yapması gerekenler nelerdir?

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve olgu bilim (fenomoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim (fenomenoloji) deseni, derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli durularda olgularla karşılaşmaktayız. Tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma deseni olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışma grubu

Çalışma grubunu Elazığ il merkezinde çeşitli kademelerdeki okullarda görev yapan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 22 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin özellikler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma grubunun cinsiyet açısından dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kadın	13	50
Erkek	2	40,90
Toplam	22	100,00

Çalışma grubunun %50'ünü kadın öğretmenler, % 40,90'unu erkek öğretmenler oluşturmaktadır.

Tablo 2. Çalışma grubunun branş değişkeni açısından özellikleri

Alan	f	%
Sınıf öğretmeni	6	7
Branş öğretmeni	16	72,73
Toplam	22	100,00

Çalışma grubundaki öğretmenlerin %27'sini sınıf, %73'ünü branş öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki öğretmenlerin yaş değişkeni açısından dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Çalışma grubunun yaş değişkeni açısından özellikleri

Katılımcı yaş aralığı	f	%
20-25 aralığı	0	0
26-30 aralığı	2	9,09
31-35 aralığı	9	40,90
36-40 aralığı	6	7
41-45 aralığı	3	3
46-50 aralığı	2	9,90
Toplam	22	100

Katılımcıların çoğunluğu 31-35 yaş (%40.90), %7'sini 36-40 yaş aralığındaki öğretmenler oluşturmaktadır. Bu durum

çalışmaya katılan öğretmenlerin olgun yaşta olduklarını göstermektedir.

Çalışma grubundaki öğretmenlerin kıdem değişkeni açısından dağılımı Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Çalışma grubunun mesleki kıdem değişkeni açısından özellikleri

Mesleki kıdem %	f
1-5 yıl 31,83	7
6-10 yıl 41,00	9
11-15 yıl 22,72	5
16-20 yıl 5	1
Toplam 100,00	22

Çalışma grubundaki öğretmenlerin yarısından fazlası 6-15 yıl mesleki kıdeme sahiptir. Bu durum, çalışma grubundaki öğretmenlerin yeterli deneyime sahip olduklarını göstermektedir.

Veri Toplama ve Verilerin Analizi

Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğrencileri madde kullanımına iten kişisel, ailevi ve sosyal sebepler, ikinci bölümde madde kullanımının ve bağımlılığının önlenmesi için okul, öğretmen ve ailenin alabilecekleri önlemler yer almaktadır. Görüşme formunda her soru için 10 madde yer almakta ve katılımcılardan her maddeyi 10'lu seçeneğe göre değerlendirmesi istenmiştir. Görüşme formu alan uzmanı iki akademisyen ve 2 öğretmenin incelemesine tabi tutulup, öneriler doğrultusunda geliştirilmiştir. Katılımcıların görüşleri her bir madde için

10'lu değerlendirmeye tabi tutulmuş, veriler tablolaştırılmış, betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir.

Bulgular

Araştırma problemi ve alt problemleri doğrultusunda elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

1. Öğrencileri madde kullanımına iten kişisel nedenler

Öğrencileri madde kullanımına iten kişisel nedenler Tablo 5'te gösterilmektedir.

Öğrencileri madde kullanımına iten kişisel nedenlerin başında “Merak,risk ve adrenalin dürtüsü “, “Hayır diyememe, irade kontrolünün zayıflığı” ve “Özgüven ve benlik saygısının eksikliği” gelirken, en az tercih edilen maddeler “Gelenek ve modernite ikilemi ve mutsuzluk“ ve “Yasalara arşı yasadışı madde merakı” ve “A Sosyallik ve hiperaktivitenin etkisi” maddeleri olmuştur. Öğrencileri madde kullanımına iten ailevi nedenler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 5. Öğrencileri madde kullanımına iten kişisel nedenler

Sıra no	Öğrencilerin madde kullanımına iten kişisel sebepler	Sıralama düzeyleri									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Özgüven ve benlik saygısının eksikliği	3	3	1	3	0	0	0	0	0	0
2	Davranış bozukluğu ve dikkat eksikliği	0	0	2	11	6	1	2	0	0	0
3	Gelecek hedeflerinin olmaması,amaçsızlık	0	2	3	4	7	3	0	0	0	0
4	Yetenek,ilgi ve becerileri sergileyememe	0	0	0	0	1	2	2	13	4	0
5	Gelenek ve modernite ikilemi ve mutsuzluk	0	0	1	0	0	0	0	5	12	1
6	Hayır diyememe, irade kontrolünün zayıflığı	4	12	1	2	0	2	0	0	0	0
7	A Sosyallik ve hiperaktivitenin etkisi	0	0	2	1	2	9	7	0	0	1
8	Merak,risk ve adrenalin dürtüsü	15	2	2	0	1	2	0	0	0	0
9	Gerilimlerden kurtulamama ve yanlış bilgi	0	1	1	3	2	3	9	3	0	0
10	Yasalara arşı yasadışı madde merakı	0	0	1	0	0	0	1	1	3	16
Toplam		23	20	26	24	19	22	23	22	19	18

Tablo 6. Öğrencileri madde kullanımına iten ailevi nedenler
(sırası ile)

Öğrencileri madde kullanımına iten ailevi sebepler	Sıralama düzeyleri									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Genetik faktörler	4	1	2	2	0	2	0	0	0	0
Ailede bağımlı birey sayısının olması	10	4	6	0	0	0	2	0	0	0
Ailenin madde kullanımına tolerans göstermesi	0	0	0	4	2	2	4	4	6	0
Aile bireyleri arasında iletişimsizlik	2	0	6	6	4	2	0	2	0	0
Evebeyn desteğinin azlığı	0	0	0	6	8	2	2	0	0	4
Evebeynlerin problemlere ilgisizliği	0	0	4	0	2	4	6	4	2	0
Ailenin bireyden aşırı başarı beklemesi	0	2	0	2	2	2	2	0	8	4
Yeterli davranış gözleminin yapılmaması	0	2	0	0	2	2	6	8	2	0
Yasal bağımlılık yapan maddelerin varlığı	0	0	0	0	2	2	0	0	4	12
Ailenin gerekli sevgi, saygı, şefkati göstermemesi	4	2	6	2	0	4	0	2	0	2
	16	22	24	22	24	22	22	20	22	22

Tablo 6'ya göre öğrencileri madde kullanımına iten ailevi sebeplerin başında yer alan maddeler genetik faktörler, ailede bağımlı birey olması, ailenin ilgisizliği ve iletişim eksikliği, en az tercih edilen madde ise “Yasal bağımlılık yapan maddelerin varlığı” maddesi olmuştur. Öğrencileri madde kullanımına iten sosyal sebepler Tablo 7.'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Öğrencileri madde kullanımına iten sosyal nedenler

Sıra no	Öğrencileri madde kullanımına iten sosyal sebepler	Sıralama düzeyleri									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1	Sosyal çevrenin kötü olması	8	5	6	1	1	0	0	1	0	0
2	Göç,işsiz kalma , infial ve aşırı stres olması	2	2	5	9	1	2	0	0	1	0
3	Arkadaşlar arasında yadırganma korkusu	2	8	4	3	3	1	0	0	0	1
4	Ekonomik ve fiziksel ihtiyaç eksikliği	0	0	1	1	3	0	8	6	1	2
5	Maddenin yakın, ucuz olması ve internet	0	0	0	3	0	4	3	9	2	1
6	Ailenin bölünme yaşaması	1	0	2	2	7	4	1	4	1	0
7	Arkadaşların ailenin yerine konması' hayır 'dememek	1	7	3	2	0	0	0	0	0	0
8	Okulda başarısızlık,kötü beklentiyle baş edememe	0	0	0	1	1	10	5	1	2	1
9	Cinsel yada fiziksel tacize uğrama	0	0	0	0	1	2	2	2	8	7
10	Savaşlar,kaos ve kültürel bilincin zayıflaması	0	0	0	0	1	2	3	1	6	9
Toplam		23	22	19	22	18	25	22	24	23	21

Öğrencileri madde bağımlılığına itan sosyal faktörlerin başında sosyal çevrenin kötü olması, arkadaş baskısı, hayır diyememe gibi maddeler oluştururken, en az tercih edilen maddeler istismar, kültürel bilincin zayıflaması, maddenin yakınlarda satılması, internetle ulaşabilme, ekonomik ihtiyaçlar olmuştur. Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için okulda yapılması gerekenler Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için okulda yapılması gerekenler

Sıra no	Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için okulda yapılması gerekenler	Sıralama düzeyleri									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1	Madde kullanımını engelleyici okul politikası, okul destek ekibi ve rehberlik görevlerini oluşturmak	0	0	0	0	0	4	3	6	4	5
2	Okul çevresine bilgilendirici, bilinçlendirici eğitimler vermek	1	2	1	1	6	2	6	1	2	0
3	Konferans,tiyatro,kitap,film,karar verme ve güvenme,çalışma kağıtları ve grup tartışmaları yürütmek	0	1	0	8	8	2	0	2	1	0
4	Amaç ve benlik kazandırma ,hedefe ulaşma,tecrübelerden yararlanma ve gelişme çalışması yapmak	0	6	9	1	1	0	3	1	0	1
5	Okulda güvenli bir çevre oluşturmak	5	6	7	2	0	2	0	0	0	0
6	Arkadaş ısrarı etkisinden kurtulma ve özgüven kazanma eğitimlerini vermek	14	4	1	1	1	0	1	0	0	0
7	Grup liderlerinden yararlanılacak yaşam deneyimi konuşmalarını yaptırmak	0	2	0	3	1	2	2	2	6	4
8	Okul destek ekibinde madde kullanım vakalarında ilk müdahale ve yardım isteme eğitimi vermek	0	0	3	1	1	1	2	2	4	8
9	Maddelerin sokak isimlerini, niye satıldıklarını,ne yaptıklarını ve nasıl destek alınacağını anlatmak.	1	1	1	2	0	7	2	5	2	1
10	Yaşam becerilerini,okul rehberliğini ve okul çevresini tanıttıkları geliştirici programlar uygulamak	1	1	0	0	2	6	3	1	6	2
Toplam		22	23	22	19	20	26	19	20	25	21

Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için okulda yapılması gerekenlerin başında “Öğrenciyi arkadaş baskısından kurtarmak ve öğrencideki özgüveni sağlamak”, “Okulda güvenli bir çevre oluşturmak“, “Madde bağımlılığı konusunda eğitimler vermek”, “Okulda sosyal ve kültürel çalışmalar yapmak”, en az tercih edilen maddeler ise “Okul rehberlik servisinin faaliyetleri” olmuştur.

Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için öğretmenlerin alabilecekleri önlemler Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için öğretmenlerin alabilecekleri önlemler

Sıra no	Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için öğretmenlerin alabilecekleri önlemler	Sıralama düzeyleri									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1	Öğrencilerin sosyalleşecekleri alanları genişletmek	0	0	1	0	3	0	0	1	3	14
2	Örnek alınıp pekiştirilecek; empatik, samimi, inandırıcı, akılcı, afişe etmeyen yaklaşımlarla destek olmak	10	4	1	1	0	0	2	1	3	0
3	Okul öncesinde sağlığın korunması, eşyanın işlevi ve aidiyeti, kişilerin sorumlulukları, ilaçların sebepleri	1	3	2	0	0	1	1	4	4	6
4	Okulda deneme yanılma yapmamaları, boş zaman değerlendirme, meraklarını bastırmayı öğretmek	3	1	1	1	1	1	2	2	8	2
5	Riskli öğrencilerin davranışını geliştirici ve yönlendirici faaliyetleri aileleriyle ve rehberlikle uygulamak	6	3	3	1	1	0	7	1	0	0
6	Madde kullandığından şüphelenilen veya kullanan öğrenciyi güvence verip okula ve aileye söylemek	2	7	8	2	1	2	0	0	0	0
7	Madde kullandığından şüphelenilen veya kullanan öğrenciyi ödev verip eğitmek, konuşma yaptırmak	0	0	5	7	1	0	3	5	1	0
8	Madde kullanan öğrenciyi empatik yaklaşım, güven verip itiraf etmesini sağlamak, tedaviye ikna etmek	0	0	1	10	4	2	1	2	0	2
9	Madde kullanan öğrencinin etiketlenmesine ve okul süreci dışına çıkmasına engel olmak	0	0	1	0	10	5	3	0	3	0
10	Öğrencilerin çevrelerindeki eksiklikleri ve eğilimlerini önceden kestirip önleyici tedbirler almak	0	0	0	0	0	11	3	4	0	4
Toplam		22	18	23	22	21	22	22	20	22	28

Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için öğretmenlerin alabilecekleri önlemlerin başında öğretmenlerin rol modeli

ve örnek olmaları, aileye ve ilgili birimlerle iletişim kurmaları, öğrencilere rehberlik etmeleri, empatik yaklaşım ve öğrenciye güven vermek iken en az tercih edilen maddeler Öğrencilerin sosyalleşecekleri alanları genişletmek, “Madde kullanan öğrencinin etiketlenmesine ve okul sureci dışına çıkmasına engel olmak” ve “Madde kullanan öğrencinin etiketlenmesine ve okul sureci dışına çıkmasına engel olmak” maddeleri olmuştur.

Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için ailelerin alabilecekleri önlemler Tablo 10’da de gösterilmektedir.

Tablo10. Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için ailelerin alabilecekleri önlemler

Sıra no	Öğrencilerin madde kullanımını engellemek için ailelerin yapabilecekleri	Sıralama düzeyleri									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1	Ergene destek olmak, onu anlamak, kendini kanıtlayacağı ortamlar oluşturmak	11	7	0	1	1	0	0	1	0	1
2	Ergenin ihtiyacı olan sevgi ve şefkat ortamını sağlamak	6	11	3	0	1	0	0	0	1	0
3	Ailenin maddelere karşı duruşunu yükseltmek ve yeni katılan üyelere de bu tutumu sergilemek	0	0	5	2	2	2	1	3	2	5
4	Aile ilişkilerini güçlendirmek, arkadaş çevresini kontrol etmek	4	1	9	5	0	1	2	0	0	0
5	Evebeynlere şiddetin ve geçimsizliğin öğrencileri madde kullanımına sürükleyeceğini söylemek	0	0	1	8	7	3	0	2	1	0
6	Aşırı korumacı ve aşırı ilgisiz ailelerin çocuklarının risk gurubunda olduğunu onlara söylemek	0	0	1	0	7	7	3	3	0	1
7	Parçalanmış veya ilgisiz ailelerin bireylerinin sevgiyi ve mutluluğu başka yerlerde arayacağını demek	0	2	0	3	0	7	5	3	2	0
8	Risk taşıyan ailelere rehberlik yapmak	1	0	2	0	2	2	8	4	1	2
9	Okul aile birliği ve veli toplantılarında ailelere madde kullanımı konusunda bilgiler vermek	0	1	0	2	0	4	1	1	9	4
10	Aileye çocuğun veya gencin davranışlarında ani değişikliğin nasıl araştırılması gerektiğini söylemek	1	1	0	0	0	0	2	6	3	9
Toplam		23	23	21	21	20	24	22	23	19	22

Öğrencilerin madde kullanımını önlemek için ailelerin alabilecekleri önlemlerin başında “Ergene destek olmak, onu anlamak, kendini kanıtlayacağı ortamlar oluşturmak”, “Ergenin ihtiyacı olan sevgi ve şefkat ortamını sağlamak”, “Aile ilişkilerini güçlendirmek, arkadaş çevresini kontrol

etmek” iken. en az tercih edilen maddeler “Risk taşıyan ailelere rehberlik yapmak”, “Okul aile birliği ve veli toplantılarında ailelere madde kullanımı konusunda bilgiler vermek” olmuştur.

Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin madde bağımlısı olmasında genetik yapıdan çok ailede bağımlı bireyin olmasının etkili olduğu, öğrencileri madde kullanımına iten sosyal sebeplerin başında akran grubunun özendirmesinin geldiği, bireysel sebeplerin başında merak ve adrenalin olduğu, madde kullanımını engellemek için okulun öğrenciye özgüven vermesi, arkadaş baskısından kurtarması gerektiği, öğretmenlerin yapacaklarının başında öğrencilere rehberlik yapmak, ailenin ise bilinçli bir şekilde öğrenciye yardım etmesi ve önlem alması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma tematik olarak ergenleri madde kullanımına iten faktörlerin neler olduğunu ve ergenlerin madde kullanmalarını engellemek için alınabilecek önlemleri öğretmen görüşlerine göre araştırmayı amaçlayan iki boyutlu bir çalışmadır. Araştırma bulgularına göre öğrencileri madde kullanımına ve bağımlılığın iten faktörlerin kişisel, aile ve sosyal çevre faktörleri olduğu. kişisel faktörlerin başında öğrencide özgüven eksikliği, hayır diyememe, merak, adrenalin dürtüsünün geldiği, ailevi sebeplerin başında kalıtsal faktörler, ailede bağımlı birey olması ve ailenin ilgisizliğinin olduğu, sosyal sebeplerin başında ise olumsuz sosyal çevrenin olması ve arkadaş baskısına maruz kalmanın geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular bu alanda yapılan araştırma bulguları ile örtüşür niteliktedir (Tanrıku ve diğerleri, 2008. Erdamar ve diğ., 2014). Yazarlar araştırmalarında sosyal çevre ve arkadaş ilişkilerinin bağımlılık oluşturan maddelerin kullanımında etkili olduğunu, madde kullanan arkadaşı olanların madde kullanma riskini arttığını belirtmektedirler. Yapılan bazı

çalışmalarda da gençlerin madde kullanımında akranların etkili olduğu vurgulanmaktadır (Keskinoglu ve diğerleri, 2006. Doğan ve Ulukol, 2010). Ergenleri madde kullanımında genetik faktörlerin etkili olduğu, anne-babası alkol bağımlısı olan çocukların diğer çocuklara göre madde kullanmaları 4-5 kat daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Alikayıfoğlu ve Ercan, 2002. Ünal, 1991). Coombs ve Landsverg (1988) yaptığı araştırmada aile ve ergen arasındaki ilişkinin önemli olduğunu, madde kullanan ergenler ile aileleri arasında açık bir iletişimin bulunmadığını vurgulamaktadır.

Araştırmada diğer boyut öğrencileri madde kullanımını ve bağımlılığını önlemek amacı ile yapılabileceklerle ilişkilidir. Bu çerçevede öğrencileri madde kullanımından alıkoymak ve madde bağımlılığını önlemek için okulun, öğretmen ve ailenin yapmaları gereken ödevlerin neler olduğu belirlenmiştir. Bu anlamda okulun alabileceği önlemlerin. okulda güvenli bir ortamının oluşturulması, öğrencilerin olumsuz arkadaş baskısından kurtarılması, madde ve bağımlılığı konusunda eğitimler verilmesi, öğrencilerin sosyal ve kültürel etkinliklere katılımının özendirilmesi gibi görevlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda öğretmenlerin alabilecekleri önlemler, onların rol, model olmaları, aile ve okul yönetimi ile iyi bir ilişki ve işbirliği içinde olmalarıdır. Üçüncü olarak ailelerin ergene destek olmaları, onu anlamaları, sevgi ve şefkat göstermeleri, aile içi işbirliğinin güçlendirilmesi, öğrencinin arkadaş çevresini kontrol etmelerinin öğrencilerin madde kullanmaları ve bağımlılığını önleyebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda öğrencilerin sigara kullanma alışkanlığında aile tutumları ile birlikte akran tutumlarının etken olduğu(Keskinoglu ve diğ., 2006. Doğan ve Ulukol, 2010.), bir başka çalışmada da öğrencilerin sigara kullanımını etkileyen en önemli faktörün “en yakın arkadaşının sigara içiyor olması” görülmüştür (Akpınar, 2006). Cohen ve arkadaşları

(1994) yaptıkları çalışmada sigara ve alkol kullanan ailelerin çocuklarına daha fazla ilgi göstermeleri, iletişimi artırmaları sonucu çocuklarının sigara ve alkol kullanım düzeylerini düştüğü bulgusudur(Akt. Kolay Akfert, Çakıcı ve Çakıcı, 2009). Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda ergeni madde kullanımına iten sebeplerin başında okul başarısızlığı gibi akademik ortama ait bireysel, öğretimsel etkenlerin olduğu, aile içi çatışma ve aşırı katı ya da aşırı serbest ebeveyn tutumları gibi ailesel etkenler, arkadaş gruplarının özellikleri, yaşanan çevrenin madde kullanımına karşı tutumu ve maddenin elde edilebilirliği gibi toplumsal etkenlerin ergenlerin madde kullanması açısından belirleyici olduğu vurgulanmaktadır (Alikaşifoğlu, 2006). Aile içi ilişkilerde sorunları bulunan öğrencilerin daha fazla madde kullandığı belirtilmektedir (Karatay ve Kubilay, 2004). ABD New Jersey’de yapılan bir araştırmada da aile içi çatışmalar ile sigara ve alkol kullanımı arasında yüksek bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Engels, Knibbe, Vries, ve ark., 1999). Botvin (2000) yaptığı araştırmada okullarda madde bağımlılığını önlemede, okul temelli yaklaşım ve sosyal beceri ve yeterlik geliştirme yaklaşımlarının etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Bağımlılık oluşturan maddelerin kullanımının önlenmesi için çok boyutlu ve birçok alanı içeren önlemlerin alınması gerektiği açıktır (Sarp, 1996). Bu konu ile ilgili olarak çok fazla alanda. sağlık, toplumsal, ekonomik hukuksal eğitimsel önlemlerin alınması gerekmektedir (Gümüş ve diğ., 2011). Devlet kurumlarının madde kullanımı ve bağımlılığı önleme politikalarını gözden geçirmeleri, madde satan ve alanlara caydırıcı cezaların verilmesi, okul ve çevresinin etkin denetiminin sağlanması, öğretmenlere, öğrencilere ve ailelere danışmanlık eğitimi verilmesi önerilebilir.

Kaynaklar

Akpınar E, Yoldaşcan E, Saatçi E. (2006). The smoking prevalence and the determinants of smoking behavior among students in Cukurova University, Southern Turkey. *West Indian Med J.*, 55(6), 414-9.

Alikaşifoğlu, M. Ve Ercan, O.(2006). Ergenlerde Madde Kullanımı. *TürkiyeKlinikleri Journal of Pediatrical Sciences*, 2(5), 76-83.

Botvin, G. J. (2000). Preventing drug abuse in schools: Social and competence enhancement approaches targeting individual-level etiologic factors. *Addictive behaviors*, 25(6), 887-897.

Coombs R, Landsverg J. (1988). Parenting style and substance use durink childhood and adolescence. *Marriage Fam*, 50, 473-482.

Doğan G, Ulukol B. (2010). Ergenlerin sigara içmesini etkileyen faktörler ve sigara karşıtı iki eğitim modelinin etkinliği. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 17(3), 179-85.

Engels, R.C.M.E., Knibba, R.A., Vries,R.A., Drop, M..J., Breukelen, G.J.P. V. (1999). Influences of Parental and Best Friend's Smoking and Driking on Adolesan Use. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(2). 337-361.

Erdamar, G. Ve Kurupınar, A.(2014) Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı Ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği . *Sosyal Bilimler Dergisi* 16(1), 2014, 65-84.

Gümüş İ, Kurt M, Günay-Ermurat D, Fayetorbay E. (2011). Lise öğrencilerinin madde bağımlılığı konusunda bilgi, tutum ve davranış düzeylerinin belirlenmesi (Erzurum örneği). *Ekev Akademi Dergisi*, 15, 321-334.

Dağlı,E. (1994). Sigara bağımlılığının nedenleri, sigara ve sağlık. MEB yayını,63

Karatay, G. Ve Kubilay (2014). Sosyoekonomik Düzeyi Farklı İki Lisede Madde Kullanma Durumu Ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi, *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 2004/1, 2.

Keskinoğlu P, Karakuş N, Pıçakcıfe M, GirayH, Bilgiç N, Kılıç B.(2006). İzmir’de lise öğrencilerinde sigara içme sıklığı ve içicilik davranışüzerine sosyal öğrenmenin etkisi. *Toraks Dergisi*, 7(3), 190-195.

Kolay Akfert, Çakıcı, E. Ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, (10), 40-47.

Mangir, M., Aral, N., Baran, G. (1992). *Yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinin sigara ve alkol kullanımlarını inceleme*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını.

MEB (1987). *Gençlik ve uyuşturucu Madde alışkanlığı*, Ankara: MEB Yayınevi.

Ögel K, Tamar D, Evren C, ve ark. (2001) Lise gençleri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, (12), 47- 52

Ögel,K., Taner,S. ve Eke, C.Y.(2006). 10. sınıf öğrencilerinin tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. İstanbul örnekleme, *Bağımlılık Dergisi*, 7(1), 18-23.

Sarp N. (1996). Öğretmen ve öğrencilerin uyuşturucu kullanımı konusundaki görüşleri (Ankara örneği). *Kriz Dergisi*, 4, 135-140.

Tanrikulu, A.Ç., Çarman, B.Ç., Palancı, Y., Çetin, D.&Karaca, M. (2008). Kars İl Merkezinde Çeşitli Üniversite Öğrencileri Arasında Sigara Kullanım Sıklığı ve Risk Faktörleri. *Tur Toraks Der*, 2009(10), 01-106.

Ünal M. (1991). Madde bağımlılığı ve alkolizmde aile. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1, 80-85.

Yen, C., Tang, T., Yen, J., Lin, H., Huang, C. Ve Liu, S. (2009). "Symptoms of problematic cellular phone use, functional impairment and its association with depression among adolescents in Southern Taiwan", *Journal of Adolescence*, 32, 863-873.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, M. (2015). Madde Bağımlılığı. Bitirime Tezi. Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, İzmir.

Yüncü, Z., Aydın, C., Coşkunol, H., Altıntoprak, E. & Bayram, A. T. (2006). Çocuk ve ergenlere yönelik bir bağımlılık merkezine iki yıl süresince başvuran olguların sosyodemografik değerlendirilmesi. *Journal of Dependence*, 7(1), 31-37.

Bağımlılıklarla Mücadelede Ulusal Tbm Eğitim Programına Eleştirel Bir Bakış

Fikri Keleşoğlu, Yalova Üniversitesi

Giriş

İnsan, felsefi sahada değerli olup-olmadığı tartışılmış bir varlıktır. Ancak insanın değerli olup olmadığını tartışmak yerine insanın neden değerli olduğunu tartışmak, daha değerli bir tartışma olacaktır. Bu perspektiften hareketle hem bedeni hem de ruhu ve özü itibariyle değerli olan insan bazen iradi, bazen de gayr-i iradi olarak kendini tutsak edecek maddelere yönelmekte ve bu maddelerin esiri olarak hak ettiği değeri kendine verememektedir.

Bağımlılık, bireyleri ve toplumları tehdit eden en önemli problemlerden biri olarak günümüze kadar gelmiştir. Bununla birlikte madde kullanımı ve bağımlılığı sadece sağlık değil, adalet, güvenlik gibi birçok alanı da ilgilendiren bir sorundur. “Bireysel ve toplumsal karakteristiklerinin yanında, ideolojik, yapısal ve tarihsel boyut taşır” (Ögel, 2002: 5). Toplum da tehdit eden bu sorunun, toplum tarafından bir sorun olarak algılanıp algılanmaması, koruyucu-önleyici ve tedavi-rehabilite edici tüm mücadeleyi doğrudan etkilemektedir.

Gönüllü ve profesyonellerin bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum kuruluşları günümüzde madde bağımlılığı ile mücadelede konusunda kamunun yükünü ve sorumluluğunu önemli ölçüde azaltmaktadır. Ancak bünyesinde yeterli sayıda uzman personeli istihdam etmekte güçlük çektiğinden, tedavi edici ve rehabilite edici hizmetleri sunmakta yeterli olamamaktadır. Kamu kuruluşları ile yapılacak güçlü bir işbirliği, bağımlılıklarla mücadeleyi ve çalışmalarını kolaylaştıracaktır.

Günümüzde bağımlılıklarla mücadele konusunda toplumsal reflekslere ve farkındalık düzeylerine bakıldığında bu reflekslerin ve farkındalığın düşük ve yetersiz olduğu görülecektir. Bazı çalışmalarda bireylerin farkındalık düzeyi ile bilgi düzeyleri arasında farklılık göze çarpmaktadır. Özyay Köse ve arkadaşlarının (2017) ortaöğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada bunu görmek mümkündür. Çalışmada, öğrencilerin farkındalık düzeyleri bilgi düzeylerine göre daha yüksek bulunmuştur. Esasında farkındalık adına, meseleyi farklı açılardan görebilmek önem arz eder. Bilgi düzeylerinin artırılmasının yanında toplumsal farkındalık oluşturulması için, bağımlılıkla topyekun bir mücadeleyi yürütmek adına birçok STK ve meslek görev almıştır. Ancak toplumsal desteği alamayan ve tabana yayılmayan önleyici ve koruyucu çalışmaların amacına ulaşması, hedef kitlede istenen etkiyi gösterebilmesi ve sürdürülebilir olması çok zordur. Toplum tarafından adeta bir normalizasyondan geçirilen sigara gibi bağımlılık yapıcı maddelerle yürütülen çalışmalardaki etkinlik ve verimlilik buna örnek olarak gösterilebilir.

Bağımlılığın Tanımı ve Kapsamı

Bağımlılıklar tanımlanırken. “kullanım, kötüye kullanım ve bağımlılık arasındaki farkın özellikle davranışsal bağımlılıklar için oldukça geçirgen olması bağımlılıkları tanımlamayı güçleştirmektedir” (Dinç, 2014: 11). Bu açıdan farklı birçok tanım ortaya konmaktadır.

Genel anlamı itibariyle, bağımlılık, “bir başka iradenin güdümü altına girme” olarak tanımlanabilir. Ruhsal, bedensel ve sosyal yönden zararlarına rağmen takıntılı bir şekilde yinelemenin olduğu bir istek duyma halidir. Mental açıdan patolojik bir davranışın göstergesidir (Uzbay, 2009: 5). Gerek toplum olsun gerekse bilim insanları arasında sık sık hatalı kullanımlar olduğuna dikkat çeken Uzbay, şunları vurgular:

“Özellikle halk arasında ve basın-yayın organlarında, hatta bazı bilimsel yayın ve kitaplarda madde bağımlılığı yerine “uyuşturucu bağımlılığı” terimi kullanılmaktadır. Bu terminolojiyi günlük yaşamda ve bilimsel jargonda kullanmak iki bakımdan sakıncalıdır: Birincisi, bağımlılık yapan maddeler, özellikle ilk denedikleri dönemde, doza bağımlı olarak, uyuşturucu değil uyarıcı etkilere sahiptir. Santral sinir sistemini uyuşturan etkileri yüksek dozlarda ortaya çıkar. Dolayısı ile aslında başlangıçta uyuşturucu değil de uyarıcı (öforizan) etkileri nedeni ile kötüye kullanılan ürünleri uyarıcı yerine uyuşturucu olarak tanımlamak bilimsel olarak yanlış bir yaklaşımdır... hem bilimsel terminolojiyi doğru kullanmak hem de gençleri korumak adına “uyuşturucu bağımlılığı” terimini terk ederek “madde kötüye kullanımı” veya “madde bağımlılığı”, “uyuşturucu maddeler” yerine de “bağımlılık yapan maddeler” terimlerini kullanmak çok daha doğru bir yaklaşımdır.” (Uzbay, 2009: 9)

Şuan DSM V ile birlikte tekrar bazı tanımlamalar ve sınıflamalarda değişimler olmuştur. Örneğin. DSM IV’te “madde ile ilişkili bozukluklar” başlığı altında ele alınan bu bozukluklar DSM V ile birlikte artık “madde ile ilişkili ve bağımlılık bozuklukları” olarak ele alınmaya başlanmıştır. “Kötüye kullanım” kavramı yine DSM V ile birlikte artık “hafif şiddette madde kullanım bozukluğu” olarak tanımlanmaktadır (Güleç, Köşger, ve Eşsizoglu, 2015). Buradan hareketle artık madde bağımlılığının sadece bir madde türü üzerinden değil, davranış örüntüleri üzerinden de değerlendirildiği rahatlıkla söylenebilir. Bütün bunlarla birlikte aslında bağımlılığın tanımı üzerinden “yalınlaştırma ve indirgemeye” ihtiyaç vardır (Doğan, 2001: 80). Tanımlar ve kavramlar birbirinden uzaklaştıkça çözüm odaklı çalışmalar da o nispette birbirinden uzaklaşmaktadır.

Madde kötüye kullanımı noktasında psikiyatristler arasında fikir ayrılıkları mevcuttur. Kimisi bu durumu bir davranış

bozukluğu olarak ele alırken kimisi ise beynin kimyasından kaynaklı işlevsel bir bozukluk olarak görür. Bağımlılık yapıcı maddeler açısından, dünyada üzerinde durulması gereken ve dikkatlerden kaçan diğer bir nokta ise bağımlılık yapıcı maddelerle ilgili olarak organize suç örgütlerinin parayla olan yakınlıkları ve bu paralarının yine bizzat kendileri tarafından kontrol ediliyor olmasıdır. Bu örgütler eliyle dünya genelinde sırf madde kötüye kullanımına dair el değiştiren para 500 milyar Amerikan Doları'dır (Uzday, 2009: 10). Yine Amerika'da bir yılda tütün sebebiyle yaklaşık 400 bin, alkol sebebiyle 100 bin ve sokaklarda satılmakta olan uyuşturucular sebebiyle ise 20 bin ölüm vakası görölmektedir (Saygılı, 2007: 33). Esasında hem suç örgütlerinin hem de madde bağımlılığı ile mücadele eden gerek kamunun gerekse sivil toplum kuruluşlarının hedef kitlesi öncelikli olarak “gençler ve ergenler”dir. Bu mücadele için sağlıklı bir şekilde geliştirilmiş koruyucu-önleyici çalışmalara ağırlık verilmezse ve suç örgütlerinin önü alınmazsa kamunun ve sivil toplum kuruluşlarının hedef kitlesi olan genç nesiller, ne yazık ki çok uluslu bu örgütlerin ve şirketlerin ticari emellerinde yitip gitmeye devam edecektir.

Madde bağımlılığı, diğer psikiyatrik bozukluklarla birlikte değerlendirildiğinde bunu diğer bozukluklardan ayıran en temel özellik bireyin tercihinin burada belirleyici ve esas teşkil etmesidir. Ancak buradaki tercihin rasyonel bir tercih olup-olmadığı tartışma konusudur. Bu noktadan hareketle tedavi süreçlerinde bilişsel-davranışçı yaklaşım en çok başvurulan yaklaşımlar arasındadır (Polat, 2014: 143). Bağımlı bireylerin özellikleri genel olarak sıralanacak olursa, “engellenme eşiği düşük, benlik gücü ve üstbenlik gelişmesi yetersizdir. Sınırsız, sorumsuz bir çocukluk ve gençlik, başarısız bir öğrenim, iş, askerlik ve toplumsal yaşamı, sorunlu bir evlilik ve aile yaşantısı” (Ünal, 1991: 84) yine sayılabilecek özellikler arasındadır.

Bağımlılıklarla Mücadelede Stk'lar ve Roller

Bağımlılık sorunu bireysel bir sorun olmaktan öte toplumsal bir sorundur. Toplumsal sorunlarla mücadele ederken toplumun genelinde etkili olabilecek tüm unsurlar ve dinamikler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda sosyal sorunlara dönük sosyal fayda üretmeyi kendine misyon edinmiş gönüllü kuruluşların bu süreçte aktif olması ve mücadelede paydaş olması beklenen ve istenen bir durumdur. STK'ların bağımlılıklarla mücadelede önemli rollerinden birisinin sosyal destek ağlarında rol almak olduğu söylenebilir. Sosyal destek grupları, bağımlılıklarla mücadelede bireye sunulacak en önemli unsurdur. Bu sağlanamadığı takdirde zaten kişinin kendisine daha çok sanal gruplar üzerinden ortam oluşturduğu görülecektir (Arısoy, 2009: 65). Bağımlılık dendiğinde esasında sosyal işlevselliği negatif yönde bozulmuş bireylerden ve olumsuz toplumsal yansımaları olan sosyal bir sorundan bahsedilmektedir (Asi Karakaş ve Ersöğütçü, 2016: 135). Sosyal desteği önemli kılan diğer bir nokta ise, bağımlılık süreçlerinin birey ve ailesi adına travmatik bir deneyim olması, ikincil travmaların olabilme ihtimali ve bunun önüne geçilebilmesi adına sosyal desteğin varlığının hayati bir önem taşımasıdır (Sungur, 1999: 107).

Bağımlılıklarla mücadele sürecinde, önleyici tedbirler arasında “yaşam becerileri”ne yönelik eğitim programları ayrıca önem arz eder. Yaşam becerileri yaklaşımı, özü itibarıyla sosyal öğrenme kuramı temellidir. Bireylerin kendi dünyalarında, dış manipülasyonlarla manipüle olmamalarını sağlayacak ve böyle durumlarda kullanılacak bazı becerilerin kazandırılmasını amaçlayan yaklaşım tarzıdır (İşmen Gazioğlu ve Canel, 2015: 14). Dünya, önleme çalışmalarında yaklaşık 40 yıllık bir geçmişe sahipken Türkiye, önleme çalışmaları konusunda ne yazık ki henüz yenidir ve çok sınırlı sayıda çalışmalar vardır. Yapılan önleme çalışmalarının etkinliği incelendiğinde öğrencilerin

reddetme davranışlarında artış, yanlış inanışlarında azalma görülürken, madde kullanım sıklığı açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir (İşmen Gazioğlu ve Canel, 2015: 18). Üzerinde durulması gereken temel nokta da, esasında geliştirilebilmesi ve faydalı olunabilmesi adına budur.

Mücadeleyi sadece farkındalığı artırıcı, önleyici, tedavi edici vb. süreçler olarak okumak ve yeterli görmek de yanlış bir algı olacaktır. Özellikle ülkemizin madde açısından Asya ve Avrupa arasında köprü konumunda olması, ülke içindeki maddenin denetiminin sağlanması kadar “transit kaçakçılığı” açısından da önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu kılar (Tezcan, 2015: 210). Mevzuatların ve programların bu kapsamda oluşturulması ve planlanması mücadelenin etkinliğini artıracaktır. STK’larında bu süreçte rol alması planlama ve uygulama aşamalarını kolaylaştıracaktır.

Bağımlılık konusunda yapılan araştırmaların ulusal düzeyde yeterli olmaması hatta bir çoğunun Batı menşeli olması (Ülger, Acar, ve Torun, 2015: 87), ulusal eylem planlarını ve sürdürülebilir stratejileri zorlaştırmaktadır. Yerel dinamiklerin gözetilmesi ve ihtiyaçların bu bağlamda belirlenmesi atılacak adımların daha sağlıklı ve faydalı olmasını sağlayacaktır. Örneğin, özellikle ailelerin köyden göç etmesi gibi durumlarda çocuklar genellikle arkadaş ve iş ortamı gibi sebeplerden kaynaklı dışa dönük iken, ailelerin kendisi içine kapanık bir şekilde yaşamlarını sürdürmekte olduğu (Başkurt, 2003: 89) gerçeği göz ardı edilirse, bu aileler adına faydalı eğitim programlarından bahsedilemez. Böyle bir durumda ailelerin çocuklarına dair riskleri öngörebilmeleri ve buna yönelik tedbir alabilmeleri güçleşir. Bu durumlarda bağımlılığa dair aile eğitim süreçleri ve farkındalık çalışmaları önem kazanır. Toplumda bağımlıklar konusunda yanlış kabuller ve inanışlar olduğu (Albayrak ve Balcı, 2014: 34) gerçeği de unutulmamalıdır. Bu gerçekliklerin ve ihtiyaçların görülerek amaca dönük planlamaların yapılması ve bu süreçte gönüllü kuruluşların

paydaş olarak sorumluluk alması, aile temelli önleme çalışmalarını kolaylaştıran temel unsur olacaktır.

Bağımlılıkla mücadele sürecinde okul odaklı önleme çalışmaları, çocuk ve ergen yaş gruplarında diğer bir ifade ile risk grupları arasında en kritik yaşlar olan bu dönemlerde hayati önem arz eder. Evrensel önleme çalışmaları açısından MEB'in faaliyetleri bu alanda yürütülen önemli faaliyetlerden sayılabilir (Albayrak ve Balcı, 2014: 33). Okul odaklı çalışmaların önemi, önleyici-koruyucu hizmetlerin yanında tespit ve erken müdahale noktasında da karşımıza çıkar. Örnek verilecek olursa, daha önce okul devamsızlığı olmayan bir öğrencinin sebebi bilinmez bir şekilde okul devamsızlığındaki artış, görülmesi gereken üzerinde durulması gereken bir konudur. Okul devamsızlığındaki ciddi artış, risk grubundaki bireyi hatırlatmalıdır (Yılmaz ve Türkkahraman, 2014). Öğrenci üzerindeki bu temel değişiklikler doğru okunabilirse, müdahalenin başarısı da o nispette artmış olacaktır.

Yeşilay ve Ulusal TBM Eğitim Programı

Ülkemizde bağımlılığa dair önleyici ve müdahale edici hizmetlerde bulunan birçok kuruluş mevcuttur. Ancak bunların birçoğu dağınık durumda ve işbirliği olmadan yürütülen hizmetler şeklindedir. Türkiye'de 1983'den bu yana yetişkin madde bağımlılarına yönelik hizmet veren AMATEM'ler (Alkol ve Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi), 1997 yılından sonra açılmaya başlanan çocuklara yönelik tedavi hizmeti sunan ÇEMATEM'ler (Çocuk-Ergen Alkol ve Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi) daha kurumsal düzeyde hizmet sunan kuruluşlardır (Asi Karakaş ve Ersöğütçü, 2016: 136). Ağırlıklı olarak İstanbul'da ve diğer büyükşehirlerde hizmet sunan bu kuruluşların bağımlılık konusunda yeterli sayıda olduğunu söylemek zordur. Bu noktada gönüllü kuruluşlar devreye girerek bu yetersizliğin olduğu alanlarda sistemi

sübvance etmeye çalışmaktadır. Bağımlılıklarla mücadele amacıyla kurulan bu kuruluşlardan en eski olanlardan biri de Türkiye Yeşilay Cemiyeti'dir.

Cemiyet, başlangıcında ilk olarak alkollü içkilerle mücadele amacıyla dönemin Şeyhülislam'ı İbrahim Haydarizade'nin himayesinde Dr. Mazhar Osman Uzman ve arkadaşları tarafından padişahın izniyle 5 Mart 1920'de İstanbul'da "Hilal-i Ahdar" adıyla kurulmuştur. Yeşilay'ın kurulduğu 1-7 Mart tarihleri şuan Yeşilay haftası olarak kutlanmaktadır. "Hilal-i Ahdar" ismi daha sonra "Yeşil Hilal" ve "Yeşilay" olarak değiştirilmiş, 1934 yılında Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı, İsmet İnönü'nün Başbakanlığında Bakanlar Kurulu kararıyla Yeşilay'a "kamuya yararlı dernek statüsü" verilmiştir. Kuruluşundan günümüze bağımlılık türleri arttıkça Yeşilay'ın da tüzüğünde çalışma alanları çeşitlenmiş, alkolden sonra sigara, uyuşturucu, kumar ve yakın tarihte teknoloji bağımlılığı Yeşilay'ın mücadele alanına girmiştir (www.yesilay.org.tr, 12/04/2018).

Bağımlılıklar konusu devletlerin en önemli sorunlarından ve gündem maddelerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti anayasanın 58. maddesi de, "...devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır" diyerek bu konuda devletin sorumluluğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Devlet ise bu sorumluluğun gereğini yerine getirebilmek adına dönem dönem farklı programlar ve projeler geliştirmiştir. Bu programlardan biri de 2014 yılı itibariyle Türkiye Yeşilay Cemiyeti ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanmış bir protokol olan "Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Eğitim Programı" kısa adıyla TBM olarak sahada uygulanmaya başlanmıştır.

Bağımlılıklarla mücadele ederken kilit kavramlardan bir tanesi de "toplumla bütünleşme"dir. Tıbbi tedaviyi aşan bir

süreç olmakla birlikte, rehabilitasyonu da kapsar (Polat, 2014: 147). Gönüllü kuruluşların bu süreçte rol almaları yine insanlık adına üstlendikleri sorumluluğun bir gereğidir. Yeşilay Cemiyeti, bu amacı da içinde barındıran Yeşilay Danışmanlık Merkezi'ni (YEDAM) ilk olarak İstanbul'da açmış ve sayısını her geçen gün artırmak için çaba harcamaktadır. YEDAM'lar, uzmanlar eşliğinde hem arınma hem de bırakma sürecinde profesyonel destek sunan rehabilitasyon merkezleridir. Yataklı tedavi hizmetinden ziyade ayaktan tedavi hizmeti sunan merkezlerdir. Türkiye'ye özgü bağımlılık modeli oluşturmak adına (Yedam Modeli) terapi modelinde, bireysel davranışçı terapi, motivasyonel görüşme ve farkındalık (mindfulness) terapisi olmak üzere üç farklı paradigmayı esas alır. Tedavi modelinde ise, pekiştirme ve basamaklı müdahale yaklaşımı (Stepped Care Approach) kullanır. Bağımlılıklarla ilgili soru ve sorunlara yönelik 444 79 75 nolu danışma hattından da hizmet sunmaya devam etmektedir (www.yedam.org.tr, 10/04/2018).

Programın İçeriği

Bağımlılıklarla mücadele edebilmek adına Türkiye Yeşilay Cemiyeti tarafından bilimsel veriler ve toplumsal dinamikler dikkate alınarak hazırlanan, tüm doküman ve içeriklerin bilim kurulu tarafından incelendiği toplum tabanlı bir mücadele eğitim programı olan Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Eğitim Programı (TBM) 3 Ocak 2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan bir protokol sonrası hayata geçirilmiş ve okullarda uygulanmaya başlanmıştır. TBM Eğitim programı “Teknoloji Bağımlılığı”, “Sağlıklı Yaşam”, “Tütün Bağımlılığı”, “Alkol Bağımlılığı” ve “Madde Bağımlılığı” olmak üzere 5 farklı alanda. anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve yetişkin yaş gruplarına yönelik olarak hazırlanan ve kazanım odaklı 18 modülden oluşmaktadır (Yılmaz , 2014: 128-129).

Hedef Kitle	Teknoloji Bağımlılığı	Sağlıklı Yaşam	Tütün Bağımlılığı	Alkol Bağımlılığı	Madde Bağımlılığı
Anaokulu	✓	✓			
İlkokul (1, 2, 3, 4)	✓	✓	✓		
Ortaokul (5, 6, 7, 8)	✓	✓	✓		
Lise (9, 10, 11, 12)	✓	✓	✓	✓	✓
Yetişkin	✓	✓	✓	✓	✓

“Çocuklar, geleceğe gönderilen canlı mesajlardır” (Başkurt, 2003: 73). O halde bu canlı mesajlara sağlıklı anlam yükleyebilmek için programlar ve içerikler üzerine çalışılmalar yapılmalı, fikirler üretilmelidir. Aksi takdirde bu mesajlar geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılamayacaktır. MEB’in bu anlamda Yeşilay ile birlikte hazırlamış olduğu eğitim programının ilk önemli noktası önleyici bir program olarak hazırlanmış olmasıdır.

TBM eğitim programı mücadele yaklaşımları içinde, psiko-sosyal ve sosyo-kültürel modelin ikisinin de birlikte işlendiği ve ele alındığı süreç olarak değerlendirilebilir. Bağımlılıklarla mücadele yaklaşımları özetlenecek olursa.

Moral-Legal Model: Temini azaltma ve denetim üzerinden şekillenen bir yaklaşımdır. Uyarı ve ceza ön plandadır.

Halk Sağlığı Modeli: Medikal bağlam içinde kullanıcıların daha çok tedavisini öncelikle hareket eder. Yaftalayıcı bir yanı olduğu için birey açısından zorlayıcı olabilmektedir.

Psiko-Sosyal Model: Maddenin bireyin dünyasında daha çok ne ifade ettiğine dair araştırma ve inceleme süreçlerini ilke edinir. Birey odaklıdır. Sorunun gerek tarifi gerekse çözümü üzerinden şekillenir.

Sosyo-Kültürel Model: Daha çok ekolojik yaklaşımı ilke edinir. Bireyi, çevresini ve kullanılan maddeyi bütüncül bir

yaklaşım ile ele alır (Doğan, 2001: 84-85).

Sahada şuan yaklaşık olarak MEB bünyesinde 500 formatör (rehber öğretmen) ve 28 bin TBM uygulayıcısı (rehber öğretmen) okul ve halk eğitim merkezleri işbirliği ile mücadeleyi sürdürmektedir. Hedef ise 20 milyon öğrenci ve toplumun genelidir (www.yeşilay.org.tr, 11/04/2018)

Diğer Programlardan Farkı

Bağımlılıkla mücadele konusunda günümüze kadar yerel ve ulusal çapta birçok çalışma yürütülmüştür. Ancak çalışmaların çoğu bütüncül ve standardize edilmiş yaklaşımdan uzaktır (Yılmaz , 2014: 127). Yine TBM kapsamında başlayan mücadele eğitim programına kadar okullarda yürütülmekte olan bağımlılığa dair eğitim içerikleri ve materyaller bugüne kadar akademik bilim kurulu tarafından inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmamış, standart eğitim içerikleri oluşturulmamıştır. Bu anlamda ulusal çapta yürütülen önleyici mücadele eğitim programları içinde ilk olma özelliğine sahiptir.

TBM bir eğitim projesidir ve 3 aşamalı olarak planlanmıştır. İlk ayağını 2013-2014 eğitim-öğretim yılında yürütülmüş olan pilot uygulamalar oluştururken. ikinci ayağını, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında yapılmış olan TBM Uygulayıcı Eğitici eğitimleri ve sonrasında yetiştirilmiş olan formatörler ve uygulayıcılar ile öğrenci ve velilere ulaşmak oluşturmaktadır. Son ayağını ise, MEB müfredatı üzerinden uygun etkinlikler ve uygulama çalışmaları oluşturmaktadır (Yılmaz , 2014: 130). MEB'in rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri kapsamında hedef belirleme ve plan hazırlama çalışmaları doğrultusunda bağımlılıklarla mücadeleyi “genel hedef” belirleyerek “yerel ve özel hedefler”de bunu zorunlu kılması, müfredat kapsamında bir adım olarak kabul edilirse bu aşamaların hepsinin gerçekleştiği söylenebilir.

Önleme çalışmaları arasında aile ve okul odaklı olanların sayısı, toplum odaklı olanlara göre daha azdır (Albayrak ve Balcı, 2014: 35). Bu da mikro planda bireylerle birebir teması zorlaştırmaktadır. TBM eğitim programına bu açıdan bakıldığında aile ve okul eksenini kapsamına alan toplum odaklı bir mücadele eğitim programı olduğu söylenebilir.

Sosyal öğrenme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri de akran gruplarıdır (Başkurt, 2003: 96). Akran ilişkilerinde madde bağımlısı bir arkadaşın varlığı bağımlılık süreçlerinde etkili ve belirleyici olabilmektedir (Erdamar, 2014). Bu gerçekliğin göz önünde bulundurulduğu TBM eğitim programında, akran eğitimi projesi yine kapsama alınan diğer içeriklerdendir. (www.yesilay.org.tr, 08/04/2018).

Günümüzde mücadele edilen birçok bağımlılık türü mevcuttur. TBM eğitim programı kapsamında önleyici mücadele süreci 4 bağımlılık türü üzerinden yürütülmektedir. Özellikle günümüzde genellikle ihmal edilen ve diğer bağımlılık türleri ile kıyaslandığında daha masum addedilen “internet bağımlılığı” da sürece dahil edilmiştir. Günümüzde gençlerin sanal dünyaya hızla kayması, ve sosyal gerçeklikten kopması yalnızlık süreçlerini tetiklemekte ve sosyal destek ağların dışında kalmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla negatif duygulanım ve olumsuz bağlanma stillerinin eşlik ettiği durumlara dair yapılan araştırmalarda da (Savcı ve Aysan, 2016) görüldüğü üzere birey çok daha çabuk bağımlılık adına riskli gruba girebilmektedir. Bu gibi alanların yanında sağlıklı yaşama dair güzel ve olumlu modellerin ve içeriklerin de dahil edilmesi ve her yaş grubuna “Sağlıklı Yaşam” modülünün işlenerek günümüzün önemli problemlerinden olan sağlıksız beslenme, obezite vb. konularının mücadele kapsamında ele alınması diğer bir olumlu kazanımdır.

Türkiye’de bağımlılığa dair veriler ne yazık ki istenilen düzeyde değildir. Bu konuya Doğan (2001: 82-83), “ülkemizde olup bitenlere dair bilgilerimizin kaynağı, küresel ilişkilerimizin bize yansıttığı, ancak bizim üretmediğimiz ya da üretsek bile paylaşmada tereddüt gösterdiğimiz verilere dayanmakta ve ülke adına tespitlerimizi ancak bu yolla yapabilmekteyiz” diyerek dikkat çeker. Şuan daha iyi bir noktada olsak da ülke olarak bilimsel verilerimiz yine sınırlıdır. Bu noktadan hareketle TBM sürecinin ön test – son test uygulamaları ile değerlendirilerek revize edilen bir süreç şeklinde ilerlemesi TBM eğitim programını, diğer programlardan daha farklı ve daha sürdürülebilir kılmaktadır. Ayrıca elde edilen veriler, Türkiye’nin bağımlılıklarla mücadele ederken kullanabileceği, eylem planlarını şekillendirebileceği bilimsel bir veri niteliği de taşımaktadır. Yine eğitime alınan kişilere dair veri girişlerinin halk eğitimler aracılığıyla yaygın eğitim modülleri üzerinden yapılması birey bazında sorgulanabilen veri seçeneğini sunması açısından yine ilk olma özelliğine sahiptir.

TBM, “Kurumsal İşbirliği Modeli” kapsamında planlanmış bir süreçtir. Bu sürece birçok kurum ve kuruluş dahil edilerek etki alanı genişletilmeye ve hedef kitleye daha rahat ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda.

- Gençlik ve Spor Bakanlığı ile yapılan iş birliği ile Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü uzman personeline ve gençlik liderlerine,
- Diyanet İşleri Başkanlığı ile yapılan iş birliği ile din görevlilerine,
- İŞKUR ile yapılan iş birliği ile iş ve meslek danışmanlarına,
- İçişleri Bakanlığı ile yapılan iş birliği ile Bakanlık uzman personeline,
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile yapılan iş birliği ile aile danışmanlarına, psikologlara ve sosyal

çalışmacılara yönelik TBM Formatör Eğitimleri gerçekleştirilmiş, akabinde kurumlar bünyesinde TBM Formatörleri aracılığı ile TBM Uygulayıcı Eğiticileri yetiştirilerek böylelikle kurumların hedef kitlelerine TBM eğitimlerinin aktarılması sağlanmıştır (Yılmaz, 2014: 133).

Program Kapsamında Eğitim Süreçlerine Eleştirel Bakış

Bağımlılıklarla yürütülen mücadelenin etkinliği bir anlamda çok sektörlü, eşgüdümlü, disiplinler arası çalışmanın olup olmadığına bağlıdır (Albayrak ve Balcı, 2014: 36). TBM eğitim programı bu anlamda “kurumsal işbirliği modelini” temel alan bir projedir. Ancak kurumsal işbirliği adına sürecin yürütülmesinde kurumlarla yapılan protokollerin sahaya yansımaları gerek personel gerekse mali kaynaklar açısından zorlayıcı olabilmektedir. Ayrıca TBM eğitim programı açısından işbirliği, genellikle kurum içi işbirliği şeklinde yürümektedir. İlde görev yapmakta olan farklı kurumların formatörleri arasında eşgüdüm sağlanabilmiş değildir. Kurumlararası işbirliği özellikle Yeşilay çatısı altında daha hızlı ve daha dinamik olarak yürütülebilir. Ayrıca Yeşilay çatısı altında diğer STK’lar da işbirliğinde paydaş olabilirler.

Eğitim süreçlerinin halk eğitim merkezleri üzerinden yürütülmesi, sürece dahil olan kişi ve grupların merkez teşkilatınca da yaygın eğitim modülünden bireysel bazda sorgulanabilmesine ve verilere daha rahat ulaşılabilmesine olanak sağlarken, hedef kitlenin eğitim ortamlarına taşınması ve mekanın hazırlanması noktasında zorluklar olabilmektedir. Bilimsel bilgiye kısıtlama olmadan “açık erişim”in (Polat, 2006: 57) tartışıldığı dünyada artık verilerin ulaşılabilir olması bilimsel üretkenlik adına önem arz eder. Ancak özellikle yetişkin gruplarına yönelik saha eğitimlerinde modüler sistemin gerekli kıldığı bilgilerin

temin edilmesi, sürecin yürütülebilmesini güçleştirmektedir. Sürecin kolaylaştırılması mücadelenin de sürdürülebilir olmasını beraberinde getirecektir. Bu amaçla modüler sistemin kişisel bilgiler açısından daha sadeleştirilmiş olması sürece katkı sağlayacaktır.

TBM eğitim programında materyal desteğinin Yeşilay genel merkezi tarafından yürütülmesi önemli bir katkı olmakla birlikte, materyal temininin yerel imkanlarla gerek kamu gerek gönüllü kuruluşlar gerekse özel kuruluşlar aracılığı ile sağlanması, temin sürecini hızlandıracak ve bunun yanında diğer kuruluşlarında bağımlılık mücadelesinde paydaş olmalarını sağlayacaktır.

Bağımlılıklarla mücadele sürecinde önleyici hizmetler muhakkak ki tek başına yeterli değildir. Müdahale ve tedavi edici hizmetlerin bağımlılık konusunda önleyici hizmetler ile birlikte yürütülebilmesi hedef kitle açısından önem arz eder (Doğan, 2001:79). Bu noktayı önemseyen ve önceleyen Türkiye Yeşilay Cemiyeti, YEDAM'lar ile rehabilitasyon sürecine de yönelmiştir. Ancak bu konuda yerel veya ulusal imkanların yeterli düzeyde desteği sağlanamadığı için ülke genelinde henüz istenen sayıya ulaşamamıştır. Şuan, YEDAM Cerrahpaşa Ana Merkez/Fatih, YEDAM Üsküdar/İstanbul, YEDAM Eyyübiye/Şanlıurfa, YEDAM Başakşehir/İstanbul, YEDAM Atölye/Unkapanı, YEDAM Düzce adıyla toplam altı tane YEDAM hizmet vermektedir (www.yedam.org.tr, 10/04/2018).

Sonuç ve Öneriler

Önleme programlarının etkin ve faydalı bir şekilde yürütülebilmesi adına risk haritalarının oluşturulması önem arz eder. Bu kapsamda yapılmış HEGEM Vakfı'nın çalışmaları mevcut olmakla birlikte daha da yaygınlaştırılması bir ihtiyacın gereğidir. Gerek kamu gerekse özel ve gönüllü kuruluşlar işbirliğiyle sosyal risk

haritalarının Türkiye çapında yaygınlaştırılması ve elde edilen veriler üzerinden programların revize edilerek, yeni projelerin sosyal fayda gözetilerek geliştirilmesi ayrıca önemlidir. Aksi takdirde bağımlılık yapıcı sebeplerden her biri, birçok insanı kendine tutsak etmekle birlikte, toplumsal sorunlara dair gündemin ilk sıralarını işgal etmeye devam edecektir.

Yürütülen çalışmalarda yapılacak olan “raporlaştırma”lar ve elde edilecek “bilimsel veriler” bağımlılıklarla mücadele süreci açısından hayati önem arz eder. Programların revize edilebilmesi, yeni stratejiler geliştirilebilmesi buna bağlıdır. Ancak çalışmalarda bilginin güvenilirliğini zedeleyecek noktalar göz ardı edilmemelidir.

Okul temelli olmayan önleme çalışmalarlarıyla sonuç almak ve bu mücadeleyi tabana yaymak çok zordur. Bu kapsamda yürütülen çalışmaların okul temelli olmasına ve okul temelli yürütülen çalışmaların da hızlı revize edilerek aksayan yönlerin giderilmesi, ihtiyaç duyulan noktaların belirlenmesi mücadele süreci adına bir gerekliliktir. Sürdürülebilir bir programın en önemli özelliği ihtiyaca cevap verebilir olmasıdır. İhtiyaçtan doğmayan ve ihtiyaca cevap vermeyen bir önleme çalışmasının sürdürülebilir olması ve çıktı olarak fayda sunabilmesi mümkün değildir.

Mücadele süreçlerinde işbirliğini gerek yerel kuruluşlar gerekse ulusal ve uluslararası kuruluşlar üzerinden düşünmek ve planlamak mücadelenin etkinliğini belirleyecektir. Özellikle bu sorunun ulusal bir sorun olmadığı bilinci ile hareket ederek ülkelerin ortak bir yasal zeminde buluşabilmeleri ve mücadelede vatandaş ayrımı gözetmeksizin gerekli tedbirlerin küresel olarak alınabilmesi önemlidir. Ayrıca işbirliği ve mücadele sürecini yerelde, sivil toplum kuruluşları ile birlikte daha etkin olarak sürdürebilmek, yitirilen canlar açısından öncelenmesi ve önemsenmesi gereken bir konudur. Özel ve gönüllü

kuruluşların kamu ve kendi içlerindeki işbirliği açısından da eşgüdümü sağlayacak bir çatı kuruluşa ayrıca ihtiyaç hissedilmektedir.

Bağımlılıkla mücadele ederken bireylerin öz-yeterlilik düzeyleri önemli bir unsurdur. Yıldız'ın (2017) yaptığı araştırmada öğrencilerin yaş ve cinsiyet durumları ile öz-yeterlilik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, maddi durumları ve öz-yeterlilik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu da bir bakıma bağımlılık olgusunun sosyal adalete de bakan çok boyutlu yönünü ortaya koyar. Bağımlılıklar mücadele ederken meselenin bu boyutu da göz ardı edilmemelidir.

Önleyici-koruyucu hizmetlerde TBM eğitim programının yanında yaşam becerilerine dair programların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, hedef kitlelerin bağımlılıklarla tanışmadan önce atılacak adımlar olduğu için hem daha değerli hem de daha kolay tedbirlerdir. Mücadelenin bu boyutunda STK'lar ile işbirliği yapılması hedef kitleye ulaşılmasını kolaylaştıracaktır. Yine bunun yanında tedavi ve müdahale edici hizmetler açısından rehabilitasyon ayağının önemsenmesi ve bu kapsamda YEDAM sayılarının artırılması için yerel unsurlarca bu merkezlerin desteklenmesi ve sahiplenilmesi, bağımlılık döngüsü içinde çırpınan birçok birey için hayatidir. Uzman personel açısından ise, merkezlerin kamu imkanlarıyla planlanlı bir şekilde desteklenmesi, ihtiyaç sahibi kişilerin bağımlılık konusunda yerelinden hizmet alabilmelerini mümkün kılacak ve mücadele sürecinde merkezlerin daha güçlü, donanımlı ve nitelikli olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

Albayrak, S., ve Balcı, S. (2014). Gençlerde Madde Bağımlılığı ve Önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(2), s. 30-37.

Arısoy, Ö. (2009). İnternet Bağımlılığı ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 55-67.

Asi Karakaş, S., ve Ersöğütçü, F. (2016). Madde Bağımlılığı ve Hemşirelik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi (HSP)*, 3(2), 133-139.

Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım). *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*(8), s. 73-114.

Dinç, M. (2014). *İnternet Bağımlılığı Ne Bilmeliyiz Ne Yapmalıyız (2. Baskı)*. İstanbul: Yeşilay Yayınları.

Doğan, Y. B. (2001). Madde Kullanımı ve Bağımlılığı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(4), s. 79-86.

Erdamar, G. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), s. 65-84.

Güleç, G., Köşger, F., ve Eşsizozğlu, A. (2015). DSM-5'te Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(14), s. 448-460.

İşmen Gazioğlu, A., ve Canel, A. (2015). Bağımlılıkla Mücadelede Okul Temelli Bir Önleme Modeli: Yaşam Becerileri Eğitimi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 2(2), s. 5-44.

Ögel, K. (2002). *Türkiye'de Madde Bağımlılığı (2. Baskı)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Özay Köse, E., Gül, Ş., ve Keskin, B. (2017). Ortaöğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı İle İlgili Farkındalık ve Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 18(1), s. 8-15.

Polat, C. (2006). Bilimsel Bilgiye Açık Erişim ve Kurumsal Açık Erişim Arşivleri. *Journal of Social Sciences*, 6(37), 53-80.

Polat, G. (2014). Madde Bağımlılığı Tedavisinde Sosyal Hizmet Mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(Ek 1), s. 143-148.

Savcı, M., ve Aysan, F. (2016). Bağlanma Stilleri, Akran İlişkileri ve Duyguların İnternet Bağımlılığını Yordamadaki Katkıları. *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, 3(3), s. 401-432.

Saygılı, S. (2007). *Sigarayla Niçin ve Nasıl Bırakmalı*. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.

Sungur, M. Z. (1999). İkincil Travma ve Sosyal Destek. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 105-108.

TC Anayasası. (1982, Kasım 7). *Madde 58, Gençliğin Korunması*. Kanun No: 2709. Nisan 7, 2018 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf adresinden alındı

Tezcan, D. (2015). Uyuşturucu Madde Kaçakçılığını Önleme Tedbirleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37(3), 205-218.

Uzbay, İ. T. (2009). Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler Ve Bağımlılık Yapan Maddeler. *Türk Eczacılar Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, (21-22), 5-15.

Ülger, Z., Acar, C., ve Torun, P. (2015). Türkiye’de Okullarda Alkol Kullanımı Konusunda Yapılan Araştırmalar Yeterli mi? *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 2(1), 85-112.

Ünal, M. (1991). Madde Bağımlılığı ve Alkolizmde Aile. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(2), 80-85.

www.yedam.org.tr. Nisan 10, 2018 tarihinde <http://www.yedam.org.tr/yedam-modeli> adresinden alındı

www.yesilay.org.tr. Nisan 12, 2018 tarihinde <https://www.yesilay.org.tr/tr/kurumsal/tarihce> adresinden alındı

www.yesilay.org.tr Nisan 8, 2018 tarihinde
<https://www.yesilay.org.tr/tr/projeler/detay/tbm-akran-egitimi-projesi> adresinden alındı

www.yeşilay.org.tr. Nisan 11, 2018 tarihinde
<https://www.yesilay.org.tr/tr/projeler/detay/tbm-turkiye-bagimlilikle-mucadele-egitim-programi> adresinden alındı

Yıldız, M. (2017). Lise Öğrencilerinin Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Öz-Yeterliğinin İncelenmesi. *International Journal of Education, Science and Technology*, 3(2), 70-77.

Yılmaz, D., ve Türkkahraman, M. (2014). Önleme Çalışmalarında Antalya İli Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanımının ve Risk Etkenlerinin İncelenmesi. *Journal of Educational Science*, 2(3), 1-20.

Yılmaz, S. (2014). Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(2), 127-134.

Bursa Büyükşehir Belediyesinin Madde Bağımlılığı ile Mücadele çalışmalarının Değerlendirilmesi: “Gadem Modeli”

Kamil Ateş, Iğdır Üniversitesi

Giriş

Bağımlılık, bireylerin ruhsal, bedensel sağlıklarına, sosyal yaşamlarına ve sosyal işlevselliklerine zarar vermesine rağmen bir nesneye kişi ya da varlığı karşı duyulan ve engellenemeyen bir istek duymaları ve bunu sürdürmeleri hali olarak tanımlanabilir (Erbay & Sevin, 2008. Uzbay, 2009). Madde bağımlılığı ise, kişinin kullandığı maddeyi bırakmak istemesi ve bu amaçla çeşitli çabalara girmesine rağmen bırakamaması. bırakma çabaları esnasında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, bireyin zararlarını bilmesine karşın, madde kullanmaya devam etmesi ve kullanmak gereksinimini hissettiği maddenin miktarını devamlı artırmak zorunda kalması olarak tanımlanmaktadır (Devlet Denetleme Kurulu, 2014).

Genel olarak "bağımlılık" terimine bakıldığında literatürde, davranışsal bir hastalık tablosu ve fiziksel ya da fizyolojik bağımlılık diye iki sistem içinde incelendiği görülmektedir. Psikolojik bağımlılık denildiğinde sıkıntı ve huzursuzluktan kurtulmak için devamlı ve tekrarlayan aralıklarla maddenin aranması olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel bağımlılık ise bağımlılık yapıcı maddenin uzun süre ya da kısa ve düzenli kullanılması durumunda bedenin bağımlılık yapıcı maddenin etkisine alışması, alışılan maddenin alınmaması ya da azaltılması durumunda ise, bedende bir takım belirtilerin ortaya çıkma hali olarak tanımlanmaktadır.

Bilimsel araştırmalar neticesinde, bağımlılığın hem beyni hem de davranışı etkileyen bir hastalık olduğu artık bilinmektedir. Son yıllarda hız kazanan çalışmalarla, madde suiistimaline neden olan biyolojik ve çevresel pek çok faktör belirlenmiş, hastalığın gelişimine ve ilerlemesine etki eden genetik değişik biçimleri araştırılmaya başlanmıştır (Tarhan & Nurmedov, 2011). Bilim insanları ve araştırmacıların görüş birliği içinde oldukları en önemli husus ise maddenin kötüye kullanımı ve bağımlılığının toplum içerisinde görülme sıklığının giderek arttığı konusudur. Öte yandan artışlar ile ilgili oranların hangi düzeyde olduğu ve hangi oranda artış gösterdiği konusunda ortak bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu durum ülkemiz içinde söz konusudur.

Madde bağımlılığı özellikle ergen, genç ve genç erişkinlerde sıklıkla görülen bir hastalık olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmiştir. Madde kullanımı, özellikle 25 yaş altı gruplarda grldği ve sosyal dışlanma önde gelen nedenlerinden biri olduğu belirtilmektedir (Vellaman ve Templatonl,2007, akt. Çifci ve Uluocak, 2011). Tubim'in 2014 yılında yayımladığı rapora göre de uyυřturucu madde kullanıcılarının maddeye “başlama” yaşının en kk 10, en büyük başlama yaşının 62 ve maddeye başlama yaşının ortalamasını ise 20.65 olduğu belirtilmektedir. Maddeyi ilk kez deneme yaşında olduğu gibi uyυřturucu madde kullanıcılarının madde başlama yaşlarının da 15-24 yaş grubu arasında yoğunlaştığını ve madde kullanıcılarının %76.05'nin bu yaş grubu aralığında iken maddeyi düzenli olarak kullanmaya başladıkları görülmektedir.

Uzbay'a (2009) göre madde bağımlılığının halk sağlığı oluşturmasının nedenlerinden birisi radikal ve rasyonel bir tedavi yaklaşımının olmamasını göstermektedir. Bunun yanında var olan tedavi yöntemlerinin zor, uzun soluklu ve ucuz olmadığı grşindedir. Alkol ve madde bağımlılıklarının tedavisinde, bugün için Türkiye'de üç tedavi ortamı seçeneği bulunmaktadır. Bunlardan biri, ayakta

tedavi uygulanmasıdır. bir diğeri, genel bir psikiyatri hastanesinde tedavi olmaktır. üçüncüsü ise, bu konuda özel olarak yapılandırılmış olan bir AMATEM’de gerekli tedavinin uygulanmasıdır.

Tedavi merkezlerinde, yatarak tedavide temel olarak arındırma tedavi uygulanmaktadır. Arındırma tedavisi için tedavi süresi ortalama 3 hafta kadar sürmektedir. Birçok tedavi merkezinde rehabilitasyon programları merkezin olanakları ölçüsünde uygulanmakta olup yaygın değildir. Öte yandan Türkiye’de madde kullanıcılarının toplumla yeniden bütünleşmelerinin sağlanması amacıyla uygulanan bir program bulunmamaktadır. Türkiye’de tıbbi tedavi sonrasında ülke genelinde bir sosyal rehabilitasyon yapısı olmadığından, uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisinin başarı oranının düşük olduğu görülmektedir. Çünkü bağımlılık tedavisi ancak tam manasıyla gerçekleştirilen sosyal bütünleşme programlarının varlığıyla başarıya ulaşabilecek bir süreçtir. Bu anlamda bireyin tekrar uyuşturucu madde kullanımı davranışı göstermesinin önüne geçmek için ekonomik, sosyal ve psikolojik bazı faktörlerin bireyin hayatını kolaylaştıracak şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Son beş yılda bağımlılık tedavi merkezlerinde yatarak tedavi gören hastaların

%45.9’u daha önce tedavi gördüklerini belirtirken, 2013 yılında yatarak tedavi gören hastaların %48.5’i daha önce en az bir defa tedavi gördüklerini belirtmiştir. Bu durum Türkiye’deki tıbbi tedavi sonrasındaki rehabilitasyonun yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (Tubim, 2014).

Tıbbi tedavi sonrasında yani madde kullanıcısı taburcu edildikten sonra sosyal destek mutlak zorunluluk halini almaktadır. Şener ve Küçükşen (2017) ise “ *kişinin tekrar eski hayatına dönmesi ile bağımlılığın olduğu arkadaş çevresi ile temas ve bağımlının hayatındaki sosyal zorluklar yine karışımıza çıkacak ve madde kullanımına yeniden*

başlamak çok da sürpriz olmayacaktır. İşte bu durumda sosyal duyarlılık gösterebilecek kişi ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır” olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak bu durum bize madde bağımlısı bireylerin tedavi sonrasında sosyal rehabilitasyonun önemini göstermektedir.

Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı

Günümüzde toplumların gün geçtikçe artan sosyal ihtiyaçların karşılanması sosyal devletin yapması gerekenler arasındadır. Ülkemizde bu görev merkezi idare ve yerel yönetimlerle yani belediyelerle yerine getirmektedir. 5393 sayılı Belediye ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile diğer bazı kanunlar, belediyelere sosyal yardım, sosyal hizmet, sağlık ve kültür alanında önemli yetki ve fonksiyonlar yüklemektedir.

Ezer'e (2017) göre, sosyal belediyecilik, belediyelerin sosyal faaliyetlerini arttırmaya ve sosyal hayatta aktif hale gelmelerini sağlamaya yönelik bir anlayıştır Sosyal belediyeciliğin konusu sosyal iyileşme ve rehabilitasyonu sağlamak, dezavantajlı grupları muhtaçlıktan alıkoymak, gruplar arası adaletsizliği en aza indirmek ve sosyal yapının işlevselliğini kazandırmaktır

Belediyelerin sosyal nitelikli uygulamalarının merkezi yönetimin sosyal alandan uzaklaşmasıyla daha aktif politikalar ürettikleri görülmektedir. Görevlerin ve yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi süreci ile birlikte belediyeler yerel sosyal sorunlara karşı daha aktif politikalar üretmeye başlamışlardır. Söz konusu aktif politika araçlarından birisi de sosyal belediyeciliktir (Kesgin 2008, Akt. Baş & Çetin, 2017,Pektaş, 2010)

Sosyal belediyecilik, sunduğu sosyal nitelikli mal ve hizmetlerle muhataplarına daha iyi bir yaşam standardı sağlamayı hedefleyen ve onların bütçesine sosyal adaleti sağlayıcı biçimde katkı yapan belediyeciliği ifade

etmektedir. Sosyal belediyecilikle belediyeler bir yandan yerel kalkınma, istihdamı arttırma ve işsizlik politikalarıyla işsizliği bertaraf etmeyi amaçlarken. diğ er yandan da sağlık, eğitim ve sosyal yardım vb. konularda oldukça etkin bir rol üstlenmektedir. Belde halkının yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılamakla görevli belediyeler, “sosyal devlet” anlayışının bir gereği olarak, sosyal belediyecilik uygulamalarıyla kentte yaşayanların refah düzeylerini arttırmaya, sosyal dengeyi kurmaya, sosyal barışı ve adaleti sağlamaya çalışarak yerel ve bölgesel kalkınmaya destek olmaktadırlar (Pektaş, 2010).

Baş ve Çetin (2017), ise yerel yönetimlerin sosyal hizmet ihtiyacı, faaliyetlerin müracaatçı kesimin bulunduğu ortam ve mekânda yürütülmesine dönük bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda yereldeki hizmetler sosyal belediyecilik anlayışı uyarınca uygulanmaktadır. Sosyal hizmetler boyutuyla sosyal belediyeciliğin işlevleri sosyalleştirme, sosyal kontrol, rehabilitasyon, sosyal müdahale, sosyal danışmanlık ve rehberlik, sosyal yardım ile pedagojik ve kültürel hizmetlerdir.

Gençlik Ve Aile Destek Merkezi (GADEM):

Bursa’da alkol ve madde bağımlılarına ve yakınlarına bireysel ve aile danışmanlık hizmeti veren bir sosyal rehabilitasyon merkezidir. Bursa Büyükşehir Belediyesi Sağlık işleri Dairesi Başkanlığı Sağlık İşleri Şube Müdürlüğünün yürüttüğü Gençlik ve Aile Destek Merkezi 27 Ağustos 2015 tarihinde Bursa Büyükşehir Belediyesinin öz kaynaklarıyla açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır.

Açılışından önce yaklaşık 6 ay süren saha çalışmaları sonucunda uyuşturu cu madde bağımlılığının Bursa’da her geçen gün büyüdüğü, ilk görüşme, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetinin verileceği bir merkezin olmadığı görülmüştür. Yapılan saha çalışmaları sonucunda merkezin toplu ulaşıma ve metroya yakın, ulaşılabilir olmasının önemli

olmasından ötürü Bursa'nın kalbi Kiremitçi Sinan Bey Mahallesi'nde bulunan 2 adet birbirinden bağımsız sivil mimari örneği olan binalar uygun görülmüştür. Başta Büyükşehir Belediye başkanı Osmangazi Belediye Başkanı, İl Emniyet Müdürü, Meclis üyeleri, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlarının yöneticileri ve mahalle halkının katılımıyla Gençlik ve Aile Destek Merkezinin açılışı gerçekleştirilmiştir.

GADEM misyonunu şöyle tanımlamaktadır. Madde bağımlısı bireylerin tıbbi tedavilerinin yanında, psiko-sosyal destek sağlayarak kişisel ve sosyal gelişimlerini desteklemek suretiyle madde kullanım oranlarını azaltmak, risk altındaki çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar yaparak toplumsal bilinci arttırmak ve uyuşturucu maddeye karşı olan talebi azaltmaktır. Vizyonu ise, sistemli ve programlı hizmetlerin yürütülmesini sağlama, bağımlı ve aile merkezli hizmet sunumunu gerçekleştirme, hizmetin kalitesini değişim ve gelişimlere uyum sağlayarak sürekli geliştirme, profesyonel psiko-sosyal hizmet anlayışı çerçevesinde hizmet sunumunun kalitesini sürekli yükseltme ve koruyabilme vizyonuyla hareket edilmektir. Gençlik ve Aile Destek Merkezi amacına ulaşabilmek için bir takım hedefler belirlemiştir. Bunlar.

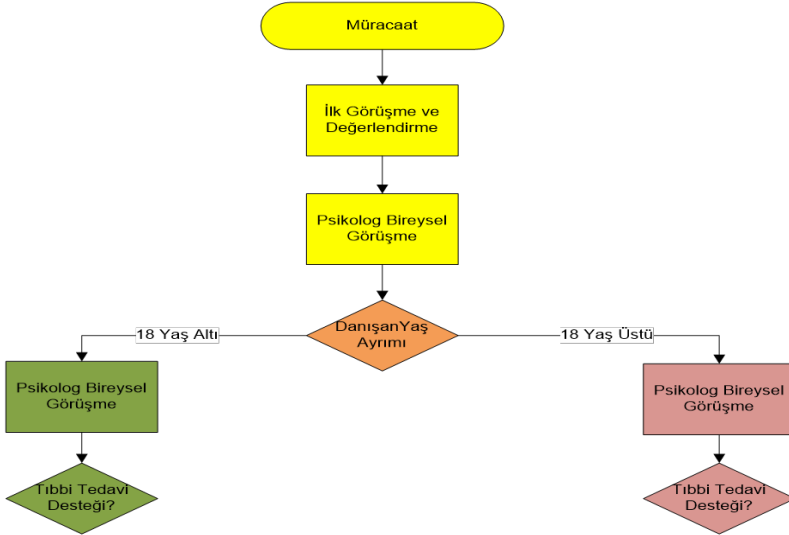
- Bursa'da yaşayan madde bağımlılarının madde kullanımının azaltılması ve tamamen bırakılmasını sağlamak,
- Risk altındaki çocuk, genç ve yetişkinlerin beden ve ruh sağlığını korumak,
- Psiko-sosyal gelişimlerini desteklemek,
- İlgili alanları doğrultusunda eğiterek beceri kazandırmak,
- Aileleri ile ilgili sorunların çözümüne destek olmak,
- Çevreleri ve toplumla oluşabilecek uyumsuzlukları önlemek,

- Buldukları ortamda onları desteklemek,
- Rehabilitasyonlarını sağlamak,
- Bağımlılıklar konusunda farkındalık yaratmak
- Önleyici faaliyetler ile bağımlılıklara karşı olan talebi azaltmak,
- Madde bağımlısı çocuk, genç ve yetişkinlerin daha güvenli bir geleceğe yönlendirmek,

GADEM Merkezinin İşleyişi

Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığının alt birimi olan Gençlik ve Aile Destek Merkezi alkol ve uyuşturucu madde bağımlısı bireylere ve yakınlarına yönelik bilgilendirme, yönlendirme, danışmanlık ve takip hizmeti sunmaktadır. Danışmanlık hizmetleri profesyonel meslek elemanları (sosyal hizmet uzmanları (sosyal çalışmacı), sosyolog, psikolog ve aile danışmanları) tarafından verilmektedir. GADEM çalışmalarını hem kurumlar arası işbirliği hem de saha çalışmalarlarıyla birlikte yürütmektedir.

Şekil 1: Müracaatçının Merkeze Müracaat Süreci

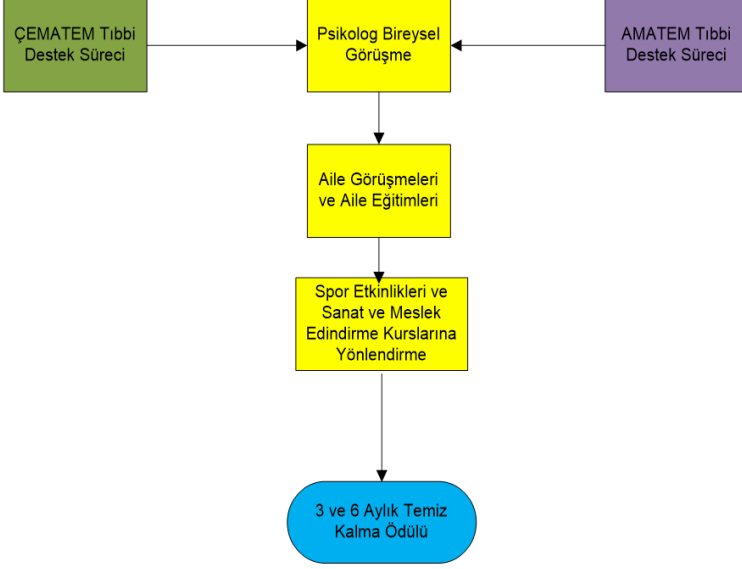
Bağımlı ve yakınıyla yapılan ilk görüşme sonucunda sisteme dahil edilir ve kişiye özgü programı danışmanı tarafından planlanır. Gençlik ve Aile Destek Merkezi'ne danışan ve yakınları kurumların yönlendirmesi, saha çalışmaları, ilçe belediyeleri, basında çıkan haberler ve danışanların diğer bağımlı yakınlarını yönlendirmesiyle merkeze gelmektedir. İlk görüşme sonucunda danışan tıbbi destek almayı kabul ediyorsa ilgili kurumdan randevusu alınır, ulaşım desteği sağlanır ve refakatçi eşliğinde ilgili kuruma yönlendirilir. Bu yönlendirmeye birlikte danışan hem tıbbi destek almış olur hem de merkezimizden danışmanlık hizmetini alır. Yapılan bireysel görüşmelerin sonucunda kişinin ilgi ve beklentilerine uygun olarak Büyükşehir Belediyesinin sahip olduğu sosyal tesisler, sportif faaliyetler ve sanat ve meslek edindirme kurslarından danışan ve yakını ücretsiz olarak hizmet almaya başlar. En az 3 aylık temiz kalma sürecini yani kısmi iyileşmeyi başaran danışana, ailesiyle birlikte yine Büyükşehir Belediyesine ait sosyal tesislerde yemek yeme ödülü verilir. Toplumsal bilincin artırılması, risk altında bulunan çocuk, genç ve yetişkinlerin uyuşturucu madde kullanımının önüne geçilmesi amacıyla, koruyucu ve önleyici çalışmalar, etkinlikler ve eğitim faaliyetleri hem talep doğrultusunda hem de planlı olarak hazırlanıp uygulanır.

Bağımlı kişi görüşme sonucunda merkezde uygulanan psiko-sosyal destek programına dâhil edilir. Bireysel görüşmelerin sonucunda kişisel ilgi ve beklentilerine uygun olarak boş zaman yapılandırılması gerçekleştirilir. Bunun yanında madde kullanıcısı kişinin ailesi de sürece dâhil edilerek bağımlılık hakkında bilgilendirilir ve düzenli olarak eğitim verilir. Büyükşehir Belediyesi bünyesinde hizmet veren kurs merkezleri, sportif faaliyetler ve sosyal tesislere kaydı yapılarak kişisel ve sosyal gelişimi desteklenir.

Toplumsal bilincin artırılması, risk altında bulunan çocuk, genç ve yetişkinlerin uyuşturucu madde kullanımının önüne

geçilmesi amacıyla, koruyucu ve önleyici çalışmalar, etkinlikler ve eğitim faaliyetleri hem talep doğrultusunda hem de planlı olarak hazırlanıp uygulanır.

Şekil 2: Danışanın Merkeze Kabulünden Sonraki Süreç

Bütünşehir Sistemi

Türkiye’de 2000 yıllardan sonra reformlarla yerel yönetimler, özellikle büyükşehir belediyeleri öne çıkmıştır. 2014 seçimleriyle hayata geçen Bütünşehir Modeli, büyükşehir belediyelerinin görev alanlarını il sınırlarının tamamına genişletmiştir. Bütünşehir Modeli, bölgeselleşme ve yerleşme seçeneklerinin bir araya getirilmiş halini temsil etmektedir (Apan, 2006).

Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak çıkılan bu yolda BÜTÜNŞEHİR olarak devam etmenin yapılan çalışmaların daha etkili ve faydalı olacağını düşünülerek.

Mevcut 17 ilçe Belediye Başkanı GADEM Koordinasyon Kurulu tarafından ziyaret edilmiştir. Alkol ve madde bağımlılığı alanında yerel yönetimlerin de aktif rol alması gerektiği ifade edilmiş olup, bu konuda Büyükşehir Belediyesi tarafından açılan ve hizmet vermeye başlayan GADEM hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Bunun yanında Her ilçe Belediye Başkanı'ndan GADEM ile koordineli çalışacak 1 Koordinatör (meslek elemanı öncelikli) görevlendirilmesi, bağımlı kişi ve yakını için ücretsiz ulaşım imkânı sağlanması konusunda öncelikli olarak taleplerde bulunularak katkı vermesi gerektiği ifade edilmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde, 17 İlçe belediye başkanınca görevlendirilen ve GADEM ile işbirliği içerisinde olan koordinatörlerden (meslek elemanlarından) oluşturulmuştur. İlçe Belediyeleri Koordinatörler Kurulu ayda 1 kez gündemli ve düzenli olarak toplanır ve ilçelerde yapılması planlanan çalışmalar belirlenir. Belirlenen ilçe belediye koordinatörlerine alkol veya madde konusunda kişinin bilgilendirilmesini sağlamak için uzmanlar tarafından eğitimler verilmiştir. Bursa'da uygulanan bütüncül sistemi Türkiye'de işleyiş olarak da tektir. İlçe belediyelerinin de büyükşehir belediyesi ile birlikte bu işin içine dâhil olması ve beraber bağımlılıkla mücadele etmesi bakımından örnek bir çalışmadır.

GADEM Mobil Ekip Ve Ex User (Eski Kullanıcı) Uygulaması

Mobil ekip uygulaması, sokak/alan/saha çalışmalarını yürüten meslek elemanlarından ve ex userlardan (eski kullanıcılardan) oluşan ekibi ifade etmektedir. Mobil ekip uygulaması, madde bağımlısı olan çocuk, genç ve yetişkinlerin tespiti yapılarak, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine ulaşım noktasında ilk basamağı oluşturur. Mobil ekip uygulamasıyla bağımlı kişi veya kişilere ulaşarak

“gönüllülük” esas olmak kaydı ile sosyal rehabilitasyon sürecine dahil etmeyi amaçlamaktadır.

Eski Kullanıcı (Ex user) mobil ekip uygulamasını yürüten ve önceki hayatında yasadışı bağımlılık yapıcı uyuşturucu madde kullanmış olup, kullanımı tamamen terk etmiş kişiyi ifade etmektedir. Gençlik ve Aile Destek Merkezi'nde çalışan Ex user oldukça aktif çalışmalara devam etmekte olup, merkeze yeni danışan akışının önemli bir ayağını oluşturmaktadırlar. Sadece yeni danışanların getirilmesi ile kalınmamakta tedavi öncesi ve sonrası takipleri de yapılmaktadır.

İnterdisipliner Bir Yaklaşım “GADEM Koordinasyon Kurulu”

Toplumların ve grupların istikrar içerisinde varlıklarını sürdürmelerinin ve gelişmelerinin yolu kurumların ve kurumlar arası ilişkilerin sağlam ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesinden geçer. Bir toplumun ana yapısal öğeleri olan kurumlar, insanların ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak amacıyla oluşturulmuş belirli değerler üzerine inşa edilmiş yapılardır. Kurumların fonksiyonel ve etkili bir biçimde işleyişi, kurumlar arası işbirliği ve ahenk hem kurum hem de toplumun genel sosyal sistemi açısından önemlidir (Türkkahraman, 2009).

Kurum ve kuruluşların bir araya geldiği ve sağlam ve sağlıklı ilişkiler yürütmek için Gençlik ve Aile Destek Merkezi bünyesinde oluşturulan Koordinasyon Kurulu. İşbirliği yapılan kurumlar tarafından alanında uzman kişiler ile Sağlık İşleri Şube Müdürü, uygun olduğu sürece Daire Başkanı, Merkez Sorumlusu ve merkezde çalışan bir mesleki personelin katılımıyla oluşturulur. Kurul, öncelikle Şube Müdürü olmadığı, takdirde GADEM sorumlusunun başkanlığında ayda bir kez gündemli olarak toplanmaktadır. Kurulda bir önceki ayın çalışmaları değerlendirilir, bir

sonraki ayın etkinlik programı tartışılıp karara bağlanır, işleyişe ilişkin her türlü öneri ve eleştiri görüşülür. Kurulun kararları tavsiye niteliğinde olup, nihai karar verici Büyükşehir Belediyesinin ilgili üst amiridir.

Koordinasyon kurulunda Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği (AMATEM ve ÇEMATEM), Emniyet Müdürlüğü, Yeşilay Bursa Şubesi, Uludağ Üniversitesi, Sağlıklı Kentler Birliği Başkanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü gibi kurumlardan oluşmaktadır. Bu kurulda aralarında psikiyatri uzmanlarının da olduğu doktor, polis, akademisyen, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, hemşire, üst düzey idareci ve yöneticilerden oluşmaktadır.

GADEM'DE Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi

Madde kullanan bireyler GADEM'e çok farklı yollardan müracaat etmektedir. Özellikle AMATEM ve ÇEMATEM'den tıbbi tedavi sonrası psikososyal durumları ve rehabilitasyon çalışma yapmaları için merkez yönlendirmeler olmaktadır. Gençlik ve Aile Destek Merkezi yasadışı bağımlılık yapıcı uyuşturucu madde kullanıcılarının sosyal rehabilitasyon süreçlerine katkı sunmak, madde kullanımının azaltılması veya bırakılmasını sağlamak, ayrıca uyuşturucu maddeye karşı çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar yapmak, bu çalışmaları yaparken bireysel ve grup görüşmeleri yaparak, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle desteklenerek, kullanıcıların bu tehlikelerden uzaklaştırılması ve boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmelerini sağlayarak, topluma kazandırılmalarını amaçlayan çalışmalar yapmaktadır.

Merkezin yapmış olduğu çalışmalar 3 başlık altına incelenmiş ve merkeze ilişkin bazı istatistiki veriler aşağıda belirtilmiştir.

Çizelge 1: 2016-2017 Yıllık Ve Aylık Cinsiyet Durumlarına GADEM'e Müracaat Eden Kişi Sayısı

	Ocak		Şubat		Mart		Nisan		Mayıs		Haziran		Toplam	
	E	K	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E
2016	2	0	8 → 0	0 → 8	3 → 1	1 → 3	3 → 0	0 → 3	10 → 1	1 → 10	16 → 0	0 → 16	42 → 2	2 → 42
2017	32	2	28 → 6	6 → 28	32 → 2	2 → 32	22 → 3	3 → 22	19 → 2	2 → 19	13 → 0	0 → 13	146 → 15	15 → 146
	Temmuz		Ağustos		Eylül		Ekim		Kasım		Aralık		Toplam	
	E	K	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E	E → K	K → E
2016	10	2	10 → 2	2 → 10	32 → 1	1 → 32	22 → 0	0 → 22	29 → 0	0 → 29	40 → 4	4 → 40	38 → 1	1 → 38
2017	26	4	26 → 4	4 → 26	13 → 2	2 → 13	21 → 1	1 → 21	24 → 3	3 → 24	10 → 1	1 → 10	0 → 0	0 → 0
	94	10	94 → 10	10 → 94										

Çizelge 1'de görüldüğü gibi 2016 ve 2017 yıllık ve aylık cinsiyet durumlarına gadem'e müracaat eden kişi sayısı incelendiğinde. 2016 yılında 224 kişi, 2017 yılında ise 265 kişi olmak üzere toplamda 489 kişi müracaat ettiği görülmektedir. Kadın ve erkek ayrımının baktığımızda 2016 yılında 10 kadın, 2017 yılında ise 25 kadın hizmet aldığı görülmektedir. Bu durumun, kadınlarda madde kullanım sorununun daha a oluşundan mı yoksa tedavi başvurularının daha az oluşundan mı kaynaklandığı tartışmalı bir konudur. (Ögel, 2011) Merkeze müracaat eden bazı müracaatçıların kimlik bilgilerini paylaşmamak istememeleri nedeniyle sisteme yansımamaktadır.

GADEM'DE Bireye Yönelik Sosyal Rehabilitasyon Çalışmaları "Mikro Düzey"

Madde bağımlısı olan bireyin sorunlarla başa çıkması ve üstesinden gelmesi oldukça zordur. Özellikle karşılaştığı sorunları çözmekte zorlanıyorsa ve mücadele gücü yoksa kişi sıkıntıdan ve problemleri bir kenara bırakıp madde kullanmayı/içmeyi bir kaçış ve rahatlama olarak görmektedir. Aslında madde kullanımına yol açan en önemli etkenlerden biriside sorunlara uzaklaşma isteği olduğu yapılan gözlem ve araştırmalarda tespit edilmiştir. Madde bağımlısı birey en başta ailesiyle, arkadaşlarıyla, yakın

akrabalarıyla ve çevresindeki diğer insanlarla kopuk bir yaşam sürdürmeye başlar. Zamanla içinden çıkılmaz ve gittikçe karmaşıklaşan sorunlar madde bağımlısı bireyin mücadele etme azmini, kuvvetini ve gücünü kırar. Tek çare ise yaşanan tüm bu sıkıntı ve sorunların çözümü içmektir.

Bu nedenle Gençlik ve Aile Destek Merkezi'ne müracaat eden bağımlılar ile psikologlar eşliğinde düzenli bireysel görüşmeler yapılmaktadır. Bağımlı bireyin içinde olduğu sorunlar dile getirilir, çözümler üreilmeye çalışılır ve karşılıklı olarak birlikte mücadele etme yolları aranır. Bazen kimseye anlatamadıkları ve paylaşamadıkları duygu ve düşüncelerini paylaşma ve ailesiyle olan sorunlarını ifade ettikleri toplantılar yapılmaktadır. Böylece Gençlik ve Aile Destek Merkezi'nde danışmanlık alan hem bağımlılar hem de aileleri ile daha sıkı ve sıcak ilişkiler kurulmaktadır.

Bağımlı bireyler merkezde düzenli olarak takip edilmekte, aileleriyle bağlantı sağlanmaktadır. Psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sosyolog, eski kullanıcı ve diğer çalışanlar ile işbirliğince bağımlı birey düzenli takip edilerek maddeden tamamen uzaklaşması ve kurtulabileceğine olan inancını güçlendirmektir. Bunun yanında madde bağımlısı bireylerin maddeyi bırakma motivasyonlarının devam edebilmesi için psikologlar ve eski kullanıcılarla beraber aile ziyaretleri yapılmaktadır. Aile ziyaretlerinin yanında süre olarak kısmi iyileşme gerçekleştiren bağımlı ve yakınlarının birlikte yemek yiyebileceği belediyeye ait sosyal tesislerde ödül yemeği verilmektedir. Böylelikle bağımlılıktan kurtulmaya çalışan bu bireyler hem kendilerini ifade hem de kendilerine değer verildiğini hissetmektedirler.

Madde bağımlıları ve yakınları ile yapılan bu çalışmaların yanında çeşitli sportif ve kültürel faaliyetler düzenlenmekte, tarihi bilinç oluşturan şehirlerimize geziler düzenlenmekte, bağımlıların boş vakitlerini en iyi şekilde değerlendirmeleri sağlanmaktadır. Bu şekilde bağımlının maddeyi düşünmesi

de engellenmeye çalışılmaktadır. Bağımlılıktan kurtulmaya çalışan birey, önceden çalıştığı bir işi varsa iş yerinde ziyaretler yapılmakta ve işinde devamlılığı için desteklenmekte. işi olmayan kişilere de öncelikle meslek edinme kurslarına ve İŞKUR'a yönlendirilerek durumlarına uygun iş sahibi olması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında hem bağımlı hem de ailesinin yararlanabilecekleri sosyal hizmet imkânları araştırılmak ve sevkleri sağlanmaktadır.

Gençlik ve Aile Destek Merkezi'nin hayata geçirmeye çalıştığı önemli projelerden biri de, tıbbi tedavi sonrası tekrar madde kullanma açısından ilk 6 ay ve ilk bir yıl önem arz ettiği için, AMATEM tedavisi sonrasında rehabilitasyon çalışmalarında Kamu-STK işbirliği ile, bir yıllık birlikte yaşama ve eğitim faaliyetleri içeren kuruluşlar oluşturulması çalışmasıdır. Hayata geçmek üzere olan ve tefrişatı devam eden yatılı kamp hizmeti hem bağımlı hem ailesi için önemli bir çalışmadır.

Çizelge 2: 2016-2017 Yıllık Ve Aylık Müracaatçılarla Bireysel Görüşme Sayıları

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
2016	3	17	4	4	19	48	95
2017	141	129	158	171	117	108	824
	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2016	36	106	67	96	146	150	601
2017	141	89	127	147	93	0	597

Çizelge 2'de görüldüğü gibi, 2016 ve 2017 yıllık ve aylık müracaatçılarla bireysel görüşme sayıları incelendiğinde. 2016 yılında toplam 696 kere, 2017 yılında ise 1421 kere bireysel görüşme yapıldığı görülmektedir.

GADEM'DE Aileye Yönelik Sosyal Rehabilitasyon Çalışmaları “Mezzo Düzey”

Madde bağımlısı bir bireye sahip olan aileler çok fazla sorunla karşılaşmaktadır (Şener & Küçükşen, 2017) ve madde bağımlılığı aile için bir stres kaynağıdır (Çifçi & Uluocak, 2011). Ailede bağımlı bir bireyin varlığı diğer aile üyeleri üzerinde birçok etkiye sahiptir. Eşler veya anne babalar bu durumla başa çıkamaz ya da oldukça zorlanırlar. Ailede alkol veya madde kullanan bir bireyin varlığı diğer aile üyeleri için de ciddi sosyal ve ruhsal yükler getirmektedir. Madde kullanıcılarının aileleri ile gerçekleştirilen araştırmalarda, en sık yaşanan sorunun duygusal sorunlar olduğu, bu sorunu yaşam tarzı ile ilgili sorunlar, ilişki sorunları, ekonomik sorunlar, iş sorunları ve yasal sorunların izlediği ortaya çıkarılmış, daha da önemlisi, ailelerin %95'inin bu sorun alanlarından en az birinde zorluk yaşadığı iletilmiştir (Kirby vd.,2005. Verhoven,2007. Aktaran (Çifçi & Uluocak, 2011).

Aile üyelerinin, eşlerin veya yakınların kendi ruhsal sağlıklarını korumaları ve kazanmaları, bağımlının iyileşmesine de yardım etmektedir. Bağımlının tedavi sürecinde aileye bütüncül bir yaklaşım esas alınmalıdır. Bu amaçla özel eğitilmiş aile terapistleri eşliğinde aile eğitim seminerleri, bireysel görüşmeler ve grup terapisi uygulamalarıyla aile destek alınmalıdır.

Gençlik ve Aile Destek Merkezi'nde danışan bağımlılar ile birlikte aileleriyle de çalışılmaktadır. Öncelikli olarak bağımlıyı ve aileyi anlamaya yönelik bir takım değerlendirmeler yapılmaktadır. Ailenin gözünden var olan durumun anlaşılması, duyguların ve sorunla ilgili düşüncelerin ortaya çıkarılması, sorunun çözümünü zorlaştıran engeller ve ailenin sahip olduğu güçlerin tanımlanması, değerlendirme sürecinin temel amacıdır (Çifçi & Uluocak, 2011). Bazı aileler tıbbi tedavinin yeterli

olduğunu düşüncesine kapılarak tedavi sonraki süreci ihmal etmektedirler ya da madde kullanma tekrar gerçekleşmişse aile çaresizlik ve tükenmişlik duygularını yoğun bir şekilde yaşar. Hâlbuki ailenin ayakta kalması ve yaşamına olduğu yerden devam etmesi gerekmektedir. GADEM tam da bu noktada devreye giderek bireylerle devam eden rehabilitasyon sürecine aileleri de dahil etmektedir. Bunun yanında aile ve aile üyelerine yönelik düzenli ve programlı eğitimler ve psiko-sosyal destek çalışmaları verilmektedir.

Güçlendirilmiş ve işlevsel bir aile, bireyin tedavi sonrası süreçte madde kullanımına dönme riskini önleyici bir etkidir (Şener & Küçükşen, 2017). Madde kullanan bireylerin aileleri bu durumu genelde saklama eğilimindedirler. Saklandıkça sorunun biteceği ve düzeleceği inancı hep vardır. Ancak zamanla sorunun çözülmediğini kartopu gibi büyüdüğünü gördüklerinde artık çaresiz paylaşmak durumunda kalırlar. Sorunun başkalarıyla paylaşılması bağımlılıkla mücadeleyi kolaylaştırabilmektedir. Aileler böylelikle kendilerine psiko-sosyal bir destek bulmaları nedeniyle yalnız olmadıklarını görmekte ve bağımlı bireye olan destek mekanizmaları güçlendirilmektedir.

Çizelge 3: 2016-2017 Yıllık ve Aylık Bağımlı Yakını ile Yapılan Görüşme Sayıları

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Toplam
2016	4	12	3	6	38	46	109
2017	139	132	132	136	95	80	714
	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2016	48	85	83	83	109	114	522
2017	129	53	88	122	53	0	445

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, 2016 ve 2017 yıllık ve aylık bağımlı yakını ile yapılan görüşme sayıları incelendiğinde. 2016 yılında toplam 631 kere, 2017 yılında ise 1159 kere bireysel görüşme yapıldığı görülmektedir.

Bunun yanında ailelere verilen SAMBA aile eğitim programları da mevcut alıp sayıları çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 4: 2016-2017 Yılı Samba Aile Eğitim Programları Sayıları (Oturum Sayısı)

YILLAR	TOPLAM
2016	306
2017	212
TOPLAM	518

Çizelge 4’de görüldüğü gibi 2016 ve 2017 yılında ailelere verilen SAMBA (6+1 oturumdan oluşmaktadır.) aile eğitimi sayıları görülmektedir. 2016 ve 2017 yılında 7 oturumdan oluşan 518 oturum Samba aile eğitim programı düzenlenmiştir. (1 oturum boyunca katılımcı sayısı max 14 kişi, min 3 kişi olmaktadır. Ortalama 250 civarında aile eğitim almıştır.)

GADEM’DEN ‘Öğretmenim Canım Benim’ Projesi “Makro Düzey”

Pilot uygulaması Gürsu Latif Dörtçelik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde hayata geçirilen ‘Öğretmenim Canım Benim’ projesinin amacı madde kullanım riski taşıyan veya madde kullanımını başlanmış öğrenciler için de hem tıbbi hem de psiko-sosyal destek alabilecekleri bir sistem oluşturmaktır.

Alkol ve madde bağımlılığına yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar kapsamında hazırlanan örnek projenin ilk pilot uygulaması, öğretmenlerin alkol ve madde bağımlılığı ile ilgili farkındalık seviyelerinin artırılması, alkol veya madde kullanma riski taşıyan öğrencilerin erken teşhisi ve tedaviye yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Programa mesailerinin ardından gönüllü katılan 25 öğretmen, 2 gün ve 4 oturumda gerçekleştirilen seminerde, ‘Bağımlılık’, ‘Günümüzde yaygın

olarak kullanılan maddeler’, ‘Risk faktörleri ve madde kullanım belirtileri’ ile ‘Öğretmenlerin rolü’ konularında bilgilendirme yapılmıştır.

Bütünşehir sistemi ile 17 ilçenin tamamında uygulanması planlanan projede öncelikle öğretmenlerin bilgilendirilmelerinin önemine dikkat çekmek gerektiği vurgulanmıştır.

GADEM, mahalle bazlı sivil toplum kuruluşlarıyla çalışmalar yaparken hem bağımlı hem de bağımlı yakınlarına verilen danışmanlık hizmetleriyle alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Oluşturulan ‘Bütünşehir Sistemi’ ile de alkol ve madde bağımlılığına farklı bir bakış açısı ortaya koymaya çalışan GADEM, sürdürülen farkındalık çalışmalarıyla da toplumsal bilincin artırılmasını hedeflemektedir.

Çizelge 5: 2016-2017 Yıllarında GADEM’e Müracaat Edenlerin Yaş Aralıkları

	12-17	18-24	25-30	31-40	41 Ve	Toplam
	Arası	Arası	Arsı	Arası	Üstü	
2016	17	107	53	33	5	215
2017	28	87	72	53	24	264
Toplam	45	194	125	86	29	479

Çizelge 5 te 2016 ve 2017 Yıllarında GADEM’e müracaat edenlerin yaş aralıkları görülmektedir. Dikkatle incelendiğinde 18-30 yaş aralığında madde kullanıcılarının yoğunlaştığı görülmektedir ve bu sonuç yapılan bir çok araştırma ve çalışmayla benzerlik göstermektedir. 18-30 yaş arasında toplam 319 kişi olduğu görülmekte olup yaklaşık tüm müracaat edenlerin %66.5’ine tekabül etmektedir. Bu da ülkemizin belki Bursa ilinde özellikle genç nüfus arasında sorunun yaygınlığını göstermektedir. Bunun için yapılacak çalışmalar ve etkinlikler bu yaş aralığına hitap edecek şekilde düzenlenmelidir.

Çizelge 6: 2016-2017 Yılı Müracaatçıların GADEM'e Geliş Şekli

	2016	2017	Toplam
Aile Ve Akraba Yönlendirmesi	60	79	139
AMATEM Yönlendirmesi	61	21	82
ÇEMATEM Yönlendirmesi	4	4	8
Basın Ve Yanında Çıkan Haberler (Billboard, Afiş, Reklam, İlan, Tv Ve İnternet)	20	47	67
Danışanların Yönlendirmesi	12	33	45
İlçe Koordinatör Yönlendirmesi	10	9	19
Saha Çalışanları (Ex User) Desteği İle	13	21	34
STK (Dernek, Vakıf V.B.) Yönlendirmesi	9	16	25
TUBİM-Emniyet Yönlendirmesi	21	10	31
Kendi İsteğiyle	8	12	20
Toplam	218	252	470

Çizelge 6'da görüldüğü gibi 2016-2017 Yılı müracaatçıların GADEM'e geliş şekli görülmektedir. GADEM'e çok farklı şekillerde müracaat eden bir profil ile karşılaşmıştır. Özellikle ailelerin madde kullanan yakınlarına sahip çıktığı ve onların yanında olduklarını yaptıkları yönlendirmelerle de görülmektedir. Bunun yanında medyanın etkisi de artırılarak GADEM hakkında hazırlanan filmler, afişler, broşürler, reklamlar, düzenlenen tv programları, kurulan web sayfası ve otoritelerin sahip çıkması etkisini çok ciddi olduğu da görülmektedir. Basın ve yayında çıkan haberler aracılığıyla merkeze danışan sayısı bir önceki yıla göre %100 artış

sağlamıştır. Öte yandan saha çalışanlarının ve danışanlarında da etkisi ile ciddi bir artış olduğu görülmektedir.

Sonuç

Günümüzde madde bağımlılığı sorunu tüm dünyada olduğu gibi ülkemizi de tehdit etmektedir. Son birkaç yıldır ülkemizde giderek artış göstermiş ve yaygınlaşmıştır. Biyopsikososyal boyutları olan bağımlılık farklı disiplinlerce ele alınması bir zorunluluktur. (Erbay, Oğuz, Yıldırım, & Fırat, 2016). Bunun yanında uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi oldukça zor bir süreçtir. Tedavi sürecinin istenilen düzeye yani başarıya ulaşma ihtimali ancak devamında gerçekleştirilecek sosyal rehabilitasyon programları ile mümkün olan bir olgudur. Bağımlılık tedavisinde başarı oranının yüksek olduğu toplumlar genelde bağımlıların sosyal hayata tekrar adapte olmasının kolay ve erişilebilir olduğu toplumlardır.

Ülkemizde tedavi sonrası süreçlere ilişkin duruma bakıldığında, yeterli rehabilitasyon çalışmalarının olmadığı ve dolayısıyla tıbbi tedaviden beklenen, istenilen sonuçların alınmadığı bilinmektedir. Biyopsikososyal bir hastalık olarak tanımlanan bağımlılık, tıbbi tedaviyle birlikte sosyal bütünleşme programlarının varlığıyla başarıya ulaşabilecek bir süreçtir.

Gelişmiş ülkelerde toplumların sorunlarını çözebilmede yerel yönetim uygulamalarına özel önem vermekte, vatandaşların en yakın olduğu ve ilişkilerinin sık olduğu yerel yönetim birimlerinin verdikleri hizmetlerden memnuniyetlerini önemsedikleri bilinmektedir. Öte yandan sosyal belediyeçiliğin uygulama alanına dahil olan önemli bir konuda madde bağımlılığıdır. Özellikle yerel yönetimlerin-belediyelerin sürece dahil olması madde bağımlılığı ile mücadelede kapsayıcı ve etkililiği konusunda özel bir öneme sahiptir.

Çalışmada tartışılan ve ortaya koyulan tabloda anlaşılacağı üzere, yerel yönetimler- belediyeler madde bağımlılığı ile mücadelede önemli rol üstlenmelidir. Madde bağımlısı birey ve ailelerine tedavi öncesi ve sonrası destekleyici çalışmalar yapılmalıdır. Madde bağımlılığı ile mücadelede her alanda faaliyet göstermeli ve sosyal belediyecilik yaklaşımı gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde tekrar madde kullanımı kaçınılmazdır ve atılan adımlar boşa gidecektir.

Örnek olarak incelediğimiz Gençlik ve Aile Destek Merkezi, tedavi öncesi ve sonrası madde bağımlısı birey ve ailesine yönelik yapılan psikososyal ve ekonomik olarak güçlendirme yaparak, bu alanda yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik rolü gereği önemli işlevler yerine getirebileceği görülmüştür.

Kaynakça

Apan, A. (2006). Bütünşehir Modeli ve Taşra Yönetimine Etkileri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 1-24.

Ateş, K.& Türkan, S.(2018). Iğdır Üniversitesi Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı İle İlgili Görüşlerinin Belirlenmesi.[Bildiri]. Mevhibe SAVAP ve Bauyrzhan BOTAKARAYEV (Ed.) *VI. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi. 29-31 Mart 2018, Ankara*, s. 204.

Ateş, K. (2018). *Madde Bağımlılarının Sosyal Rehabilitasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü-Bursa İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara. (Çalışma (Tez) Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Tarafından Desteklenmiştir).

Baş, H., & Çetin, B. I. (2017). Bir Sosyal Belediyecilik Uygulaması Olarak İstanbul Esenler Belediyesi Gençlik

Merkezi Örneği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 144-175.

Çifci, E. G., & Uluocak, G. P. (2011). Alkol ve Madde Bağımlısı Ergenler ve Aileleri:Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi. Y. Özkan içinde, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* (s. 89-106). Ankara: Maya Akademi.

Devlet Denetleme Kurulu. (2014). *Madde ve Diğer Bağımlılıklar ile Mücadele Kapasitesinin ve Bu Bağlamda Türkiye Yeşilay Cemiyetinin Değerlendirilmesi* . Ankara: Devlet Denetleme Kurulu.

Erbay, E., & Sevin, Ç. (2008). Madde Bağımlılarının Tedavi Sonrası Sosyal Yağama Uyumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Bağımlılık Dergisi*, 9(1).

Erbay, E., Oğuz, N., Yıldırım, B., & Fırat, E. (2016). Alkol ve Madde Bağımlılığı Olan Bireylerin Başa Çıkma Tutumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 598-609.

Ezer, M. (2017). The Concept of Welfare State Reflected in the Municipalities: The Example of Ankara Pursaklar Municipality. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 109-126.

Ögel, K. (2011). Madde Kullanıcının Özellikleri (Türkiye’de çok merkezli bir araştırma).

Pektaş, E. K. (2010). Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 5-22.

Şener, M. M., & Küçükşen, K. (2017). Madde Bağımlısı Bireylerin Rehabilitasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Journal of Human Sciences*, 486-495.

Tarhan, N., & Nurmedov, S. (2011). *Bağımlılık "Sanal veya Gerçek"*. Timaş Yayınları.

TUBİM. (2014). *Türkiye Uyuşturucu Raporu*. Ankara: Korza Yayıncılık.

Tubim. (2014). Uyuşturucu Madde Bağımlılarının Sosyal İlişkileri ve Topluma Yeniden Kazandırılmaları. M. Ersoy içinde, *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2014* (s. 91-94). Ankara: Korza Basım.

Türkkahraman, M. (2009). Teorik ve Fonksiyonel Açından Toplumsal Kurumlar ve Kurumlar Arası İlişkiler. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25-46.

Uzbay, T. (2009). Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 5-15.

Madde Bağımlılarına Yönelik Bir Psiko-Sosyal Tedavi ve Rehabilitasyon Yöntemi: Tinsel Model

Rasim BABAHAÑOĞLU Selçuk Üniversitesi

Abdullah IŞIK, Sinop Üniversitesi

Giriş

Geleneksel olarak madde bağımlılığı, kişinin öz benliğini yitirmesine sebep olan karmaşık ve zorlu ilişkiler bütünü kapsayan bir süreç olarak ele alınmaktadır (DiClemente, 2006: 3). Bu bağlamda madde bağımlılığıyla mücadele de karmaşık ve zorlu aşamaları içeren bir süreci oluşturacaktır. Zira, bu süreç, bir bütün olarak bireysel ve toplumsal sonuçlara sahiptir (Işık, 2018: 208-210). Bu süreçte önemli bir konuma sahip olan tedavi ve rehabilitasyon yöntemlerini etkili ve nitelikli olarak yerine getirmek de bu oranda zorlukları ve karmaşıklıkları aşmada önemli bir noktayı oluşturacaktır. Yine DiClemente (2006), bağımlılık ve değişim aşamalarını tartıştığı eserinde madde bağımlılığıyla mücadelede kullanıcı ve bağımlılar için birtakım değişim aşamalarını ön görmektedir. Bu değişim aşamaları ise esasen bireyleri madde bağımlılığında kurtarma adımları olarak değerlendirilmektedir.

Bu anlamda madde bağımlılığıyla mücadelede psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon yöntemleri kişinin bio-psiko-sosyo-tinsel bütünlüğünü sağlamada önemli aşamaları oluşturacaktır. Bu nedenle madde bağımlılarına yönelik bir psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon yöntemi olarak tinsel modeli tartışmaya açmak faydalı olacaktır. Zira bu karmaşık süreci yönetmek için bütüncül bir yöntemin oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon (sağaltım) yöntemi, tinsel model örnek uygulamalarıyla zenginleştirilip yeni ve bütüncül bir konsept

olan biyo-psiko-sosyo-tinsel bir yaklaşım oluşturulacaktır. Ayrıca tinsel model ile sosyal hizmet müdahaleleri ilişkisine değinilerek mikro, mezzo ve makro boyutları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın sonucunda madde bağımlılığını önlemede tinsel tedavi ve rehabilitasyon yöntem ve uygulamaları için birtakım öneriler tartışmaya açılacaktır.

Bu bağlamda bu çalışmada, madde bağımlılarına yönelik psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon sürecine tinsel boyutu kazandırmak amaçlanmaktadır.

Madde Bağımlılığını Önlemede Tedavi ve Rehabilitasyon (Sağaltım)

Madde bağımlılığını önlemeye yönelik tedavi ve rehabilitasyon yöntemleri, temelde tıbbi tedavi ve rehabilitasyon ve psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon olarak ele alınmaktadır. Bu yöntemler ise çok boyutlu olarak birey, aile, grup ve toplum eksenli plan ve stratejilere dayandırılmaktadır. Bu bağlamda psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon programları aşağıda görüldüğü üzere sıralanmaktadır.

Psiko-sosyal tedavi için programlar.

- Bireysel görüşme programları,
- Aile görüşme programları,
- Grup terapi programları,
- Uğraşı terapi programları,
- Nüks önleme programları,
- Kendine yardım grupları.

Psiko-sosyal rehabilitasyon için programlar.

- Psiko-eğitim programları,
- Bireysel terapi programları,
- Aile terapi programları,

- Grup terapi programları,
- İş-uğraş programları,
- Yasal destek programları,
- Kendine yardım grupları,
- Sosyal destek programları,
- Meslek edindirme programları.

Hal böyle olunca madde bağımlılığıyla mücadele ve madde bağımlılarına müdahale süreçlerinde tedavi ve rehabilitasyon yöntem, uygulama ve programları da çok boyutlu olmaktadır. Ancak günümüzde hem bireysel hem de toplumsal bir hastalık ve dolayısıyla sorun olan madde bağımlılığı, bu kapsamları aşmış bulunmaktadır. Zira neden-sonuç bağlamında madde bağımlılığının birey üzerindeki etkilerinin yanı sıra sosyal sistemlerin de bu sürece dahil edilmesi gerektiği aktarılmaktadır (Polat, 2014: 143). Yine yazar sosyal hizmet mesleği bağlamında madde bağımlılığını tartıştığı çalışmasında madde bağımlılığına yönelik tedavi ve rehabilitasyon yöntemlerinin sosyal boyutunun oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bağlamda değişen koşullar gereği bu çalışmada madde bağımlılığını önlemede psiko-sosyal tedavi ve rehabilitasyon sürecinde tinsel boyutun da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca madde bağımlılığı çalışmalarında izleme sürecinde de bu boyutun önemi ortaya çıkacaktır. Nitekim sosyal hizmet meslek ve disiplininin bireyi anlama ve hayatını anlamlandırmaya destek olma süreci de tinsel boyutun hem madde bağımlılığında hem de bu sorun ile mücadelede önemli bir yer edinen sosyal hizmet uygulamalarında önemi ortaya koyacaktır. Bu çerçevede bireyin bio-psiko-sosyo-tinsel bütünlüğünü ve iyilik halini yeniden sağlamaya yönelik yapılacak müdahaleler kapsamında geliştirilecek tedavi ve rehabilitasyon yöntemlerinde tinsel boyut da Polat (2014)'a referansla kişiyi güçlendirme odaklı “toplumla yeniden bütünleştirme” sürecinde kullanılabilir. Dolayısıyla bağımlılığın

toplumsal tedavi olması bakımından değerlendirildiği için, bağımlıların sosyal rehabilitasyon ve sosyal entegrasyon çalışmaları önemle ve üzerinde durulması bir konu olduğu (Alptekin ve diğ., 2015:95) dile getirilmektedir.

Tinsel Tedavi ve Rehabilitasyon (Sağaltım) Modeli

Madde bağımlılarına yönelik tedavi ve rehabilitasyon süreci, sosyal hizmet meslek ve disiplininin ekolojik yaklaşımının bir gereği olarak çevresi içinde bireyi ele almayı gerektirmektedir. Nitekim Polat (2014: 144)'a göre “ekolojik perspektif, çevresi içinde birey ifadesinde vücut bulmaktadır.” Böylece etkili ve nitelikli bir tedavi ve rehabilitasyon için birey ve çevresi bir bütün olarak ele alındığında bireyin tinsel yönü psikolojik, fiziksel, duygusal, eğitsel, kültürel ve sosyal yönü kadar önemli olacaktır.

Bu anlamda bireyin çevresi içinde yaşamın anlamını ve amacını yakaladığı yer onun tinsel alanını oluşturacaktır (Akbaş, 2014). Bu alana giren spiritüel değer ve inançlar çok çeşitli olmaktadır sadece bir varlık ya da güçten ibaret değiller. Mesela yaşam gayesi (özgürlük, sağlık, mücadele, aşk, ahiret inancı, hastalık, savaş, ölüm, devrim, aile, doğa, günah, cinsellik, müzik, resim, sorumluluk, devlet, millet, din, öteki, kültür, vicdan, tanrı, şeytan, istek, bilim, sanat vb. konular) tinsel inanç ve değerler kapsamına girmektedir.

Bu bağlamda madde kullananlar için tinselliğin bir unsuru olarak “aidiyet” duygusunun oluşturulması tedavi ve rehabilitasyon sürecinde gerekli olacaktır (Crisp, 2010). Zira daha önce bahsi geçen ve komplike bir ilişki sürecini kapsayan madde bağımlılığı, bireyi çok boyutlu olarak esir almakta, yaşam gayesini yitirmesine sebep olmakta ve aidiyet duygusunu yok etmektedir. Madde bağımlılarına yönelik tedavi ve rehabilitasyon sürecinde kullanıcı ve bağımlılara yaşam gayesi ve dolayısıyla aidiyet duygusunun

kazandırılması sonucu birey tekrar topluma kazandırılabilir.

Tinsel Model İçin Örnekler

Madde bağımlılarına yönelik bir tedavi ve rehabilitasyon modeli olarak tinsel model, tedavi ve rehabilitasyon sürecinde bazı uygulamaları kullanmaktadır. Bunlar.

- Sanat ve grafik,
- Yazma becerisi edinme,
- Bahçe ile uğraşma,
- Yemek yapma,
- Müzik, dans, tiyatro, film vb.,
- Kitap okuma (Kutsal kitaplar dahil),
- Televizyon izleme,
- Spor yapma
- Şiir ilgisi oluşturma,
- Seyahat etme şeklinde sıralanabilmektedir (Crisp, 2010).

Yine başka bir görüşe göre ise sosyal destek sistemleri için bütün bu programlar, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde ve sonrasında bireyi topluma yeniden kazandırma, madde kullanımından olumsuz olarak etkilenen bireyin iş, barınma, aileyle bütünleşme ve diğer çok boyutlu sosyal kaynaklara erişimini sağlayacak koşulları yaratmayla ilgilidir (Polat, 2014: 147).

Tinsel Model ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmette manevilik/tinsellik için ilk temel ekolojik sistem ve Taoculuk olarak kabul edilmektedir. Manevi ya da tinsel sosyal hizmet denilince sadece İbrahimi veya semavi dinler akla gelmemelidir. Çünkü din ile maneviyat birbirinden ayrı kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Bireyin iç dünyasında mutlu olduğu veya huzur bulduğu bütün ritüeller onun maneviyatıdır (Crisp, 2010:13). Sosyal

hizmet birey, aile ve toplum odaklı bir disiplin olduğu gibi müracaatçı kitlesinin bütün ihtiyaçlarına cevap verebilme özelliğine de sahiptir. Yapılan müdahalelerin seküler ve pozitivist yaklaşımları ile birlikte manevi/tinsel model yaklaşımını da değerlendirebilmelidir. Nitekim İASSW ve İFSW (2004)'nin de belirtmiş oldukları gibi nitelikli sosyal hizmet uzmanlarının insan gelişimini ve davranışlarını anlamada ihtiyaç duyduğu bilgi türleri arasında "manevi faktörlerden" de bahsedilmektedir (Crisp, 2010:6). Buna benzer Ülkemizde de Sosyal hizmetler kavramının 2828 sayılı SHÇEK Kanunu'nda. *“kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, **manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü** olarak tanımlanmıştır (SHÇEK, 2009). Dolayısıyla müracaatçı sisteminde yer alan bütün bireylerin maddi ve manevi aynı zamanda sosyal yoksunluklarını da göz önüne alınarak yeni bir yol ve yöntem ile objektif hizmetler sunabilme pratikleri geliştirilebilir. Sosyal hizmet mesleğinin en önemli unsurları olan birey, aile, grup ve toplumların kimliklerinde ya da ideal düşünce sistemlerinde en önemli etken olan maneviyat/tinselliğin gücü özellikle madde bağımlıları için yeniden bir var olma ya da hayata sarılma için önemli derecede değerli bir kavram olarak düşünülmektedir.*

Bu bağlamda, spesifik olarak alkol ve madde bağımlılarının daha da iyi oluşa doğru gidebilme ve umut verici sonuçlar elde edebilmek adına özellikle iç güdümlü maneviyat/tinselliği ön planda tutulup ve krize müdahale edilirse sosyal hizmet profesyoneli o zaman başarılı olabileceği imkanına sahip olabilir (Kımter, 2014:741).

Sonuç olarak, Mathews (2009)'in tespitine göre. sosyal hizmete kanıta dayalı bir yaklaşımın belirli bir bağlamla ilgili tüm delillerini de hesaba katmak zorunlu olduğunu bilinmesine rağmen, anlam, bağlılık, kimlik ve dönüşüm etrafındaki konular da dahil olmak üzere ruhsal kaygılar gibi soyut kavramları da temellendirilebilmeli ve tartışılabilir bir şekilde sosyal hizmet uygulamalarına katkı sunabilmelidir (Crisp, 2010:14).

Tinsel Modelin Mikro, Mezzo ve Makro Boyutları

Bağımlılığın ana kaynaklarına bakıldığında, biyo-psiko-sosyal bir hastalık olmasından ötürü bağılıların tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinin arasına tinsellik yaklaşımı da katkı sağlayabilir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla mikro düzeyde tinsellik özellikle bireysel olarak kişi kendi benliğini, özsaygısını ve inanmış olduğu metafizik güçle çevresi ile yakınlık hissettiği aynı zamanda derin ilişkiler geliştirdiği ve destek almaya sağlayabiliyor ve yaşamını anlamlandırabiliyorsa o zaman kendi denetimini ve özgürlüğünü sağlayabilmiş demektir (Tuncay, 2007:14). Ellingson (2001), Nasel ve Haynes (2005) gibi araştırmacıların yapmış oldukları tespiti göre de maneviyat(tinsellik), dindarlığa kıyasla, benliğin, kendine güvenin, doğru ve yanlışın bireysel olarak yorumlanmasının ve kişisel özgürlüğün daha güçlü bir şekilde vurgulanmasını sağlar ifadede bulunmuşlardır (Allen ve Lo, 2010:436).

Madde bağımlıların kendileri olumsuz yönden etkilendikleri gibi aile ve çevrelerine oldukça olumsuz etkilemektedir. maddi zarar ve sıkıntılarla beraber manevi ve ruhsal yönünde de oldukça etki alanı geniştir. Bunun için ailesel ve çevresel olarak geliştirilen bütün müdahale planlarına ve çerçevesine tinselliğin de yer alması oldukça değerli ve önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ülkemizde sosyal hizmet müdahalelerinin çerçevesi geliştirilmeli ve mevcut bürokratik işlevlerin, değişen ve gelişen sosyal sorunlara ve

ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde verimli sonuçlar getirebilecek aynı zamanda geciktirmeyecek, insan kaynağı ve donanım yeterliğini giderebilecek bir paradigmanın geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde müracaatçılara nitelikli sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirilebilmektedir. Özelde madde bağımlıların genelde ise dezavantajlı bireylerin ailelerindeki sosyal riskleri bütün yönleri ile ele alacak, maneviyatı(tinselliği) güçlendirici, rehabilite edici, koruyucu ve önleyici hizmetlerin bir an önce devreye girmesi gerekmektedir (Karataş, 2015:13).

Bu bağlamda Koengin (2005)'in tespitine göre, maneviyat(tinsellik) ve sosyal destek arasında pozitif bir ilişki olduğu saptandığı belirtilmiştir. Dein (2006)'de sosyal desteğin depresif semptomlara karşı koruduğunu dile getirmektedir. Birey manevi/tinsellik olarak kendini bir inanç ya da dini bir grubun üyesi olduğunu hissetmesi onun sosyal destek almasını psikolojik rahatlığını artırır ve böylece /depresyon ilişkisine aracılık eden (dolaylı etkileyen) bir faktör olabilir (Kımtır, 2014:745). Benzer bir çalışmada da, maneviyatı (tinselliği) yüksek bireyler kendi içsel ve çevresel faktörlerden etkilenen yoğun sosyal kontrol nedeniyle, madde bağılılığı ya da kötüye kullanım ihtimalinin azalmasıyla bağlantılı olacağı tespitin de bulunmuştur (Allen ve Lo, 2010:437).

Tinselliğin makro boyutun bakımından bakılacak olunursa, sosyal hizmet uygulama ya da teorik olarak icra edildiği kurum ve kuruluşlarda da partiğe dönüştürülmesidir. Nitekim madde bağımlılığı gibi sosyal sorunların yıkıcı ve toplumsal etkilerinin önüne geçilebilmek için. insana kapsayıcı ve bütünsel olarak yaklaşan ve bağımlıların geneleni kapsayacak şekilde maddi manevi tüm gereksinimlerine duyarlı olan, aile merkezli maneviyatı(tinselliği) ön plana çıkarabilecek sosyal hizmet

anlayışı (Karataş, 2015:14) ile biyo-psiko-sosyal-tinsel müdahalesi gerçekleştirilebilmelidir.

Sosyal politika yönünden özellikle maddeye bulaşma ve onunla buluşma nedenleri üzerinde durularak ona göre politikalar genişletilmelidir. bağımlılığa gidecek bütün sebeplerinin ortadan kaldırıldıktan sonra her türlü tedavi ve reahabilite çalışması sunulmalıdır. Kısacası birey ya da toplum için, sosyo-ekonomik yoksunluk, ölüm, ayrımcılık ve baskıdan kaynaklanan sürekli sıkıntı ve stres yaşayan insanlarla çalışırken. ruhun korunması, ümitlerinin kaybedilmemesi, sabır ve metanet gibi konularda sosyal hizmet uzmanının manevi(tinsel) ve psikolojik becerilerini iyi kullanmalıdır.

Tinsel Model ve Uygulamalar İçin Öneriler

Sosyal hizmet mesleğinde olan arabuluculuk, güçlendirme ve sosyal adaptasyonu sağlayacak destekleyici olan özelliklere sahip olmasının yanında tinsellik yönüne de önem verilmesi düşünülmektedir (Karataş, 2015:5).

Bireyin öfke, utanç, depresyon vb. birtakım olumsuz duyguların oluşmasına neden olabileceği gibi madde bağımlısı bireyin başta ailesi olmak üzere çevresindekilerin olumsuz tutum ve davranışlarıyla birlikte damgalama, dışlanmışlık duygusunun oluşması gibi özgüven ve sosyalleşme sorunlarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu sorunlarla başa çıkmada tinselliğin ön plana çıkartılmasıyla baş edilebilir (Kula, 2007:31).

Aile ve çevredeki sosyal bozulmaları bütün yönleriyle ele alacak, bireyin ya da grupların tinsellik yönlerini güçlendirici, koruyucu, önleyici gibi hizmetlerin bir an önce devreye girmesi ile sosyal rehabilitasyonu sağlayabilecek şekilde müdahale yöntemleri geliştirilebilir (Sağlık Kurtuluş, 2017:15).

Sonuç olarak sosyal hizmetin madde bağımlılarına müdahale çerçevesinde tinsel modelin de uygulanabilir bir yöntem olduğu tartışılabilir. Bu bağlamda özellikle bireyin madde ile tanışmadan ya da bulaşmadan önce önlemlerin alınmasıdır. Bunun için toplum yaşam merkezlerinin (aile yaşam merkezleri, okullar, Shm, Stk, vs.) gibi kuruluşların işbirliği yapmaları oldukça önem arz etmektedir. Bu kuruluşların bünyesinde tinsel olarak maddenin zararları üzerinde durabilecek bilgilendirici programlar koordineli bir şekilde yürütülmesi ile ileri derecede etkili olacağı düşünülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tinselliğin madde bağımlılarına yönelik sosyal rehabilitasyon ya da tedavi açısında oldukça değerli olarak günümüzde ön plana çıkmaktadır. Özellikle bağımlıların sosyal çevreye kendini kabul edilmesi ve dışlanmayı bertaraf edilmesi konusunda tinsellik oldukça önemli bir özelliğe sahiptir (Hari, 2016:2).

Kişiyi ya da bireyi maddeye bulaşmamak adına ya da kurtarabilmek amacıyla bütün meslek elemanlarının tinsellik dahil bilgi ve becerilerini en iyi şekilde geliştirilip yerinde ve zamanında müdahale edebilmelidirler. Bunun için öncelikle:

- Bütün sosyal hizmet uzmanlarının asla dini inançlarını ve düşüncelerini müracaatçılar üzerinde empoze etmemesi gerektiği konusunda hassas olmalıdırlar.
- Özellikle çocukların ruhsal dünyaları ve manevi dünyaları için en ideal rol ve etken ailelerdir, sağlıklı aile yapısının kurulması her türlü olumsuzluğun önüne geçilebilir.
- Bağımlılara yönelik geliştirilen bütün müdahale yöntemlerine tinsellik te dahil edilmeli ve bu

konudaki meslek elemanlarının kesinlikle söz birliği içerisinde olmalıdırlar.

- Kurumlarda maneviyat (tinsel) bağlamında en iyi rehberliği profesyoneller vermelidir.
- Maneviyat (tinsellik) konusunda da sosyal hizmet uzmanları kendilerini geliştirmelidirler.
- Madde bağımlılığı ve intihar gibi riskli konularda her meslek elemanı profesyonelce hizmet sunabilmelidir, çünkü sağlıklı bir sonuca varabilmek için ‘‘her türlü yol mubahtır’’ denilmektedir.

Kaynakça

Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. 1. Baskı, Ankara: SABEV Yayınları.

Alptekin, K., Mutlu, E. ve Akın, E. (2015). *Madde Bağımlılığı Tedavisi İçin Denetimli Serbestlik Şubeleri Tarafından AMATEM'e Gönderilen Kişilere Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar*. Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Sempozyumu, Bildiri Kitabı, ‘‘Uluslararası Yaklaşımlar’’, s. 93-97, İstanbul.

Crisp, B. R. (2010). *Spirituality and Social Work. Contemporary Social Work Studies*, Series Editor: Robin Lovelock, University of Southampton, UK.

DiClemente, C. C. (2006). *Addiction and change: How addiction develop and addicted people recover*. London: The Guilford Press.

Hari, J. (2016). *Bağımlılıkla Mücadelede Paradigma Değişimi*. Çeviren: O. Erem. Erişim tarihi: 10 Nisan 2018, Erişim adresi: <http://www.manevisosyalhizmet.com/?p=1035>.

Işık, A. (2018). Türkiye’de Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Bir Sosyal Politika Uygulaması Olarak Okul Sosyal Hizmetinin Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 29(1), 208-227.

Kula, N. (2007). Mesnevideki Bedensel Engelli Birey Örneklerinin Yer Aldığı Hikayelerin Engellilerin Sorunlarıyla Başetmesindeki Rolü. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Mevlana Özel Sayısı*, s. 1-31.

Karataş, Z. (2015). Manevi Temelli Sosyal Hizmet Yaklaşımı. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 1-15.

Kımtır, N. (2014). Din, Maneviyat ve Depresyon: Tetkik ve Tedavi İçin Öneriler. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(58), s. 739-750

Polat, G. (2014). Madde Bağımlılığı Tedavisinde Sosyal Hizmet Mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 2, 143-148.

Sağlık Kurtuluş, S. (2017). Maneviyat Ekseninde Bakım ve Manevi Sosyal Hizmetler. Erişim tarihi, 10 Nisan 2018, erişim adresi.
http://www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_sosyal_hizmetler/makale_05.asp

Thomas, M. A. & Celia, C. L. (2010). Religiosity, Spirituality, and Substance Abuse. *The Journal of Drug Issues*, p. 433-437.

Tuncay, T. (2007). Kronik Hastalıklarla Başetmede Tinsellik. *Sağlık ve Toplum*

Saldırganlık Düzeyinin Sigara Kullanımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi

Meryem Fırat, Erzincan Üniversitesi

Yalçın Kanbay, Artvin Çoruh Üniversitesi

Handan Kahraman, Erzincan Üniversitesi

Giriş

Canlılar hayatını devam ettirebilmek için ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli davranışlar sergiler. İnsan hayatını olumlu etkileyen davranışların yanında olumsuz etkileyen davranışlar da mevcuttur. İnsanların sonuçlarından çeşitli şekillerde etkilenmesi açısından oldukça önemli olan bir davranış çeşidi de saldırganlık davranışdır. Saldırganlık davranışı dünya tarihi kadar eskidir. Günlük yaşamda çoğu insan saldırgan davranışa maruz kalabilir ya da saldırgan davranış sergileyebilir. Psikiyatri hastalarının saldırgan davranışı, çoğu bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Saldırganlığın literatürde ve psikolojinin çeşitli dallarında farklı tanımları olmasına rağmen ortak sonuca varan tanımlar yapılmıştır (Tuzgöl 1998). Saldırganlık, kişinin kendisine veya başkasına zarar verme niyetiyle sergilediği davranışlar bütünüdür (Geen 2001). Saldırganlığı fiziksel ve sözel saldırganlık olarak sınıflandırmak mümkündür. Fiziksel saldırganlıkta bireyin fiziksel sağlığına, bedenine yönelik bir girişim söz konusuysen, sözel saldırganlık ise, bireye hakaret etmek, küçük düşürmeye çalışmak, aşağılamak gibi sözlü ifadeler kullanılmaktadır (Önder ve Dilbaz 1994, Wenar 1994). Kişiyi saldırgan davranışa sevk eden sürecin doğal, dürtüsel veya toplumsal, kişilikle ilgili bir durum olduğu uzun zaman tartışmalara konu olsa da saldırganlığa yol açan

çeşitli etkenler söz konusudur. Kişilik özellikleri, aile ve sosyal ilişkilerin saldırganlık üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle insanlara özgü bazı kişilik özelliklerin saldırganlıkla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Efiltili 2006). Yine cinsiyet, inaçlar ve ahlaki yapı da saldırganlık üzerinde etkilidir. Erkeklerin kadınlara göre daha fazla saldırgan davranış gösterdikleri, erkeklerde fiziksel saldırganlık, kadınlarda ise sözel saldırganlığın ön planda olduğu ileri sürülmüştür (Boxer ve Tisak 2005, Piko ve ark. 2006). Sosyal ortam, çevre, herhangi bir madde kullanımı, ruh sağlığı sorunları ve kitle iletişim araçları da saldırganlığa neden olabilmektedir (Ülken 2011).

Saldırganlığın ortaya çıkmasında etkili olan faktörler hakkında görüşlerini paylaşan kuramlar vurguladıkları konuya göre çeşitlilik göstermektedir. Freud'un psikoanalitik yaklaşımına göre saldırganlık içten gelen ve dışa vurulması zorunlu bir dürtü olarak belirtilmiştir. Freud saldırganlığı azaltmanın mümkün olmadığını, saldırganlığın kaçınılmaz olduğunu, sadece kişilerarası ilişkileri etkilememesi açısından gerekli düzenlenmelerin yapılabileceğini vurgulamıştır. Lorenz'e göre ise, saldırganlık insanların iç enerjisinden gelen ve dışarıya yansıtılınca kadar sürekli bir artış gösteren bir durumdur. Lorenz de Freud gibi toplumsal düzeni ve kişilerarası ilişkileri etkilememesi açısından insanların mevcut saldırganlıklarıyla baş etmesi gerektiğini belirtmiştir. Lorenz her insan kendi şartlarına uygun baş etme yöntemi geliştirerek saldırganlığın kendisine ve çevresine vereceği zarardan korunabileceğini ifade etmiştir. Çevrenin insanlar üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunanlar ise saldırganlığın çocukluk çağından itibaren geliştiğini çocukların saldırganlığı, aile ortamının dışında, sosyalleşmeye başladıkları ortamlardan öğrendiği ortaya konulmuştur (Bandura 1973, Freedman, Sears ve Carlsmith 1989). Yapılan birçok araştırmada saldırganlığın insana ve çevreye zarar verme yönünün olduğu, saldırganlık eyleminin

farklı amaç ve nedenlerle ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Saldırganlık davranışı gösteren bireyin psikolojik açıdan desteklenmesinin gerekliliği, özellikle saldırganlığa yol açan nedenlerin iyi irdelenmesi gerektiği ve nedene göre çözüm yollarının aranmasının önemi ortaya konulmuştur (Bushman ve Anderson2001,Ersanlı2005, Corey 2008, Kılınç 2012).

Toplumdaki hızlı değişen ve gelişen yapı, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler insanların bir arayış içinde olmasına yol açmıştır. Bilgi çağını yakalamaya çalışanlar arasında ise madde kullanımı artmıştır. Bireylerin çağın getirdiği zorlukların üstesinden gelmek, yaşadığı sorunlardan uzaklaşmak, sosyal ve emosyonel ihtiyaçlarını karşılamak gibi farklı amaçlarla madde kullanımına yöneldikleri ileri sürülmüştür (Demicioğlu 2006, Muthupalaniappen ve ark. 2012). Madde bağımlılığı, bir maddeyi kullanmaya başladıktan sonra kullanılan maddenin eksikliğinin verdiği rahatsızlığı ortadan kaldırmak amacıyla sürekli kullanılmayı gerektiren psişik bir durumdur. Kullanılması, satılması ve erişilmesi yasal olması açısından dünyada en fazla görülen madde bağımlılığı tütün bağımlılığıdır. Tütün ürünlerinden biri olan nikotin bir sigara ögesidir. Sigaranın içeriğinde bulunan nikotinin, birçok bağımlılık yapan maddeye göre daha kısa sürede ve güçlü etki göstermesi nedeniyle önemle üzerinde durulmaktadır (İkinci ve Akdur 2017). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), dünyada 1.3 milyar kişinin sigara içtiğini, tütün tüketimine bağlı olarak her yıl 4,9 milyon insanın öldüğünü ve sigara içme durumunun, korkutucu şekilde devam ettiği sürece 2020 yılına gelindiğinde sigaradan ölümlerin 10 milyona yükselebileceği açıklanmıştır. Tütün tüketimi, önlenbilir ölüm nedenlerinden olması nedeniyle gerekli tedbirler alınmalıdır. Sigara içmeye yol açan her türlü durumun ortadan kaldırılması için toplumun geniş katılımı gereklidir. Epidemiyolojik araştırmalara bakıldığında sigara kullanımının yoksul ve öğrenim düzeyi düşük olan çeşitli

sorunlarıyla baş edemeyen kesimlere doğru kaydığı açıklanmıştır (WHO 2005). Sigaranın organizmaya verdiği zararlar bilinen bir gerçektir. Önemli bir halk sağlığı sorunu olan sigara kullanımı çoğu ülkede özellikle genç nüfusta yaygındır. Herhangi bir sebeple sigara kullanmaya başlayan her iki gençten birisi sigara kullanmayı sürdürmektedir. Bağımlılığın göstergesi olarak sigara kullanmayı devam ettiren genç bireylerde sigara içmediği zaman yoksunluk belirtileri meydana gelir. Bireysel farklılıklarla beraber bu belirtilerin bazıları. konsantrasyon bozukluğu, aşırı sinir, sigaraya karşı aşırı istek ve baş ağrısıdır. Gençlerin sigaraya başlama nedenleri incelendiğinde ise. ailenin sosyekonomik, kültürel ve davranışsal etkisi, sosyodemografik ve psikososyal yapı, arkadaş ortamı, medya ve sigaraya kolay erişim gibi durumlar sayılabilir (Özcebe 2008).

Madde bağımlılığının birçok açıdan psikolojik ve psikiyatrik bozuklukla ilişkili olduğu bilinmektedir. Madde kullanan kişilerde benzer psikiyatrik bozuklukların olduğu görülmüştür. Madde bağımlılığı olan kişiler üzerinde yapılan çalışmalarda yaygın olarak duygudurum bozuklukları ve anksiyete görülmesinin yanı sıra en sık görülen psikiyatrik bozukluğun antisosyal kişilik bozukluğu olduğu ortaya konulmuştur (Arı 2007). Bunların yanında madde kullanımı bireylerde saldırgan davranış sergilemeye de sebep olmaktadır. Saldırgan davranışlar, kullanılan maddenin beyni etkileyerek kontrol mekanizmalarını zayıflatması ile bireylerde enerji artışı sonrası ortaya çıkmaktadır (Altuner 2009). Dünyada en çok kullanılan ve bağımlılık yapan madde sigaradır. Sigara sosyal bilimciler için uzun süredir araştırılan ve bireylerde hem fiziksel hem de psikolojik sorunlara yol açan bir maddedir. Sigara yaşa, cinsiyete ve sosyal çevreye bağlı olarak saldırgan davranışlara yol açmaktadır (Li ve Guo 2016).

Sigara içilmesinin önlenmesi ile ilgili çalışmalarda özellikle genç bireylere destek olunmalıdır. Sigaraya başlama nedenin

iyi irdelenmesi, sigaranın oluşturduğu fiziksel ve psikolojik etkilerin saptanması sigarayla mücadelede önemlidir. Ülkemizde genç bireylerin saldırganlık düzeylerinin sigara kullanımları üzerine etkisi ile ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, saldırganlık düzeyi ve sigara kullanımı arasındaki ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metod

Araştırma tanımlayıcı niteliktedir. Araştırmanın evrenini Erzincan il merkezinde yaşayan genç bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. 01.02.2018-01.03.2018 tarihleri arasında Erzincan ili Ordu caddesinden geçen, sözel bildirim sonrasında çalışmaya katılmayı kabul eden 521 kişi ile araştırma yürütülmüştür.

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından literatür taramaları sonucu oluşturulmuş 8 soruluk sosyo demografik özellikler anket formu ve 53 maddeden oluşan Kısa Semptom envanteri kullanılmıştır. Anketin yapılmasından önce araştırmacılar tarafından çalışma ve anket yönergesi hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği: Buss ve Perry'nin 1992 yılında Buss-Durke Düşmanlık Ölçeğinden uyarladıkları bu ölçek, 29 maddeden oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir.33 Ölçekte 13, 8, 2, 11, 25,16, 29, 22, 23 numaralı maddeler fiziksel saldırganlık alt ölçeğini. 27, 6, 21,14, 4 numaralı maddeler sözel saldırganlık alt ölçeğini. 20, 24, 3, 26,10, 15, 7, 17 numaralı maddeler düşmanlık alt ölçeğini. 19, 28, 1, 18, 9, 23, 12 numaralı maddeler ise öfke alt ölçeğini oluşturmaktadır. Ölçeğin 9 ve 16 numaralı maddeleri ters kodlanarak puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Demirtaş Madran33 tarafından yapılarak, özgün ölçekteki gibi dört faktörlü bir

yapıyı destekleyen bulgulara ulaşılmış, Türkçe formun geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ortaya konmuş, tüm ölçek için elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.85, fiziksel saldırganlık için elde edilen alfa değeri 0.78, sözel saldırganlık için elde edilen alfa değeri 0.48, öfke için elde edilen alfa değeri 0.76, düşmanlık için elde edilen alfa değeri ise 0.71 olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için 0.80-0.95 arasında değişmektedir.

Verilerin analizi SPSS paket programında yapılmıştır. Veriler frekans, ortalama, t test ve tek yönlü ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Örneklemin Buss Perry Saldırganlık Ölçeği puan ortalamaları (n=521)

Ölçek Alt Boyutları	Min	Max	Ortalama	Stn. Hata
Fiziksel Saldırganlık Alt Boyutu	9	45	23.13	0.277
Sözel Saldırganlık Alt Boyutu	5	25	14.13	0.142
Öfke Alt Boyutu	8	35	19.39	0.202
Düşmanlık Alt Boyutu	8	40	22.91	0.244
Buss Perry Toplam Puanı	37	134	79.52	0.690

Buss Perry saldırganlık ölçeği “fiziksel saldırganlık alt boyutu” puan ortalaması 23.13 ± 0.28 puan, sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalaması 14.13 ± 0.14 puandır. Ölçeğin “öfke alt boyutu” puan ortalaması 19.39 ± 0.20 puan ve “düşmanlık alt boyutu” puan ortalaması ise 22.91 ± 0.24 puan olarak belirlenmiştir. Buss Perry ölçeğinden alınan toplam ise 79.52 ± 0.69 puandır.

Tablo 2. Sigaraya başlama yaşı ve günlük ortalama sigara tüketimi ile saldırganlık arasındaki ilişki

Değişken	n	r	r ²	p
*Sigaraya başlama yaşı	246	-0.158	0.025	.013
**Günlük ortalama sigara tüketimi (adet / gün)	203	0.197	0.039	.005

*Sigaraya başlamış bir müddet kullanmış ancak daha sonra bırakmış bireyler, **Şuan aktif olarak düzenli bir şekilde sigara kullananlar

Düzenli olarak sigara kullanan 203 öğrencinin sigaraya başlama yaşı ile Buss Perry saldırganlık ölçeği puan ortalamaları arasında negatif yönde, düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.05$) bir ilişki belirlenmiştir. Bu bulguya göre öğrencilerin sigaraya başlama yaşı düştükçe saldırganlık puanları artmaktadır. Düzenli olarak sigara tüketen öğrencilerin günlük tüketilen sigara miktarı ile Buss Perry ölçeği puan ortalaması arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.05$) bir ilişki belirlemiştir. Bu bulguya göre öğrencilerin günlük sigara tüketimi arttıkça saldırganlık düzeyleri de artmaktadır.

Araştırmaya katılan 521 genç bireyin yaş ortalamasının 20.94 ± 0.14 olduğu, yaş ortalamaları ile Buss Perry Saldırganlık ölçeği alt boyutları ve ölçek toplam puan ortalamaları arasında yapılan korelasyon analizinde istatistiksel anlamda bir ilişkinin olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$).

Araştırmaya katılan genç bireylerin %45.9'unu erkeklerden %54.1'i ise kadınlardan oluşturmaktadır. Erkeklerin Buss Perry Ölçeği fiziksel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 26.05 ± 6.31 puan, kadınların 20.65 ± 5.17 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.001$). Erkeklerin saldırganlık alt boyutu puan ortalaması 14.89 ± 3.58 puan,

kadınların 13.47 ± 2.78 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.001$). Öfke alt boyutunda erkeklerin puan ortalaması 20.05 ± 4.87 puan iken kadınların 18.81 ± 4.30 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.02$). Düşmanlık alt boyutunda erkeklerin puan ortalaması 23.63 ± 5.61 puan iken kadınların puan ortalaması 22.28 ± 5.44 olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.05$). Buss Perry ölçeği toplam puanı erkeklerde 84.56 ± 16.75 puan, kadınlarda ise 75.24 ± 13.44 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.000$).

Öğrencilerin %15.4'ü ortaöğretim mezunu iken %84.7'si yükseköğretim mezunudur. Buss Perry ölçeğinden eğitim durumu orta öğretim olanların puan ortalaması fiziksel saldırganlık alt boyutunda 25.37 ± 7.3 puan, yüksek öğretim olanların ise 22.63 ± 6.07 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.001$). Sözel saldırganlık alt boyutunda ortaöğretimlerin puan ortalaması 14.83 ± 3.92 puan, yükseköğretimlerin 13.94 ± 3.07 olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.05$). Öfke alt boyutunda ortaöğretimlerin puan ortalaması 20.48 ± 4.78 puan ve yükseköğretimlerin puan ortalaması 19.14 ± 4.55 puandır. Aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.05$). Düşmanlık alt boyutunda ortaöğretim ve yükseköğretimlerin puan ortalamaları sırası ile 22.83 ± 6.00 ve 22.88 ± 5.49 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur ($p > 0.05$). Buss Perry saldırganlık ölçeği toplam puanı ortaöğretim ve yükseköğretimlerde sırası ile 83.41 ± 19.27 puan ve 78.60 ± 14.86 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0.05$).

Öğrencilerin %65.6'sı çekirdek aile yapısına sahipken %28.4'ü geniş aile ve %6'sı parçalanmış aileye sahiptir. Buss Perry ölçeği alt boyutları puan ortalamaları ve ölçek toplam puan ortalaması öğrencilerin aile tipine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Buss Perry ölçeği fiziksel saldırganlık ve sözel saldırganlık alt boyutları puan ortalamaları geliri giderinden az olan ile geliri gider ile dengeli olan grupta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Buna karşın öfke alt boyutunda gelir giderden az olanların puan ortalaması 20.01 ± 4.55 iken gelir gideri ile dengeli olan grupta 18.98 ± 4.61 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Düşmanlık alt boyutunda gelir giderden az olan grubun puan ortalaması 24.15 ± 5.69 puan iken gelir gider ile dengeli olan grubun puan ortalaması 22.11 ± 5.33 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.001$). Buss Perry ölçeği toplam puanı gelir giderden az olan grupta 81.72 ± 15.63 puan ve gelir gider ile dengeli olan grupta 78.11 ± 15.67 belirlenmiş olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$).

Öğrencilerin %53.2'sinde ailede sigara kullanan birey bulunurken, %46.8'inde bulunmamaktadır. Ailesinde sigara kullanan bireylerin olduğunu belirtenlerin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalaması ailesinde sigara kullanan birey bulunmayan bireylerin puan ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken ($p>0.05$) sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Buna karşın Buss Perry ölçeği toplam puanında iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Öğrencilerin %39'u sigara kullanırken %61'i kullanmamaktadır. Sigara kullananların Buss Perry ölçeği fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalaması 25.74 ± 6.37 puan iken kullanmayanların puan ortalaması 21.47 ± 5.70 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.001$). Sigara kullananların sözel saldırganlık puan ortalamaları 15.05 ± 3.19 puan, sigara kullanmayanların 13.70 ± 3.16 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.001$). Sigara kullananların öfke alt boyutu

puan ortalaması 20.58 ± 4.63 , sigara kullanmayanların ise 18.62 ± 4.44 puan olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.001$). Sigara kullananların düşmanlık alt boyutu puan ortalaması 23.95 ± 5.39 puan iken sigara kullanmayanların puan ortalaması 22.24 ± 5.59 olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0.005$). Buss Perry ölçeği toplam puanı sigara kullananlarda 85.24 ± 15.65 puan ve sigara kullanmayanlarda 75.87 ± 14.69 puan olarak belirlenmiş olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0.001$).

Tablo 3. Öğrencilerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Buss Perry Ölçeği Puan Ortalamaları İle Karşılaştırılması

Tanımlayıcı özellikler	Sayı	Yüzde %	Fiziksel saldırganlık	Sözel saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Toplam saldırganlık
Yaş	20.94±3.17		r=-.015 p=.729	r=-.050 p=.251	r=-.030 p=.492	r=-.068 p=.121	r=-.049 p=.260
Cinsiyet							
Erkek	239	45.9	26.05±6.31	14.89±3.58	20.05±4.87	23.63±5.61	84.56±16.75
Kadın	282	54.1	20.65±5.17	13.47±2.78	18.81±4.30	22.28±5.44	75.24±13.44
Test ve p			t=10.559 p=.000	t=4.971 p=.000	t=3.099 p=.002	t=2.775 p=.006	t=7.038 p=.000
Eğitim durumu							
Ortaöğretim	80	15.4	25.37±7.03	14.83±3.92	20.48±4.78	22.83±6.00	83.41±19.27
Yükseköğretim	441	84.7	22.63±6.07	13.94±3.07	19.14±4.55	22.88±5.49	78.60±14.86
Test ve p			t=3.607 p=.000	t=2.267 p=.024	t=2.404 p=.017	t=-.063 p=.950	t=2.528 p=.012
Aile tipi							
Çekirdek aile	342	65.6	22.82±6.58	14.27±3.28	19.11±4.82	22.83±5.71	79.00±16.33
Geniş aile	148	28.4	23.56±5.96	13.89±3.26	19.72±4.30	22.71±5.38	79.98±15.25
Parçalanmış aile	31	6.0	24.45±4.68	13.61±2.72	20.64±3.22	24.58±4.47	83.00±10.24
Test ve p			F=1.422 p=.242	F=1.143 p=.320	F=2.144 p=.118	F=1.521 p=.219	F=1.009 p=.365
Gelir durumu							
Gelir giderlerden az	203	39.0	23.30±6.39	14.26±3.37	20.01±4.55	24.15±5.69	81.72±15.63
Gelir gider ile dengeli	318	61.0	23.02±6.28	14.04±3.18	18.98±4.61	22.11±5.33	78.11±15.67
Test ve p			t=0.254 p=.614	t=0.594 p=.441	t=6.284 p=.012	t=17.370 p=.000	t=6.602 p=.010
Ailede sigara kullanan birey varlığı							
Evet	277	53.2	23.03±6.39	14.49±3.28	19.85±4.49	23.45±5.49	80.74±15.50
Hayır	244	46.8	23.24±6.25	13.70±3.16	18.84±4.69	22.27±5.57	78.12±15.91
Test ve p			t=-.377 p=.706	t=2.783 p=.006	t=2.519 p=.012	t=2.427 p=.016	t=1.898 p=.058
Sigara kullanma durumu							
Kullanıyorum	203	39.0	25.74±6.37	15.02±3.19	20.58±4.63	23.95±5.39	85.24±15.65
Kullanmıyorum	318	61.0	21.47±5.70	13.56±3.16	18.62±4.44	22.24±5.58	75.87±14.69
Test ve p			t=7.963 p=.000	t=5.119 p=.000	t=4.814 p=.000	t=3.445 p=.001	t=6.917 p=.000

Tartışma

Bu çalışmada örneklemin Buss Perry saldırganlık ölçek puan ortalaması 79.51 ± 0.69 puandır. Bu puan örneklemin saldırganlık düzeyinin normal aralıklarda olduğunu göstermektedir. Çünkü ölçeğin kesme noktaları 58 ve aşağısı “düşük saldırganlık”, 59-110 arası “normal”, 110 ve üzeri “yüksek saldırganlık” düzeyini göstermektedir (Buss and Waren, 2000). Bu çalışmaya benzer olarak Yavuzer ve Üre (2010) psiko-eğitim sonrası örneklemin saldırganlık düzeylerini ölçtükleri çalışmada da örneklemin saldırganlık düzeyinin orta düzeyde olduğunu belirlemişlerdir.

Çalışmada sigaraya başlama yaşı ile saldırganlık ölçeği arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Öğrencilerin sigaraya başlama yaşı azaldıkça saldırganlık puanları artmaktadır. Ayrıca çalışmanın bir başka bulgusu da günlük tüketilen sigara miktarı ile saldırganlık ölçeği puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmasıdır. Günlük tüketilen sigara miktarı arttıkça saldırganlık puanı da artmaktadır. Bireylerin kaygıları saldırganlık davranışlarını arttırmaktadır. Yapılan çalışmalar kaygı ile saldırganlık arasındaki bağlantıyı göstermektedir (Kılınç, Murat, 2012). Bunun yanında saldırganlığın temelinde öfke duyguları mevcuttur. Öfke duyguları her insanda doğal olarak bulunabilecek duygular arasındadır. Ancak bazı insanlar öfke duygularını etkili şekilde kontrol edemediklerinde saldırgan davranışlar sergilerler. Saldırgan davranışların sürekli olması ise bir müddet sonra alışkanlık haline alır ve birey her türlü yaşamsal zorlantı karşısında saldırgan davranış gösterir. Yaşamsal zorlantılar karşısında başvurulan davranışlardan biri de sigara içme davranışıdır. Sigara içmek etkisiz başetme yöntemlerinin kullanılması anlamına gelmektedir. Sigara içen bireyler yaşamsal zorlantılar karşısında tıpkı saldırganlık davranışları gösterdikleri gibi sigara içme davranışlarını da gösterebilirler ve ayrıca bu davranışın sıklığı başetmedeki yetersizlikle daha da artabilir. Bu nedenle saldırganlık gösteren bireylerde sigara içme davranışının da görülmesi ve sigara tüketimi arttıkça saldırganlığın da artması beklenen bir durumdur. Sigara tüketimi ve saldırganlık arasındaki ilişkinin bir başka boyutu da hem saldırganlık hem de sigara içme davranışı durumunda insan bedeninde meydana gelen fizyolojik

değişimlerden kaynaklanmaktadır. Hem saldırganlık hem de sigara tüketimi sırasında vücutta stres yanıtı olarak savaş ya da kaç tepkisi oluşmaktadır. Bu da sigara tüketimi ve saldırganlıkta bedenin benzer tepkiler vermesi anlamına gelmektedir. Birbirine benzer tepkilerin olduğu bu tabloda sigara tüketimi ve saldırganlık birbirini provoke eden iki etken halini almakta ve bu iki etken birbirini tetiklemektedir.

Çalışmanın bulgularına göre saldırganlık ölçeği alt boyutları puanları ve ölçek toplam puanı sigara içen bireylerde sigara içmeyen bireylerden anlamlı derecede yüksektir. Sigara içme davranışı etkisiz başetme yöntemlerinden biri olmakla birlikte genellikle kaygı düzeyinin yüksek olduğu durumlarda başvurulan bir başetme aracıdır. Kaygılı bireylerin saldırganlık düzeylerinin kaygı düzeyi düşük bireylerden daha fazla saldırgan davrandıkları çalışmalarla gösterilmiştir (Kılınç, Murat, 2012). Dolayısıyla sigara içen bireylerin saldırganlık puanlarının daha yüksek olmasının sebebini yaşadıkları kaygıdan dolayı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Buss Perry ölçeği alt boyutları ve ölçek toplam puanı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş değişkeni saldırganlığı etkileyen bir değişken olarak görülmemiştir. Bu bulgu literatürle uyum göstermemektedir. Aynı ölçekle ilköğretim öğrencileri ile yapılan bir çalışmada yaş arttıkça örneklemin saldırganlık düzeylerinin arttığı belirtilmektedir (Bacıoğlu, Özdemir, 2012).

Çalışmada fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutları puan ortalamalarının erkeklerde kızlardan yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın Önen (2009) çalışmasında erkeklerin sadece fiziksel saldırganlık boyutunda kızlardan daha yüksek puan aldıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla Buss Perry ölçeği toplam puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinden beklentiler erkeklerin daha sert, daha katı, daha otoriter olmasını telkin ederken. kadınların ise daha sakin, daha kırılğan ve daha tartışmadan uzak kalmaları yönünde telkin etmektedir. Bu durum

ise erkeklerin daha katı ve sert davranışlar göstererek erkeklik fonksiyonlarını ispat etmeye yönlendirmektedir. Hatta öyle ki saldırgan tutumlar sergileyen erkekler için girişken, tutuğunu koparan gibi tanımlamalar yapılmakta bu ise erkeklerin saldırgan davranışlar yapmasına zemin hazırlayan bir faktör olmaktadır. Diğer taraftan saldırgan davranış sergileyen kızlar toplum tarafından yadırganmakta, hoş karşılanmamakta bu ise kızların bu konuda daha sindirilmiş olmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenlerle erkeklerin hemen hemen bütün toplumlarda şiddette daha yatkın olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan pek çok çalışmada erkeklerin saldırganlık düzeylerinin (Camadan, Yazıcı, 2017. Gürkan, 2016. Kılınç, Murat, 2012. Arslan ve ark., 2010) ve şiddet tutumlarının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir (Çetinkaya, 2013. Khalid and Frieze, 2004. Kodan, 2013).

Eğitim durumu ortaöğretim olan bireylerin saldırganlık düzeyleri eğitim düzeyi yükseköğretim olanlardan anlamlı şekilde yüksektir. Eğitim düzeyi beraberinde birçok değişkeni de değiştirmektedir. Eğitim durumunun artması ile birlikte bireylerin sosyoekonomik düzeyleri, sosyal becerileri ve psikolojik fonksiyonları artış göstermektedir. Bu durum ise eğitim durumu arttıkça saldırganlığın ve şiddet tutumlarının azalmasına sebep olabilir. Yapılan çalışmalarda eğitim durumu düşük bireylerin diğer bireylerden daha fazla şiddete başvurdukları görülmektedir (Kouyoumdjian vd., 2013. Abramsky vd., 2011. Sambisa vd., 2011. Stith vd., 2004).

Bu çalışmada aile tipine göre saldırganlık ölçeği alt boyutları puanları ve ölçek toplam puanı farklılık göstermemektedir. Parçalanmış aileye sahip bireylerin saldırganlık ölçeği toplam puanı çekirdek aile ve geniş aileye sahip bireylerin puanlarından yüksek olmasına karşın aradaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Bu çalışmada gelir durumuna göre Buss Perry ölçeği öfke ve düşmanlık alt boyut puanları farklılık göstermektedir. Ayrıca Ölçeğin toplam puanı da gelir durumuna göre anlamlı şekilde farklıdır. Geliri giderinden fazla olan öğrencilerin saldırganlık ölçeği puanları geliri gider ile dengeli olan öğrencilerden daha

yüksek bulunmuştur. Gelir düzeyi azaldıkça saldırganlık düzeyi artış göstermektedir. Benzer şekilde Camadan ve Yazıcı (2017) yaptıkları çalışmada gelir durumunun artışının saldırganlık üzerine azaltıcı etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ailesinde sigara kullanan birey bulunan öğrencilerin Buss Perry saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarından. sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutları puan ortalamaları ailesinde sigara kullanan birey bulunmayan öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksektir. Ancak Buss Perry saldırganlık ölçeği fiziksel saldırganlık alt boyutunda ve ölçeğin toplam puanında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu bulgu ile ilgili olarak literatürde herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

Sonuçlar ve Öneriler

Çalışmanın bulgularına göre şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Sigaraya başlama yaşı, günlük tüketilen sigara miktarı, cinsiyet, eğitim durumu, gelir durumu ve sigara kullanma durumu gibi değişkenlerin ile Buss Perry saldırganlık ölçeği toplam puanı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara dayanarak sigara ve saldırganlık ilişkisini inceleyen başka çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

Abramsky, T., Watts, C.H., Garcia-Moreno, C., et al., (2011). What factors are associated with recent intimate partner violence? Findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. *BMC Public Health*, 11, 109.

Altuner D, Engin N, Gürer C, Akyay İ, Akgül A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*. 7 (2), 87 -94.

Arı Ö. (2007). Madde Kullanan Kişilerin Depresyon, Problem Çözme Becerileri Ve Diğer Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Psikoloji Anabilim Dalı. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi.

Arslan C., Hamarta E., Arslan E., Saygın Y. (2010). An investigation and interpersonal problem solving in adolescents. *Elementary Education Online*, 9(1), 379-388.

Bacıoğlu S.D., Özdemir Y. (2012). İlköğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları ile yaş, cinsiyet, başarı durumu ve öfke arasındaki ilişkiler. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2(2), 169-187.

Bandura A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Boxer P, Tisak MS. (2005). Children's beliefs about the continuity of aggression. *Aggressive behavior*, 31(2), 172-188.

Buss A.H., Warren W.L. (2000). *Aggression questionnaire: Manual*. Los Angeles CA: Western Psychological Services.

Camadan, F. ve Yazıcı, H., (2017). Investigation of the Aggression Tendency Observed in University Students in Terms of Different Variables. *Journal of Higher Education and Science*, 7(2), 225-234.

Corey D. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Demircioğlu A. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Sigara Alkol Kullanım Özellikleri ve Risk Faktörleri. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Efiliti E. (2006). Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.

Freedman JL, Sears DO, Carlsmith JM. (1989). *Sosyal Psikoloji* (Çeviren: Ali Dönmez). İstanbul: Ara Yayıncılık.

Geen, RG. *Human aggression* (2nd ed.).(2001). Buckingham: Open University Press.

Gürkan Ö.C. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ve ilişkili faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 7(2), 87-93.

İkinci, Sevil, and Recep Akdur. "Sosyokültürel Faktörler Ve Sigara." Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı. 2017 (Erişim Tarihi: 25.03. 2018)

Khalid, R. and Frieze, H.I. (2004). Measuring perceptions of gender roles: the IAWS for Pakistanis and U.S. immigrant populations. *Sex Roles*, 51, 5/6, 293-300.

Kılınç E, Murat M. (2012). Genel lise 9. Sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere ve sürekli kaygı düzeylerine göre saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 835-853.

Kılınç E. Genel Lise 9.Sınıf Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere ve Sürekli Kaygı Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kodan, S. (2013). Evli bireylerin evlilik kalitesi toplumsal cinsiyet rollerine ilişintutumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Eğitim Bilimleri Ensitütüsü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kouyoumdjian, F.G, Calzavara, L.M., Bondy, S.J., et al., (2013). Risk factors for intimate partner violence in women in the Rakai Community Cohort Study, Uganda, from 2000 to 2009. *BMC Public Health*, 13, 566.

Li, Y, Guo G. (2016). Peer influence on aggressivebehavior, smoking, andsexualbehavior: A study of randomly-assignedcollegeroommates. *Journal of healthandsocialbehavior*, 57(3), 297-318.

Muthupalaniappen L, Omar J, Omar K, Iryani T, Hamid SN. (2012). Emotional and behavioral problems among adolescent smokers and their help-seeking behavior. *Southeast Asian Journal of Tropical Medicine and PublicHealth*, 43(5), 1273.

Önder ME, Dilbaz N. (1994). AgresyondaPsikofarmakolojik Tedavi, Psikiyatri, Psikoloji, *Psikofarmakoloji Derg.* 2 (1), 81-88.

Önen E. (2009). Saldırganlık ölçeği'nin psikometrik niteliklerinin türk ergenleri Türk ergenleri için incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.* 4(32), 75-84.

Özcebe H. Gençler Ve Sigara. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı. 2008. Ankara. sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/t18.pdf. Erişim Tarihi 25.03.2018.

Piko BF, Keresztes N, Pluhar ZF. (2006). Aggressive behavior and psychosocial health among children. *Personality and Individual Differences*, 40(5), 885-895.

Sambisa, W., Angeles, G., Lance, P. M., Naved, R. T. And Thomton, J., 2011. Prevalence and correlates of physical spousal violence against women in slum and nonslum areas of urban Bangladesh. *Journal Interpersonal Violence*, 26, 2592-2618.

sigara bağımlılığı - Yeşilay: <http://www.yesilay.org.tr/documents/file/yesilay/kitap/tbm/sigara-bagimliliği.pdf>. Erişim tarihi: 25.03.2018

Stith, S.M., Smith, D.B., Penn, C.E., Ward, D.B. and Tritt, D. (2004). Intimate partner abuse perpetration and victimization risk factors: a metaanalytic review. *Aggress. Violent Behav*, 10, 65-98.

Tuzgöl, M. (1998). Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derg.*, cilt 2, sayı: 14.

Ülken F. (2011). Televizyon izlemede anne baba aracılığı ile çocukların Saldırgan davranışları arasındaki ilişki. *Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Derg.* 11(1), 195–216.

Wenar C.(1994). *Developmental psychopathology: from infancy through adolescence*, (3th Edition), New York: McGraw-Hill.

World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü 2005), Association for Tobacco-free Life 2005. who.int/iris/bitstream/handle/tur.pdf. Erişim tarihi : 25.03.2018

Yavuzer Y., Üre Ö. (2010) Saldırganlığı önlemeye yönelik Psiko-eğitim programının lise öğrencilerindeki saldırganlığı azaltmaya etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24, 389-405.

Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Psikopatolojik Özellikleri ve Sigara Kullanım Sıklıklarının İncelenmesi

Meryem Fırat, Erzincan Üniversitesi

Yalçın Kanbay, Artvin Çoruh Üniversitesi

Handan Kahraman, Erzincan Üniversitesi

Giriş

İnsanın sağlıklı olabilmesi için fiziksel, psikolojik ve sosyal yönünün bir bütünlük içerisinde olması gerekir. Birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan insanın bu yönlerini kapsayan bütüncül yaklaşım, patolojik durumların iyi değerlendirilmesi açısından önemlidir. Hastalık sürecinde her hastanın farklı şekillerde gösterdiği fizyolojik ve psikolojik tepkilerin iyi tanınması iyileşmede etkilidir (Bahadır 2009). Psikopatolojik özelliklerin ortaya çıkmasında psikolojik anlamda normalden sapmaya yol açacak birçok faktör etkili olabilir. Bireyin genetik yapısı, kişiliği, sosyoekonomik ve çevresel durumu, daha önceki yaşadığı kayıplar ve geçirdiği travmalar bu özelliklerin oluşumunda etkili birkaç faktördür. Psikopatolojide en kapsamlı ele alınan psikiyatrik sorunlar, anksiyete bozuklukları, fobik bozukluk, panik bozukluk, obsesif kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, somatoform ve disosiyatif bozukluk, bipolar bozukluk, şizofreni, depresyon ve kişilik bozukluklarıdır (Şahin 2012). Psikolojik anlamda normalden sapmanın olabilmesi için bireyin davranışlarında tutarsızlık, aşırılık, uygunsuzluk ve yetersizlikler olması gerekir. Psikopatolojik davranışın daimi ve tekrarlayıcı olması, bireyin hayatının her alanında olumsuz etkilere yol açmaktadır (Öztürk 2011).

Herhangi bir psikiyatrik hastalığı olan bireylerde psikolojik bozukluğun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biride bağımlılık oluşturan madde kullanımınıdır. Geçmişten günümüze kadar, madde bağımlılığı yapan tütün içimi, yaygın ve ciddi sağlık

sorunu olarak devam etmektedir. Dünya genelinde en sık karşılaşılan bağımlılık maddesi tütün ürünü olan nikotindir. Nikotini içeriğinde barındıran sigaranın insan sağlığına zararlı etkisine geçmişe dönük olarak bakıldığında ortaya çıkan ilk sağlık sorunu olarak akciğer kanseri görünmektedir. Ancak zamanla sigara içiminin psikiyatrik bozukluklarla da yakın ve karmaşık bir ilişkisi olduğu kanıtlanmıştır (Lasser ve ark. 2000). Sigaranın vücutta oluşturduğu etki mekanizmasına bakıldığında, akciğerlere infüze olan nikotin dolaşım yoluyla beyne hızla yayılır. Beyinde nikotinik asetilkolin reseptörleri ile etkileşime girer ve dopamin salınımına neden olur. Dopamin salınımı da bireyde nikotin talebini artırır. Böylelikle sigara içen birey bağımlı hale gelir (Rose ve ark. 1999). Sigara içimi bireyleri hem fizyolojik hem de psikolojik yönden etkileyerek genel sağlık yükünü ve sigarayla ilişkili ölüm oranını arttırmıştır. Sigara içiminin kolinerjik sistemi etkileyerek psikolojik bozukluğu olan bireyde yaşanan stresi azaltması, depresif duygulanım ve zevk verici hisler yaşatması açısından tercih edildiği düşünülse de nikotin bağımlılığı, akıl hastalığında morbidite, mortalite ve yaşam kalitesi üzerindeki zararlı etkilere karşı artan risklere maruz bırakmaktadır. Özellikle depresyon ve şizofreni başta olmak üzere bazı psikopatolojilerde sigara kullanımına yönelik nörobiyolojik ve psikososyal anlamda güçlü bağlantılar söz konusudur (Aubin ve ark. 2012). Şizofreni hastalarının sigara içen sağlıklı bireylere göre sigarayı daha çok talep ettiği çoğu kez kanıtlanmıştır (Mac Killop ve Tidey 2011). Şizofreni hastalarının çoğunluğunun sigarayı bırakmak istediği ve sigarayı bıraktıklarında uygulanan farmakolojik tedavilerin daha etkili olduğu ayrıca şizofreni tedavisinin ortaya çıkan nikotin yoksunluk semptomlarını da azalttığı görülmüştür. Antipsikotik ilaçların yan etkilerinin sigarayı bırakmayı takiben azaldığı, bu durumun şizofreni hastalarında sigara içimiyle mücadele edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Cather ve ark. 2017). Birçok ülkede önlenebilir ölüm nedeni olan sigara ile mücadele etmek önemli hale gelmiştir. Mental sağlığın devamlılığının sağlanması bağımlılık tedavisiyle ilgili yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Sigara içiminin zararlarını hafifletmek için tütün kullanımının tedavi edilmesi şarttır. Akıl sağlığını tehdit eden sigara içiminde bireysel tedavilere yer verilmelidir. Bu tedaviler dumansız politikalarla

birlikte davranışsal ilaç tedavileriyle desteklenmelidir. Sigaranın verdiği zararı azaltmaya odaklanan yaklaşımlardan birisi de, nikotin içeriğinin az olduğu elektronik olarak üretilen sigaradır. Bu tür tütün düzenleme çabalarının bağımlılık potansiyellerini azaltacağı ümit edilmektedir (Das ve Prochaska 2017). Fiziksel sağlıkları da zayıf olan akıl hastalığına sahip kişilerin sigara içme durumu hastalık şiddetini artırmaktadır. Bu nedenle sigarayı bırakmak zorunlu hale gelmiştir (Peckham ve ark. 2017). Sigara içenlerin içmeyenlere göre daha fazla endişeli olduğu buna bağlı olarak ise artmış panik davranış sergilediği belirlenmiştir. Deney hayvanlarında yapılan bir çalışmada sigara dumanına maruz kalan hayvanlarda pulmoner hasarın yanında anksiyete ve panik bozukluğa yönelik davranışlar gözlenmiştir (Chirico ve ark. 2018). İki ayrı hastalık dönemleriyle karakterize bir ruhsal bozukluk olan bipolar bozukluk tanısı almış hastalarda sigara içimi davranışlarının prevalansı normal bireylerle karşılaştırıldığında, bipolar hastaların normalden daha fazla sigara içtikleri (Diaz ve ark. 2009), depresyon hastalarında da durumun aynı olduğu saptanmıştır (Mathew ve ark. 2016). Anksiyete bozukluğunda da sigara içme davranışı sık görülmekle birlikte farklı psikopatolojilerde bu davranışın bireye özgü değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Piper ve ark. 2010). Herhangi bir psikiyatrik rahatsızlığı olmayan sigara içenlerin yoksunluktan sonra sigara talepleri psikopatolojik özelliklere sahip olanlara göre daha azdır. Aynı zamanda iki veya daha fazla psikiyatrik hastalık tanısına sahip sigara içenlerin, bir ya da hiç tanısı olmayan bireylere göre daha fazla tütün talebi gösterdiği bildirilmiştir (Farris ve ark. 2017).

Psikiyatri kliniklerinde yatan hastaların aldıkları tedaviyi desteklemesi açısından çoğu zaman sigara içimi için hastalara gereken olanaklar sunulur. Gereken olanakların sağlanmadığı, sigara yaşayışının konulduğu bir psikiyatri kliniğinde, hastaların sigara kullanmamalarının saldırganlıkta artış, tıbbi tedaviyi reddederek taburculuk isteği veya sigara yaşayışını takiben ihtiyaç duyulan ilaç kullanımının artması gibi durumlar beklenirken hastada herhangi bir olumsuz durum gözlenmemiştir. Psikiyatri kliniklerine sigara içme yasaklarının getirilmesi için dikkatli planlanmış bir süreç olması gerekir. Yatarak tedavi alan psikiyatri

hastalarının bulunduğu ortamda yasakların uygulanması, psikopatolojik durumlarda yüksek sigara içme oranını azaltacağı düşünülmektedir (Lawn ve Pols 2005). Buna karşılık başka psikiyatri kliniklerinde yapılan araştırmalarda uzun süre sigara bağımlısı olan hastalarda klinik ortamında sigara içimine olanak sağlanması tedaviyi destekleyici olarak görülmüştür (Stockings ve ark. 2015, Metse ve ark. 2018). Yine bir çalışmada ise psikiyatri kliniğinde sigara yasağının hastanın mevcut hastalığına ve hastalık şiddetine bağlı olduğu ileri sürülmüştür (Zabeen ve ark. 2015). Genç yaşlarda ulaşılmasının kolay olması sebebiyle sigara bağımlılığı sık görülen bir durumdur. Özellikle gençlerde depresyona bağlı intihar davranışlarını sigara içiminin arttırdığı (Oquendo ve ark. 2004), uzun süreli sigara kullanımının herhangi bir psikopatolojiyi tetiklediği ve intihar davranışına yol açtığı ileri sürülmüştür (Balbuena ve Tempier 2015). Sigara içiminin fiziksel ve psikolojik hastalıkların prognozunu olumsuz etkileyerek mortalite ve morbiditeye önemli katkıda bulunduğu bilinen bir gerçektir. Sigarayı azaltma ya da bırakma bazı psikopatolojik özellikleri etkilemektedir. Sigara bırakma tedavilerinin bireylerdeki mevcut psikiyatrik hastalık belirtilerini azalttığı ortaya konulmuştur (Banham ve Gilbody 2010).

Psikopatolojik özellikler, insan hayatında zorlu ve çöküntülü dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Bireyin yaşamını olumsuz etkileyen bu dönemler psikolojik sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Bu tür sorunlar özellikle de genç bireylerde geçici rahatlama sağlayacak maddelere yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu maddelerin başında bağımlılık yaparak durumu daha ciddi hale getiren sigara gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışmamızda bir grup üniversite öğrencisinin psikopatolojik özellikleri ve sigara kullanım sıklıklarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metod

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evrenini 2017-2018 öğretim yılında bir Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda 1 ve 2. sınıfta öğrenim görmekte olan 455 (N:455) öğrenci oluşturmaktadır. Ölçeklerdeki sorulara eksik cevap veren ve

ulaşılamayan öğrenciler olması nedeni ile araştırmanın örneklemini 321 (n:321) öğrenci oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları: Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından literatür taramaları sonucu oluşturulmuş 8 soruluk sosyodemografik özellikler anket formu ve 53 maddeden oluşan Kısa Semptom envanteri kullanılmıştır. Anketin yapılmasından önce araştırmacılar tarafından çalışma ve anket yönergesi hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Kısa Semptom Envanteri (KSE): Derogotis tarafından 1992 yılında geliştirilen ölçek Belirti Tarama Listesi ile yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır ve bahsedilen ölçeğın kısa formu niteliğindedir. Ölçek SCL-90R'nin 90 madde arasından dağılmış olan 9 faktörünün, her faktörden en yüksek puanı almış toplam 53 maddenin seçilmesiyle oluşturulmuştur. Her madde 0 ile 4 arasında puan alabilmekte (0= hiç, 4= çok fazla) ve ölçekten alınan puanların toplam 0 ile 212 arasında değişebilmektedir (Savaşır ve şahin, 1997). Kendini bildirimine dayanan ölçeğın özgün formunun obsesif-kompulsif bozukluk, somatizasyon, depresyon, kişiler arası duyarlılık, anksiyete bozukluğu, fobik anksiyete, hostilite, psikotizm ve paranoid düşüncelerin boyutları bulunmaktadır. Ölçek ayrıca rahatsızlık ciddiyeti, belirti toplamı ve semptom rahatsızlık indeksi olmak üzere 3 global indeksten ve 4 ek maddeden oluşmaktadır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı alt boyutlar için 0.71-0.85 arasında değişmektedir. Test-tekrar güvenirliği $r=0.68-0.91$ arasındadır. Ölçeğın ölçüt geçerliğine ilişkin çalışmalara bakıldığında, MMPI klinik ölçekleri ile KSE, küme ölçekleri ve MMPI içerik ölçekleri arasındaki korelasyonlar 0.30'un üzerinde bulunmuştur. Yapı geçerliğine bağlı çalışmalarda ise KSE'nin sigara içenleri ve sigara içmeyenleri, kronik hastalığı olmayanları ve gerçek kalp hastalarını, intihar riski olmayan ve olan şizofreni hastalarını anlamlı bir şekilde ayırt edebilmektedir (Savaşır ve şahin, 1997).

Ölçeği Türk örneklemine uyarlama çalışmaları 1994 yılında şahin ve Durak tarafından yapılmış olan faktör analizi ölçeğın depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, hostilite ve somatizasyon olmak üzere beş boyuttan oluştuğunu göstermiştir. İç tutarlığa

ilişkin yapılan üç farklı araştırmada ölçeğin toplam puanından elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarının 0.96 ve 0.95. alt ölçekler için elde edilen katsayıların ise 0.55 ve 0.86 değerleri arasında değişkenlik gösterdiği rapor edilmiştir. Ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliğine ilişkin çalışmalar, ölçeğin alt ölçeklerinin ve üç küresel indeks puanının çeşitli ölçeklerle -0.14 ve 0.70 arasında değişen korelasyonlar gösterdiğini ortaya koymuştur. Yapı geçerliğine bağlı olarak yapılan çalışmalarda ise ölçeğin strese yatkın olamama ve strese yatkın olma durumunu ayırt edebildiğini göstermektedir (Şahin, Durak, 1994).

İstatistik Analiz: Çalışmanın istatistik analizi SPSS programı kullanılarak yapıldı. Tanımlayıcı istatistikler verildi. Sayısal değişken grupları arası farklar iki grup varlığında normal dağılım koşulu sağlandığından bağımsız gruplar t-testi, ikiden fazla grup varlığında normal dağılım koşulu sağlanmadığından Kruskal-Wallis testleri ile incelendi. İstatistiksel analizlerle anlamlılık düzeyi $p=0.05$ olarak alındı.

Bulgular

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin KSE puan ortalamaları görülmektedir. Öğrencilerin anksiyete alt boyutundan 12.44 ± 9.18 , depresyon alt boyutundan 16.45 ± 11.09 , olumsuz benlik alt boyutundan 11.79 ± 9.16 , somatizasyon alt boyutundan 7.37 ± 6.41 ve Hostilite alt boyutundan 7.70 ± 5.14 puanı aldıkları belirlenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin KSE puan ortalamaları

Kısa semptom envanteri	X±SS	Alınabilecek Min-Max Puanlar
Anksiyete	12.44±9.18	0-52
Depresyon	16.45±11.09	0-48
Olumsuz Benlik	11.79±9.16	0-48
Somatizasyon	7.37±6.41	0-36
Hostilite	7.70±5.14	0-28

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin yaş ortalamasının $19,83 \pm 2,03$ olduğu ve %83.0'unun kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Gruplar KSE puan ortalamaları açısından incelendiğinde hem yaş ortalamasının hem de cinsiyet değişkeninin istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p > 0.05$).

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin %68.2'sinin çekirdek aile içinde yaşadığı, %29.9'unun geniş aile içinde yaşadığı ve %1.9'unun parçalanmış aileye sahip olduğu görülmektedir. Gruplar KSE puan ortalamaları açısından incelendiğinde ise parçalanmış aileye sahip öğrencilerin anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite, puan ortalamalarının istatistiki açıdan anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$).

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin %38.9'unun gelirinin giderlerinden daha az olduğu görülmektedir. Gruplar KSE puan ortalamaları açısından incelendiğinde ise bütün boyutlarda geliri giderlerinden daha az olan öğrencilerin istatistiki açıdan anlamlı farklılık oluşturacak şekilde yüksek puan aldığı görülmektedir ($p < 0.05$).

Tablo 2. Cinsiyet, yaşanan aile tipi ve gelir durumuna göre KSE puan ortalamaları

Tanıttıcı-Szelliiller	Sayı	%	Anksiyete	Depresyon	Ölümuz-Benlik	Somatizasyon	Hostilit
Yaş	19,83±2,03		$t=,042$ $p=,460$	$t=,044$ $p=,444$	$t=,013$ $p=,817$	$t=,035$ $p=,539$	$t=,002$ $p=,978$
Cinsiyetiniz nedir?							
Eriak	53	17,0	11,86±8,33	14,58±10,12	12,94±8,99	7,83±6,91	8,77±5,23
Kadıı	258	83,0	12,55±9,35	16,83±11,26	11,56±9,19	7,27±6,31	7,48±5,11
Taı			$t=,498$ $p=,619$	$t=,148$ $p=,179$	$t=,999$ $p=,318$	$t=,569$ $p=,570$	$t=1,670$ $p=,096$
Yaşadığınız aile tipiniz nedir?							
Çakirdak aile	212	68,2	12,63±9,35	16,59±11,10	11,84±9,35	7,33±6,32	8,08±5,27
Geniş aile	93	29,9	11,15±8,00	15,17±10,28	10,89±7,94	6,95±6,33	6,55±4,68
Paşalımmış	0	1,9	25,50±10,87	31,16±13,87	24,00±12,39	15,16±7,13	12,00±3,57
Taı			$KW=10,044$ $p=,007$	$KW=8,165$ $p=,017$	$KW=6,913$ $p=,032$	$KW=7,053$ $p=,029$	$KW=10,423$ $p=,005$
Gelir durumunuz							
Gelir< gide	121	38,9	14,65±9,81	19,71±11,68	13,86±9,47	8,65±6,60	8,50±5,26
Gelir= gide	170	54,7	11,28±8,42	14,55±10,30	10,55±8,81	6,57±6,01	7,34±4,97
Gelir> gide	20	6,4	8,85±8,91	12,80±9,37	9,85±8,17	6,40±7,50	5,90±5,33
Taı			$KW=13,833$ $p=,001$	$KW=16,201$ $p=,000$	$KW=12,051$ $p=,002$	$KW=11,078$ $p=,004$	$KW=7,251$ $p=,027$

Tablo 3 incelendiğinde “Arkadaşlarınızdan sigara kullanan var mı?” sorusuna, öğrencilerin %66.2’sinin evet cevabını verdiği görülmektedir. Gruplar KSE puan ortalamaları açısından incelendiğinde arkadaşları sigara kullanan öğrencilerin anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite puan ortalamalarının diğer gruba oranla istatistiki açıdan anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde yüksek bulunduğu görülmektedir ($p<0.05$). “Ailenizde sigara kullanan var mı?” sorusuna ise öğrencilerin %61.4’ünün evet cevabını verdiği, hostilite puan ortalamalarının istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ($p>0.05$) ancak anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyon puan ortalamalarının istatistiki açıdan anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 3 incelendiğinde gençlerin %9.0’unun düzenli olarak sigara kullandığı, %10.9’unun ara sıra kullandığı, %74.3’ünün hiçbir şekilde kullanmadığı ve %5.8’inin daha önceden içtiği ancak bıraktığı görülmektedir. Gruplar KSE puan ortalamaları açısından incelendiğinde ise sigara kullanan öğrencilerin anksiyete ve depresyon puan ortalamalarının istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ($p>0.05$), olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite puan ortalamalarının sigara kullanmayan bireylerden istatistiki açıdan anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 2. Sigara kullanma durumlarına göre KSE puan ortalamaları

5.5	Sayı	%	Anksiyete	Depresyon	Olumsuz Benlik	Somatizasyon	Hostilite
Arkadaşlarınızdan sigara kullanan var mı?							
Evet	206	66,2	13,20±9,78	17,63±11,39	12,60±9,37	8,06±6,71	8,22±5,31
Hayır	105	33,8	10,94±7,68	14,13±10,13	10,20±8,55	6,0±5,56	6,66±4,64
Test			t=2,230	t= 2,658	t=2,195	t=2,703	t=2,552
P			p=,027	p=,008	p=,029	p=,007	p=,011
Ailede sigara kullanan var mı?							
Evet	191	61,4	13,59±9,77	17,84±11,38	12,71±9,36	8,23±6,70	8,12±5,48
Hayır	120	38,6	10,60±7,82	14,23±10,28	10,33±8,66	6,00±5,68	7,02±4,50
Test			t=2,834	t=2,828	t=2,248	t=3,031	t=1,843
P			p=,005	p=,005	p=,025	p=,003	p=,066
Sigara kullanıyor musunuz?							
Evet	28	9,0	15,92±10,67	20,25±12,06	15,60±9,87	10,53±7,41	11,28±5,83
Ara sıra	34	10,9	14,58±11,17	19,44±12,45	13,64±8,55	10,23±8,58	8,00±5,67
Hayır	231	74,3	11,74±8,63	15,44±10,51	11,02±8,98	6,66±5,79	7,22±4,90
Bıraktım	18	5,8	11,83±8,21	17,83±12,63	12,27±10,17	6,11±4,99	7,72±4,11
Test			KW= 5,027	KW= 6,757	KW= 9,084	KW= 12,210	KW=13,656
P			p=,170	p=,080	p=,028	p=,007	p=,003
Sigaraya başlama yaşınız nedir?	16,12±2,42		r=,051	r=,094	r=,022	r=,073	r=,151
			p=,656	p=,407	p=,845	p=,519	p=,181

Tartışma

Geç ergenlik döneminde yer alan üniversite öğrencileri, meslek seçimi, özerk birey olma sorumluluklarının giderek artması, bir kısmının ailesinden uzakta bulunması ve yaşamını bağımsızca sürdürmeye çalışması gibi nedenlerle, farklı stresörlerle baş etmek zorunda kalmaktadır (Ökdem ve Yardımcı, 2010: 230). Bu stresörlerle baş etmede yetersizlik yaşayan öğrencilerde ise uyum bozuklukları ve diğer psikiyatrik sorunların görüldüğü bildirilmektedir (İnanç vd., 2004: 228, 12, Koç, 2006: 3). Erzincan üniversitesi SHMYO öğrencilerinin KSE ile ruh sağlığı durumlarının değerlendirildiği, sigara kullanım sıklıklarının belirlendiği ve ikisi arasındaki ilişkinin incelendiği mevcut çalışmada, öğrencilerin anksiyete alt boyutundan 12.44 ± 9.18 , depresyon alt boyutundan 16.45 ± 11.09 , olumsuz benlik alt boyutundan 11.79 ± 9.16 , somatizasyon alt boyutundan 7.37 ± 6.41 ve Hostilite alt boyutundan 7.70 ± 5.14 puanı aldıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin aldıkları puan ortalamalarının düşük olduğu ve göre ruhsal belirti sıklığı açısından taşıdıkları riskin az olduğu ifade edilebilir. Literatür incelendiğinde mevcut çalışmadan daha yüksek, daha düşük veya aynı düzeylerde çeşitli çalışmalara rastlanmıştır. Şahin ve arkadaşlarının (2002) yaptığı çalışmada öğrencilerin anksiyete ve somatizasyon puan ortalamaları daha düşük bulunurken Tanrıverdi ve Ekinci (2007), Kartal ve arkadaşları daha yüksek puan ortalamaları bulmuşlardır. Arslan ve arkadaşlarının (2012) yaptığı çalışmada ise mevcut çalışma ile paralel sonuçlara ulaşılmıştır.

Ergenlerle KSE kullanılarak yapılan çalışmalarda cinsiyete göre alt boyutlarda farklı sonuçlar bulunduğu, buna kız ve erkek ergenlerin farklı sorunlar yaşamaları ve ana baba tutumlarındaki farklılıkların neden olabileceği bildirilmiştir (Şahin, Batıgün, Uğurtaş 2002) Çalışmada cinsiyete göre KSE'nin anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Kapi ve arkadaşları (2007) farklı kültürdeki ergenlerle yaptıkları çalışmada kızların erkeklerden daha çok anksiyete ve depresyon belirtileri gösterdiklerini bulmuşlardır. Bu çalışmada da anksiyete ve

---

depresyon puan ortalamaları erkeklere oranla yüksek çıkmıştır ancak istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Tüm ruhsal bozukluklar genelde kadınlarda erkeklerden daha fazladır. Kadınlarda özellikle nevrozlar, psikosomatik hastalıklar, depresif bozukluklar, uyku bozuklukları, depresyonda kronikleşme oranları daha yüksektir (Barlas, Karaca, Onan, Işıl 2010). Çalışma bulgusunda cinsiyete göre farklılık olmaması, örneklemin tamamında ruhsal belirti sıklığının düşük olması, öğrencilerin benzer ailesel özellikler ve ailelerin aynı bölgede yaşamaları nedeni ile böyle bir sonuçla karşılaşıldığı düşünülebilir.

Mevcut çalışmada parçalanmış aileye sahip öğrencilerin KSE puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Kaya ve arkadaşlarının üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, parçalanmış aileden gelenlerde depresif belirtilerin daha yaygın olduğu saptanmış ve bu durum, sosyal destek sistemlerinin daha yetersiz olması ile açıklanmıştır. (Kaya vd., 2007). Çalışma sonuçlarına dayanarak parçalanmış aileye sahip öğrencilerin daha az destek gördüğü ve ruhsal rahatsızlıklar açısından daha fazla risk taşıdığı ifade edilebilir.

Gelir düzeyi azaldıkça KSE'nin alt boyutlarında yer alan tüm ruhsal belirtilerin puan ortalamalarının da arttığı belirlenmiştir. Gelir düzeyinin giderlerine oranla az olduğunu belirten öğrencilerin, gelir düzeyi giderleri ile dengeli veya fazla olanlara göre anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ve aradaki farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 2.). Şahin ve arkadaşlarının çalışmasında da düşük sosyo-ekonomik düzeyin ergenlerde ruhsal belirti sıklığını arttırdığı saptanmıştır (Şahin vd., 2002). Çam ve arkadaşlarının üniversite öğrencileri ile yaptıkları başka bir çalışmada, eğitim masraflarını karşılamakta zorluk çektiğini belirten öğrencilerin, zorluk çekmediklerini belirtenlere oranla anlamlı düzeyde daha yüksek depresif belirti gösterdikleri belirlenmiştir (Çam ve Erkorkmaz, 2008). Sosyo-ekonomik durumları düşük düzeyde olan ergenler, eğitim, kültürel ve sosyal faaliyetler ile iyi bir yaşam ve çalışma ortamı gibi pek çok olanaktan yoksun olmakta ya da bunlara yeterince sahip olamamaktadır. Elbette ki bu durumların,

ergenlerde çeşitli engellenme duyguları yaşatması olasıdır. Ayrıca gelir durumunun yetersiz olması, ergenlerin yüksek düzeyde strese maruz kalmalarına da neden olmaktadır (Masten et al., 1993). Sosyoekonomik durumları düşük düzeyde olan ergenlerin, daha fazla olanaklara sahip olan orta ve yüksek sosyo-ekonomik durumdaki ergenlere kıyasla, daha fazla depresyon, anksiyete benzeri duygulanımları yaşama ve bunları somatik belirtiler şeklinde sergileme ihtimalleri de yükselmektedir (Şahin vd., 2002).

Arkadaşları ve ailesi arasında sigara içen bireylerin var olduğunu ifade eden öğrencilerin KSE puan ortalamaları istatistiki açıdan anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde yüksek bulunmuştur. Bunun yanı sıra sigara kullanan öğrencilerin KSE olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete puan ortalamaları anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde yüksek bulunmuştur. (Tablo 3). Sigara içme davranışı etkisiz baş etme yöntemlerinden biri olmakla birlikte genellikle kaygı düzeyinin yüksek olduğu durumlarda başvurulan bir baş etme aracıdır. Öğrencinin ailesi veya arkadaşları arasında, kaygı düzeyi yüksek, etkisiz baş etme mekanizmaları olan kişilerin bulunması öğrencilerinde ruhsal durumunu kötü etkilediğini düşündürmektedir. Aynı zamanda çalışma bulgularından yola çıkıldığı zaman sigara içen bireylerin hostilete puan ortalamasının yüksek çıkması dikkat çekicidir. Düşünce, duygu ve davranış boyutlarındaki öfke ve düşmanlık anlamına gelen hostilete. kişinin, diğerlerinden hoşlanmama duygularını içeren ve onları olumsuz olarak değerlendirmesine neden olan bir tutum olarak tanımlanmaktadır (Boman, 2003: 72). Epidemiyolojik çalışmalar aile içinde, okulda ve toplumsal yaşamda sorun yaratan davranışların arttığı yönündedir. Özellikle gençler arasında bu sorun yaratan davranışlardan, agresif davranışların ve hostilitenin görülme sıklığının artması endişe verici olduğu düşünülmektedir (Spath et al., 2000).

Sonuçlar ve Öneriler

Sonuç olarak. üniversite yaşamına yeni başlayan gençlerde, ruhsal belirti puan ortalamaları en yüksek olan belirtiler, depresyon ve anksiyete olarak belirlenmiştir. Yaşın, sigaraya başlama yaşının, cinsiyetin KSE puan ortalamaları üzerinde etkili olmadığı, yaşanan aile tipinin, gelir durumunun, öğrencinin kendisinin, ailesinde ve arkadaşlarında sigara kullanımı gibi değişkenlerin ile KSE puan ortalamaları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Geç ergenlik dönemine denk düşen ve tüm yaşam üzerinde büyük bir rol oynayan üniversite öğrenim sürecinin başında olan öğrencilere. en yüksek puanı depresyondan aldıkları için duygu ifadesi ve kontrolü konusunda eğitim ve danışmanlık verilmesi ve ruhsal belirtiler açısından daha riskli olan grupların psikolojik danışmanlık merkezi tarafından izlenmesi önerilmektedir.

Bu sonuçlara dayanarak psikopatolojik özellikler ve sigara ilişkisini inceleyen başka çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

Arslan, S., Nazik, E., Gürdil, S., Tezel, A., Arabaci, E., Şahin, Ö. (2012). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(2)

Aubin HJ, Rollema H, Svensson TH, Winterer G. (2012). Smoking, quitting, and psychiatric disease: a review. *Neuro science&Bio behavioral Reviews*, 36(1), 271-284.

Bahadır G. (2009). *Psikiyatri kitabı*. Galenos Yayınevi. İstanbul .

Balbuena L, Tempier R. (2015). Independent association of chronic smoking and abstinence with suicide. *Psychiatric Services*. 66(2), 186–192

Banham, L.& Gilbody, S. (2010). Smoking cessation in severe mental illness: what works?. *Addiction*, 105(7), 1176-1189.

Barlas, G.Ü., Karaca, S., Onan, N., Işıl, Ö. (2010). Üniversite Sınavına Hazırlanan Bir Grup Öğrencinin Kendilik Algıları ve

Ruhsal Belirtileri Arasındaki İlişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nurses*, 1(1), 18-24.

Cather C, Pachas GN, Cieslak KM, Evins AE. (2017). Achieving Smoking Cessation in Individuals with Schizophrenia: Special Considerations. *CNS drugs*, 31(6), 471-481.

Chirico MT, Bezerra FS, Guedes MR, Souza AB, Silva FC, Campos G, Chianca-Jr DA. (2018). Tobacco-Free Cigarette Smoke Exposure Induces Anxiety and Panic-Related Behaviours in Male Wistar Rats. *Scientific reports*, 8(1), 4943.

Çam, Ç. F. ve Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122- 129.

Das S, Prochaska JJ. (2017). Innovative approaches to support smoking cessation for individuals with mental illness and co-occurring substance use disorders. *Expert review of respiratory medicine*, 11(10), 841-850.

Demirel, AS., Eğlence, R., Kaçmaz. E. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi. *Nevşehir University Journal of Social Sciences*, 18-29.

Diaz Francisco J, Botts S, Maw L, Susce MT, De Leon J. (2009). Tobacco smoking behaviors in bipolar disorder: a comparison of the general population, schizophrenia, and major depression." *Bipolar disorders*. 154-165.

Doğan O. Ruhsal bozuklukların epidemiyolojisi-II. Sivas: Phizer İlaçları A.Ş.. 1996.

Farris SG, Aston ER, Zvolensky MJ, Abrantes AM, Metrik J. (2017). Psikopatoloji ve tütün talebi. *İlaç ve Alkol Bağımlılığı*, 177, 59-66.

Güleç C. (1995). Toplum ruh sağlığı açısından psikiyatrik epidemiyoloji. İçinde: Bertan M, Güler Ç, editör. Halk sağlığı temel bilgiler. Ankara: Güneş Kitabevi, 442-55.

İnanç, N., Savaş, H. A. ve Tutkun, H. (2004). Gaziantep üniversitesi mediko-sosyal merkezi'nde psikiyatrik açıdan

incelenen öğrencilerin klinik ve sosyodemografik özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5, 222-230.

Kapi A, Veltsista A, Sovio U, Järvelin MR, et al. Comparison of self-reported emotional and behavioural problems in adolescents from Greece and Finland. *Acta Paediatr*, 96, 1174-9.

Kartal A, Çetinkaya B, Turan T. (2009). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Ruhsal Belirtilerin Taranması. *TAF Prev Med Bull*. 8(2), 161- 166.

Koç, M. ve Polat, Ü. (2006). Üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-2.

Lawn S, Pols R. (2005). Smoking Bans in Psychiatric Inpatient Settings? A Review of the Research. *Aust N Z J Psychiatry*. 39(10), 866-85.

Mac Killop J, Tidey J. W. Cigarette demand and delayed reward discounting in nicotine-dependent individuals with schizophrenia and controls: an initial study. *Psychopharmacology*, 2011. 216(1), 91-99.

Masten, A., S., Miliotis, D., Graham, S., A., Ramirez, M. and Neemann, J. Children. (1993). in homeless families: Risks to mental health and development. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61 (2), 335- 343.

Mathew AR, Hogarth L Leventhal AM, Cook JW, Hitsman B. (2017). Cigarette smoking and depression comorbidity: systematic review and proposed theoretical model. *Addiction*. 112(3), 401-412.

Metse AP, Wiggers J1, Wye P, Bowman JA. (2018). Patient receipt of smoking cessation care in four Australian a cute psychiatric facilities. *J Ment Health Nurs*, 12459.

Oquendo MA, Galfalvy H, Russo S, et al. (2004). Prospective study of clinical predictors of suicidal acts after a major depressive episode in patients with major depressive disorder or bipolar disorder. *Am J Psychiatry*. 161(8), 1433-1441.

Ökdem, Ş. ve Yardımcı, F. (2010). Üniversite öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 228-234.

Öztürk MO. (2000). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, Ankara, Nobel Tıp Kitabevleri. 8. Basım. 2001 Lasser K, Boyd JW, Woolhandler S, Himmelstein DU, McCormick D, Bor DH. Smoking and Mental Illness. A Population-Based Prevalence Study *JAMA*. 284(20), 2606-2610.

Peckham E, Brabyn S, Cook L, Tew G, Gilbody S. (2017). Smoking cessation in severe mental ill health: what works? An updated systematic review and meta-analysis. *BMC psychiatry*, 17(1), 252.

Piper ME, Cook JW, Schlam TR, Jorenby DE, Baker TB. (2011). Anxiety diagnoses in smokers seeking cessation treatment: relations with tobacco dependence, withdrawal, outcome and response to treatment. *Addiction*, 106(2), 418-427.

Rose JE, Behm FM, Westman EC, Coleman RE. (1999). Arterial nicotine kinetics during cigarette smoking and intravenous nicotine administration: implications for addiction. *Drug & Alcohol Dependence*, 56(2), 99-107.

Stockings EA, Bowman JA, Bartlem KM, McElwaine KM, Baker AL, Terry M, Clancy R1, Knight J, Wye PM1, Colyvas K, Wiggers JH. (2015). Implementation of a smoke-free policy in an inpatient psychiatric facility: Patient-reported adherence, support, and receipt of nicotine-dependence treatment. *Int J Ment Health Nurs*. 24(4), 342-9.

Şahin N. Psikolojik Bozukluklar. (2012). Tıbbi Psikoloji www.baskent.edu.tr/~nesrins www.baskent.edu.tr. Erişim tarihi: 30.03.2018

Şahin, N. H., Durak Batıgün, A. ve Koç V. (2011). Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, *Öfke ve Depresyon*. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(1), 17-25

Şahin, N. H., Durak Batıgün, A. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa semptom envanteri (KSE): ergenler için kullanımının geçerlilik,

güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13 (2), 125-135.

Tanrıverdi D, Ekinçi M. (2007). Hemşirelik Öğrencilerinin Ruhsal Sorunlara Sahip Olma Durumları ve Problem Alanlarının Saptanması. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 10(4), 42-51.

Zabeen S, Tsourtos G, Campion J, Lawn S. (2015). Type of unit and population served matters when implementing a smoke-free policy in mental health settings: Perceptions of unit managers across England. *Int J Soc Psychiatry*. 61(7), 700-10

Utilizing ASCA National Model to Prepare School Leaders: Prevention, intervention and Remediation of Social Traumas

Olcay Yavuz, Southern Connecticut State University

The purpose of this paper is to describe how American School Counselor Association (ASCA) National Model can be utilized to prepare K-12 school leaders and educators to deal with social traumas. As previous research indicated, the social traumas can be caused by complex factors including harassment intimidation, bullying, suicides, self-harms, drug abuse, substance addiction, cyber-bullying, terrorism, immigration and asylum. (Cook, Spinazzola, Ford, Lanktree, Blaustein, Cloitre, & Mallah, 2017; Dutro, Bien, 2014). Since the side effects of the social traumas influence everyone including our students, this conceptual study will focus on describing effective response strategies to deal with violence and social traumas incidents in K-12 schools by outlining the responsibilities and duties of educational leaders and key stakeholders. Particularly, based on the American School Emergency Operations Plan (ASEOP) and the New Jersey Department of Education's model HIB policy, a comprehensive framework is created to prepare school leaders' capacity to educate school staff, faculty, students, and other key stakeholders on their roles and accountabilities before, during, and after a social trauma. Moreover, this conceptual study is designed to provide guidance to K-12 schools in the development, establishment and implementation of policies, procedures and programs for the prevention, intervention and remediation of social traumas. Most importantly, effective strategies will be discussed on creating school-based prevention programs that focus on promoting protective factors. Ultimately this study aims to provide school leaders, teachers, counselors, parents and other members of the community with current practices and resources to establish guidelines and procedures to respond to violence and trauma incidents in an effective way. Ultimately, the proposed activities will enable the school leaders to train their faculty and staff to

assess the seriousness of incidents and respond according to the established procedures and guidelines.

In the 21st century, our K-12 schools have potential to face many traumas and hazards that include situations involving threats of harm to students, personnel, and/or facilities. Emergency incidents might include but are not limited to natural, technological, and human-caused incidents. These incidents and associated risks must be managed to ensure the safety of staff, students and others. Educators have no direct power to control the natural disasters, however, K-12 schools can create productive and secure schools by developing, maintaining, and exercising effective academic, counseling and safety protocols. Therefore, this study will particularly focus on dealing with human-caused violence and social traumas such as harassment intimidation, bullying, suicides, self-harms, terrorism, drug abuse and substance addiction, immigration and asylum. In the first place, the types of social traumas will be briefly introduced. Then, the roles of educational leaders will be explored to develop, maintain, and implement a comprehensive plan to empower faculty, staff, parents, students and community members in a trauma incident to act quickly and knowledgeably.

School Shooting

Over the past twenty year, approximately 200 schools have experienced a mass shooting in the United States (Cox & Rich, 2018). Particularly, in 2018, there have already been over 20 school shootings where someone was hurt or killed. In the first quarter of 2018, there has been, on average, 1 school shooting every week this year. When the school shooting incidents involve four or more deaths, the school shooting are also categorized as mass shootings. It is noted that the trauma associated with attending a high school where murder took place would have long-term consequences. Particularly, school shootings affect academic, personal, social and emotional behaviors of students. For instance, Beland, & Kim (2016) studies the effect of high school shootings on schools and student performance. They found out that the student enrollment numbers did decrease after a shooting. It was also reported that in a long term, deadly shootings lowered test

scores in these schools where murder took place. Since the school shooting incidents have detrimental impacts on students, families and communities, policy makers, school and district leaders spend significant amount of planning time to preventing and responding to active shooter incidents in K-12 schools.

School shootings are a concern due to their impact in the K-12 schools and whole local community. There are several incidents that explore the offender and offence characteristics of school shooting incidents (Gerard, Whitfield, Porter, & Browne, 2016). Particularly, the United States Federal Bureau of Investigation National Center for the Analysis of Violent Crimes (2018) reported that 27% of attackers exhibited interest in violent movies. 37% of attackers exhibited interest in violence in their own writings, poems, essays, and journal entries. 59% of attacks occurred during the school day. 63% of attackers had a known history of weapons use. 68% acquired the weapon used from their own home or that of a relative. 93% of attackers engaged in some behavior prior to the attack that caused others to be concerned. 93% of attackers planned out the attack in advance and 95% of attackers were current students. Knowing and understating the offender and offence characteristics of school shooting might help school leaders to prevent the potential future school shooting incidents. The school training programs can be also designed to inform K-12 educators about these risk factors.

Harassment Intimidation and Bullying (HIB)

As Jones and Augustine (2015) reported Harassment Intimidation and Bullying (HIB) incidents are significant challenges that many school leaders and educators are attempting to address within their school environments. HIB related incidents have many negative impacts on student learning and school culture. However, educators are often unsure of effectively deal with various and complex HIB incidents. As indicated by the New Jersey's education regulations, any gesture, any written, verbal or physical act, or any electronic communication, whether it be a single incident or a series of incidents, have an effect of physically or emotionally harming a student or damaging the student's property, or placing a student in reasonable fear of physical or emotional

harm to this person are considered as harassment, intimidation or bullying.

There are various reasons of harassment, intimidation or bullying incidents in K-12 schools. For instance attackers and bullies can be motivated by race, color, religion, ancestry, national origin, gender, sexual orientation, gender identity and expression, or a mental, physical or sensory disability, or by any other distinguishing characteristics. Based on the National Center for Education Statistics (2017) every year over 10 million American students enrolled in public schools have reported being harassed or bullied at their own schools. As McDougall & Vaillancourt (2015) reported children who experience any type of harassment, intimidation or bullying incidents in school or out of school are at increased risk for dropping out, social emotional problems, depression and anxiety. Moreover, school shooting incidents are also linked with the harassment, intimidation or bullying incidents. For instance, it is noted that many offenders (active shooters) experienced a significant Harassment Intimidation and Bullying (HIB) incidents. Statistically, it is reported that around 75% of the active shooters felt bullied, persecuted or threatened by others (The US Federal Bureau of Investigation National Center for the Analysis of Violent Crimes (2018)). Therefore, if educators are planning to prevent active school shooting incidents in schools, they need to establish, implement, document and assess comprehensive HIB prevention programs.

To improve the prevention, intervention and remediation, it is important to understand the various types of harassment intimidation and bullying. As Center for Injury Research and Prevention (2018) indicated there are three major types of bullying. The first one is *Physical* that is related to dominance and is the most prevalent form of aggression and bullying among boys. Behaviors can include hitting, kicking, and threatening violence. The second bullying type is the *Relational* that involves the manipulation of social standing or reputations and is the most prevalent form of aggression and bullying among girls. Behaviors can include starting rumors and social exclusion. In the 21st century, the *Cyberbullying* is also another very common type of bullying in schools. Cyberbullying involves using online,

electronics and digital to harm others. This type of bullying can be especially harmful because the perpetrators are more difficult to identify, it can more quickly and impulsively be spread to larger audiences, and the physical evidence of the bullying cannot be easily erased from cyberspace. Victims of cyber bullying are often also victims of traditional off-line bullying. In other words, cyber and traditional bullying were highly correlated (Modecki, Minchin, Harbaugh, Guerra, & Runions, 2014).

Suicides and Self-Harms

In addition to the harassment intimidation bullying incidents and school shooting, American Foundation for Suicide Prevention (2018) reported that suicide continues to be a leading cause of death among children and young adults. Recently released statistics from the Centers for Disease Control and Prevention shows an overall increase of suicide rates by 24 percent from 1999 to 2014 for all age groups under age 75. Like suicide incidents. Deliberate self-harm is also common in adolescents, especially females. As Hawton, Rodham, Evans and Weatherall (2002) recommended systemic school based mental health initiatives are needed. These could include approaches aimed at educating school pupils about mental health problems and screening for those at risk. There's no single cause for suicide. Suicide most often occurs when stressors and health issues converge to create an experience of hopelessness and despair. As shown in the Table 1, there are three major factors for suicide and self-harm. In the second section of this article, aligned with the ASCA (2015) various techniques for dealing with suicide and harassment at schools are discussed. These techniques have potential to provide a plan of action for administrators to follow when dealing with the suicide, harassment intimidation and bullying incidents

Table 1. Risk Factors for Suicide

Health Factors	Environmental Factors	Historical Factors
Depression Substance use problems Bipolar disorder Schizophrenia Aggression, Mood changes Poor relationships Conduct disorder Anxiety disorders Serious physical health conditions Traumatic brain injury	Access to lethal means including firearms and drugs Prolonged stress, such as harassment, bullying, relationship problems or unemployment Stressful life events, like rejection, divorce, financial crisis, other life transitions, Exposure to another person’s suicide, or to graphic or sensationalized accounts of suicide	Previous suicide attempts Family history of suicide Childhood abuse, neglect or trauma Previous loss in family

Drug Abuse and Substance Addiction

It has been also reported that there has been a significant increase the use of drugs, inclination towards vandalism, dropping out from school by children and youth (Gokler, 2009; Ultanis, 2005). Particularly, besides the increase in substance abuse, harassment, intimidation and bullying issues, youth suicide increased significantly in recent years. Almost 50% of all female suicide victims in Turkey were of school age (Coskun, Zoroglu, & Ghaziuddin, 2012). Because of drug abuse and substance addiction, 175 Americans are dying a day. Substance use, abuse, and dependence can negatively impact every aspect of an individual’s life. . They can also develop into lifelong issues such as substance dependence, chronic health problems, and social and financial consequences. Substance abuse is the harmful pattern of using substances—such as tobacco, alcohol, illicit drugs, and prescription drugs. Like in Turkey, drug abuse is a serious issue in the USA. One of the most highly abused substances among youth

in the U.S. is alcohol (American Psychiatric Association, 2000; Johnston, O'Malley, Bachman, & Schulenberg, 2012).

Kuntsche et al. (2005) report that, in general, four main motive dimensions have been defined: (1) enhancement (to enhance positive mood; internally based), (2) social (related to obtaining social rewards; externally based), (3) coping (to decrease negative emotions; internally based), and (4) conformity (to avoid social rejection; externally based). As Terry-McElrath, O'Malley, & Johnston (2009) indicated a better understanding of the motives behind drug-using behavior is important for aiding the development of effective prevention and intervention policies and programs. If we can understand the “why” of adolescent drug use, perhaps K-12 schools can do a better job of reducing, delaying, or preventing it altogether.

Terrorism, Immigration and Asylum

Social and cultural changes in countries continue to increase. In particular because of the Syrian Civil War and ongoing multi-sided armed conflict in Syria, the hundreds of thousands of refugees have crossed the border from Syria to Turkey. The number was expected to rise to 3 million refugees (The United Nations Refugee Agency, 2016). With thousands of Syrian students attending Turkish public schools, culture and language are enormous barriers. These young refugees speak Kurdish or Arabic and face difficulties adapting to public schools where only Turkish is spoken. Turkish students have difficulties accepting Syrian students and building relationships with them. As social justice advocates school counselors and school leaders are required to utilize effective school counseling practices and become more culturally competent while providing lessons in tolerance, respect, and peer relations (Klotz & Canter, 2006). Since there are significant swings and shifts in societal issues, the laws and by-laws regulating counseling services should be revised according to contemporary counseling principles and concepts (Ilhan, Korkut-Owen, Furr, & Parikh, 2012; Ozyurek, 2010).

Like Turkey, based on the United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs' report, the United States has a larger immigrant population than any other country.

Besides the Syria, because of terrorism, poverty, and ongoing military conflicts, in order to obtain asylum, thousands of refugees from all over the world have been trying to travel to the USA. To obtain asylum through the affirmative asylum process, refugees must be physically present in the United States. Therefore, some refugees take huge risks during their travel to the USA so they can settle or reside. The economic, social, and political aspects of immigration have caused significant challenges on the USA education system. For instance the percentage of public school students in the United States who were English language learners (ELLs) is higher than 10%. Educational leaders, policy makers and educators have been struggling to meet the diverse and complex needs of these English language learners. Many American schools do not have human and financial capital to provide additional English language support to develop reading, writing, listening and speaking skills of English language learners (Hooper, Zong, Capps and Fix, 2016). All these violence and social trauma incidents have detrimental impacts on students' learning and social/emotional development. Therefore, aligned with the ASCA National Model (2012) this conceptual study is designed to provide guidance to K-12 schools in the development, establishment and implementation of policies, procedures and programs for the prevention, intervention and remediation of social traumas.

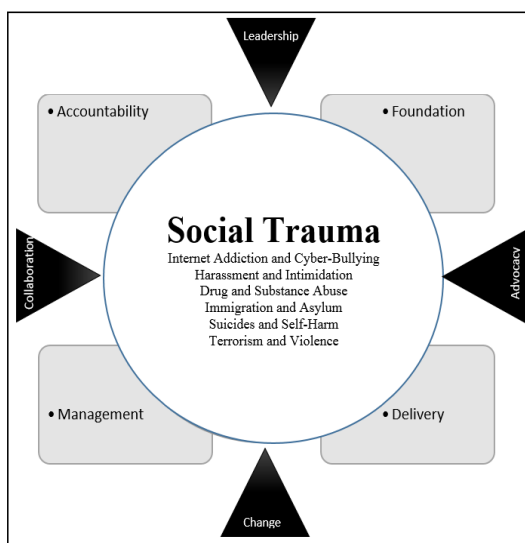
Introduction to ASCA National Model

The American School Counselor Association (ASCA) was founded in 1953 and has had a significant influence on the development of the profession, as well as the development of school counseling in K-12 schools (Burnham & Jackson, 2000). With the foundation of the ASCA, professional school counselors had their own credentials, standards, and guidelines to meet the needs of all students. In addition, the ASCA encouraged school counselors and key stakeholders to work collaboratively towards their goal of improving students' academic, personal-social, and career development.

Particularly, the American School Counselor Association's developed a National Model that provides a valuable road map and framework for professional school counselors to initiate,

implement, manage, and evaluate comprehensive counseling programs to help students’ academic, personal-social, mental, and career development. The national model (2003, 2005, and 2012) also encouraged school counselors to partner with key stakeholders in the provision of academic and counseling services. In general, the ASCA National Model is a very helpful tool in delivering school counseling services in a systematic way to meet the needs of all students. was framed using the core qualities and components of the ASCA National Model® (2005 and 2012) that support a research-based and holistic approach. Thus, this chapter describes how school leaders, counselors and key stakeholder can utilize the four components of the ASCA National Model (American School Counselor Association, 2012): Program Foundation, Delivery System, Management System, and Accountability.

Furthermore, aligned with the ASCA National Model, school leaders and counselors are expected to utilize data to reform their practice and use data-driven decisions to address the complex needs of today’s students and schools. It is also noted that to prepare all students to deal with the social trauma incidents, 21st century professional school counselors and leaders should act as advocates, consultants, coordinators, collaborators, managers of resources, and facilitators. The Figure 1 visualizes the general roles

and responsibilities of the school leaders to deal with social traumas. Thanks to this framework, K-12 schools can create comprehensive school counseling programs that focus on prevention, intervention and remediation of social traumas.

Building Foundation for Dealing with Social Trauma

This session is designed to inform school leaders to build a strong social trauma prevention and intervention program foundation that includes beliefs, vision, mission statement, and program goals. All students have self-worth and an innate potential to achieve in school and throughout their lives. Therefore, in the first step, K-12 school leaders needs to acknowledge the fact that it is the school's responsibility to treat all students with dignity and encourage them to discover their own personal and academic strengths by providing them safe and nurturing environment.

Previous studies have showed that when schools design and deliver comprehensive school counseling programs that are aligned with the ASCA National Model, students receive measurable benefits in their school success and college readiness (Carey & Dimmitt, 2012). Thus, school leaders, counselors and key stakeholders needs to believe that implementing comprehensive counseling programs plays a vital role in improving the academic, personal/social, emotional, and career development of students. In accordance with these beliefs, each school should focus to ensure that all students receive personalized guidance and as well as the academic advice to help them make decisions, set goals, and take the necessary actions to achieve their college and career goals.

Since the violence and social trauma incidents are complex, building a shared vision and holding every key stakeholder accountable for creating a safe school is also another important component of the trauma program implementation (ASCA, 2012). Therefore, the vision statement of a school-wide trauma program should focus on helping and guiding the development of effective academic and school counseling programs and interventions. To that end, it's imperative that K-12 schools lead the way to dealing with social trauma incidents by preparing self-directed academically and emotionally ready

students who have high expectations for their education, career, and life. During the school-wide meetings and trainings, the message “all students have the potential to get into, achieve, and graduate from college if the proper guidance, support, and access to resources are provided,” should be constantly given. The school vision also should strongly emphasize that partnership among counselors, teachers, parents, administrators, and community members is crucial in supporting students’ social and emotional development.

In order to reach out to all students and make all counseling programs and supportive services available and accessible, school leaders and counselors play a very proactive role in the school building by being visible and accessible at all times. While developing program goals, Rossi (2004) recommend that schools utilize comprehensive need assessments that provide the guidance and support necessary to design and lead systemic academic and counseling services. Therefore, in the beginning of the school year, school administrators and counselors consult with various key stakeholders to identify the program goals as well as the needs of students and stakeholders related to social trauma issues. The feedbacks of students, teachers, administrators and parents should be received because their inputs can provide a road map for the K-12 schools to develop and plan necessary interventions and counseling services by identifying current program strengths and areas where improvement is needed.

Overall, related to social trauma prevention and interventions, specific goals should be developed by using the collaborative efforts of the key stakeholders, which include the school administration, teachers, and parents, as well as the students themselves. School leaders should be sensitive to align the program goals with students’ needs to provide them with the systemic guidance and support necessary for all students to success. To that end, based on the students’ needs, the team of school leaders, teachers and professional counselors can set specific goals in five domains, which include (1) harassment intimidation and bullying, (2) suicides and self-harms, (3) drug abuse and addiction, (4) school shooting, (5) terrorism, immigration and asylum

In order to reach these pre-assigned goals, school counselors, along with administrators and teachers, should periodically review available data and modify the goals and plan accordingly. Furthermore, the school leaders and counseling department are required to strive to provide ongoing individualized counseling and necessary educational services. During the goal setting process, both short-term goals and long-term plans should be considered, and social trauma investments should be allocated accordingly. For instance, social trauma intervention and prevention programs should begin in the elementary school years. Then, the real impacts of these programs should be measured periodically.

In the age of accountability, K-12 schools are responsible to create positive, safe and secure learning environment for all students. Developing, maintaining, and exercising a comprehensive trauma prevention and intervention programs increase K-12 Schools' legal protection. In order to create safe schools, it is crucial that school administrators have competencies to establish comprehensive incident management procedures. Therefore, the ASCA school counselor competencies outline the knowledge, attitudes and skills that ensure school counselors are equipped to meet the rigorous demands of the profession. The ASCA Ethical Standards for School Counselors also specify the principles of ethical behavior necessary to maintain the highest standard of integrity, leadership and professionalism. They guide school counselors' decision-making and help to standardize professional practice to protect both students and school counselors (ASCA, 2012).

Creating Program Management for Dealing with Social Trauma

The management component of the ASCA National Model (2012) provides school leaders and counselors with organizational assessments and useful tools that have been designed to manage the comprehensive student counseling services. Aligned with the ASCA National Model (2012), in order to deliver and manage counseling services effectively, school leaders and counselors are recommended to utilize the School Counselor Competencies

Assessment, which helps school counselors and leaders self-assess their knowledge, attitudes, abilities, and skills that are necessary to perform the range of counselor responsibilities in program development, as well as the foundation, management, delivery, and accountability of the trauma programs.

In addition, the school counseling program assessment can be also used to evaluate the effectiveness of trauma intervention and prevention programs. As stated in the ASCA (2012), the assessment findings can help PCSST counselors identify strengths and weaknesses of CRASP and provide direction for continued program improvement. As the ASCA (2012) indicates, effective use of time is crucial to implement a successful counseling program to utilize the available resources efficiently and limit non-counseling duties. In that aspect, counselors can focus on spending more time on direct counseling services with students, which include systemic individual counseling sessions and in-class presentations, as well as group counseling sessions regarding the violence and social trauma incidents.

In particular, school leaders can create an individual counselor timetables that showing counselors' distribution of total counseling hours and percentages in order to use their time as effectively as possible. As ASCA National Model (2012) recommends that school counselors spend 80% of their time in direct service with students, with 30% of that time spent on guidance curriculum, around 30% for individual student planning, and 20% for responsive services. Furthermore, the remaining 20% of the time is set aside for program management and school support services, such as the school counseling program's foundation, management, and accountability tasks (p. 43). After school leaders and counselors determine the amount of time necessary in each area of the delivery system, they develop and publish annual, monthly, and weekly calendars to keep students, parents, teachers, and administrators informed.

Another tool of the management component of the ASCA National Model (2012) is an annual agreement. At the beginning of each school year, administrators and counselors are recommended to come together to prepare collaborative agreements which are aligned with ASCA's tool that prioritize school counseling

activities, timelines, and implementation plans to improve the students' academic success and emotional development. The agreements include the counselors' office hours, means of communication, student assignments, the specific roles and responsibilities of the counselors, distribution of total school counseling hours, and what materials and supplies are needed. The purpose of these agreements is to help school counselors ensure to meet each student's academic, personal/social, and career needs through comprehensive school counseling programs. Furthermore, these agreements, which are negotiated with and approved by administrators, address how the school counseling program is organized, and how social trauma related incidents will be resolved during the school year (ASCA, 2012).

As indicated in the agreements, school counselors' duties should be divided by grade level and vary based on expertise and strengths. Counselors collaborate as a team to make sure that we are all aware of various issues pertaining to each grade level. This allows them to become familiar with all students' social and emotional needs. School counselors and school leaders also meet weekly to review each counselor's calendar and make any necessary revisions.

Another tool of the management component of the ASCA National Model is establishing advisory council that provides a forum for open dialogue between schools and communities, and show the perspective of various stakeholders for the counseling program (Dahir & Stone, 2005). The principal and assistant principals are not able to manage all the aspects associated with an incident without assistance. Therefore, as guided by the ASCA National Model (2005), in order to review and monitor the counseling program activities and make recommendations to improve the quality of the counseling services, each school should establish an advisory council. The advisory council represents all key stakeholder groups, which include: (a) student representatives, (b) parents, (c) teachers, (d) school counselors, (e) the SAC/HIB coordinator, (f) administrators, and (g) a community member. Overall, the advisory council focuses on initiating, implementing, and sustaining a comprehensive school counseling program that focuses on improving students' personal, social, and academic

development, as well as college and career readiness. The advisory council is also a great platform to implement the prevention, intervention and remediation programs for social trauma incidents. The advisory council can be also considered and serve as a school safety team to develop, foster, and maintain a positive school climate by focusing on the ongoing, systemic process and practices in the school and to address school climate issues such as HIB. The members of a school safety team must be provided professional development opportunities that address effective practices of successful school climate programs or approaches. This team can also receive complaints of HIB of students that have been reported to the principal. It is recommended that the school safety team must meet at least two times per school year to receive and review copies of any report prepared after an investigation of an incident of HIB. This team also plays a crucial role to educate the community, including students, teachers, administrative staff, and parents, to prevent and intervene with HIB of students.

Effective planning and developing systemic action plans are necessary to develop and deliver meaningful counseling activities (Dahir & Stone, 2012). Related to the program management, plans and calendars are the last tool to help school leaders to develop the trauma programs. Aligned with this statement, school leaders and counselors use action plans. Each year, administrators and counselors collaboratively prepare comprehensive action plans to systematically provide counseling activities and services to students. Based on the social trauma needs, each school action plan might contain: (1) goals to be addressed, (2) related domain areas of national standards and desired student competencies, (3) a description of the activity, (4) the titles of any packaged or created curriculum, (5) the timeline in which the activity is to be conducted and completed, (6) who is responsible for delivery, (7) the method of evaluating school success, (8) expected results for students and (9) reflection. The action plans can focus on developing prevention, intervention and remediation programs for social trauma incidents.

Program Delivery for Dealing with Social Trauma

In reference to the ASCA National Model (2012), the delivery system is the main part of counseling program that offers both direct and indirect counseling services. The potential list of social trauma program components and their brief descriptions are listed below:

K-12 school core counseling curriculum. As recommended by the ASCA (2012), every school counseling program should consist of a K-12 counseling curriculum that is comprehensive in scope, preventive in nature, and developmental in design. School leaders need to work with professional PCSST school counselors to organize developmental workshops, in-class presentations, and structured guidance lessons that are designed to provide all students with the knowledge and skills required for dealing with social trauma incidents. In order to deliver the K-12 school counseling curriculum, school counselors are recommended to conduct academic success, career readiness and social/emotional development presentations systemically for each grade level during the school year. Classroom presentations that are aligned with the ASCA National Model Standards are infused throughout a school's overall curriculum and should be presented systematically throughout the advisory periods. These workshops and guidance lessons are modified based on the students' needs and categorized into four major domains which are (1) Character Education & Personal Wellness; (2) Knowledge and Life Skills Building; (3) Career Development; and (4) College Readiness, Access, and Success.

Moreover, classroom responses can include class discussions about an incident of HIB, role plays, research projects, observing and discussing audio-visual materials on these subjects and skill-building lessons in courtesy, tolerance, assertiveness and conflict management. School responses can include theme days, learning station programs, parent programs and information disseminated to students and parents, such as fact sheets or newsletters explaining acceptable uses of electronic and wireless communication devices or strategies for fostering expected student behavior (ASCA, 2012). This curriculum consists of structured

lessons designed to help students attain the desired competencies and to provide all students with the knowledge, attitudes and skills appropriate for their developmental level. The school counseling core curriculum is delivered throughout the school's overall curriculum and is systematically presented by school counselors in collaboration with other professional educators in K-12 classroom and group activities. – Throughout the school year the school district must provide ongoing age-appropriate instruction on preventing HIB, in accordance with the Core Curriculum Content Standards,

Individual learning plans and advising. Student advising and individualized learning plans incorporate students' personal strengths, skills, abilities, values, and areas of interest, matching those personal assets with their academic growths. A personalized student learning plan should also involve setting learning goals based on personal, academic and career interests beginning in the elementary school grades and continuing throughout high school with the close support of adult mentors that include teachers, school counselors, and parents (N.J.A.C. 6A:8).

Moreover, K-12 school should focus on emotional development and continuous academic improvement of students. Therefore, to help all students academically, socially and emotionally improve, schools are encouraged to implement an individual learning plan that consists of the following components: (1) web-based student information and monitoring system; (2) student data chart that includes students' individual scores in academic, social and emotional tests; (3) student survey to identify what the student sees as his/her strengths and challenges in core subjects or in general; (4) individual proficiency plan that includes goal setting, action plans and specific recommendations for academic improvement plan, (5)) communication chart that shows how teachers, counselors, parents, and students work collaboratively to prepare the individual learning plans, monitor and evaluate the progress made during the school year.

In order to implement individualized learning plans, the K-12 schools can take the following steps. First, all school counselors work together and collaborate with key stakeholders in order to

determine the content and logistics of the implementation of individualized learning plans. Second, based on need assessment results and teachers' recommendations, unique needs of each student are determined. Third, during the summer staff orientation, all teachers receive formal training about the implementation of individual learning plans. In this training, school leaders and counselors also provide teachers with resources and materials. Fourth, after teachers and counselors are matched with students, the individualized learning program starts. During the school year, both school counselors and administrators follow up on individual learning plans through individual student and teacher meetings.

Personalized social and emotional counseling sessions. School leaders should work with school counselors, so they can meet with each student in grades K-12 for a minimum of three times during the school year to assist the student in establishing personalized academic, social, emotional, college, and career goals. It is recommended that the content of the individual counseling sessions for each grade and each student is determined based on the students' personalized needs. In order to identify each student's social and emotional unique needs, school counselors are recommended to use several tools that include students' test scores, assignment report, discipline report, various need assessments, course grades, attendance report, and teachers' referrals. It was also the department's priority to remain proactive and set up home visits and parent conferences with early warning signs of little or no college pursuit.

Small group counseling sessions. As a part of the responsive services, school leaders and counselors are also recommended to organize small group counseling sessions. According to the students' needs, the selected topics of small group counseling are: (1) Anxiety Dealing Strategies; (2) Anger Management Techniques; (3) Family First; (4) Self-Esteem & Motivation; (5) Time Management, Study, and Organization Skills; (6) Personal Wellness; (7) Peer Conflict; (8) Dealing with Cyber-Bullying; (9) School Adjustment; (10) Mindfulness. In general, group size is between 6-8 students and based on the group structure, each group

meets for approximately 40 minutes once a week for 5-6 weeks. Small group counseling sessions can be considered as direct student services which are in-person interactions between school counselors and students.

Home visits and parent conferences. In addition to phone calls, emails, and letters sent home, each school counselor from grades K-12 arrange individual meetings with parents and students to address the specific needs of students. In general, during the parent counselor and student conferences, school counselors go over students' academic progress, personal graduation plan, test scores, social and emotional development issues, attendance and discipline reports, and individual college, career, and financial aid plan.

It is also noted that many parents have difficulties attending report card nights and parent events because of various reasons such as their very busy and long work schedules or transportation issues. Therefore, in order to improve parental involvement, the home visitation programs can be also designed to allow school leaders, counselors, teachers, and administrators to reach out to parents. Based on the student's needs, and with the parental consent, school counselors work with teachers to arrange home visits.

A day also can be also devoted to professional development activities to train all school staff and faculty for home visitations. On that day, after the training, all teachers, administrators, counselors, and other supportive staff can participate in a home visitation. The purpose of the home visitations is to learn about the student's needs, interests, and concerns to establish communication and rapport with parents. During these visits, the parents are informed of their child's academic progress, as well as any pertinent college and career information. During the visits, teachers and counselors also chat about the school community, school environment, programs, and their child's overall achievement thus far. These visits are considered a friendly informational visit to let parents and students know about the

academic and counseling support services and programs offered at K-12 schools.

Responsive services. In addition to individual counseling sessions and guidance curriculum, as recommended by the ASCA National Model (2005), responsive services are also established to meet the immediate needs of K-12 students, such as grief counseling, peer pressure, high anxiety, family problems, peer conflicts, a school-wide harassment intimidation and bullying program, a substance abuse awareness program, self-harm, a gang involvement prevention program, and a school-wide referral program. Aside from traditional students, school leaders and counselors are also recommended to identify and meet with each at-risk student who needs extra support.

In particular, while the counselors conduct responsive services for the students' immediate needs, a large percentage of those services are conducted by the Student Assistance Counselor (SAC) and crisis specialist. The SAC can provide students with necessary interventions, referrals, and character education. The specialist works with the school staff on a daily basis to identify at-risk students and remains proactive in devising appropriate individual interventions. The specialist also acts as a Harassment Intimidation and Bullying (HIB) coordinator and attends professional in-services and conducts ongoing research on the changing the HIB laws to make sure that school's curriculum reflects the state laws. Finally, the HIB coordinator uses school data and extensively collaborates with the dean of students to prevent any behavioral issues.

Additional program delivery services. In addition to the director student services, the K-12 school can offer the following counseling services for the prevention, intervention and remediation of Social Traumas: (1) Peer support group; (2) Corrective instruction, (3) Behavioral assessments; (4) Behavioral management plan, (5) Alternative placements (e.g., alternative education programs); (6) Research-based, systemic bullying prevention programs; (7) General professional development

programs for certificated and non-certificated staff; (8) Intervention and Referral Services team, (9) Involvement of community-based organizations. In collaboration with different key stakeholders, school leaders and counselors coordinate ongoing systemic activities designed to assist students in establishing personal goals and developing future plans. It is important to use the policy as an opportunity for preparing staff to effectively intervene with instances of social trauma incidents. In order to sustain these counseling services, the school district must annually conduct a re-evaluation, reassessment, and review of its trauma prevention policy, and making any necessary revisions and additions.

Creating Program Accountability System for Dealing with Social Trauma

The accountability system is the last part of implementing a comprehensive school counseling program. To demonstrate the effectiveness of the school counseling program in measurable terms, school leaders and counselors analyze school and school counseling program data to determine how students are different as a result of the school counseling program. School leaders and counselors are also required to use data to show the impact of the school counseling program on student achievement, attendance and behavior and analyze school counseling program assessments to guide future action and improve future results for all students. The performance of the school counselor should be also evaluated on basic standards of practice expected of school counselors implementing a comprehensive school counseling program.

Since we live in the age of the accountability, teachers, counselors, and administrators are increasingly challenged to provide evidence of program accomplishment. Therefore, like all other stakeholders, school leaders and counselors are expected to demonstrate the effectiveness of their school's counseling program in measurable terms. With that end, school leaders and counselors use measurable units and various assessment techniques and strategies to evaluate the program and hold it accountable. Administrators and counselors collect and utilize several tools that link the

program to student achievement. These monitoring and assessment tools are listed below.

First of all, during the departmental meetings, school leaders and counselors prepare a results report, which includes program impacts on students, what worked well, and what needs to be modified to improve the effectiveness at the end of each counseling program. After the results report is prepared, the school leaders and counselors share this report with the key stakeholders. Second, as recommended by the ASCA National Model (2012), school leaders and counselors can utilize the adapted version of ASCA’s program audit template. These program assessment tools are designed to help counselors evaluate their own performance and program impacts while delivering counseling services.

Table 2. Risk Factors for Social Trauma

Trauma Risk Factors	2016	2017	2018	2019	2020	2021
# of self-harm						
# of suicidal ideation						
# of suicide attempts						
# of depressed students						
# of substance abuse						
# of guns and weapon incidents						
# of child abuse and neglect						
# of harassment and bullying incidents						
# of cyber-bullying						
# of special education students						
# of second language learners						
# of emotional disturbance						
# of hearing and visual impairment						
# of speech or language impairment						
# of blindness and deafness						
# of refugees						
# of specific learning disability						

In addition, school leaders and counselors can utilize a six-step accountability process known as MEASURE to demonstrate the impact of the school counseling program, and to monitor and evaluate program implementation. Like the program audit tool, MEASURE provides an accountable data-driven school counseling program to help the counselors collect information and data to ensure that the counseling program is comprehensive in design, delivered in a systemic fashion for all students, and accountable for results (Dahir & Stone, 2012). In order to make data-driven decisions and monitor program impacts, school leaders and counselors can create data chart as shown in Table 2.

During the initiation, implementation and evaluation of the social trauma programs, the school leaders and counselors collaborate and partner with various key stakeholders to develop, maintain, and enhance the total counseling program. In order to make a change and lead the comprehensive counseling program, professional school counselors and leaders focus on establishing a collaborative effort among key stakeholders by participating in teachers' and administrators' meetings. During these meetings, the major barriers and challenges that the school may encounter in program initiation and implementation are discussed and identified.

Action is required immediately to save lives and protect school property. As indicated in the New Jersey State's Regulations. Every school's trauma policy shall include a procedure for reporting an act of harassment, intimidation or bullying, including a provision that permits a person to report an act of harassment intimidation or bullying anonymously; however, this shall not be construed to permit formal disciplinary action solely on the basis of an anonymous report (N.J.S.A. 18A:37-15(b)(5)). All acts of harassment, intimidation, or bullying shall be reported to the school principal on the same day when the school employee or contracted service provider witnessed or received reliable information regarding any such incident. The principal shall inform the parents or guardians of all students involved in the alleged incident, and may discuss, as appropriate, the availability

of counseling and other intervention services. All acts of harassment, intimidation, or bullying shall be reported in writing to the school principal within two school days of when the school employee or contracted service provider witnessed or received reliable information that a student had been subject to harassment, intimidation, or bullying. N.J.S.A. 18A:37-15(b)(5)

When the program evaluation reports are prepared, special needs population should be taken into consideration. All K-12 schools should be also committed to provide safe and nurturing learning environment for students and staff with special needs. The special needs population includes students/staff with: Limited English proficiency, Blindness or visual disabilities, Cognitive or emotional disabilities, Deafness or hearing loss, Mobility/physical disabilities (permanent and temporary), and Medically fragile health (including asthma and severe allergies). Supporting these special need students are important because they may require additional assistance and they are more likely to face harassment incidents. Therefore, all teachers and staff should be trained to take steps to ensure the safety of students, staff, and other individuals in the implementation of incident management protocols. Particularly, school counselors, social workers, and psychologists are expected to provide assistance with the overall direction of the incident management procedures at the site. The evaluation report might include to check if all steps are successfully implemented to ensure the safety of students, staff, and other individuals in the implementation of incident management protocols.

In order to create a strong accountability system, it is crucial to develop a comprehensive need and threat assessments. In the beginning of the school year, administrators, staff members, parents, community members and students should complete a comprehensive need assessment related to violence activities and social traumas to identify any potential risks in the school or near the campus that may present unique problems or potential risk to people or property. All types of risk factors should be assessed for the safe the of the school site, the staff, and the students.

As U.S. Secret Service (2002) reported, there are critical questions to ask to investigate the potential threat incidents (1) What are the student's motive(s) and goals? (2) Have there been any communications suggesting ideas or intent to attack? (3) Has the student shown inappropriate interest in school attacks, weapons, and/or mass violence? (4) Has the student engaged in any attack-related behaviors? (5) Does the student have the capacity to carry out an act of targeted violence? (5) Is the student experiencing hopelessness, desperation and/or despair? (6) Does the student have a trusting relationship with at least one responsible adult? (7) Does the student see violence as an acceptable/desirable way to solve problems? (8) Is the student's version of events consistent with his/her actions? (9) Are other people concerned about the student's potential for violence? (10) What circumstances might affect the likelihood of an attack?

Conclusion

A major natural disaster or social trauma could occur at any time, and at any place. In many cases, dissemination of warning to the public and implementation of increased readiness measures may be possible; however, some emergency situations occur with little or no warning. Moreover, in order to meet the diverse, complex, and emerging needs of students in the 21st century, the education systems need school leaders and counselors who can design and lead proactive prevention and interventions for every student. Instead of acting as ancillary support personnel, school administrators and counselors can serve as key contributors to effect change as social justice advocates, collaborators, coordinators and managers of resources (Chen-Hayes, Miller, Bailey, Getch, & Erford, 2011). Since every day thousands of K-12 students suffer from violence activities and traumas, there is an urgency to implement developmental and preventive programs to address the needs or academic, career, social and emotional needs of students (Özyürek, 2010).

This conceptual study aimed to providing a systematic, comprehensive and proactive approach guiding K-12 schools, educators and policy makers to work together to prevent, protect

against, respond to, recover from, and mitigate the effects of trauma incidents, regardless of cause, size, location, or complexity, in order to create safe and nurturing school climate. This proposed framework help school leaders, counselors and key stakeholders understand what their roles are and have the tools they need to be effective to deal with social traumas.

In conclusion, the K-12 school leaders and counselors can utilize the ASCA National Model for the preparedness, prevention and mitigation of social traumas. Aligned with the FEMA's (2011) recommendations, preparedness can be achieved and maintained through a continuous cycle of planning, organizing, training, equipping, exercising, evaluating, and taking corrective action. Ongoing preparedness efforts require coordination among all those involved in counseling services and incident response activities. K-12 school are also recommended to foster preparedness at all levels including students, parents, teachers, and staff. Examples of preparedness actions include maintaining this plan, conducting training, planning and implementing drills and exercises, etc.

Trauma prevention includes actions to avoid an incident or to intervene to stop an incident from occurring. K-12 schools should committ to taking proactive prevention measures whenever possible to protect the safety and security of students and staff. Their policies should include research supported approaches for bullying and other actions that undermine the safety of a school. Finally, mitigation includes activities to reduce the loss of life and property from natural and/or human-caused disasters by avoiding or lessening the impact of a disaster and providing value to the public by creating safer communities. K-12 schools, local and federal government are expected to take action to reduce or eliminate the adverse effects of natural, technological, and human-caused hazards on people and property (FEMA, 2011).

References

American School Counselor Association. (2012). The ASCA national model: A framework for school counseling programs (3rd ed.). Alexandria, VA: Author.

American Foundation for Suicide Prevention (2018). Risk Factors and Warning Signs. Retrieved

from <https://afsp.org/about-suicide/risk-factors-and-warning-signs/>

Beland, L. P., & Kim, D. (2016). The effect of high school shootings on schools and student

performance. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 38(1), 113-126.

Burnham, J. J., & Jackson, C. M. (2000). School counselor roles: Discrepancies between actual

practice and existing models. *Professional School Counseling*, 4(1), p.41.

Carey, J. C., & Dimmitt, C. (2012). School counseling and student outcomes: Summary of six

statewide studies, *Professional School Counselor*, 16(2), 146-153. DOI: 10.5330/PSC.n.2012-16.146

Center for Injury Research and Prevention (2018). Bullying in Schools. Retrieved from

https://injury.research.chop.edu/violence-prevention-initiative/types-violence-involving-youth/bullying-schools#.W1u_zNVKiiQ

Chen-Hayes, S. F., Miller, E. M., Bailey, D. F., Getch, Y. Q., & Erford, B. T. (2011). Leadership

and achievement advocacy for every student. *Transforming the school counseling profession*, 3, 110-128.

Cook, A., Spinazzola, J., Ford, J., Lanktree, C., Blaustein, M., Cloitre, M., ... & Mallah, K. (2017).

Complex trauma in children and adolescents. *Psychiatric annals*, 35(5), 390-398.

Cox, J. & Rich, S. (2018, February 15). No, there haven't been 18 school shootings in 2018.

That number is flat wrong. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com>

Dahir, C., & Stone, C. (2003). Accountability: A M.E.A.S.U.R.E. of the impact school counselors

have on student achievement. *Professional School Counseling*, 6, 214-221.

Dahir, C. A. & Stone, C. B. (2012). *The transformed school counselor*, (2nd ed.). Thousand Oaks,

CA: Brooks/Cole.

Dutro, E., & Bien, A. C. (2014). Listening to the speaking wound: A trauma studies perspective

on student positioning in schools. *American Educational Research Journal*, 51(1), 7-35

Federal Bureau of Investigation National Center for the Analysis of Violent Crimes (2018)

School Shooter: A Quick Reference Guide. Retrieved from

www.homelandsecurity.iowa.gov/documents/misc/FBI_School_Shooter_Guide.pdf

FEMA (2011) Sample School Emergency Operations Plan. Retrieved from

<https://training.fema.gov/programs/emischool/el361toolkit/assets/sampleplan.pdf>

Gerard, F. J., Whitfield, K. C., Porter, L. E., & Browne, K. D. (2016). Offender and offence

Characteristics of school shooting incidents. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 13(1), 22-38.

Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 6:2. Retrieved from <http://www.insanbilimleri.com>

Jones, J. R., & Augustine, S. M. (2015). *Creating An Anti-Bullying Culture In Secondary*

Schools: Characteristics to Consider When Constructing Appropriate Anti-Bullying Programs. *American Secondary Education*, 43(3).

Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2012). Monitoring the

Future national results on adolescent drug use: Overview of key findings, 2011. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan.

Hawton, K., Rodham, K., Evans, E., & Weatherall, R. (2002). Deliberate self harm in

adolescents: self report survey in schools in England. *Bmj*, 325(7374), 1207-1211.

Hooper, K., Zong, J., Capps, R., & Fix, M. (2016). Young children of refugees in the United

States: Integration successes and challenges. *Washington, DC: Migration Policy Institute*.

Klotz, M. B., & Canter, A. (2006). Culturally competent assessment and consultation. *Principal Leadership*, 6(8), 11–15.

Ihan, T., Korkut-Owen, F., Furr, S., & Parikh, S. (2012). International counselling students in Turkey and their training experiences. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 34(1), 55-71. doi:10.1007/s10447-012-9145-9

Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying

prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55(5), 602-611.

McDougall, P., & Vaillancourt, T. (2015). Long-term adult outcomes of peer victimization in

childhood and adolescence: pathways to adjustment and maladjustment. *American Psychologist*, 70(4), 300.

Özyürek, R. (2010). School counselling practices in Turkish universities: Recommendations for counsellor educators. *Egitim*

Arastirmalari-Eurasian Journal of Educational Research, 39, 175-190.

Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Freeman, H. E. (2004). *Evaluation: A systematic approach* (7th

Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

State Department of Education, New Jersey (2018). *Harassment, Intimidation & Bullying (HIB)*.

Retrieved from <https://www.state.nj.us/education/students/safety/behavior/hib/>

Terry-McElrath, Y. M., O'Malley, P. M., & Johnston, L. D. (2009). *Reasons for drug use among*

American youth by consumption level, gender, and race/ethnicity: 1976–2005. *Journal of Drug Issues*, 39(3), 677-713.

Ultanis, Emel (2005). *Türkiye’de Psikolojik Danisma ve Rehberlik (PDR) Meslegi ve Psikolojik Danisman Egitimi, Mersin Üniversitesi Egitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2005, ss. 102-111.

United States Secret Service (2002) *Threat Assessment in Schools: A Guide to Managing Threatening Situations and to Creating Safe School Climate*. Retrieved from

<https://www2.ed.gov/admins/lead/safety/threatassessmentguide.pdf>

United Nations Refugee Agency (2016). *Figures at a Glance*. Retrieved from <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.ht>

ISBN : 978-975-2489-15-8

TERÖR VE UYUŞTURUCU MADDE ŞİDDETİ
